Цветка Такова

СЕЛО БОРИНО

В МИНАЛОТО И НАСТОЯЩЕТО НА РОДОПИТЕ

(ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Пловдив, 2019

Пловдив, бул. Кукленско шосе 13
www.facebook.com/IKVUSI
e-mail: pechatnica@vusi.bg
032/345 610; 0882 392 740

ISBN 978-619-7343-28-1

В ръцете на читателя е едно изключително полезно издание. Една истинска енциклопедия не само за миналото на Борино, но и за неговите уникални традиции и природни ресурси – израз на богата душевност, на здраве и дълголетие. Това е едно словесно пътешествие из миналото и настоящето на Родопите. Събирателно изследване на паметта, историята и хората в нея. Докосване до необятните пространства на времето. Авторът е напипал сърдечния обертон на наложената с времето колективно-индивидуална история. Задоволство е общуването с текста, който заслужава да бъде прочетен.

д-р Тодор Згуров
Програмен директор
на Център за устойчиво развитие на планината

Пред нас е един енциклопедичен труд с историко-географски, етнографски, културоведски и научни изследвания за миналото, вярванията, традициите и обичаите на населението на село Борино, пречупени през погледа на съвременника. С емоционален и вълнуващ патос са пресъздадени културно-общественият и социалният ритъм и динамика, както и политическите и стопанските промени в селото. Използваният богат библиографски, историографски и мемоарен материал спомага за илюстриране на различни гледни точки по дискусионни и значими обществено-исторически и социални теми. Несъмнено, както и авторът споделя, взирането в историята не дава всичко. Нужно е задълбочено историческо вглъбяване, познание, търпение и колективни усилия, за да запишем и обезсмъртим историческото развитие на родното село – Борино.

Убеден съм, че това е книга за „бездната на миналото“, настоящето и бъдещето в името на просперитета на Борино. Това е полезно четиво както за всеки боринец, така и за онези, които искат да се потопят в многообразието на багрите на душевността и бита на хората от величавата Родопа планина. В цялостния текст не дразнят редовете по история на България, на пръв поглед нямащи нищо общо с историята на селото, защото чрез тях виждаме родния край, вписан в общонационалната ни история. Изследването има претенциите да постави достигнатото до нас в полето на интегративното етноложко познание за едно селище, което пречупва през своя възглед ценностите на историята, като им оставя ниши в колективната памет. Всяко краеведско проучване служи като основа за националната историческа наука, като ѝ дава конкретен материал. Такава е предложената книга, написана с творчески усет към историята.

***Зекир Велиев** – историк*
Директор на СУ „Н. Й. Вапцаров“ – с. Борино

Съдържание

Предисловие 5

Борино – бездна от време 9

Народна метрология 53

Народна метеорология 69

Народна медицина 93

Елементи на местния говор 167

Архивите – познание от миналото 185

Със своя диря в живота 243

Турската жена в Западните Родопи 255

Съвременна именна система 297

Община Борино – в надпревара с времето 379

Всеки глас – глас за бъдещето..435

Предисловие

Книгата, която държиш в ръцете си, читателю, е само опит да се извлекат и подредят факти, изследвани от учени и историци, да се запишат прояви на човешката народна мисъл и делата на дедите и съвременниците ни. Всичко това да стане достъпно за възможно най-широк кръг читатели.

Историята на един район, на едно населено място е трудно да се събере в няколко тома. Далеч не всичко, до което е достигнал човешкият живот, намира писмен израз, невинаги достига до бъдните поколения.

Опитът да се съберат и подредят кадрите (парчетата, късовете) от живота в село Борино, област Смолян, е стремеж да се научи и пренесе в бъдещето знанието за предците, за другите. Като автор на тази книга съм се водила от вълнуващото желание да служа на своето време, на своите съграждани, които са значима част от нашия, българския, народ. Прегледани са немалко източници, споделени са мисли, избистрени в течение на годините на общуване с хората и от личен опит. Това, разбира се, не прави книгата напълно изчерпателна. Предложената информация не може да се поеме изцяло поради обема си и да се осмисли наведнъж. Всеки обаче ще има възможност да намери интересуващи го факти, да извлече поуки от миналото, ще се породят мисли, които, надявам се, ще му допаднат и служат не само за определен момент. Само тогава аз, авторът, ще имам заслужено основание да смятам, че положеният труд не е бил напразен, ще ме

стопли вярата, че това издание може да стане за мнозина „книга на(за) моя роден край“. Защото познаването на миналото, родовите корени и родния край е основа за осмисляне на настоящето и за преследване на целите и посоките на бъдещето. Всеки трябва да разчита и помни уроците и мъдростта на онова, което историята определя като минало, което е заченато от предците и доизграждано от съвременниците.

Настоящото издание е продължение и допълнение на книгата, отпечатана през 2010 г. Продължих да проследявам събития и дейности на някои личности безпристрастно, осъзнавайки ясно, че „историята на времето“ е трудна област, но твърде предизвикателна, особено през сегашния XXI в., с неговите процеси на унификация и глобализация, с въпросите за идентичността (националната, етническата, религиозната), традицията, културното наследство. За улеснение на читателите някои специфични понятия и препратки са обозначени с правописен шрифт, а в края на всяка глава е посочена и използваната литература. Фактите са изложени хронологично.

Нека не прозвучи нескромно, но ми се вярва, че тази книга ще представлява интерес за читателите – не само за онези, чиято съдба е свързана с родопския край, със село Борино и с близките до него селища.

Признателна съм на семейството ми за силната подкрепа, на всички, които активно помогнаха за списването на немалко страници. Изказвам благодарност и на издателите.

Млади читатели! Обръщам се специално към вас, призовавайки ви да четете, да опознавате и помните родовите си корени. Животът във величествената Родопа планина, в разрасналото се и дишащо Борино е непрекъснато променяща се реалност, а не само събудена история. Всеки един може да остави името си в нея като горд Родопчанин, допринесъл за съхраняване на духовната история на китното село Борино! Струва си!

2019 г. *Авторът*

БОРИНО – БЕЗДНА ОТ ВРЕМЕ

Изказвам благодарност
на Боян Добрев – „Родопски старини“

Върху появата и развитието на селищата в България са оказвали и оказват въздействие множество фактори – природни, стопански, политически, демографски, етнокултурни, кръстопътното географско положение, релефът, полезните изкопаеми, климатът, почвите, политическите фактори, като влиянието им не е еднопосочно през различните исторически етапи от развитието на страната. Статистиката посочва, че със създаването на българската държава броят на селищата нараства бързо. През периода на Първата българска държава (681 –1018 г.) техният брой достига 20 000. Появяват се нови селища в Североизточна България, като Плиска, Преслав, Шумен и др. През периода на Втората българска държава (1185 – 1396 г.) се появяват селища, като Търново, Червен, Боруй, Кракра, Карвуна, Крън и др. Периодът на турското владичество е свързан с развитието на селищната мрежа в планинските райони и разрушаването на около 2000 български селища в равнинните и низинните райони. Силно влияние оказват войните, въстанията, епидемиите и ред други фактори. В края на XVII в. се оформят български селища край ханове и чифлици, а от началото на XVIII в. се развиват като занаятчийски центрове планинските селища Котел, Копривщица, Елена, Трявна, Габрово, Сливен, Самоков и др. През XVIII в. се появяват първите колиби, махали и паланки. Колибарските селища възникват във връзка с развитието на скотовъдството в Стара планина, Огражден, Средна гора и Родопите. Появата на махалите се дължи на разпадането на семейните задруги при обработването на земите в Търновско, Кърджалийско, Смолянско. Махалите и колибарските селища се състоят от около 10 – 20 отделни двора и обработваемата земя около тях. През XVIII в. се оформя обликът на повечето български села с изявен административен център (кметство, училище, храм). В края на XVIII в. някои от селата стават паланки (селища от градски тип), които съществуват до началото на XX в.

„Предполага се, че селището е възникнало по времето на османското владичество на мястото на юрушка стоянка през

периода 1750 – 1800 г. Първите писмени данни за селото са от 1842 г.“ Така пишат авторите на „Общинския план за развитие на община Борино (2007 – 2013 г.)“.

В предходното издание – „Село Борино – в миналото и настоящето на Родопите“ (2010 г.), в глава „Борино – бездна от време“, уточнихме, че в проучването на Османския регистър за десятъка от овцете в Пазарджишко, направено от Стоянка Кендерова, в края се посочва, че 17 рамазан 1264 г. е 17 август 1848 г. Това е и най-ранният документ, преведен на български език, където се споменава Борино като селище. По-късно идват данните на Стефан Захариев и Васил Дечов.

В настоящата глава ще погледнем още по-назад, като се опрем на най-новите проучвания. За база ще използваме научното изследване и разработка на Христо Димитров Христозов „Окръжаващото пространство и планинското население в Родопите през XVI – XVII в.“. Некрополът в Борино и направените археологически разкопки говорят за старо и ново селище, за движение на хора – изселвания и преселвания. Така че посочената дисертация хвърля светлина върху връзката между хората и окръжаващото пространство в миналото. Анализирана е ролята на климата и климатичните промени за социално-икономическите процеси.

Според Христозов историята на окръжаващото природно пространство позволява използването на интердисциплинарния изследователски подход. Допълва също, „…че много често писмените източници, създадени от човека, не дават достатъчно информация за трансформациите, настъпили в околната среда, или въобще такива сведения липсват…“. Използването на този подход от изследователи показва, че негативният ефект на неблагоприятните климатични условия през XVII в. излиза извън Османската империя и има глобален характер за протеклата социално-икономическа и политическа криза.

Всички изследователи на Родопите в научни публикации и монографии разглеждат различни проблеми, осветляват много страни от живота на населението в планината. Липсват обаче изследвания, които да представят социалните и екологичните промени там. Това е така, защото изворите са продукт на осман-

ската канцелария и се съхраняват в различни архивохранилища на Балканите и в Република Турция. Към това трябва да прибавим, че тези документи отразяват определен отрязък от време, посочват конкретен въпрос, засягат неголям район.

За да можем да датираме началото на Карабулак, което е цел на нашето изследване, ще се опираме на най-дългата серия османски *тапу тахрир* регистри. Те покриват различни части на Родопите – от първата половина на XV в. до началото на XVII в. Въз основа на тях се проследяват динамиката на демографския прираст и промените в гъстотата на населението в планината (XV – XVII в.). Към тях се прибавя и данъкът от християните *джизве.* За данните в тези регистри са използвани и вакъфски сметководни регистри *(мухасебе).* Всички те дават възможност на изследователя да проследи тенденциите в демографското развитие на Родопите и динамиката на природните и социалните трансформации в планината. В регистрите на турската власт се пазят заповеди, документи за важни дела, дефтери, пътеписи от пътешественици, дипломати, които допълват картината на динамичните преобразувания в Родопите.

Има доказателства, че османският пътешественик Евлия Челеби и френският лекар Пол Люкас са пресекли Родопите. Първият – през 1670 – 1671 г. преминава Западни Родопи, стига до дн. Асеновград, движи се по ниските склонове на Източните Родопи до Харманли. Вторият – в началото на XVIII в. – от Асеновград през Средните Родопи към Драма. Те оставят описания на природните ресурси, екологични характеристики на планината и хората, които срещат.

Спираме се, макар и набързо, на тези данни, като се стремим да покажем, че множеството архивни документи, палеоботанически и дендохронологични анализи „позволяват миналото на Родопите да бъде разгледано в съвсем различен мащаб“. Това прави Христо Христозов в научното си изследване, споменато по-горе, като заключава: „Така недостигът или достъпът до природни ресурси и климатични промени биха могли да се разгледат като водещи фактори в развитието на планинското население и двигател на социалните промени в Родопите през Ран-

ното ново време". Според наблюдения на Цветана Георгиева селищата в планината са с ясна разграничена етажност. Предбалканските възвишения са най-ниската зона, следвана от селата в речните долини. Най-високо, над 1000 м н.в., са малък брой, чиято обработваема земя е малко, но необходима за изхранването на живеещите там.

Влошаването на климата по време на т.нар. „малък ледников период" от втората половина на XVI в. и недостигът на земя са причина за различни социални движения в Мала Азия. Увеличаването на населението в Неврокоп, изграждането на мостове в района на Гърмен и Дъбница, Сигирти (Хаджидимово) и Блатска, подобряването на комуникацията между частите на Неврокопската кааза са доказателство за разрастването и движението на населението.

Да навлезем навътре в Родопа. Нейното екологично пространство е населено още през Античността. Орните земи се разширяват за сметка на горските и това е предпоставка като основен поминък да се наложат земеделието и скотовъдството. На базата на регистрите изследователите правят извода, че поетапно и бавно Западните Родопи и Поместието се включват към данъчната система, която е предназначена за издръжка на спахийската конница. Според османски регистър за 1444 г. населението непрекъснато се увеличава, дори и на места с 900 м н.в. Това означава, че планината предоставя незаети места, годни за селскостопанска дейност, които привличат нови земеделци. Според регистъра от 1516 г. селата над 900 м н.в. в Централните Северни Родопи са най-малко, а населението е 20 %. Най-вътре в тази част на Родопите са разположени селата *Дьовлен (*Девин), *Настан, Бедене* (Беден) и *Михалкова (*Михалково). Около 94 % от населението в Централни Северни Родопи са християни и всички селищни наименования са със славянски или гръцки произход. Регистърът от 1516 г. показва също, че в северната част на планината протича процес на разширяване на селищната мрежа още през XV в. Дамян Борисов проследява именната традиция (според два регистъра) в Девин, Настан, Коилово (изчезнало) и открива, че те се групират в „семейно-родови гнезда".

Търсейки раждането на Карабулак, следва да се съобразим с извода на изследователите за „свита“ селищна система в среднородопската яка и обезлюдяването на Централните Северни Родопи. Според регистъра от 1519 г. над 900 м н.в. живеят едва 5 % от населението. Според този регистър преобладават мюсюлманите, а селищната топонимия е изцяло тюркска. Регистърът, съставен през 1530 г., илюстрира бързия темп на съживяване на планината. Самият процес на стопанско овладяване е дълъг. Изсичането на гори, терасирането, прилагането на земеделието и скотовъдството засягат местната флора, променят се локалните екосистеми. Регистрите от втората половина на XV в. и началото на XVI в. разкриват високата аграрна култура на планинското население, която е съобразена с условията на окръжаващото стопанство.

Регистрите от 1570 и 1596 г. маркират създаването на селата *Лескова* (Лясково, обл. Смолян), *Грохотна* (Грохотно, обл. Смолян), *Новасил* с друго име *Балабанъ* (Ягодина, обл. Смолян). Един от моделите за поява на нови селища продължава да бъде отделянето на население от по-старо село. Това води до вписване на семейства в две селища. Така например през 1596 г. едни и същи 11 домакинства са данъчно обложени с поземления данък и в Дьовлен, и в съседното му *Селче (*с. Селча). Сред използваните регистри за анализ откриваме: „През 1614 г. за първи път е споменато село *Широка лъка* във връзка с преместването на 9 християнски домакинства там от *Беден*. (…) В джизие регистрите от първата половина на столетието се появяват за първи път съседните села *Беден Ълъджасъ, Триград, Мугла, Гьок виран*, които принадлежат към същия вакъф“.

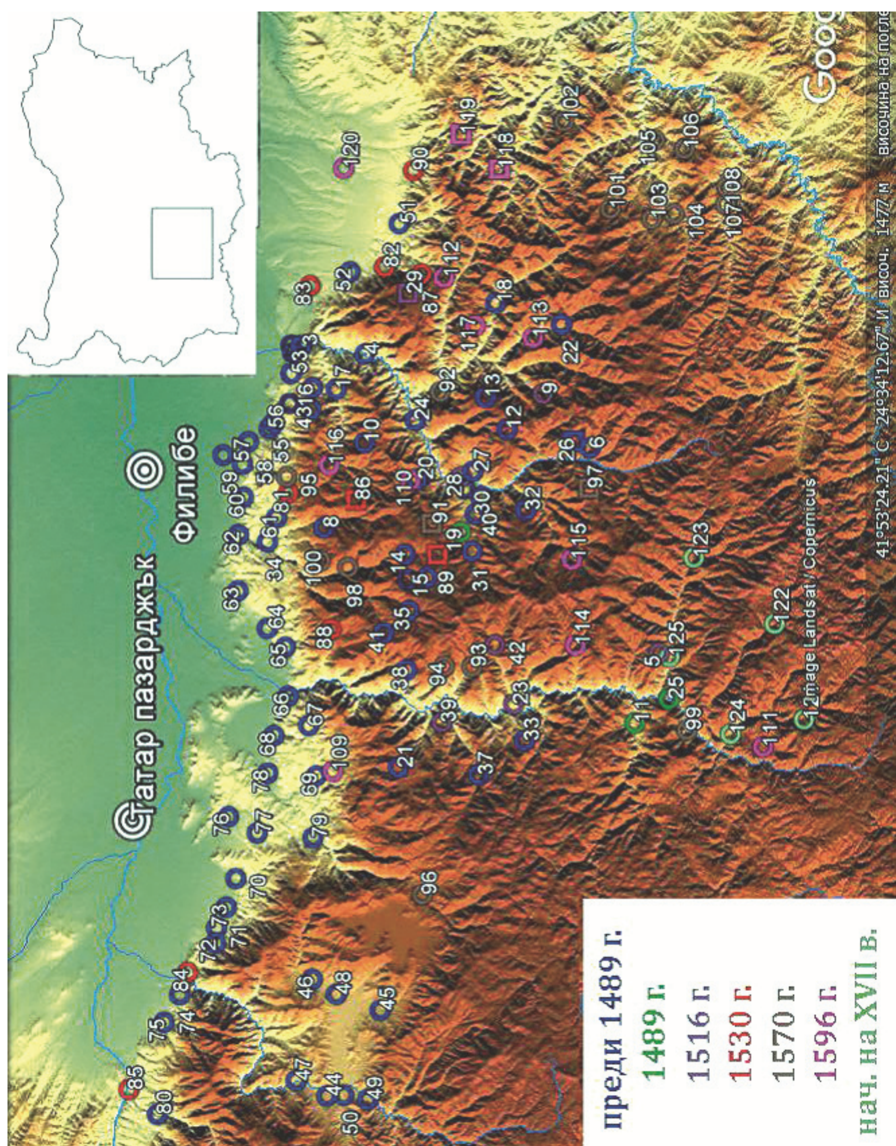
Спадът на населението в Родопите през първата половина на XVII в. е налице. В резултат на климатичните промени и вътрешнополитическата криза в Мала Азия протичат динамични миграции към градовете и съседните селскостопански райони. От регистрите е видно, че едни се преселват в Ксанти, други – в дн. Асеновград, трети – към Татар Пазарджик. Глобалното застудяване е фактор за придвижването на население от по-високите части на Родопите към по-ниските и предбалканските

пространства. През XVII в. климатичните промени влияят на социалните процеси. Запустяват цели села. Населението се сблъсква с трудности при култивацията на планината, необходима за собствената му самоиздръжка.

„През 1698 – 1699 и 1717 – 1718 г. повечето от селата са споходени от страшна чума.“ В резултат налице са демографските последствия – катастрофален демографски спад, като предходната му численост е достигната едва през XVII в. На следващо място са икономическите последствия, довели до приемане на нови форми на експлоатация и обработване на земята, а също и до по-широко навлизане на манифактурното производство. Това е свързано и със социални промени, довели до издигане на нови семейства и фамилии, оформяне на нови обществени слоеве. Почти всичко се определя от факта, че в резултат на огромната смъртност намалява работната ръка, падат цените на имотите и на земята и се повишава ролята на парите. В същото време променените условия изискват големи промени в системите и техниките на производство, а също и някои нови политически тенденции (според Ивелин Иванов, „Чумата в Европа и българските земи в края на Средновековието“).

Да разгледаме картите, които ни предлага Христо Христозов в цитираната в началото дисертация, която представлява нов, съществен принос за историята на Родопите. *Карта 1* – Централни Северни Родопи (XV – XVI до началото на XVII в.). Последно „създадени“ села са: Триград, Мугла, Широка лъка, Гьок виран (дн. с. Звездел, обл. Кърджали), Беден ълъджасъ. А преди тях според регистри от 1596 г.: Нова селе/Балабанлу, Лескова, Забърдо, Чъканчъ, Нова селе, друго, Герова, Кьостенлик, Луковиче, Борова, Узун капъ/Кара чал, Кетанлък. От двете групи първата е с приблизително обща територия, докато при последната селата са по-разпръснати. Обхождайки (мисловно) околните села на дн. Борино в *Карта 1* вече са регистрирани: Дьовлен (рег. от 1489 г.), Беден и Михалкова (рег. от 1516 г.), Осиково и Грохотно (рег. от 1570 г.).

Карта1. **Динамика на селищната мрежа в Централните Северни Родопи според регистрациите от XV и XVI в.**

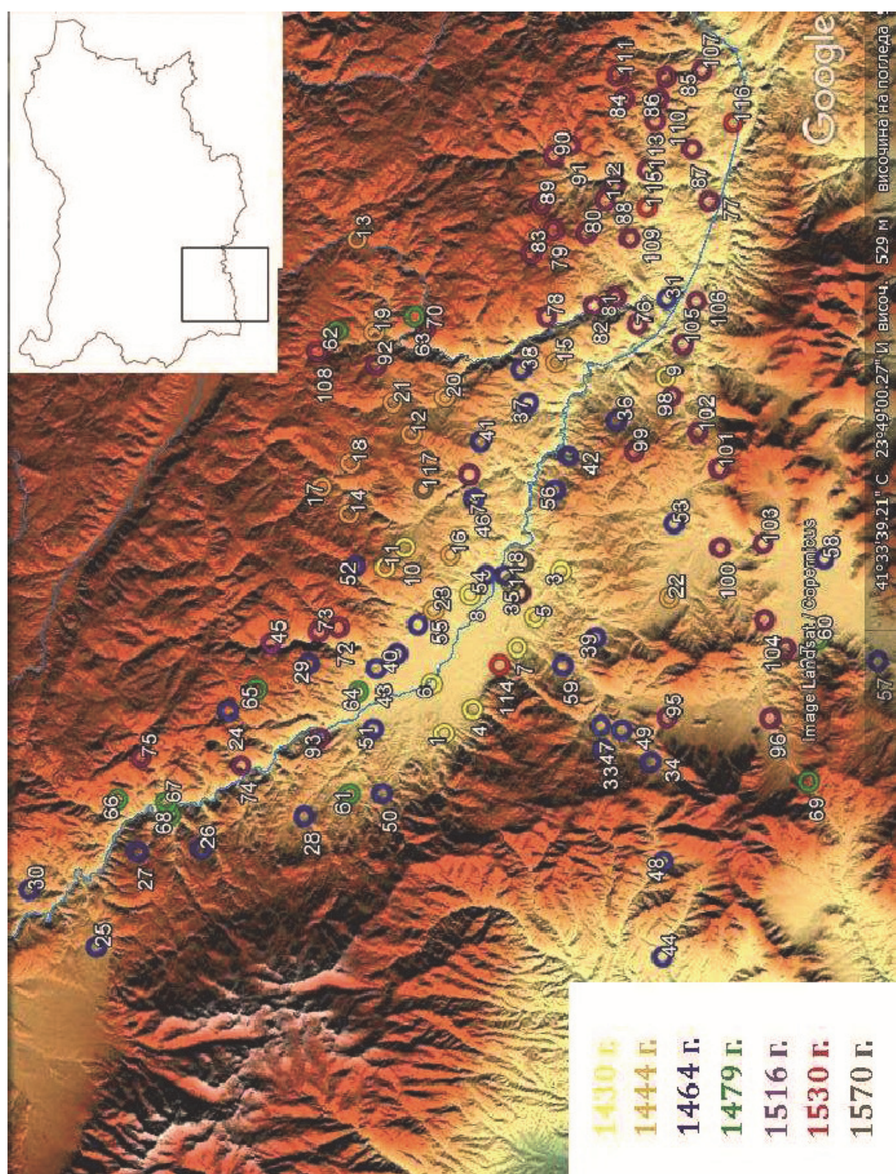

ЦЕНТРАЛНИ СЕВЕРНИ РОДОПИ 1. Истанимака 2. Йени Кьой 3. Анбелянош 4. Бачкова 5. Беден 6. Богудова 7. Брезовиче 8. Ветре поле/Дедова 9. Дренова 10. Добра лъка 11. Дьовлен 12. Ивериче 13. Истафур 14. Ищют 15. Лалкова 16. Лешкова 17. Лешкова, друго 18. Калугериче/Беланиче 19. Коило-

ва 20. Косова 21. Ко(ру)лакос 22. Курушова 23. Михалкова 24. Наречан 25. Настан 26. Ножиличе 27. Павеличко 28. Павеличко-и хънзър 29. Пазуше/Чавуш 30. Пороскова 31. Рахува 32. Сафтуш 33. Селче 34. Сотюр 35. Тъмръш 36. Фойне 37. Фотене 38. Черешова 39. Черешова, друго 40. Чурил 41. Чуряне 42. Чуряков дол 43. Яврова 44. Камениче 45. Ракитофче 46. Доркова 47. Корова 48. Костандова 49. Бане 50. Лъжане 51. Тополова 52. Черновu 53. Водене 54. Паная 55. Кьоклене 56. Банище 57. Кара агач 58. Белащиче 59. Хахлан 60. Маркова 61. Извор 62. Дейрмен дереси 63. Брестовиче 64. Перущиче 65. Устине 66. Кnásлчиме 67. Иждрабичко 68. Козарска 69. Брачигова 70. Дебращиче 71. Патaлениче 72. Баткун 73. Чърнче 74. Варвара 75. Семчине 76. Али ходжалъ 77. Радилова 78. Бяга 79. Пещерак 80. Голямо Белова 81. Цар Калоян 82. Арнавудлар 83. Молдова 84. Ветрен дол 85. Белова 86. Нова селе 87. Оряшниче/Поломиче 88. Волуга 89. Брезовиче/Чепин дол 90. Нова селе/Сючюлю 91. Средне 92. Югова 93. Претавар 94. Осикова 95. Нова селе, друго 96. Кяфир дереси/Нова селе 97. Ищилова/Балтаджък 98. Дурмуш кьой 99. Грохотна 100. Бойкова 101. Заграждeн 102. Сусуз 103. Кирко: махала Кирково, Давидково 104. Каба агач 105. Кара бурун/Кара орман 106. Ергелик 107. Ълъджа 108. Козлуджа 109. Чънакчъ 110. Нова селе, друго 111. Нова селе/Балабанлу 112. Кьостенлик 113. Лукавиче 114. Лескова 115. Забърдо 116. Герова 117. Борова 118. Буюук чал/Гьок дереси 119. Узун капъ/Кара чал 120. Кетанлък 121. Триград 122. Мугла 123. Широка лъка 124. Гьок виран 125. Беден ълъджасъ

На *Карта 2* – Западни Родопи (XV – XVI в.), с. Барутин е малко по́ встрани от другите – Доляне (дн. Долян), Плетена, Кочан, според регистри от 1444 г. Според тази карта най-многобройни са селата, посочени в регистри от 1464 г., следвани от посочените в регистър от 1516 г. За посочения период в най-стария регистър, от 1430 г., селищата са 11. Видно е, че във високите части на планината няма население. Географски погледнато, около дн. Борино най-близо вече са възникнали Беден, Триград, дн. Ягодина, дн. Девин, Грохотно. По́ на запад – Кочан. В така посочения периметър (като се има предвид днешното местоположение на Борино) и посочения период (XV – нач. на XVII в.) не е регистрирано (според турските регистри) с. Карабулак.

Карта 2. **Динамика на селищната мрежа в Западните Родопи според регистрациите от XV и XVI в.**

ЗАПАДНИ РОДОПИ 1. Неврокоп 2. Долно Сингарти 3. Петралит 4. Мусомища 5. Садова 6. Муртениче 7. Копривляне 8. Остана 9. Лозно 10. Диране/Голямо Дряново 11. Курушева 12. Фъргова 13. Барутин 14. Доляне

15. Годешева 16. Иславимир 17. Плетена 18. Сръбча/Садовиче дербенд 19. Поникова 20. Жижова 21. Кочан 22. Везми 23. Дабиче/Мало Дебрене 24. Рибне/Костен 25. Добронище 26. Кремен 27. Обидим 28. Брезниче 29. Искреботине 30. Лешниче 31. Борова 33. Тишова 34. Папил 35. Дубниче 36. Ракищане 37. Ислащане 38. Туховище 39. Либяхова 40. Гармлане 41. Вълкоселе 42. Беслан 43. Хотовище 44. Петрова 45. Ковачовиче 46. Абланиче 47. Долно Тешова/Лъка 48. Голешева 49. Гайтанене 50. Ложниче 51. Баниче 52. Орешниче/Ореше 53. Белотниче 54. Болачко/Балачко 55. Дъбрани/Дебран 56. Теплане 57. Долно Ивронди 58. Илисе 59. Лало/Лелова 60. Истане с Белачко/Истрани 61. Корниче 62. Лубниче/Буникова 63. Чърънча 64. Балдова 65. Осикова 66. Гостун 67. Горни Филип/Филиб 68. Долни Филип/Дервенд 69. Кърчево 70. Берищани 71. Боголин 72. Лещане 73. Малко Диренова 74. Букова 75. Осенова 76. Витова 77. Попова? 78. Манастирджик 79. Дебражан 80. Костане 81. Малошище/Папа Волкан 82. Боран 83. Кашиче 84. Лубан/Папа Стайко 85. Колош 86. Гулум 87. Осеница/Берхово 88. Мъждел 89. Рашова 90. Избище 91. Прибойна и махалата Евреноcлу 92. Марулева 93. Сиропол 94. Горно Сингарти 95. Лофча 96. Търлич 97. Манастир/Горно Търлич и Айо Йорги 98. Черешова 99. Гущерак 100. Вълкова 101. Бутим 102. Блачане 103. Зърнова 104. Куманич 105. Лукавиче/Папаз Райко 106. Истранян/Истрани 107. Игражделани 108. Осине 109. Опшиче 110. Пархова 111. Росикова 112. Гулярба/Черкот 113. Лочища 114. Ласка 115. Мала Лъкавиче 116. Изгорич/махала Ивладикос/Владикос 117. Крабул 118. Малко Сигрентия

През втората половина на XVII в. много западноевропейци прекосяват Османската империя. Някои описват видяното, добавяйки понякога и сведения от втора ръка. Маршрутът на редица пътешественици минава през Родопите. Ще споменем само една малка част от тези, които са минали с мисии през планината от 1650 г. до края на века: Джон Бърбъри (1664 – 1666), Едуард Браун (1669), Джон Ковъл (1675 – 1676), Конрад Хилтебранд (1657 – 1658), Християн фон Валсдорф (1660 – 1663), Паул Тафернер (1665 – 1666), Йохан Христоф фон Киндсперг (1672 – 1674), Ханс Хьонце (1673 – 1674), Луиджи Марсили (1680), Джовани Бенали (1682 – 1683), Давид Рожнай (1665), Пал Шандор (1687) и др.

Съществен принос към историята на нашия край е „Бележки върху селищната, демографска, религиозна и стопанска история на селищата по поречието на Въча през последната четвърт на XV – XVI в.“ (2016 г.) от Дамян Борисов. В предложеното изследване на базата на подробен (муфассал) регистър на тимари,

зиамети, мюлкове, чифлици и вакъфи върху част от територията на санджака Паша – Османски архив при Министерски съвет на Република Турция и други регистри, в т.ч. и в казите Филибе (Пловдив), Татар Пазаръ (Пазарджик), авторът последователно дава подробна картина на населението и данъците на жителите, движението и появата на християни и мюсюлмани в населените места Девин, Беден, Селча, Настан, Грохотно (в регистър от 1570 г. за първи път се появява като име и записано „спада към Настан“; през 1956 г. е регистрирано като самостоятелно селище), Михалково. Повечето от селата са посочени като „тимарски“ *(тимар – особен вид ленно владение в Османската империя през Средновековието с годишен доход до 20 000 акчета; ленно-финансова институция).* На базата на своите наблюдения и анализи Дамян Борисов обобщава: „...общият демографски тренд *(посока на движение на жителите, на населението, на пазарните котировки),* проследен през регистрациите на броя домакинства (християни и мюсюлмани) за XVI в., е възходящ“. Внимателният прочит на данните за всяко село показва, че устойчиво екстраполативен *(екстраполàция – умствена операция, с която една закономерност или практически опит се прилага и в съседни области, които не са обект на пряко наблюдение и проучване за правене на умозаключения)* той е само за Девин (без незначителното намаляване на броя домакинства между 1516/18 и 1530 г. През периода 1530 – 1570 г. в три от селищата (Беден, Селча и Михалково) броят на домакинствата намалява. За същия период броят на домакинствата в Девин се увеличава над 2 пъти; Настан също бележи прираст. През периода 1570 – 1596 г. всъщност е засвидетелствано почти двойно нарастване на броя домакинства във всички села, с изключение на Настан. Миграциите също са много добре засвидетелствани през целия разглеждан период. И още нещо, „...данъчната ставка *ресм* – и *боюндурук,* както и специфичната тюркска антропонимия, срещаща се сред част от новоприелите исляма, още веднъж показва, че най-вероятно инорелигиозността е пренесена и по поречието на Въча от юруците“ (Д. Борисов). Предложените изводи в известна степен обясняват (главно липсата на производствени и количествени ресурси) „трудното“ раждане на села във високите части на планината, в т.ч. и Карабулак.

Основната ни цел е с. Карабулак, но се изкушаваме да предложим установеното и предложено в посоченото изследване за дн. с. Ягодина, включено в територията на община Борино. „Информация и за възникването на днешното село Ягодина, наложилият се турски топоним на което до преименуването му е Балабанлар (букв. Балабановци). Конкретната причина за това е работната хипотеза, че възникването му е свързано с преселване на хора от с. Грохотно. В регистрацията от 1596 г. след описа на Настан и Грохотно е записано с. Новасил (т.е. Ново село), с друго име Балабанлъ, извън дефтера е (т.е. включено в регистрация за пръв път), на рида (хребета) Деспот (т.е. Доспат)“ (ВОА, TD 1001, с. 798). Разбира се, първото нещо, което прави впечатление, е водещият топоним, който не само индикира времево възникването на селището (между 1570 и 1596 г.), но е и с българо-славянски произход. В него са описани 11 мюсюлмански домакинства и четирима неженени мюсюлмани, като двама от регистрираните са конвертити първо поколение, но след единия от тях – Балабан Обдулх, който е вероятно епоним на селото, са регистрирани още петима мюсюлмани с презиме Балабан, които вероятно са негови синове, също конвертити (първо поколение). Допускайки, разбира се, вероятността от случайно съвпадение, все пак ще споменем, че в поименния опис на Грохотно от 1570 г. антропонимът Балабан се среща 3 пъти – Балабан Абдуллах и Мехмед Балабан (вероятно негов пълнолетен син), както и Балабан Мустафа. В регистрацията след четвърт век (1596 г.) цитираните мюсюлмански имена липсват в описа на Грохотно, но пък първите две от тях се срещат в описа на Новасил (Балабанлъ) заедно с тези на Мустафа Балабан, Искендер Балабан, Ибрахим Балабан и Пири? Балабан. Последните вероятно са непълнолетни (към 1570 г.) или по-късно родени синове на Балабан Абдуллах, които семейно са напуснали Грохотно и са (съ)основали дн. Ягодина. Косвено доказателство, че това се е случило не много скоро преди 1596 г., а по-скоро не много след 1570 г., е позицията им в антропонимичната листа – през 1596 г. преди семейно родовото гнездо Балабанлар вече са описани други мюсюлмани, част от които

неженени, а други – глави на домакинства.“ Предложеното отклонение потвърждава движението на семейства в планината, търсещи добро място за живот. В турски регистър от 8.11.1635 г. в списък на населени места с немюсюлмански домакинства, като се има предвид облагането им с данък джизие, е отбелязано: „с. Балабанлар – 10 ханета“ (вж. „Турски извори за българската история“, колектив, ГУА, 2001 г.). *(Хане (от тур. ез. – дом, къща) е облагателна единица в Османската империя. Джизие хането е облагателна единица за събиране на данъка джизие от не-мюсюлманите. През XV – XVII в. джизие хането съответства най-често на семейство от мъж, жена и техните незадомени деца. С оглед на демографските изследвания джизие хането се приема средно като петчленно семейство, макар че в някои райони се е състояло от две или повече малки семейства, обединени от родствени връзки, колективен труд и общ дом. След 1690 – 1691 г. данъкът джизие става поголовен, терминът загубва своето значение.)*

Османската империя до Освобождението на България не може да даде никакви официални данни за своите поданици. Голямата територия, разнообразното население, слабата администрация, сменящата се централна власт, консервативността на населението, религиозната съпротива и други фактори са препятствали изграждането на модерни институции, в т.ч. и на статистика. Преброяване на населението по време на османското владичество не е имало. Както в Османската империя, така и в цяла Европа броят на населението и продължителността на живота не са известни. Според западноевропейски демографи и историци броят на населението на всички европейски държави в периода между 1500 и 1700 г. само може да се предполага въз основа на документирани проблеми и събития от онова време. Една от най-популярните хипотези е, че през 1500 г. населението на Балканския полуостров е било 7 000 000 жители. През следващите столетия – 1600 и 1700 г. – се е увеличило на 8 000 000 жители. Според Уикипедия първото преброяване на населението в Османската империя датира от 1906 г. и е 20 368 485 – 20 897 617 жители, от които мюсюлмани 15 498 747 – 15 518 478, или 74,23 – 76,09 % от населението на Османската империя; източноправославни 2 823 065 – 2 833 370, или 13,56 – 13,86 % от населението ѝ; арменци 1 031 708 – 1 140 563, или 5,07 – 5,46 % от населението на империята. Българите са били 761 530 –

762 754, или 3,65 – 3,74 % от населението; евреите – 253 435 – 256 003, или 1,23 – 1,24 %; протестантите 53 880, или 0,26 %; и други 332 569, или 1,59 % от населението от общо над 20 млн. граждани на тази империя. От 1847 г. започват да излизат официалните годишници „Салнаме“ с данни за населението и някои стопански дейности. Като цяло тези прояви могат да се приемат за начало на статистическа практика, която в методологическо отношение е далеч от достигнатите равнища в развитите европейски държави през онези години. Видно е, че на конкретни официални статистически данни не можем да разчитаме, за да датираме населените места, които ни интересуват. Локализираме се в Рупчоска нахия. Като нахия Рупчос се споменава за пръв път в краткия иджмал – регистър на извънредния данък авариз за Пловдивско от 1622 г. – област, разположена в централната част на Западните Родопи. Ето какво намираме на *http://clubs.dir.bg/showflat.php?Board=maked&Number=1953804650&page=0&view=collapsed&sb=5:* „Населението на Рупчоска нахия към каза Филибе през 1695 г. (46 села), изчислено условно, при приемане на средна численост на хане от 10 души: 1. Тирград (Триград) – 770 м. 2. Тъмраш (Тъмрън, изч.) – 560 см. – 480 м. и 80 хр. 3. Шираколика (Широка лъка) – 500 хр. 4. Чурян (Чурен) – 490 см. – 410 хр. и 80 м. 5. Рахова (Орехово) – 480 см. – 300 хр. и 180 м. 6. Демюрджю, с друго име Лилкова (Лилково) – 450 см. – 300 хр. и 150 м. 7. Балабанлъ (Ягодина) – 440 м. 8. Ясъкору (Равногор) – 400 хр. 9. Читова (Ситово) – 340 см. – 260 хр. и 80 м. 10. Настан – 330 м. 11. Заборда, с друго име Чукуркьой (Забърдо) – 300 см. – 240 м. и 60 хр. 12. Осикова (Осиково) – 290 хр. 13. Павлоска (Павелско) – 290 хр. 14. Гьоквиран (Гьоврен) – 280 м. 15. Палас (Брезовица, изч.) – 270 см. – 140 м. и 130 хр. 16. Беден, с друго име Ълъджа – 260 см. – 190 м. и 70 хр. 17. Лескова и Ибрахим паша (Лясково, Девинско) – 260 м. 18. Добралък – 220 см. – 180 хр. и 40 м. 19. Лескова и Шехабеддин паша (Лясково, Асеновградско) – 220 хр. 20. Михаликова (Михалково) – 220 м. 21. Яворива (Яврово) – 200 хр. 22. Брезе – 180 см. – 170 м. и 10 хр. 23. Борава (Борово) – 170 хр. 24. Притвар (Петвар, изч.) – 170 м. 25. Диранова (Дряново) – 160 хр. 26. Коня (вероятно

Хвойна) – 160 хр. 27. Дедива (Дедево) – 140 хр. 28. Малова (Малево) – 130 хр. 29. Сафище (село Студенец до Малево, изч.) – 130 хр. 30. Чавуш (Добростан) – 130 хр. 31. Черешова (Черешово) – 130 хр. 32. Чурякова (Чуреково) – 120 см. – 90 м. и 30 хр. 33. Булмаджа, с друго име Озорище (вероятно Орешец) – 110 хр. 34. Кирова (изч. село, възможно част от кв. Амбелино в Асеновград) – 110 хр. 35. Шейтан (Косово) – 110 хр. 36. Дурмуш (Плочник) – 100 см. – 90 м. и 10 хр. 37. Бойкова (Бойково) – 90 хр. 38. Ислова (възможно Мостово) – 90 хр. 39. Мугладереси (Мугла) – 90 м. 40. Проскова (възможно Чепеларе) – 90 хр. 41. Богуд, с друго име Йеникьой (Богутево) – 80 хр. 42. Йелидже и Дереджик (Белица, общ. Лъки) – 80 хр. 43. Мерикли (вероятно Наречен) – 80 хр. 44. Бачкова (Бачково) – 70 хр. 45. Грахотна (Грохотно) – 70 м. 46. Селим (вероятно Селци) – 50 хр.“

Забележка: *Отбелязаният брой на хората е условен, изчислено по 10 души за хане. Някои локализации, отбелязани с „вероятно“ или „възможно“, може и да са неточни. Чисто мюсюлмански през 1695 г. са 9 села: Тирград, Балабанлъ, Настан, Гьоквиран, Лескова (Девинско), Михаликова, Притвар, Мугладереси и Грахотна. Смесени – мюсюлмани и християни, с преобладаващо мюсюлманско население са 7 села: Тъмраш, Заборда, Палас, Беден, Брезе, Чурякова и Дурмуш. Смесени – християни и мюсюлмани, с преобладаващо християнско население са 5 села: Чурян, Рахова, Лилкова, Читова и Добралък. Останалите 25 села през този период са изцяло християнски: Шираколика, Ясъкору, Осикова, Павлоска, Лескова (Асеновградско), Яворива, Борава, Диранова, Коня, Дедива, Малова, Сафище, Чавуш, Черешова, Булмаджа, Кирова, Шейтан, Бойкова, Ислова, Проскова, Богуд, Йелидже, Мерикли, Бачкова и Селим. 9-те чисто мюсюлмански села през 1695 г. са пак мюсюлмански през 1884 г. и попадат в Тъмръшката република. 7-те смесени села с преобладаващо мюсюлманско население към 1695 г. са чисто мюсюлмански през XIX в., като повечето от тях също попадат в Тъмръшката република. 5-те смесени села с преобладаващо християнско население към 1695 г. също са смесени през XIX в. и с преобладаващо християнско население, с изключение на Чурен, което продължава да е смесено, но с преобладаващо мюсюлманско население. Сред чисто християнските села от 1695 г. обаче има и станали чисто мюсюлмански (Борово, Йелидже/Белица, Сафище, Дряново, Богутево и др., както и такива, които стават със смесено население (Павелско, Хвойна и др.). Множество села остават чисто християнски през цялото време (Бачково, Малево, Шейтан/Косово, Чавуш/Добростан и др.).*

Карта 3. **Границите на нахия Рупчос в началото на управлението на Хасан ага Караходжов**

19 Карта на Рупчоска нахия

Забележка: *Нахия – административно-териториална единица, първоначално равностойна по обхват на казата, а впоследствие нейно подразделение. Факт е, че в данъчни документи с приблизителна датировка 1515 – 1516 г. за населението в района по поречието на реките Чепеларска и Въча то е отбелязвано като рупчозлари, т.е. рупчосци, или жители на Рупчос (Ковачев 2010). Произходът на ойконим Рупчан несъмнено е свързан с названието рупа – „вдлъбнатина, падина, долчина в планински терен“, или произхожда от местното име Рупа с производни.*

Картата е издадена във Виена през 1835 г. според последното преброяване в Турската империя. Тук е показана само част от общата карта на Пловдивски санджак, която се съхранява в Пловдивската народна библиотека.

Като административна единица нахията (сборната община) се среща в документите от началото на XIX в. През различните административни реформи са се менили и нейните граници. В границите на тази схема тя е управлявана от Тъмраш през 50-те и 60-те години на XIX в. По време на Априлското въстание, след

преброяването през 1872 г., на изток тя се е простирала до десния приток на р. Чая, т.е. без селата Манастир, Лъкавица, Борово.

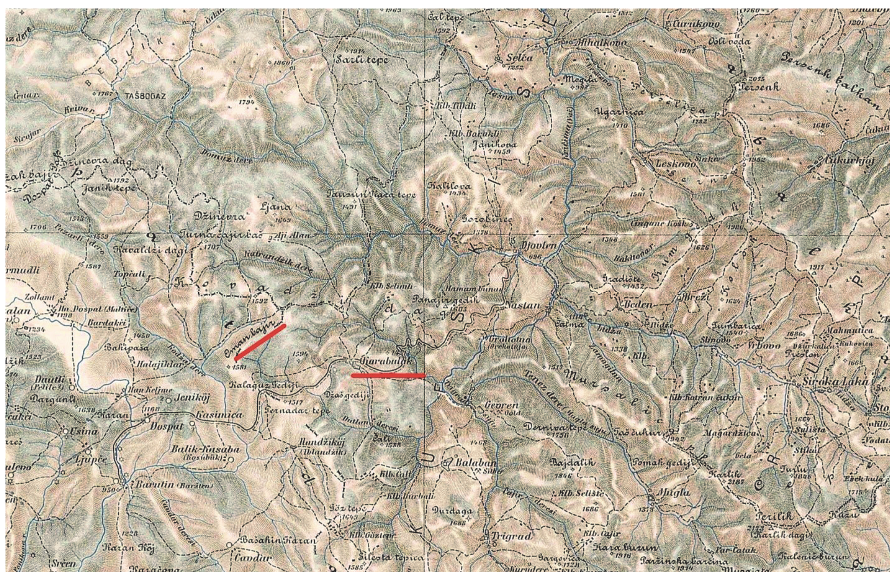
Карта 4.

__Забележка:__ Предлагаме я със съдействието на Боян Добрев („Родопски старини“) и сайта https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:3rd_Military_Mapping_Survey_of_Austria-Hungary/. Включените карти в него са изготвени през 1869 – 1887 г. Картата на Пловдивския санджак е редактирана през 1887 г. и е издадена през 1903 г. в Австрия.

Издаването на картата през 1835 г. предполага нейното изготвяне няколко години преди това. Отбелязването на Карабулак като селище означава, че то вече съществува, макар и немного, имайки предвид по-късно дадените данни от Ст. Захариев и Хр. Попконстантинов.

Карта 5.

__Забележка:__ Карта 5 е част от Карта 4 – с увеличен мащаб на местонахождението на Карабулак, заедно с посочени местности и съседните села.

При съпоставяне на *Карта 1* и *Карта 3,* опирайки се на най-разпространената легенда за създаване на Карабулак (от идването на жена със синовете си в Карабулак от с. Гьоврен), е

видно, че Гьоврен фигурира в регистрите от 1570 г. и на картата е посочено като възникнало селище.

„В историографията се е настанило схващането, че тюркмените представлявали номадското население на Мала Азия и Балканите; в много изследвания то се покрива с названието юрук/юруци. Тъй като юрук не отразява етнически характеристики, припокриването с тюркмен очевидно препраща към едно ранно състояние на етноса, подвластно на номадизма. Социализацията на номадите в територии с уседнало население прекратява юрушкия им статут, превръщайки ги в уседнали тюркмени. Всъщност този проблем е част от големия въпрос за корелациите при наименованията тюркско (тюркменско) – османско – турско и за прецизността при употребата им в изследваческата практика“ (Радушев, Евгений. Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV – XVIII в.).

6. Община Кара-булакъ

На български значи черна-жена. При заселването му имало 1 черна жена която, показала мѣстото за заселване, затова носи и името. Намира се въ Централнитѣ Родопи. Презъ него минава шосето отъ Пашмакли за Неврокопъ. Околийския центъръ е на 25 клм. отъ селото. Заселено е отпреди 100 год.. Кѫщитѣ му сѫ паянтови, покрити съ обикновени керамиди, сгрупирани, съ малки дворове, заградени съ тарби. Продоволства се съ чешмена вода. Населено е съ турци, които се занимаватъ съ земледѣлие и скотовъдство; нивитѣ се засѣватъ съ ръжь. Има общинско управление и специална амбулатория. Въ околностьта му има неразработени каменовъгленни мини. Нуждае се отъ водоснабдяване и пѫтища.

***Факсимиле** от юбилейния сборник „Българското село“, 1930 г., издаден от Библиотека „Наше село“.*

На с. 182 към окръг Пашмакли, 2. Околия Дьовлен е включена 6. Община Кара-булакъ с посочената характеристика.

Общини и населени мѣста	Гл. описанието стр. №	Население 1926 г.	Домакинства			Орна земя въ декари	Бюджетъ 1929-29 год.
			Общо	Безъ земя	Безъ кѫщи		
6. Общ. Кара-булакъ:							
1. с. Аланджиево	182	593					48000
2. „ Кара-булакъ		1189	175	25	6	1500	

***Факсимиле** на справка на с. 307 от сб. „Българското село“, 1930 г., за с. Кара-булакъ*

Изследвано е, че създаването на населени места става чрез миграции. Направленията им в ранната стратегия на Османската империя се обсъждат в изследването на Пол Хупър „Принудителни прехвърляния на населението в ранната османска имперска стратегия“. Основното направление на преселване от източните предели на Мала Азия е на номадски групи, като юруци и други. Тези заселници се настаняват на свободни земи на Балканите и не търсят някакво по-особено устройване. Обратният поток от Балканите към пределите на Мала Азия е на земеделско население с опит в това занятие. С това се решават най-малко две задачи: по-гъсто заселване и обработване на тамошните земи за осигуряване на добиви от селскостопански култури и по-лесно приемане от населението на ислямската религия. Преселваните са лица предимно в млада възраст, вкл. и омъжени млади жени с техните деца. С други думи това са тези контингенти на населението, от които зависи разширеното възпроизводство на неговия брой. Колкото по-малко са те в оставащото на място население, толкова по-малък е неговият естествен прираст. Според Димитър Аркадиев съчетаването на неблагоприятни обстоятелства води до намаляване на броя на населението. В повечето случаи османците не са създавали нови административни единици, а са наследявали териториалното деление до епохата на завладяването или доброволното присъединяване.

Ето някои конкретни впечатления:

Карл Май (1842 – 1912): „По обяд спряхме в Настан, а вечерта бяхме вече в Карабулак, където пренощувахме. После отново се насочихме на запад, в посока към Неврокоп. Към обяд се озовахме на едно плато, което стръмно се спускаше към Доспатдере. Там нямаше истински път, затова ни беше трудно да се движим през многобройните и гъсти храсталаци“ (Пета глава. В гълъбарника. „Из дебрите на балкана“). Действието в балканските романи се развива изцяло на територията на Османската империя в границите ѝ от 1871 г. Авторът никъде не споменава през коя година се развиват описаните събития. При внимателен анализ на произведението е установено, че събитията в него се случват през 1871 – 1872 г. А що се отнася до Балканите, действието там се развива през втората половина на 1872 г.

Ще цитираме и откъс от пътепис от 1875 г. на *Вилхелм, барон фон Берг* за Родопите под заглавие „Из „Родопа планина в Европейска Турция“. Откъсът е публикуван в документалния сборник от 2016 г. „Видяна България – визуални образи на страната/земята и хората в немскоезичната книжнина до 1879 г.“ с автор Николай Чернокожев.

„...Като помашки села съм си отбелязал: Корова (Korova), Ракитова (Rakitova), Личана (Litschana), Баня (Bania) и Каменица (Kamenitza), които всички са разположени в областта на потока Елидере (Ellidere-Bach). Не са турски селищата Карабулак (Karabulak), Насдан (Nasdan), Гротна (Grottna) и Томорица (Tomoriza). Смесено население имат Демизджикьой (Demizdschiköi), Дермендере (Dermendere) и Критсма (Kritsma). Всички останали селища на десния бряг на Марица (Marizza) до Пазардшик (Pasardschik), след това и в долинните области на потоците Елидере (Ellidere), Карлик (Karlyk) и Критсма (Kritsma) са български...“

„...В полите на планината, където изглежда е налице голямо плодородие, се намират села, в които веднага се вижда особена състоятелност/заможност, но по-навътре в планината жителите трябва с мъка да изкарват оскъдния си

хляб. В долините наистина има някои части, които са същински плодородни, напр. Ракитова и Карабулак, но като цяло нивите се намират на стръмни склонове, липсва им каквото и да е торене и са толкова лошо обработени, че нищо не могат да донесат. На Персенг напр. нивите стигат до височина от 2000 метра нагоре. Докато в низината на Филипопол намерих стърнища още на 10 юни, на Персенг на 18 юли попаднах на жито и овес още не в цъфтеж, там растителността беше с около шест седмици закъсняла...“

Към 1870 г. според *Стефан Захариев* Карабулак има 60 къщи, 1 джамия, 1 медресе с 20 ученици, 200 жители. Различава се от Дьовлен по джамията и медресето.

По-късно *Христо Попконстантинов* уточнява за „Кара-Булакъ“: „...лежи 1,1/2 ч. наляво от Кричим. (…) Граничи с Настан, Дьовлен, Барутин, Балабан, Гьоврен и Грохотно. (…) Плащало е 5260 гр. вергия (данък върху сграда), 12 500 гр. десятък (натурален данък от земеделски продукти и дребен домашен добитък), 5967 гр. беглик (паричен данък върху добитъка); всичко 23 726 гр. Има 100 къщи“. Сравнявайки данните на двамата, като се има предвид годините, за Девин е нелогичен посоченият брой, отчасти и за Борино. От това какво плащат двете селища на турското правителство през 1872 г. е видно, че Дьовлен е по-голямо от Карабулак. Така например всичко за Дьовлен – 40 981 г, а Карабулак – 23 727 г. Христо Попконстантинов черпи своите данни от официален източник и трябва да ги приемем за достоверни.

Краеведът Ст. Захариев нарича най-високия връх в Пазарджишко Гьоз тепе. *Гьоз* на тур. ез. означава „око“, а *тепе* – „връх“. С други думи връх Окото (така го тълкуват някои). „Бесите (...) били по-учени и по-образовани от своите съплеменници (...) и да основат едно гадилище на най-високия връх на планината Родопа в името на бога Сива, или на индийски некой цар Диониса (на тая планина най-високият връх се намира в пазарджишката област, от турците наречен Гьоз-тепе, заради пространния изглед дето има и ся види много надалеч към юг, изток и север и понеже тамо има великолепни развалини от мрамор-

ни сградия, послани с мозайк, вероятно тамо да е било гадилището на нашите предци), за което Херодот доказва, че не е било по-малко важно и по-долне от Делфийското прочуто гадилище...“ Когато свържем това наименование – връх Окото – с идеята, че там е било прорицалището на Дионис, можем да открием двоен смисъл. В прекия смисъл това е великолепният изглед към Рила, Пирин, Тракия, Стара планина, Средните Родопи. В преносния смисъл чрез присъствието на пророчицата и жреците това е духовното око на света, което се вглежда в миналото, настоящето и бъдещето.

Сведенията в пътешественическата литература понякога са кратки, конспективни, а в някои случаи и не съвсем точни. Въпреки това те са извънредно важни за изучаване на историческия процес, защото непосредствено разкриват неговата същност, видяна през очите на съвременника. Когато сведенията са събрани не от едно краткотрайно пътешествие, а са плод на продължително и задълбочено изследване, те са още по-ценни. Това е направил *Васил Иванов Кънчов.* За целта на нашето изследване най-ценно е „Пътуване по долините на Струма, Места и Брегалница“ от 1891 г. (публ. в „Сборник за народни умотворения“, кн. X, XI, XII, XIII). Насочвайки вниманието си към „ребрата на Доспатите“ и дн. Гоце Делчев, за съжаление в предложената статистика няма за Карабулак. За немалък брой села се дава броят на къщите. Например: Кочан – 28, Любче – 55, Михалково – 12, Балабан – 90. Разбира се, Карабулак съществува, но липсата му в сборника (както и на други села) Кънчов обяснява: „Тая статистика е повърхностна, защото има села, които са затънтени в далечните диви планински места и за които мъчно се събират сведения. Търсейки данни, следва да знаем, че „турците за Чеч нямат нуфузни книги и са смятали там населението на мерки. Много е възможно, че чиновниците, които са правили това, твърде щедро са давали числата на мохамеданските села, за да се получи мохамеданско болшинство в казата“. „Веркович Z, види се, не е можал да събере сведения за Чеч и за родопските помашки села, затова е приел числото 10 691, което дава официалната турска статистика за Рупчос и за Доспатската нахия, па

е притурил 875 къщи още от 4 помашки села, които е намерил в доспатските села вън от Доспатската нахия“. В. Кънчов публикува конкретни данни за броя на къщите в отделните села, но, за жалост, те не могат да се приемат за достоверни. Изследователят черпи сведенията си единствено от разкази, без да има преки лични впечатления, нито се позовава на конкретни данни от местната османска администрация.

Повечето изследователи приемат за начало на преброяванията на населението в Османската империя регистрацията от 1831 г. В рамките на предприетите от султан Махмуд реформи възниква необходимост от установяване на съществуващия човешки военен потенциал в Османската империя и източниците на приходи в хазната, най-вече данъка джизие, заплащан от поданиците не-мюсюлмани. Това е и причината първият опит за преброяване на населението да обхваща само провинции, които дават набори за редовната османска армия, като дори някои от тези райони също са пропуснати. Не е правен опит за събиране на сведения за движимото и недвижимото имущество, както и за земеделските земи и данъците, които следва да се събират от тях. Сведенията за отделните административни единици и селища, на които се базират обобщените резултати от преброяванията, се намират в нюфус дефтерите, които по същество представляват именни списъци на мъжкото население, с отбелязана възраст и отличителни белези. Османските реформатори осъзнават, че липсата на актуална статистическа информация значително затруднява дейността на администрацията, спъва икономическото развитие и е причина за трудностите при попълването на армията. За целта още от 1839 г. към всеки вилает, санджак и кааза бива зачислен нарочен чиновник (nüfus nazırı), отговарящ за статистиката на населението. След първото преброяване от 1831 г. и последвалото коригиране на пропуските през 1840 г. се извършва теметуат (регистрация), чрез която се събират подробни сведения и за движимите и недвижимите имоти на подвластните поданици. На базата на въведените регистри за гражданско състояние през 1842 г. е направен опит за актуализиране на обобщените данни от преброяването от 1831

г. Поради множеството пропуски ново общо преброяване е проведено през 1844, а след това и през 1856 г. За истински преброявания на населението в съвременния смисъл на това понятие може да се говори едва при тези от 1882, 1895 и 1906 г.

Основен източник на данни са започналите през периода на реформите (танзимат) (в началото на 30-те години на XIX в.) преброявания на населението в Османската империя. Резултатите се поместват в започналите да излизат от 1847 г. в империята годишници (Салнаме), а от 1865 г. – и за отделните вилаети, със статистически, географски и други данни и сведения. Втори източник са наблюденията на място, извършвани от различни чуждестранни учени и пътешественици, дипломати, стопански и военни дейци, журналисти и др. В техните съчинения, доклади, дописки са отразени и данни за населението и неговия състав. Трети източник са данните, събирани от различни организации на българското население, – екзархийски списъци и др.

Преброяванията на населението в Османската империя са извършвани през различни години, като са обхващали изцяло всички или само отделни области на империята. Първото успешно всеобщо преброяване е през 1831 г., а следващото – през 1844 г. Някои не завършват (1854) или не се провеждат (1870). Други обхващат части на империята (1856, 1866, 1874). Преброяванията продължават до окончателното ѝ разпадане след Първата световна война. Редица български автори обсъждат изменението на населението като цяло.

При административното деление на Османската империя до 1864 г. са съществували т.нар. „еялети“ – пашалъци *(paşalık) или бейлербейлици (на тур. ез.: beylerbeylık), управлявани от бейлербей или паша).* При завладяването на европейските земи османските турци ги включват в Румелийски еялет, а азиатските са част от Анадолския еялет. Именно тогава част от българските земи попадат в Румелийския еялет, чийто управленски център е София. Във времето от 1396 до 1864 г. Румелийският еялет многократно променя площта и управленския си център. Около 1850 г. в него вече не попадат български земи. Те, еялетите, от своя страна се делят на санджаци, които се управляват от бейове. През 1864 г.

пробно е създаден само един вилает – Дунавският, а начело застава реформаторът Мидхат паша. След проведената през 1867 г. административна реформа със Закона за вилаетите *(на тур. ез.: Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi)* еялетите са разделени на вилаети *(на тур. ез.: vilвyet, от арабски: ولاية – уилая),* разделени на санджаци, управлявани от санджакбей или още мютесариф.

Константин Косев

До Освобождението на България през 1878 г. не е било възможно да се установи с точност какъв е броят на населението в Османската империя и съответно българското население. Първите опити за преброяване в Турция са извършени през 1830 и 1844 г. Тези опити обаче твърде много се различават от истинските статистически преброявания на населението в тогавашните модерни европейски държави. Те са примитивни и се основават на преценки, свързани с данъчните и други регистри. Ето защо, резултатите от тези първи преброявания са крайно несигурни.

Сравнително по-сполучлив опит за преброяване на населението, разбира се пак твърде далеч от изискванията на модерната статистика, е направен през 1874–1875 г. Тогава се извършва официално преброяване на населението в Дунавския вилает, в който влизат санджаците: Тулчански, Варненски, Русенски, Търновски, Видински, Нишки и Софийски. Данните от това преброяване показват, че броят на немохамеданското мъжко население възлиза на 1 314 696 души, от които 1 192 258 са българи. Следователно, ако приемем, че броят на мъжете и жените е приблизително еднакъв (което е най-вероятно), в такъв случай общият брой на българите в Дунавския вилает към 1875 г. е възлизал на 2 384 516 души[1].

В официалните годишнинници на Турската империя от 1874 г. (т. нар. салнамета) за първи път се публикуват данни за населението на империята по вилаети, санджаци и кази според сведенията на Статистическото бюро при Министерството на обществените работи. Във въпросното салнаме се съобщава например, че общият брой на мъжкото население над 16-годишна възраст

***Факсимиле** на част от изследване на българския историк и политик Константин Косев*

Преброявания в България: към 31 декември 1880 г. – Първо официално преброяване на населението в Княжество България; към 31 декември 1887 г. – Първо официално преброяване на населението след Съединението на Източна Румелия и Княжество България. След това – 1892, 1900, 1905, 1910, 1920, 1926, 1934, 1946, 1956, 1965, 1975, 1985, 1992, 2011 г.

СТАТИСТИКАТА Е РЕГИСТРИРАЛА ЖИВОТ:

КАРАБУЛАК:

1865 г. – 60 къщи, 1 джамия, 200 ж.;

1872 г. – 100 къщи, 23 727 данък;

1912 г. – 200 къщи, 25 000 десътък в грошове данък;

1920 г. – 859 ж., турци;

1926 г. – 1036 ж., от тях 974 турци, 29 българи, 33 цигани.

Преброяването дава и данни кои населени места къде са се числили, към къде се зачисляват и датата на промяната. Към окръг Пашлакли е регистрирана община Кара-булакъ с населени места Аланджиево, Балабанъ, Кара-булакъ, Неапли (Попово) и Чала. Всички са посочени с пояс над 1000 м н.в. В Кара-булакъ има 113 къщи, 155 домакинства, отседнало население 1033, но всичко 1036 ж. Към бележките на с. 34 от изданието от 1930 г. под черта са отбелязани и причисляванията на конкретни колиби. Т.нар. „колиби на Гьоз-тепе“ са се числяли към Неапли. Махала Чала през 1920 г. е броена към Кара-булакъ. В посоченото издание е отбелязано, че Балабанъ и Неапли са се числяли към Кара-булакъ, но преминават към околия Дьовленъ с административна разпоредба Указ № 204/31.03.1927 г., приложена на 17.06.1927 г. *(Имената се изписват така, както са посочени в „Списък на населените места в Царство България според преброяването на 31.12.1926 г.“, София, Държавна печатница, 1930 г.)*

34

VII. Окржгъ Пашмакли — Département de Pachmakly

Общини и населени мѣста	1. Поясъ на надморска височина (метри)	2. Сгради	3. Домакинства	4. Население — Мѣстно (оседло)	5. Население — Налично (присжтстващe) — Всичко	6. Население — Налично (присжтстващe) — Отъ което бѣжанци, емигр. руси и др.
3. Общ. Гела:						
1. с. Гела [1])	надъ—1000	59	58	272	256	1
2. м. Заеветѣ [2])	надъ—1000	41	37	166	166	—
3. „ Магарджица [3])	надъ—1000	51	42	228	220	—
4. Общ. Доспатъ: [4])						
1. к. Бардакчи	надъ—1000	5	3	15	15	—
2. с. Барутинъ [6])	700—1000	9J	118	631	643	10
3. м. Бозаланъ [5])	надъ—1000	10	9	35	36	1
4. с. Доспатъ	надъ—1000	121	172	891	923	11
5. „ Касъка [6])	надъ—1000	34	35	186	187	—
6. к. Крушата (Армутчукъ) [6])	надъ—1000	15	18	126	120	—
7. м. Орозли	?	26	31	185	187	1
8. с. Чавдаръ-махле [6])	надъ—1000	72	67	308	312	2
9. м. Шабанли	надъ—1000	53	57	328	336	1
5. Общ. Дьовленъ:						
1. гр. Дьовленъ [7])	500— 700	236	362	1,431	1,461	56
6. Общ. Кара-булакъ:						
1. с. Аланджиево [8])	надъ—1000	108	113	603	605	1
2. „ Балабанъ [9])	надъ—1000	47	48	282	283	—
3. „ Кара-булакъ [10])	надъ—1000	113	155	1,033	1,036	—
4. „ Неапли (Попово) [11])	надъ—1000	73	69	330	314	1
5. „ Чала [12])	надъ—1000	23	28	156	153	—
7. Общ. Лѣсково:						
1. с. Лѣсково	надъ—1000	149	154	827	829	1*
8. Общ. Михалково:						
1. с. Михалково [13])	500— 700	44	51	194	232	46
2. „ Селча	надъ—1000	73	92	513	501	—
3. „ Чиликли	надъ—1000	36	52	227	222	3
9. Общ. Мугла: [14])						
1. м. Айгъръ-дере	надъ—1000	14	17	109	105	—
2. с. Кестенджикъ	надъ—1000	52	53	271	246	1
3. „ Мугла	надъ—1000	145	150	855	774	—
4. к. Чамла	?	17	15	107	100	—
10. Общ. Настанъ:						
1. с. Грахотна	700—1000	62	100	513	514	1
2. „ Гьовренъ [15])	надъ—1000	72	72	393	391	4
3. м. Дериджилери [16])	надъ—1000	37	39	191	178	4
4. „ Дюшукъ-дере	надъ—1000	25	23	119	115	—
5. с. Настанъ [17])	700—1000	147	165	762	763	4
6. „ Триградъ [18])	надъ—1000	73	79	370	373	—
11. Общ. Осиково: [19])						
1. с. Осиково	надъ—1000	57	77	454	452	—
2. „ Петваръ [20])	700—1000	23	28	148	149	—
3. „ Черешово [15])	надъ—1000	19	18	55	96	42
4. „ Ч.руково [15])	700—1000	25	31	116	120	1
12. Общ. Сулица:						
1. с. Сулища [21])	надъ—1000	105	100	414	386	1
13. Общ. Широка-лжка:						
1. с. Куковица [22])	надъ—1000	[23])29	14	67	64	—
2. „ Махмутица [24])	надъ—1000	39	26	126	131	—
3. м. Стикълъ [25])	надъ—1000	40	30	143	150	—
4. с. Широка-лжка [26])	надъ—1000	[27])255	180	727	717	9
5. м. Горски-долъ	надъ—1000	9	11	48	45	—
6. „ Джуркалица	надъ—1000	20	10	48	47	—
7. „ Окманица [28])	надъ—1000	24	18	93	91	—
8. „ Соломонъ (Силимоня)	надъ—1000	11	9	44	41	—

3. Околия Пашмакли — Arrondissement de Pachmakly

Общини и населени мѣста	1	2	3	4	5	6
1. Общ. Алами-дере:						
1. с. Алами-дере	700—1000	276	268	1,160	1,113	1
2. „ Фатово (Долно-Фатово) [29])	надъ—1000	50	51	221	217	—
2. Общ. Арда:						
1. с Арда	надъ—1000	128	127	516	505	—
2. м. Алиговска (Лъговска)	?	7	7	35	35	—
3. „ Баротинска	?	49	47	215	206	—
4. „ Билянска	?	24	23	100	99	—
5. „ Гудевска	?	49	47	194	179	—
6. „ Срѣдокъ	?	26	24	105	103	—
7. „ Хасанова-рѣка	?	24	24	99	95	—
8. „ Гоздювска [30])	?	13	13	59	58	—
3. Общ. Горно-дере-кьой:						
1. с. Горно-дере-кьой	надъ—1000	387	402	1,726	1,456	8
4. Общ. Долно-дере-кьой:						
1. с. Долно-дере-кьой	надъ—1000	181	177	775	668	5
5. Общ. Карлуково:						
1. с. Карлуково [31])	надъ—1000	258	238	891	869	3
2 „ Каршилж [32])	надъ—1000	165	183	781	752	—
6. Общ. Лѣвочево:						
1. с. Лѣвочево	надъ—1000	261	249	1,060	1,065	8
2. „ Писаница	надъ—1000	69	63	265	264	—
7. Общ. Маданъ:						
1. м. Аврамовци [33])	?	32	28	140	141	—
2. „ Ардашли	?	27	30	144	142	—
3. „ Бекировци	?	19	19	72	73	—
4. „ Бориево	700—1000	20	22	78	79	—
5. „ Борова-рѣка [34])	надъ—1000	31	30	131	132	—
6. „ Вѣрговъ-долъ (Вѣговъ-долъ)	?	14	10	52	53	—
7. „ Еновска (Яновска)	700—1000	23	23	108	109	—
8. „ Кайрякътъ	700—1000	18	20	85	86	—
9. с. Маданъ	700—1000	47	49	214	226	—
10. м. Малка-рѣка [35])	?	19	17	69	69	—
11. „ Митовска	?	16	21	88	89	—
12. „ Петровъ-долъ	?	16	15	66	65	—
13. „ Печинска	?	12	12	50	51	—
14. „ Равно-нивище	?	12	10	50	50	—

1) Къмъ с. Гела се числятъ колибитѣ: Балабанска, Баргански, Бѣлаковски, Крѣстевски, Масурски и Трендафилски. — 2) Къмъ м. Заеветѣ се числятъ колибитѣ: Дуревска, Каврушийски и Стойлковска. — 3) Къмъ м. Магарджица се числятъ колибитѣ Узунски. — 4) Къмъ община Доспатъ сж спадали и колибитѣ: Бъчакчи, Гюмюшъ-дере, Кебабчи, Къзаклии, Кършла, Халанкларъ и Хановетѣ и м. Топчили, жителитѣ на които сж се изселили презъ 1912 год. въ с. Доспатъ. — 5) Махалата Бозаланъ презъ 1920 год. е броена къмъ с. Доспатъ. — 6) Жителитѣ имъ презъ 1913 год. се изселили въ Драмско, а презъ 1916 год. сж се завърнали. — 7) Къмъ гр. Дьовленъ спадатъ колибитѣ: Аванли, Бараклии и Тилкили, които се обитаватъ само лѣтно време. — 8) Жителитѣ на с. Аланджиево презъ 1913 год. се изселили, а презъ 1916 год. се завърнали. — 9) Жителитѣ на с. Балабанъ презъ 1913 год. се изселили, а презъ 1916 год. се завърнали. Къмъ сжщото село се числятъ колибитѣ Дурбалж. — 10) Къмъ с. Кара-булакъ сж спадали колибитѣ Селимли и Халимъ-бунаръ. — 11) Жителитѣ на с. Неапли презъ 1913 год. избѣгали, а презъ 1916 год. наново сж се завърнали. Къмъ сжщото село се числятъ колибитѣ Гьозъ тепе. — 12) Махала Чала презъ 1920 год. е броена къмъ с. Кара-булакъ. — 13) Жителитѣ на с. Михалково презъ 1914 год. се изселили, а презъ 1919 год. една часть се завърнала. — 14) Къмъ община Мугла сж спадали колибитѣ Каурчанъ. — 15) Жителитѣ му избѣгали презъ 1913 год., а презъ 1916 год. се завърнали. — 16) Къмъ с. Дериджилери сж спадали колибитѣ Карталъ. — 17) Къмъ с. Настанъ се числятъ колибитѣ Забралъ и Кара-Ахмедъ. — 18) Къмъ с. Триградъ сж спадали колибитѣ Корнидра и Чанръ. — 19) Къмъ община Осиково е спадало с. Тъмръшъ и колибитѣ Атъ-ташъ и Бачмата; жителитѣ имъ избѣгали презъ 1913 год. — 20) Жителитѣ на с. Петваръ се изселили презъ 1915 год., а часть отъ тѣхъ презъ 1919 год. се завърнали. — 21) Къмъ с. Сулица се числи м. Кадийковска и колибитѣ, Арабски, Градински и Осленъ. — 22) Къмъ с. Куковица се числятъ колибитѣ Калфеница. — 23) Отъ тѣхъ 10 кжщи необитаеми. — 24) Къмъ с. Махмутица се числятъ колибитѣ Гергювски и Чандарица. — 25) Къмъ м. Стикълъ се числятъ колибитѣ Борцето. — 26) Къмъ с. Широка-лжка се числятъ колибитѣ Павля (Гайдовска) и махалитѣ Сариевска и Св. Елена. — 27) Отъ тѣхъ 51 кжща необитаеми. — 28) Къмъ м. Окманица се числятъ колибитѣ Лещевица. — 29) Селото Фатово е раздѣлено на две части: едната къмъ община Алами-дере, а другата подъ име м. Горно-Фатово къмъ община Райково (указъ № 467 отъ 2. IX. 1925 год.). — 30) Първитѣ жители на м. Гоздювска сж се изселили. — 31) Въ землището на с. Карлуково въ мѣстностьта „Иноглово" има 6 кжщи, които се обитаватъ отъ мѣстни жители само презъ лѣтния сезонъ. — 32) Къмъ с. Каршилж се числятъ махалитѣ Гращата, Кутела и Чакалова. — 33) Къмъ м. Аврамовци се числятъ махалитѣ Бѣлковци и Хаджийска. — 34) Къмъ м. Борова-рѣка се числятъ махалитѣ Градище и Распотъ. — 35) Къмъ м. Малка-рѣка се числятъ махалитѣ Кукулъ и Увище.

***Факсимиле** на преброяване от 1926 г.*

94

(Продължение)

№ по редъ на пром. въ окол.	Околии — Населени мѣста, които сѫ претърпѣли промѣна	Общината, къмъ която сѫ се числили претърпѣлитѣ промѣна населени мѣста	Естество на извършената промѣна	Къмъ коя община се зачисляатъ следъ промѣната или коя нова община образуватъ	№ и дата на административната разпоредба за промѣната	Дата, отъ когато е приложена подирнята
	V. Окрѫгъ Кюстендилъ					
	Околия Дупница					
1	с. Палатово	Баланово	Образува самостоятелна община	Палатово	Ук. № 131, 26. II. 1927	27. III. 1927
2	с. Паничарево	Гол.-Върбовникъ	Отцепено и присъединено къмъ община	Шатрово	Ук. № 202, 21. III. 1928	10. IV. 1928
3	с. с. Блато и Мърводолъ	Гол.-Върбовникъ	Отцепени и присъединени къмъ община	Пастухъ	Ук. № 576, 13. IX. 1929	22. X. 1929
	Околия Кюстендилъ					
1	с. с. Николичевци и Скриняно	Николичевци	Общината закрита и с. с. присъединени къмъ община	Копиловци	Ук. № 188, 26. III. 1927	1. V. 1927
2	с. Катрище	Таваличево	Отцепено и присъединено къмъ община	Горна-Гращица	Ук. № 205, 31, III. 1927	1. IV. 1927
3	с. Друмохаръ	Четирци	Образува самостоятелна община подъ название	Друмохаръ	Ук. № 288, 13. V. 1927	10. VI. 1927
4	с. Долна-Гращица	Коняво	Отцепено и присъединено къмъ община	Горна-Гращица	Ук. № 525, 7. IX. 1928	1. X. 1928
	Околия Радомиръ					
1	с. Жабляно	Пещера	Отцепено и присъединено къмъ община	Земенъ	Ук. № 328, 18. V. 1927	5. VII. 1927
	VI. Окрѫгъ Мъстанли					
	Околия Егри-дере					
1	м. Поляна *)	Якъ-бунаръ	Отцепена отъ м. Буково, призната за самостоятелно заселище, като махала подъ име Буковска-Поляна, и присъединена къмъ община	Союджукъ	Ук. № 217, 25. III. 1927	15. I. 1929
	VII. Окрѫгъ Пашмакли					
	Околия Дарѫ-дере					
1	с. Кючукъ (Малко)—Ипъ-дере	Кирково	Отцепено и присъединено къмъ община	Кирликъ	Ук. № 203, 31. III. 1927	2. IV. 1927
2	м. Къшла-дере **)	Кирково	Отцепена отъ с. Биюкъ (Голѣмо)-Ипъ-дере, призната за самостоятелно заселище, като махала на с. Каслоба, и присъединена къмъ община	Емирлеръ	Ук. № 282, 3. V. 1927	?
	Околия Дьовленъ					
1	с. с. Балабанъ и Неапли	Кара-булакъ	Образуватъ самостоятелна община подъ название	Триградъ	Ук. № 204, 31. III. 1927	17. VI. 1927
	с. с. Айгъръ-дере и Кестенджикъ	Мугла				
	с. с. Дериджилери, Дюшукъ-дере и Триградъ	Настанъ				
	Околия Пашмакли					
1	с. Топуклу и махалитѣ Равница, Рустанъ-дере и Чурка	Търънъ	Образуватъ самостоятелна община подъ название	Топуклу	Ук. № 472, 2. VIII. 1928	16. XII. 1928
	VIII. Окрѫгъ Петричъ					
	Околия Горна-Джумая					
1	с. Лешница	Логодашъ	Отцепено и присъединено къмъ община	Лешко	Ук. № 357, 3. VI. 1927	9. VIII. 1927
2	с. Кърджево	Кърджево	Престава да е центъръ на общината, която се премѣства въ с. Делиамзино подъ наименование община	Делиамзино	Ук. № 368, 3. VI. 1927	11. VI. 1927
3	с. Желѣзница	Желѣзница	Престава да е центъръ на отдѣлна община и се присъединява къмъ община	Симитли	Ук. № 718, 29. XII. 1928	4. IV. 1929
	Околия Свети-Врачъ					
1	с. Храсна	Горно-Спанчево	Отцепено и присъединено къмъ община	Бѣльово	Ук. № 63, 4. I. 1927	1. IV. 1927
2	с. Сугарево	Горна-Сушица	Отцепено и присъединено къмъ община	Мелникъ	Ук. № 123, 24. II. 1927	1. IV. 1927
3	с. Свети-Врачъ	Свети-Врачъ	Признато за градъ	Свети-Врачъ	Зак. утв. съ ук. № 402, 26. VI. 1929 г.	18. VII. 1929

*) Имала на 31. XII. 1926 г. 30 сгради, 29 домакинства и население 176 мѣстно, 167 налично.

Факсимиле *на преброяване от 1926 г.*

БОРИНО: **1934 г.** – 1245 ж., от тях 1127 турци, 75 българи, 43 цигани. Брой домакинства – 214. Неженени – 378 м., 316 ж.; женени – 260 м., 241 ж. Женени – 260 м., 241 ж. Други – 15 м., 36 ж. Обект на преброяване са населението, сградите, промишлените, търговските и други заведения, а целта е да се установят броят на наблюдаваните единици и разпределението им по важни за държавата и науката признаци. При това преброяване Борино е към околия Девинъ, община Девинъ, заедно с населените места Беденъ, Грохотна, гр. Девинъ, Настанъ. Чала е със 167 ж., а Буйново (Неапли, Попово) 354 ж., Кожари (Дериджирели) 188 ж. и Ягодина (Балабанъ) 328 ж. – към общ. Триградъ. Списъкът с населените места от тази година се счита за един от най-ценните – в него има имената на селищата, дадени с ударение, а в подлиние, като бележки, са изброени имената на всички махали към отделните селища.

Таблица 1. **Движение на населението (1934 – 2011 г.)**

Движение община Борино									
Година	1934	1946	1956	1965	1975	1985	1992	2001	2011
Население	2286	2784	3253	4192	3899	4325	4329	4109	3641

Източник: *Национален статистически институт.*

1946 г. – 1457 жители. От тях 1181 турци, 273 българи, 3 други. Брой домакинства – 257. По пол: 748 мъже, 709 жени. Грамотни: 247 мъже, 114 жени. Неграмотни: 501 мъже, 595 жени. Семейно положение: неженени – 434 мъже и 380 жени; женени – 299 мъже, 297 жени; други – 15 мъже, 32 жени. Официалната статистика съобщава: общ. Борино към 31.12.1946 г. е с площ 173 204 кв.км и население 2784 жители.

1956 г. – 1834 жители, от тях 1435 турци, 397 българи, 1 циганин, 1 друг. От 1950 до 1956 г. са построени 85 частни жилищни сгради. За първи път по време на преброяването през 1956 г. се прилага методът на интервюто, като всички преброени лица, освен децата и тежкоболните, са разпитвани лично от преброи-

телите, попълващи анкетните карти. Този метод е довел до по-вярно отразяване на конкретните факти на селището в преброителните карти и по-бърза обработка на резултатите от преброяването.

1965 г. – 2687 жители, от тях 2034 турци, 651 българи, 2 други; 629 домакинства. 1729 грамотни; неграмотни – 461 мъже и 497 жени. 1377 неженени, 1238 женени, 72 други. Най-висок е броят на жителите от 5- до 9-годишна възраст – 405 жители, броят на децата до 4 години е 400. Най-малко са възрастните хора от 85 до 94 години – 7 жители, от тях 5 жени и 2 мъже. 280 жилища, от тях обитаеми 274 и 13 паянтови. На това преброяване за първи път се провеждат съпътстващи извадкови изследвания за раждаемостта и миграцията на населението.

По данни за края на 1972 г. жителите на с. Борино са 2807, постоянно живеещи – 2687.

1975 г. – за първи път обработката на данните от преброяването показва най-ниско териториално ниво. С. Борино – 2517 жители.

1985 г. – с. Борино – 2885 жители.

1992 г. – с. Борино – 2884 жители.

2001 г. – с. Борино – 2745 жители.

2011 г. – с. Борино – 2512 жители, разпределени в следните възрастови групи:

Таблица 2.

Възраст (год.)	**Жители**	**Възраст (год.)**	**Жители**
0 – 4	85	45 – 49	224
5 – 9	90	50 – 54	252
10 – 14	109	55 – 59	222
20 – 24	167	60 – 64	144
25 – 29	166	65 – 69	98
30 – 34	156	70 – 74	109
39 – 39	179	75 – 79	79
40 – 44	201	80 – 84	85

Таблица 3. **Население по етническа група към 1.02.2011 г. в община Борино, преброяване 2011 г.**

Населено място	Общо население	В т.ч. неотговорили	Българска	Турска	Ромска	Друга	Не се самоопределям
Община Борино	3641	3270	1117	2107	5	22	19
дял, %			30,68	57,87	0,14	0,60	0,52
с. Борино	2512	2328	216	2096	5		9
дял, %			8,60	83,44	0,20	0,00	0,36

Източник: *НСИ, ТСБ Смолян.*

Таблица 4. **Наети лица по трудово и служебно правоотношение по дейности и сектори в община Борино**

Икономически дейности	2008			2012			Динамика на изменение, %
	Наети лица, общо	Обществен сектор	Частен сектор	Наети лица, общо	Обществен сектор	Частен сектор	
Общо	962	239	723	750	176	574	77,96
Селско, горско и рибно стопанство	49	..	..	120	..	..	244,90
Добивна промишленост	..	–	..	–	–	–	
Преработваща промишленост	444	–	444	343	–	343	77,25
Производство и разпределение на електри-	..	–	..	..	–	..	

ческа и топлинна енергия и на газообразни горива							
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	–	–	–	..	..	–	
Строителство	55	–	55	40	–	40	72,73
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	90	–	90	34	–	34	37,78
Транспорт, складиране и пощи	10	..	..	4	–	4	40,00
Хотелиерство и ресторантьорство	33	–	33	34	–	34	103,03
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	..	–	..	..	–	..	
Финансови и застрахователни	–	–	–	–	–	–	

дейности							
Операции с недвижими имоти	–	–	–	–	–	–	
Професионални дейности и научни изследвания	7	–	7	..	–	..	
Административни и спомагателни дейности	..	..	..	..	..	..	
Държавно управление	86	86	–	..	..	–	
Образование	74	74	–	64	64	–	86,49
Хуманно здравеопазване и социална работа	13	..	..	11	..	..	84,62
Култура, спорт и развлечения	..	–	..	..	–	..	
Други дейности	16	–	16	16	–	16	100,00

Статистическа информация за образователната структура на населението се осигурява по време на преброяванията. Те представят образователния статут на населението над 7-годишна възраст. От населението на общината с висше образование към 2011 г. са 275 д. (7,91 %), а със средно – 1349 д. (38,81 %). Съотношението на висшистите като дял от населението в общината се запазва и в останалите населени места, с изключение на с. Чала (5,45 %) и с. Буйново (6,78 %). В общинския център броят на лицата с висше образование е 195 д., или

70,91 % от всички висшисти в общината. Най-висок е броят на лицата с основно – 1144 д., или 32,91 %, и по-ниско образование 647 д., 18,61 %. Дялът на лицата с начално, основно и без образование е 51,52 %, което затруднява развитието на икономиката в общината. Това съотношение се запазва и в рамките на общинския център – лицата с основно, начално и по-ниско образование са 50,42 %.

Население в **община Борино** според преброяванията към: 31.12.1934 г. – 2286 ж.; 31.12.1946 г. – 2784 ж.; 1.12.1956 г. – 3253 ж.; 1.12.1965 г. – 4192 ж.; 2.12.1975 г. – 3899 ж.; 4.12.1985 г. – 4325 ж.; 4.12.1992 г. – 4329 ж.; 1.03.2001 г. – 4109 ж.; 1.02.2011 г. – 3641 ж.

С 93 души с. Борино е по-голямо от гр. Доспат при преброяването през 2011 г. Градът е с 2404 д., а селото – с 2497. През 2001 г. разликата между съседните общински центрове е била в полза на Доспат с 22-ма души повече. През същата година най-голямото село в областта е Борино.

2013 г. Най-голям е броят на населението на общинския център спрямо останалите населени места в общината – 2393 д., или 69,42 %. На второ място е с. Ягодина (468 д., или 10,07 %), следвано от с. Буйново (343 д., или 9,95 %), с. Чала (160 д., или 4,64 %) и с. Кожари (83 д., или 2,41 %). Делът на мъжете от 48 % през 2009 г. нараства на 50,90 % през 2013 г.

Основните фактори за промените в броя на населението в община Борино са резултат на влиянието на естественото и на механичното *(миграция, емиграция, имиграция, механичен прираст – това е разликата между изселванията и заселванията на дадена територия за определен период от време)* му движение. През последните две десетилетия в страната под влиянието на разнородни по своя характер фактори (смяна на пазарното и социално-икономическото устройство на държавата и световната финансова и икономическа криза от 2008 г.) се наблюдава неблагоприятна тенденция в състоянието и развитието както на естественото, така и на механичното движение на населението в община Борино. Наблюдава се тенденция на бавно намаляване на раждаемостта в общината през последни-

те 5 години. Раждаемостта в рамките на общинския център се запазва, но в останалите населени места намалява. Смъртността на населението бележи тенденция на увеличаване. В общинския център също се наблюдава тенденция на увеличаване на смъртността. Увеличаване на смъртността при жените, а намаляване на показателя при мъжете. Естественият прираст на населението (като абсолютен брой) е отрицателен, както и за с. Борино. Въпреки постепенното намаляване на смъртността все още броят на починалите превишава този на родените, което формира и отрицателния естествен прираст на населеното.

Върху броя на населението, освен естествения, важна роля играе и механичният прираст. Той се формира от броя на заселените и изселените лица. Механичното движение на населението в Борино показва, че преобладава броят на изселилите се в сравнение с броя на заселилите се, като броят на изселниците нараства.

Данните на НСИ за 2013 г. показват, че община Борино е с проблемна възрастова структура на населението. В общината под трудоспособна възраст са 11,17 % от жителите в трудоспособна възраст – общо 65,30 %, а населението в над трудоспособна възраст е 23,53 %. За периода 2009 – 2013 г. се наблюдава намаляване в първите две възрастови групи (под трудоспособна възраст – с 1,02 %, и в трудоспособна възраст – с 1,42 %) за сметка на увеличаването на дела на населението в третата възрастова група (над трудоспособна възраст – с 2,44 %). Коефициентът на възрастовата зависимост в рамките на общината се увеличава. Същата тенденция се наблюдава и в рамките на общинския център, но с по-бавен темп. Това се обяснява с намаляването на лицата в активна трудоспособна възраст и увеличаването на тези в над трудоспособна възраст, което влияе негативно върху възможностите на пазара на труда.

В рамките на периода (2007 – 2014 г.) се наблюдава намаляване на младежката безработица от 14,1 на 8,4 %, което се дължи предимно на икономическата миграция на младите хора към райони с по-висока икономическа активност в страната и чужбина.

Таблица 5. **Темп на нарастване на населението в община Борино към 31.12.2013 г.**

Общини	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**Темп на изменение, %**	**Темп на изменение, бр.**
Населени места	**Общо**	**Общо**	**Общо**	**Общо**	**Общо**		
Община Борино	3618	3525	3597	3533	3447	-4,73	-171
С. Борино	2516	2480	2482	2444	2393	-4,89	-123
С. Буйново	353	320	362	355	343	-2,83	-10
С. Кожари	113	107	92	85	83	-26,55	-30
С. Чала	170	165	166	163	160	-5,88	-10
С. Ягодина	466	453	495	486	468	0,43	2

Източник: *НСИ, ТСБ Смолян.*

Състоянието на раждаемостта е един от индикаторите за демографската характеристика на населените места и териториалните единици. Демографските данни на НСИ за 2013 г. показват, че в община Борино броят на родените деца е общо 20, като от тях в с. Борино са родени 16, което представлява 80 % от родените в общината деца. Наблюдава се тенденция на постепенно, но трайно намаляване на раждаемостта в Борино през последните години.

Таблица 6. **Естествено движение на населението на село Борино, 2009 – 2013 г.**

	Място	**Живородени**	**Умрели**	**Естествен прираст**	**Заселени**	**Изселени**	**Механичен прираст**
2009 г.	**С. Борино**	**16**	**33**	**-17**	**13**	**28**	**-15**
	Мъже	6	20	-14	2	11	-9
	Жени	10	13	-3	11	17	-6
2013 г.	**С. Борино**	**16**	**36**	**-20**	**11**	**42**	**-31**
	Мъже	9	18	-9	4	25	-21
	Жени	7	18	-11	7	17	-10

Таблица 7. **Динамика в показателите за механичното движение на населението с. Борино за периода 2007 – 2013 г.**

Община Борино	**2009, бр.**			**2013, бр.**			**Динамика на механичното движение, %**		
	Заселени	**Изселени**	**Механичен прираст**	**Заселени**	**Изселени**	**Механичен прираст**	**Заселени**	**Изселени**	**Механичен прираст**
С. Борино	**13**	**28**	**-15**	**11**	**42**	**-31**	**84,62**	**150,00**	**-206,67**
Мъже	2	11	-9	4	25	-21	200,00	227,27	-233,33
Жени	11	17	-6	7	17	-10	63,64	100,00	-166,67

Източник: *НСИ, ТСБ Смолян.*

Таблица 8. **Население по пол в с. Борино към 31.12.2013 г.**

	2009	**Дял на населението по пол**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**Дял на населението по пол**
С. Борино	**2516**		**2480**	**2482**	**2444**	**2393**	
Мъже	1219	48 %	1199	1272	1248	1218	50,90 %
Жени	1297	52 %	1281	1210	1196	1175	49,10 %

Източник: *НСИ, ТСБ Смолян.*

2014 г. – с. Борино – 2548 жители; с. Ягодина – 501 жители; с. Буйново – 384 жители; с. Кожари – 115 жители; с. Чала – 169 жители.

2015 г. – с. Борино – по постоянен адрес 2906, по настоящ адрес 2399 жители. Броят е от извадка от официалните данни на ЕСГРАОН за 15 март 2015 г.

2016 г. – община Борино – 3252 жители. По данни на НСИ за обл. Смолян най-много жилища на 1000 души от населението са регистрирани в общините Баните – 978, и Чепеларе – 855, а

най-малко – в общините Доспат – 368, и Борино – 449. Жилищата в областта се обитават средно от 1,7 лица, като при жилищата в градовете показателят е 1,9 лица, а в селата – 1,5. Най-висок среден брой лица на едно жилище през 2016 г. е регистриран в община Доспат – 2,7, и Борино – 2,2, а най-малък – в Баните и Чепеларе – съответно 1,0 и 1,2.

2017 г. – община Борино, население 3943 жители по постоянен адрес; 3293 жители по настоящ адрес. Извънбрачните живородени в общината са 31,6 % – най-нисък в областта. За с. Борино – 2879 жители по постоянен адрес; 2394 жители по настоящ адрес. Цифровите данни показват, че за един немалък период село Борино увеличава своето население. През 1920 г. е с 859 жители. През 1972 г. то вече наброява 2807 жители. От 1985 до 2001 г. числеността на населението се задържа между 2885 и 2745 жители. С настъпването на социално-икономическите и миграционните процеси населението намалява и през 2011 г. спада на 2512 жители. Тенденцията продължава и в края на 2017 г. по настоящ адрес са 2394 жители. Общината като цяло за периода 2000 – 2015 г. намалява с 870 жители.

В резултат на смяната на социално-икономическата система планинската територия бързо и разнопосочно изменя своя демографски, социално-икономически и селищен облик. По същество този процес е закономерен и неизбежен, но в много случаи се преминават оптималните граници, в резултат на което се пораждат сериозни проблеми. Това силно се отразява и върху общинската селищната мрежа. Икономическата трансформация поражда голям миграционен поток от общината към други части на страната и чужбина. Тя се оказва несъобразена с нуждите на стопанството, което води до обезлюдяване и деградация вътре в самата селищната мрежа. Това намаляване продължава поради изчерпването на демографската маса, застаряването и регресивното възпроизводство на населението. Негативните темпове могат да се повишат само ако има нови социално-икономически катаклизми. Протичането на процеса на обезлюдяване високо в планината се дължи на ограничаването на разширеното възпроизводство на населението, водещо до

отрицателен естествен прираст и застаряване. От друга страна свиването на значението на селското стопанство, закриването и ограничаването на редица промишлени дейности формират изселнически потоци и ускоряват този процес. Влияние оказва и ускорената урбанизация и желанието на населението за по-модерен и ефективен начин на живот, което е естествен резултат от повишаването на образователното и културното ниво на местното население.

Заглавието на настоящата глава е преносно и като съдържание е продължение и допълнение на „същата“ глава от изданието „Село Борино – в миналото и настоящето на Родопите“ (2010 г.). Историята на Карабулак, а и на цялото землище наоколо, е вековна и неизмерима. Времето е тревожно, но търсим светлина и е нужно да я покажем. Впускаме се в бездна, но се съобразяваме с регистри, цифри, личности. Историята и настоящето се срещат и преоткриват, за да има този родопски край и бъдеще.

Около тридесет страници в историческата бездна показват по-ранното датиране на създаването на Карабулак и как сухата статистика регистрира живот. Взирането в историята не дава всичко. Нужно е задълбочено историческо вглъбяване, познание, търпение и колективни усилия, за да запишем и обезсмъртим и първите в историята на родния Карабулак.

Настоящата глава, както и следващите, откроява бездната на миналото и ни среща с историята за познанието, ползата от която още Паисий Хилендарски пише: „Да се познават случилите се по-рано в тоя свят неща и делата на ония, които са живели на земята, е не само полезно, но и твърде потребно, любомъдри читателю. Ако навикнеш да прочиташ често тия неща, ще се обогатиш с разум, не ще бъдеш много неизкусен и ще отговаряш на малките деца и простите хора, когато при случай те запитат за станалите по-рано в света деяния от черковната и гражданска история. И не по-малко ще се срамуваш, когато не можеш да отговориш за тях“.

Не е лесно да върнеш времето чрез думите. Но е нужно! За да градим бъдещето си!

Използвана и цитирана литература

Аркадиев, Димитър. Изменения в броя на населението по българските земи в състава на Османската империя. – В: *Статистика,* кн. 3, 2014.

Борисов, Дамян. (2016). Бележки върху селищната, демографска, религиозна и стопанска история на селищата по поречието на Въча през последната четвърт на XV – XVI в. [онлайн]. *https://uni-plovdiv.academia.edu/DamianBorisov.*

Българското село. Сборник. София: Библиотека „Наше село“, 1930.

Вилхелм, барон фон Берг. Из „Родопа планина в Европейска Турция“. – В: *Чернокожев,* Николай. Видяна България – визуални образи на страната/земята и хората в немскоезичната книжнина до 1879 г. 2016.

Георгиева, Цветана. Пространство и пространства на българите XV – XVII в. София: ЛИК, 1999.

Грозданова, Елена. История на българите (Късно средновековие и Възраждане). Т. 2. София: Труд, 2003.

Захариев, Стефан. Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза. Фототипно издание с коментар. София: ОФ, 1973.

Иванов, Ивелин. Чумата в Европа и българските земи в края на Средновековието. 2003. [онлайн]. *https://liternet.bg/.*

Кил, М. Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV – XVIII в.): колонизация и ислямизация. – В: *Мюсюлманската* култура по българските земи, 1998.

Кил, М. Изкуство и общество в България през турския период. Прев. Р. Градева. София: Любомъдрие – Хроника, 2002.

Колектив. Турски извори за българската история. София: БАН, 2001.

Кънчов, Васил. Пътуване по долините на Струма, Места и Брегалница (1894 – 1896). София: Наука и изкуство, 1970.

Младенов, Чавдар. Динамика на броя на населението в Родопите – общи тенденции и демографски особености. София: БАН, 2015.

Попконстантинов, Хр. Непокорните села в Родопските планини. Велико Търново: Скоро – Печатница на П. Х. Панайотов, 1887, с. 10 – 13.

Радушев, Евгений. Демографски и етнорелигиозни процеси в западните Родопи през XV – XVIII в. – В: *Либерален* преглед, 2011.

Радушев, Евгений. Помаците – християнство и ислям в Западните Родопи, в долината на р. Места, XV – 30-те години на XVIII век. Част I. София: Св. св. Кирил и Методий – Ориенталски сбирки, 2005.

Христозов, Христо Димитров. Окръжаващото пространство и планинското население в Родопите през XVI – XVII в. Дисертация. София, СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, Катедра „История на Византия и балканските народи“, 2017.

НАРОДНА МЕТРОЛОГИЯ

Основна цел на тази глава е да повиши осведомеността на обществото за метрологията или по-точно да се събере на едно място какви мерни единици са използвали местните хора. Чрез тях те са изграждали доверието като жизнена важност.

Интригуваща се оказа разходката във времето на мерките и теглилките. Повечето подрастващи и млади хора не бяха чували или виждали мерки за обем и вместимост – дисаги, буре, бъклица, котле, гърне, павур и др., мерки за течности – оханица, ведро, мерки за зърнени храни – крина, канче за зоб..., старовремски измервателни способи за площ, дължина.

Под „народни мерки“ разбираме начините и понятията за измерване през далечните времена. Те са използвани преди въвеждането на международната измервателна система СИ. В някои случаи те са условни и не строго дефинирани като съдържание, но това не им пречи някои от тях да се използват и до наши дни.

Многопосочен и дълъг е процесът на поява и налагане на единна и нова метрична система.

Според изследване на Манчо Веков (2015 г.) на мерките и теглилките през XVIII – XX в. в българските земи картината е с изключително богата палитра. Тук ще се опитаме да представим използваните основни мерки от строители, търговци, събирачи на данъци. Част от мерките са общодържавни, функционирали в империята, част от които унаследяваме и след Освобождението.

Като **мерна единица за дължина** най-често се е използвал АРШИН – строителен, дюлгерски, дърводелски. В научноизследователската литература се посочва като **архитектонически аршин.** Той е равен на 24 пръста, на 288 черти или на 0,758 м; пръстът е 12 черти или 0,031 м; чертата (хат) е 0,0026 м. *Според Н. Хайтов в миналото един аршин в Девин, Манастир, Яврово е равен на 69 см, а според Хр. Вакарелски един аршин е равен на около 75 см (Етнография на България. София: Наука и изкуство, 1974, с. 478).*

Мярката, използвана при търговски обем на платове, памук, вълна е *търговски аршин.* Той, както и ***ендезе*** (за кроене и шиене на дрехи) не са познати на анкетираните съвременни

хора в Борино, но някои от тях предположиха, че част от техните предци вероятно са ги познавали, иначе не би било възможно обновяване на облеклото.

Познат е *терзийски аршин,* равен на 0,68 м, и *зидарски* – 0,76 м.

ФЕРСАХИ-КАДИМ – един час разстояние е равно на 7500 архитектонически аршина, или на 5685 м. Местното население е определяло разстоянията главно по измереното време в зависимост от това дали придвижването е ставало с кон, муле с каруца, или пеша. ХОД, ВЗЕТ ВЪВ ВРЕМЕТО – обикновено един ден ход се равнява на 30 км. Ако е конски ход, разстоянието се удвоява. Като се имат предвид планинският терен и суровите метеорологични условия, изминатите километри за ден могат да бъдат и по-малко. При извървения път за единица време хората винаги са отчитали начина на придвижване.

Използвана е от шивачи и строители и ПЕДЯ. Разстоянието между изпънатия палец и малкия пръст може да бъде между 18 и 26 см. И сега повечето хора знаят размера на педята си и при необходимост прибягват за измерване с нея.

Мерките за повърхност (площ), главно за обработваема земя, се формират на базата на аршина. Той се е използвал при прецизни измервания и се среща в държавни документи. Сред народа е познат като линейна мярка. Най-често в Борино е използвана КРАЧКА (РАЗКРАЧ) на възрастен човек. Разбираме, че това е субективно.

В регистрите се среща ДЮНЮМ като единица за измерване на земята. Един дюнюм е равен на 919,3 кв.м земя, или близо 1 дка (40 аршина). Преди години възрастен мъж от фамилия Усеви разказваше, че някои местни семейства са определяли големината на нивата чрез количеството семена, необходими за посев. Приблизително 20 оки семена са трябвали за 1 дка.

И днес хората използват като най-малка мерна единица за площ БРАЗДА, отделяйки нивите си; СТЪПКА – като мярка за дистанция при садене на картофи; КРАЧКА – за по-големи разстояния. Дърварят използвал широко разтворените си ръце за измерване на дебелината на дървото.

Мерки за обем, вместимост, тежина. Развитието на овчарството налага за мляко да се използва ВЕДРО – количеството мляко, което събира, т.е. вместимост 10 – 12 оки. ОКА е равна на 1200 г. За тежина 1 турска ока е 1200 г (според Уикипедия ока е равна на 1,28 кг). За измерване са използвани и метални кантари, представляващи лостове с подвижна тежест на едно рамо. Хората познават различни варианти на товар, но не се ангажират с конкретни величини – конски, мулешки и катърски товар, товар със самар, товар на кола с две или четири колела. В трудовото си ежедневие местните хора са използвали прът, дръжка на брадва, остен като мерки.

Изследователи на движението на цените на Балканите през XVI – XIX в., като Л. Беров, Е. Грозданова, Ст. Андреев, М. Тодорова, отбелязват голямото разнообразие на мерките и теглилките в различните региони на Османската империя. А. Викенел отбелязва, че през 1868 г. се употребяват 12 вида аршин, всеки от които има своя величина. Това рефлектира и у нас, затова фолклорът ни е пълен с пословици от типа „Всеки мери според аршина си“. Аршинът на българска територия има своите разнообразни модификации по функционално-приложен и регионален принцип.

Мерки за време. Понастоящем възрастното население може да определя времето по слънцето. Особено овчарите при слънчево време по сянката, измервана със стъпки, са определяли часа. На обяд сянката е най-къса (1 – 2 стъпки); между сутрин и обяд, обяд и вечер – 4 – 5 стъпки. Тук е познато понятието „ПОДЗИМА“, с което се означава късната зима.

Някои прадядовци са избирали НЕБЕСНА ЗВЕЗДА и са я наблюдавали от едно и също място. С интервала от време между две последователни кулминации на звездата определяли денонощието. Този начин на ориентиране днес специалистите наричат „звездно време“.

Системата за отчитане на ритмичната смяна на деня и нощта и цикличната повторяемост на сезоните представлява КАЛЕНДАР. Днес го приемаме като даденост. За младия читател ще отбележим, че светът познава три календарни системи:

слънчеви – в тях денонощието се съгласува с годината; ***лунни*** – в тях денонощието се съгласува с месеците и лунната година; ***лунно-слънчеви*** – денонощието и месецът се съгласуват с годината. Съвременният календар в повечето държави е слънчев.

Като се има предвид, че част от изворите за миналото на Борино се намират в турски регистри (предимно данъчни), а посочените години са според лунния календар, ще внесем информационни данни за него. В Древна Азия култът към Луната е преобладавал над култа към Слънцето. Мохамед, който е обявил Аллах за единствен бог, въвел чисто лунен календар. При него годината била от 12 лунни месеца по 29,5 дни, общо 354 дни. Днес лунната година е с продължителност 12 – 13 месеца, или 354 – 385 дни. Islямският календар (хиджра или егира) се използва от мюсюлманите по света за определяне на ислямските празници. Годината, в която Мохамед се преселва в Мека и е подложен на гонения в Медина (където получава признание), започва лунната година. На арабски *хиджра* е „преселване“. От там идва и името на мюсюлманския календар. 33 години по него са около 32 слънчеви години. Някои от наименованията на месеците имат конкретни значения. Например: месец 3 – Рабия ал-Ауал – първа пролет; месец 7 – Раджаб – уважение, чест; месец 9 – Рамадан – горящ (най-почитаният месец); месец 11 – Ду ал-Када – на примирение; месец 12 – Ду ал-Хиджа – на поклонение (в него се осъществява годишното поклонение в Мека хадж). Съвременните хора днес информативно следят лунния календар главно заради лунни диети, лунни сатанински дни, влиянието на пълнолунието и не на последно място – главно духовниците – за определяне на мюсюлманските духовни празници. В книжарниците и в интернет има голям брой публикувани лунни календари – на градинаря, на успеха, на здравето, на сънищата, на хранителния режим и т.н.

Малцина знаят, че най-старият календар е българският. Той е преди календара на маите, китайския, Юлианския, Григорианския. Това е голям интелектуален научен труд на хора, които са живели хиляди години преди Христос. Древнобългарският календар е най-съвършеният в света и признат официално от

ЮНЕСКО. Началото му е през 5505 г. пр.Хр. Той е слънчев. Годината започва от най-късия ден, т.е. зимното слънцестоене, около 21 декември. Продължителността на прабългарската година е била 365,241667 средни слънчеви денонощия. Например 2016 г. според най-точния и древен български календар е 7525 г.

В момента в България по слънчевия календар се определят работните и почивните дни, празниците – международните, официалните, религиозно-църковните, от всички вероизповедания. Някои празници се отбелязват (зачитат) и от двете общности в Борино по сходен или заимстван начин, но настоящата глава няма за предмет представянето им.

Местната палитра от мерки в предметричния период е във връзка с икономическата и социалната действителност в нашите земи. Като се има предвид това, не са разнообразни и не следват всички разновидности, използвани и в други територии, с развито селско стопанство и индустрия. Но те не са изолирани по произход и функционалност от процеса на развитие на цялото общество. Нужно е да отбележим, че народните мерки са неточни и променливи. Това дава основание на доц. Велков, изследвал предметричните мерки, да обобщи: „В периода, предшестващ въвеждането на десетичната система в България, (…) са съществували официални, регионални, полуофициални и традиционни мерки, като всяка група от тях задоволява лични потребности“ („Единиците за измерване в Европа преди въвеждането на десетичната метрична система (XVII – XX в.). Теоретични и приложни аспекти“, 2014 г.). Мерките варират и това обуславя изобилието от названия и регионални стойности, които съвременни наши специалисти са обобщили и съпоставили. Акцентираме, че това, което описваме, са локални мерки – познати и ползвани от местното население и предадени по памет, като някои от наименованията са сравнени с налични документи и справки.

Десет години след Освобождението на дневен ред е поставен въпросът за внедряването на европейската десетична метрична система – 31.10.1888 г. На IX заседание на Петото обикновено Народно събрание министърът на финансите Гри-

гор Д. Начкович внася доклад за въвеждане на метричната система в Княжеството. Новите мерки и теглилки стават задължителни от 1.01.1889 г. За село Борино това не е валидно, защото все още официално не е присъединено към Княжество България и продължава използването на мерките и теглилките, валидни за Османската империя. До края на века метричната система във всички български територии, останали извън Княжеството, не успява да се наложи. През периода 1910 – 1948 г. се задълбочават метрологичните реформи, като част от тях засягат и Борино. Възрастни строители си спомнят, че в края на посочения период в държавното строителство вече се прилага мерната единица метър, в търговските обекти – килограм. В частния сектор и междуличностното общуване са прилагани някои по-стари начини на измерване.

Прегледът на историята на метричната система в Борино показва, че тя еволюира. Научно-техническият прогрес ражда нови видове измервания.

Речник на старите мерки в района на Борино

Основна цел на предлагания речник е да разшири осведомеността за старинните начини и мерки за различни видове измервания в Борино. Той е и справочна рамка за измерванията, за защита на търговията, личната собственост, строителството и др. Хората са отдавали значение на точните измервания и така те се превръщат в истинска и жизнена част от ежедневието, социалния и духовния живот. Познаването на опита на нашите предци ни обогатява информационно, дава ни представа за дълбините на знанията и доверието, което се е породило между хората.

Таблица 9.

Мярка	**Значение**
АГАЧ	Турска мярка за дължина (5000 – 6000 м), три пъти разстоянието между трима души, разположени така, че да чуват един друг гласовете си.
АР	Мярка за площ от метричната система (100 кв.м).

АРГАТ (НАДНИЧАР)	Повърхността, която наетият работник може да прокопае с мотика от изгрев до залез; Селски слуга, ратай, наемен работник; Днес надничар се използва за лице, което работи на надница и ежедневно получава възнаграждението си.
АРШИН	Мярка за дължина: дюлгерски – 0,758 м; терзийски, шивашки – 0,680 м; Мярка за повърхнина: квадратен, търговски – 0,4624 кв.м.
БИНЛИК	Турска мярка за вместимост и тежест; Стъклен съд за течност с плетена обвивка – обикновено вино или ракия, с вместимост 3,2 л. Със същото значение средното поколение използва думата „дамаджана“.
БРАВ	Мярка за брой (овце, кози, говеда), т.е. 1 бр. добитък или бройка от нещо.
БРАЗДА, ЛЕХА	Изорана площ около 400 квадрата, крачки, аршина или метра, обикновено с правоъгълна форма.
БУЧКА	Измерване на восъка от питите на пчелите (около 500 г).
БЪКЪЛ	С различни големини, за измерване на вода, изработен от дърво (дъб, черница, акация) и в зависимост от обема материал, вложен за изработка, тежината му е била различна.
ВЕДРО	Измерване на вместимост (вода, мляко); дървен съд, обикновено с цилиндрична форма, с дръжка; млекарското тегло е 10 – 12 оки.
ВРЕТЕНО	Мярка за количество прежда; навита прежда на 1 вретено е с тежест 1/4 ока. Представлява къса дървена заоблена пръчка със заострени краища, ръчно изработена.
ВРЪХ НА НОЖА	В народната медицина за дозиране на лекарства. Количество насипно вещество, което се взема с върха на ножа, а днес – с върха на лъжицата.
ГЛАВА	Синоним на брав като единица за броене на добитък. Като единица за броене на зеленчуци (зеле, лук и др.), използва се и днес. Като мярка за височина – около 22 – 23 см, използва се и днес.
ДАМГА	Турска народна мярка за повърхност. В съседни територии (например Пазарджишко) това е площта, върху която се отглежда оризова култура. При нас няколко

	дамги (отрязани черти на ушите), главно на овцете, за отбелязване на сайбията. Днес понятието се използва повече в значение на следа, белег, отпечатък, петно.
ДЕНК	Турска мярка за тежест. Използва се като единица за превоз на товар – вълна, памук и продукти, които могат да се пакетират. Обикновено се приема като половината от конски товар, т.е. товар от едната страна на коня.
ДЮНЮМ	Турска мярка за площ, въведена от османските власти още през XVI в. Среща се в регистрите. Чрез нея се измерва земята за облагане на селяните в данъчна натура. Това е квадратна площ, равняваща се днес на 1 дка (с точност 919,3 кв.м). В значение на бълг. ез. е „уврат“.
ЖИЦА	Отмерване на дължината на прежда при навиването ѝ на мотовилка, дълга 2,5 – 3 см. 60 жици правят 1 ГИЛЕБ (мотовилка от 60 жици).
КАЛПАК (КАПА)	Мярка за вместимост; количеството, което събира калпакът. Използвано е повече от християните.
КАПКА	Мярка за течности (0,7 – 1 г).
КАТ	Арабска народна мярка. По време на османското владичество влиза в употреба, та до днес. 1) Равна на един етаж от къща; 2) Слой пласт – за дрехи; за чеиза на момата.
КЕСЕ (КИСЕ, КИСИЯ)	Персийска мярка за брой лири; съдържа 50 гроша.
КОЛА, КАРУЦА	Измерване на пренасяното количество сено, слама, дърва и др., което може да бъде пренесено с една кола, напр. кола дърва от 114 до 180 оки (от 300 до 500 кг). Днес същата мерна единица – за автомобил и за измерване на дървата в кубици (в зависимост от колата 8 – 10 кубика). Кола сено или слама – 300 – 400 кг, кола камъни – 450 – 800 кг.
КОПЕН, КЛАДНЯ, КОПА, КУПА	Измерване на количество сено. Представлява приблизително 100 откоса (с коса), натрупани като пирамида.
КОТЛЕ	Народна мярка за вместимост, позната почти в целите Родопи. Мярка за издоено мляко. 1 котле е равно на 3 оки.

КОШ	Мярка за обем и тегло. 1 кош е равен на 20 кг.
КРАЧКА	Използвана при измерване обикновено на имоти и земя. Отговаря на разстоянието, образувано от разкрача на възрастен човек. Сред овчарите е позната главно стъпката, визираща дължината на стъпалото на човек. Днес се използва и при сеенето на картофи.
КУБИК	Разговорно название на кубически метър.
КУП	Народна мярка за слама и сено без определена величина.
КУПА	Има различни приложения и величини. В района на Борино се използва като мярка за натрупано окосено сено (купен): малка – около 80 кг, средна – около 160 кг, голяма – около 240 кг.
КЪС	С различни приложения и величини. И днес се употребява в разговорната реч. Тук е прието като парче, откъснато от нещо по-голямо, – сирене, масло и др. По-късно, когато започват сами да си свиват тютюн за пушене, и в значение на бройка еднородни предмети – 5, 10,… къса цигари.
ЛАКЪТ	Разстоянието от върха на пръстите на ръката до лакътната става (ок. 50 см).
ЛУЛА	Персийско-турска народна мярка, пренесена на Балканите по време на турското нашествие. Има няколко значения: в Борино – мярка за събраното в лула количество тютюн.
МЕХ	Кожен съд за течности, използван като мярка при търговията. Местните търговци са използвали мехове за катран. Величината му варира от 25 до 50 кг.
МОТОВИЛКА, МУТАВИЛКА	Народна мярка да дължина. Използва се при домашното тъкачество, около 1,5 м. Според Уикипедия е остарял дървен уред, служещ за намотаване на изпреденото влакно (най-често прежда) и за подготовката му за основа за по-нататъшно тъкане. Представлява дървен ствол с вилообразно разклонение в единия край, направен от стъбло или клон, като в другия край има перпендикулярно монтирана дървена дъсчица. Преждата се намотава надлъжно по дължината на ствола, преминавайки между двата рога на вилообразното разклонение горе и върху перпендикуляр-

	ната дъсчица долу. Така намотаната прежда се нарича чилѐ.
НАРЪЧ	Народна мярка за количество, която се използва и днес при измерване на слама, сено, дърва. Това е количеството, което един човек може да вземе и носи на ръце.
ОКА	Широкоразпространена мярка за тежест, вместимост, площ. Смята се, че има арабски произход и е пренесена на Балканския полуостров от турците. Турска ока – 1200 – 1280 г.
ОСТЕН	Народна мярка за дължина. Дървен прът, завършващ в повечето случаи с метално острие. 1 остен е около 1,5 – 3 м.
ОТКОС	Народна мярка за площ на окосени ливади. Това е повърхността, която се окосява от косача с един замах на косата.
ПАРМАК	Турска мярка за дължина, аналогична на българската. Дъсчени или железни пречки (решетки), на които предварително се знае дължината (обикновено на прозорец).
ПРЪСТ	Дължината на пръста на мерещия. Според Уикипедия под разстояние от един пръст се разбира широчината на показалеца, разстояние от два пръста отговаря на широчината на показалеца и средния пръст, три пръста е широчината на показалеца, средния и безименния пръст, а под разстояние от четири пръста се визира широчината на всички пръсти на едната ръка без палеца.
ПЕДЯ	Народна мярка за дължина, която и днес се използва. Два вида педя: малка – разстоянието от края на палеца до края на показалеца при разперени пръсти на ръката; голяма – разстоянието от върха на големия до върха на малкия, също при разперени пръсти. В народната метрология голямата педя се нарича педя. Най-голяма е педята на възрастен мъж (22 – 23 см). Тъй като ръцете на хората не са еднакви, често за по-голяма точност, се упоменава и чия е педята.
РЕЗЕН, РЕЗАН	Народна мярка за количество. Отрязан плосък къс от храна – хляб, диня, плод.

РЕЗКА	Народна мярка за брой.
РУНО	Мярка за количество и тежест, използвана при стригане на овце. Това е вълната на една овца (един овчи брав), тежаща около 2 кг, а едно овнешко руно – около 3 – 4 кг.
РЪКА	Народна мярка за дължина и количество (шепа).
САХАТ	Народна мярка за разстояние. Това е разстоянието, което човек изминава за 1 ч – около 4 – 5 км.
САНДЪК	От арабско-турски произход, ковчеже. Това е кутия, скована от дъски, с различни приложения и величини. В района – най-често за тежест – сандък за шекер около 50 кг. С развитие на дърводелството и строителството – сандък за стъкла, с уточняване на броя и размерите им.
СТАДО	Единица мярка за брой овце (около 300 глави), кози, крави.
ТАЙФА	Няколко души, събрани за еднородна работа.
ТАЛИГА	Всяка кола, която се използва за товар.
ТАС	(Араб.) Бакърен съд с неопределена величина, използван за измерване на течности.
ТЕСТЕ	Брой на еднородни предмети, обикновено плоски; вързоп, денк.
ФИЛДЖАН	От тур. ез. – народна мярка за вместимост на течности. Малък съд, около 1 л; разлата чаша без дръжка за кафе. Филджанът е символизирал материалното ниво на домакина и е бил без дръжка, за да па́ри в ръцете на отпиващите, докато те пият топлата течност, така, както трябва да па́ри отговорността към приятелството. Държането на филджана е признак, че си готов да приемеш истината и да не лъжеш, и акт, че уважаваш традицията на домакина си. Думата е загубила актуалност в съвременния език.
ХАЗНА	Прониква у нас през Турция. Персийско-арабска мярка за брой, равна на 1 800 000 гроша; държавна парична съкровищница; днес – трезор.
ХЕКТАР (ХА)	Мярка за площ. Единицата хектар (ха) се използва предимно за измерване на земеделски земи. Един ха е равен на: 10 000 кв.м, 100 ара, 10 дка, 0,01 кв.км.

ХОД	За измерване на особено големи разстояния. Ход (човешки или конски), взет във времето. Под разстояние от „един ден ход“ се разбират около 30 км, а когато е упоменато, че е конски ход, разстоянието се удвоява (т.е. „един ден с кон“ = около 60 км).
ЦАП	Народна мярка за дължина, позната в Родопите. Дължината на дръжката на брадва.
ЧЕРЕК	Четвърт от животно.
ЧЕРТА, ЛИНИЯ	Османска мярка за дължина. Деление на няколко аршина. Черта от строителен аршин – 1/228 от него (0,26 см).
ЧИФТ	Една мярка за два еднородни предмета, които се ползват заедно; двойка. Употребява се и днес.
ЧОВЕШКИ БОЙ	Мярка за височина. Отговаря на ръста на употребяващия я, ако не е указан конкретен човек.
ЧОВЕШКА СЯНКА	За определяне на часа. Сянката е била много дълга сутрин, намалявайки до минимум на обяд, за да стане отново дълга привечер, при залез слънце.
ЧУВАЛ	Турска мярка. Торба за измерване на насипни предмети. 1 чувал – 65 оки за брашно, 1 чувал – 40 кг за картоф.
ШЕПА	Обемът на човешката шепа – сол, брашно; длан със събрани пръсти и количеството вещество, което може да се събере в такава длан.
ЩИПКА	Количеството, което се взема с трите пръста.
ЮЗ	Турска мярка за брой (100 еднородни предмета).

Проучването на широкоизвестни местни мерки ни показва, че хората са отдавали значение на точните измервания. Те са били и са жизнена част от ежедневието на човека; отразяват се на семейните разходи, на доверието, на планирането, на търговията, на времето. Като че ли днес не можем да проведем разговор, без да използваме думи, свързани с измервания.

Дълбоките знания за същността на всяко понятие от метрологията ги имат малко хора, но боравят с тях, споделяйки общото разбиране за това какво означават – например метър, литър и т.н. Метрологията дава възможност за свързване на човешката дейност, поражда доверие, което е от жизнена важност.

Използвана и цитирана литература

Вакарелски, Христо. Етнография на България. София: Наука и изкуство, 1974.

Веков, М. Метричната система в България. Метрични реформи и метрологична дейност XVIII – XX в. София: Дигитална библиотека по архивистика и документалистика, раздел „Книги“, 2015.

Коен, Д. За предмета на историческата метрология и някои поразпространени стари мерки за дължина и тегло в България и българските земи. София: Дигитална библиотека по архивистика и документалистика, раздел „Статии“, 2014.

НАРОДНА МЕТЕОРОЛОГИЯ

Настоящата глава посвещавам
на Ангел Бодуров, Борислав Дилов, Юсмен Чешлиев –
хората, от които попих по-голяма част от информацията,
обобщена в следващите редове

Това, с което ще ви запознаем в настоящата глава, няма да обясни всички процеси, но със сигурност ще помогне за разпознаване на техните знаци. Човек трябва да умее да разчита знаците на природата и да ги тълкува, защото те дават яснота за сезонните и климатичните промени, – убедени са и съвременни еколози и синоптици.

Нямаме за цел да предложим първи стъпки в метеорологията, а да обобщим местните признаци за предсказване на времето от хората, т.е. народната метеорология, в Борино. Част от знанията са наследени, други – идващи от продължителни наблюдения и натрупан опит на хора, които споделиха. Темата е изключително интересна и обширна и ще предложим онова, което е регистрирано като знания в Борино. И тук хората са разбрали, че промените във времето не настъпват внезапно, а са предшествани от други явления. Например снегът и дъждът идват с промени в температурата, вятъра, облачността, поведението на някои животни и т.н.

Народните предсказания са кратки, но са в резултат на дългогодишен опит и наблюдения. Те са родени от ловци, земевладелци, пастири, които разбират важността на умението да се предрича времето, много преди създаването на съвременните синоптични прогнози. Още в Евангелието на Матей са описани опитите на древните юдейски овчари да разчетат небесните знаци: „А Той им отговори и рече: вечер казвате: ще бъде ведро, защото небето е червено; а сутрин: днес ще има буря, защото небето е тъмнообагрено. Лицемерни, вида на небето умеете да разпознавате, а личбите на времето не можете ли?“.

Натрупването на знания, вярвания, представи за действията и връзката на атмосферните явления през различни периоди – месеци, сезони, е пласт от традиционната народна култура както на всяко общество, така и на местното. Метеорологичните прогнози са древни и още с развитието на античната наука се

правят първите реални опити за систематичен научен подход на прогнозирането. Желанието за предвиждане е много старо. Това е от значение не само за земеделци и животновъди, но и за търговци, занаятчии, керванджии. 350 г. пр.н.е. философът Теофраст публикува „Знаците на времето“ – първата книга, съдържаща метеорологични прогнози в Европа.

Безспорно е, че събраната от нас фактология е в резултат на дългогодишна информация, предавана устно, допълвана от нови и настоящи наблюдения на Слънцето, Луната, облаците, вятъра, растенията, животните. Това е набор от практически знания, жизненоважни при прилагане на земеделски и житейски практики както в миналото, така и днес. Астрология, религия и суеверие се преплитат, но не е за пренебрегване и фактът, че в миналото предимно аграрното общество в Борино е било много по-силно обвързано с природните явления, отколкото днешния човек. Основавайки се на собствени наблюдения, натрупани през немалко десетилетия, практически опит от по-възрастни и сродници, местният човек успява до голяма степен да задоволи своите нужди от прогнозиране на времето.

Важно е да отбележим, че прогнозата на народната метеорология е краткосрочна и касае конкретния район. Анализът на съхраненото познание показва, че представите сами по себе си са в резултат на съпоставяне и наблюдателност на нашите предци, стоящи близо до природата. Някои от тях са и плод на въображение. Местните имат натрупан опит от наблюдения при изменение на времето и поведението на животни и растения, реагиращи на състоянието на небето, слънцето, влажността и валежите, на вятъра и температурите.

Всичко в природата реагира на тези промени по определени изградени механизми. Откриването и разбирането дори на някои от тях могат да направят живота на човека предвидим и той да стане част от природната хармония.

Не бива да приемаме познаването на народната метеорология като помощ само в селското стопанство и домашните дейности. Тя може да бъде наш помощник в планинския туризъм, в различни занимания, свързани с пребиваването в плани-

ната. Съществува изобилие от съвременни средства за информационна справка на времето, но когато става дума за планина, е валидно понятието „непредсказуемо“. Затова промените в околната среда трябва да бъдат вземани предвид.

Изследователи на народната метеорология систематизират и класифицират признаци за:

– запазване на ясно и сухо време;

– преминаване към неустойчиво време;

– настъпване на лошо време;

– задържане на лошо време;

– подобряване на времето;

– живите и зелените „барометри“.

Предлага се предсказване на времето по признаци и знаци от предходни месеци. Следи се посланието на месеца за следващия сезон. Например: „Ако октомври е кишав, зимните посеви ще са много добри“; „Когато овцете на Димитровден (26 октомври) лежат пръснати (раздалечени една от друга), зимата ще е топла и с малко сняг, а ако са сгушени плътно една до друга – дълга и тежка“. Един сезон предсказва времето за друг. Например: „Ако през пролетта се появят много майски бръмбари – лятото ще е горещо“; „Дълги висулки под стрехите – дълга пролет“.

Ще представим последователно усещанията в човешкото тяло, което реагира на промените на небето, облаците, слънцето, вятъра, на поведението на животните и растенията. Защото какво ще бъде времето може да се предскаже по много начини, свързани с народни вярвания и наблюдения. Навярно самите вие се водите по някои от тях съзнателно или несъзнателно.

Оказва се, че ЧОВЕК е метеозависим. Обикновено това са хора със заболявания на сърдечносъдовата, костната, дихателната система, с алергии, силна преумора. Тези хора започва да ги наболява тук-там, настроението им се понижава без причина, дишането е затруднено при разваляне на времето. Обща отпадналост, болки в сърдечната област, главоболие, чувство за тревога изпитват хората при рязко затопляне на времето. Ако ставите се схващат или болят, най-вероятно през следващите дни времето ще се влоши. Обяснението се свързва с промяна на ат-

мосферното налягане, което предизвиква спад на течностите в тялото. То реагира с болка. Когато се задава буря, налягането в атмосферата спада и флуидът в ставата може да създаде налягане. Болката често продължава, докато бурята не отмине и налягането в атмосферата не се върне към нормалното. Много от страдащите от мигрена усещат, че температурата ще се промени драстично. При рязка промяна се предизвиква химически дисбаланс в мозъка, освобождава се серотонин, което е една от основните причини за мигрена. Хората, страдащи от сърдечно-съдови заболявания, е възможно да изпитат рязко покачване на кръвното налягане, а в по-тежки случаи и болки в сърдечната област. При рязка промяна на времето се изострят много хронични заболявания и травми, получени по-рано, на които човешкото тяло реагира. Това е защитна реакция на организма, чрез която той се адаптира към новите климатични условия. Те не се отразяват на здрав човек.

При рязък спад на температурата дори здрави хора могат да почувстват дискомфорт. Тяхната кожа се покрива с малки подутини, увеличава се напрежението в мускулите, явява се треперене, кръвоносните съдове се стесняват. Ако продължително време е необичайно студено, което се наблюдава в Борино, намалява имунитетът на местните хора. Резултатът е рязко увеличаване на броя на острите респираторни инфекции и обостряне на хроничните заболявания – бронхита, пневмонията, туберкулозата, синузита. При стабилна висока температура се наблюдават засилено потене, ускоряване на пулса и дишането, намалява отделянето на урина. Последицата от това, дори и при здрави хора, е слабост, главоболие, летаргия, сънливост, прекомерна жажда.

При скромната ни анкета с местни хора за това дали хроничното им заболяване по някакъв начин е свързано с промените на времето отговорите бяха откровени: „Имам артрит и при предстояща буря тялото ме боли“; „Нервите ми се опъват, когато времето ще се разваля“; „Влажността на климата в Борино е убиец за костите ми“; „Почувствам ли се зле – вали дъжд или сняг в зависимост от месеца“; „Внезапната промяна на топлото

със студено време при моя ревматоиден артрит е болезнено предсказан“; „Колените и китките ме болят, когато настъпва студено и дъждовно време“; „Специфичният сърбеж и сълзене на очите – идва пролетта. Алергията усеща увеличения прашец от растенията“; „Рязката промяна на времето жена ми усеща чрез главоболието, което получава. Има мигрена“. Видно е, че климатичните промени оказват влияние върху човешкото тяло, още преди да са настъпили напълно. Налага се и уточнението, че колкото по-дълго е живял човек с болестта си, толкова по-точен е в оценката си за предстоящото време и в предприемането на адекватни действия за намаляване на последиците от климатичните промени. Различните заболявания на хората реагират на различни изменения и подсказват промяната на времето, в повечето случаи неговото влошаване. Наблюденията, изнесените факти в различни източници потвърждават истината, че тялото може да предсказва времето.

Част от това, което виждаме в природата, приемаме просто за даденост. Възхищаваме се на красиви и пленителни изгреви и залези, наблюдаваме облаците, които са придобили странна форма… Има и изключително красиви природни явления, които вероятно няма да видим никога в живота си. Те се случват в целия свят и хората, успели да им се насладят, са истински късметлии. Като цяло природните явления са добри предвестници за гадаене на времето.

Как хората са предсказвали местното време по небесни тела и природни явления?

СЛЪНЦЕ. Да се определя времето по слънцето е традиция още от времето на траките. Интересно е, че древните предсказания са се сбъдвали и може би затова са актуални и днес. Ще ви предложим няколко начина за разпознаване на времето, дошли до нас от баби и дядовци по устен път. При систематизиране на чутото и записаното, при проверка и уточняване на някои детайли се оказа, че много млади хора знаят начини за гадаене на времето не само по слънцето. Затова младият читател има основание да ни се довери. И така:

– чист залез през зимата – ясно време;

– залязва зад облаците – ще има дъжд;

– залез в безоблачно небе – хубаво време;

– залез в червено през късна есен и зима – нощта и денят ще са ясни;

– кървавочервен изгрев – разваляне на времето;

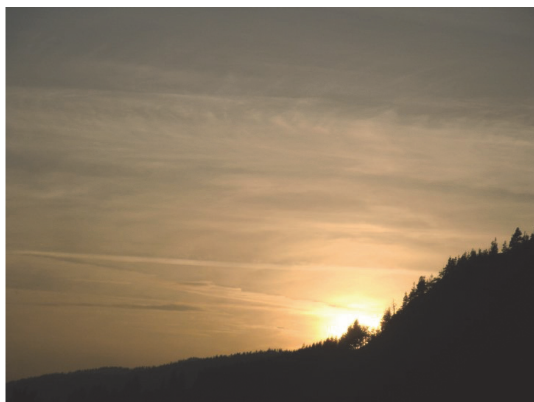
– лимоненожълт, златист изгрев – хубаво време;

– харман около слънцето – времето ще се разваля;

– лъчите тъмнеят или ако светилото се скрие зад облаци – задава се буря;

– през облаците проблясват слънчеви лъчи – очаква се дъжд.

Правилно е изгревът на слънцето да се наблюдава от самия връх Турлата, а не да се чака „излизането“ му от там.

Снимка: *Радостина Такова. Залез откъм м. Омана (2014 г.)*

Харман – кръговете, наречени „хало“ („харман“, „венец“), които се наблюдават като ореол около луната и слънцето. Това е оптично явление, което много често се използва като местен признак.

Според Библията на четвъртия ден Бог създал Слънцето, а за да не бъде толкова тъмна нощта, създал Луната и звездите. Пак според Свещената книга денят започва със залез слънце и свършва със залез слънце (Лев. 23: 32 и Лука 24: 29).

В Корана четем: „И съградихме над вас седем непоклатими небеса, и сторихме (слънцето) горящ светилник, и изсипваме от дъждовните облаци обилна вода“ (Сура Наба, 12-13). Използваната в горния аят дума *светилник* пък е превод на арабската дума *сирадж,* която описва най-добре източника на топлина и светлина – Слънцето.

ЛУНА. При направена справка се оказа, че немалка част от знанията за природните явления на местните хора са древни, доказали ефективността си. Използвани са години наред от предците им и са част от народните вярвания в района. Нямаме обяснение защо са запазени и се знаят малко наблюдения на луната за предсказване на времето. Едновременно с това, особено средното и по-младото поколение, познават лунния календар, лунните фази и диети. Наблюденията потвърждават:

– харман около луната – времето ще се разваля;

– ясна луна – слана (пролет, есен);

– рогата на луната са обърнати надолу – времето ще се оправи.

Библията: „Псалм 121. Слънцето няма да те повреди денем, нито луната нощем".

Коранът: „И стори Той там от луната сияние, и стори от слънцето светилник" (Сура Нух, 16). *Сияние* на арабски *нур.*

ЗВЕЗДИ. В тъмната нощ не можем да видим милионите звезди. Често ги сравняваме с малки блещукащи точици. Промяната в блясъка им се дължи на промените в земната атмосфера. Наблюдаваме в резултат блещукане на звездите. Извън земната атмосфера звездите не изглеждат като весели малки пламъчета. Какво говорят звездите:

– много звезди – времето ще е хубаво, но през зимата означава студено време;

– не се виждат звезди – времето ще се разваля, ще вали;

– ако са малки – лошо време, на по-високите части на Борино – сняг;

– много звезди през лятото – ясно време.

В Библията четем: „Друг е блясъкът на слънцето, друг блясъкът на луната и друг блясъкът на звездите; па и звезда от звезда се различава по блясъка" (1 Коринтяни, 15 глава).

Коранът: „Звездата с пронизваща светлина" (Сура Тарик, 3).

Звездата е изобразена и чрез думата *сакиб,* която има значението на нещо, което пронизва тъмнината със светлината си, която блещука, изчерпва се и започва да свети от само себе си.

Думата *звезда* на араб. ез. произлиза от корена на думата *неджеме* – означава „появяващ се, изникващ, видим“.

ОБЛАЦИТЕ са едно от най-достъпните атмосферни явления за наблюдение и винаги отразяват определено състояние на времето. Изумяват с форми, цветове и размери, но в същото време са сложен и интересен за учените обект на изследване. Разнообразните им форми винаги привличат погледите на хората, осъзнава се необходимостта от тяхното познаване и тяхното практикоприложно значение за стопанския живот. Облаците са източник на валежите и техният вид дава предварителна информация за характера на валежа.

***Снимка:** Личен архив. Облаци над Борино, ранен следобед (2018 г.)*

Облачността като количество се определя на око. Местните не познават и не говорят с научните наименования за облаците. Определят ги по гъстота, големина, височина, посоката, от която идват, бързината на движението, посочвайки географска местност или район – от Омана, Девин, Чала, Доспат, Турлата. Всъщност това са и основните посоки – запад, север, юг, изток. В миналото, а и днес, обикновените хора са свързвали формата на определени облаци с промяната на времето. Самата аз обичам да наблюдавам облаците. Имам десетки снимки. Опитвала съм се да направя няколко кадъра на един и същ облак. Не се получава. Красиви, непостоянни и в непрекъснато движение!

И така:

– облаците са високо над планините – няма да вали, но промяна на времето трябва да се очаква; ако се движат бързо, и промяната ще настъпи скоро;

– гъсти, непропускащи слънцето – няма вятър и може да завали;

– плоски, тънки, сиви облаци – от тях не вали дъжд или сняг, но може да загърми и зароси;

– обвиват планинските височини, бели, образувани след дъжд; постепенното им изчезване е знак, че времето ще става по-хубаво;

– купести облаци, специфични за планинския район и разпознаваеми от повечето хора; когато се появят, се очаква неустойчиво време;

– перестите облаци тук хората ги наричат влакнести (вероятно от влакно и неговите нишки) – предвещават топло време;

– неголеми бели кълбета – предвещават хубаво време;

– безформени тъмносиви облаци, а през лятото със синкав оттенък – сипят равномерен и непрекъснат дъжд;

– най-често при залез откъм Омана се наблюдават червени, оранжеви и розови облаци, като цветът им се дължи на разсейване на слънчевата светлина в атмосферата извън тях. Те само отразяват дълговълновата неразсеяна светлина от слънцето, която преобладава в тази част на деня.

Любознателните могат да разлистят Международния облачен атлас, в който са дадени снимки и описание на най-разпространените видове облаци. Този атлас съответства на международно приета класификация на облаците, съставена според техния вид и височина. Наименованията на облаците имат латински произход и се формират от думи, даващи възможност да си представим техния външен вид. Най-често употребяваните са *stratus,* което означава „слой“, *cumulus* – „куп“, *cirrus* – „къдрица“, *altus* – „висок“, *nimbus* – „дъжд“, и т.н.

Библията често свързва облаците с нещо, което е скрито от погледа (Левит 16: 2; Числа 11: 25; Второзаконие 33: 26). Например Бог казал на Мойсей: „Ще дойда при тебе в тъмен облак“ (Изход 19: 9). Мойсей не видял буквално Бога. Подобно на това Христос ще дойде „върху небесните облаци“, в смисъл, че хората ще разберат за идването му, въпреки че няма да могат буквално да го видят.

Всевишният Аллах казва в Свещения Коран: „Не виждаш ли, че Аллах подкарва облаците, после ги съединява, после ги

сторва на купчина и виждаш как дъждът излиза от тях…“ (Коран, 24: 43). Първият учен, който е доказал, че облаците притежават атмосферно електричество, е Бенджамин Франклин (1752 г.). Но Коранът е съобщил открито това преди 1400 години: „Той е, който ви показва мълнията за страх и надежда, и сътворява натежалите облаци“ (13: 12).

МЪГЛА се получава по пó различен начин от облаците. Топлият въздух изстива, без да се издига. Формирането на облаци от какъвто и да е тип започва от земята и е вследствие на издигането на въздушни маси, т.е. мъглата не пада от никъде. Погрешно е общоприетото „падна мъгла“. В синоптичните прогнози говорителите по телевизиите казват, че ще се образуват мъгли, а не че ще падат такива. По-интересни наблюдения:

– сутрин остава в деретата – времето ще се оправи;

– на утринна светлина ако има мъгла – през деня ще е топло;

– ако се изкачва по планинските склонове – времето ще е лошо;

– ако пълзи надолу по планинските склонове – хубаво време;

– не се разнася с изгрева – от ясно към облачно време.

Снимка: *Венета Арнаудова. Облаци и мъгла над Борино при изгрев (2018 г.)*

НЕБЕ – космическото пространство, видимо от повърхността на Земята. През деня е синьо, като при изгрев и залез слънце може да се обагри в оранжево-червено; могат да се видят слънцето и понякога облаци. През нощта е черно, обсипано със звезди, които блещукат поради наличието на атмосфера. На нощното небе се появява и Луната. Тя може да бъде видяна и на дневното небе при определени условия.

Видът на небето зависи от това по кое време на денонощието или годината се правят наб-

люденията.

– чист син цвят на небето през зимата – запазване на ясно време, без валежи;

– тъмносиньо и високо небе – хубаво време;

– млечносиньо небе – настройвайте се за дъжд;

– сивеещо ниско – разваляне на времето;

– сутрин ясно, без облаци – хубаво време.

Библия: „В началото създаде Бог Небето и Земята“ (Битие, гл. 1, ст. 1).

Коран: „И когато небето се разцепи, и стане червено като разтопено масло…“ (55: 37). „В този Ден небето ще е като разтопена мед и планините ще са като вълна“ (70: 8, 98).

„На небето има препитание за вас и там е онова, което ви е обещано“ (51: 22). Факт е, че се нуждаем от въздух, вода и храна. Но истинското начало на тази истина се намира в Свещения Коран, който я съобщава много по-рано. Освен това знамението: „...и Който ви дава препитание от небето и от земята?“ (27: 64), има съществена връзка с този факт.

ВЯТЪР – движение на въздушните маси. „Масивната форма на Западните Родопи и редуването на планински ридове с дълбоки речни долини определя сравнително малката средна годишна скорост на вятър. За нископланинските и среднопланинските части скоростта на вятъра съответства на тази в равнините и котловини“ (от официалния сайт на Борино). Днес чрез сателитни наблюдения могат да се определят облачността, ветровете. Така например (в момента на компютърното набиране на тези редове 6.12.2017 г., около 15.30 ч.) вятърът е от ЗСЗ 47 км/ч, докато сутринта е имало ветрове от СЗ 30 км/ч. Предлагаме кратко систематизирано местно виждане:

– духа неравномерно и сменя посоката – неустойчиво време;

– силен вятър по време на дъжд – скоро ще има слънце;

– през деня се засилва, а през нощта спира – времето ще е хубаво;

– надвечер и през нощта ще се усилва – разваляне на времето;

– леден и пронизващ вятър – студеното ще се задържи;

– ако духа най-често от северозапад – ще е хладно или ще застудее;

– ако духа от юг – ще е по-топло.

Вятърът, който най-много се споменава в Библията, е „източният вятър“, за който се казва, че изсушава овощията (Бит. 41: 6; Ез. 17: 10, 19: 12) и духа много силно (Пс. 48: 7; Ез. 27: 26; Й-а 4: 8); той е „горещия вятър“, споменат в Пс. 11: 6.

Коран: „Аллах е, който праща ветровете“.

Снимка: *Личен архив. Снежна зима (2013 г.)*

ДЪЖД и **СНЯГ** – форми на валежи от облаците. В метеорологията се използват следните характеристики на валежите: количество, интензивност – количество валеж, паднал за единица време (мм/ч), продължителност, вид на валежа (дъжд, ръмеж, сняг, дъжд+сняг (мокър сняг, лапавица, ималик), град (градушка), дъжд+град (леден дъжд, ледена суграшица, голодаш), град+сняг (леден сняг, снежна суграшица, миулик). И преди, и сега те влияят на аграрното производство, затова хората са ги наблюдавали:

– падат равномерно – лошото време ще се задържи;

– дъждът започва с едри капки – ще спре бързо; наблюдава се и при снеговалежи;

– започват с дребни капки (снежинки) – валежът ще е по-продължителен;

– големи мехурчета при падане в локвите на дъждовни капки – следват още дъждове.

ДЪГА – светлинно явление в атмосферата. Появява се по време и след дъжд. За нея са изписани много предположения и мнения. Древните гърци са вярвали, че дъгата се свързва с вес-

тоносеца Хермес, който символизира връзката между боговете и хората. В Китай пък дъгата се свързва с Ин и Ян, като е символ на плодородие и хармония. Индийците са на мнение, че седемте цвята на дъгата представляват седемте небеса, а в Тибет се смята, че когато има дъга, душите на покойниците отиват на небето. Някои смятат, че ако човек мине под дъгата, ще се сбъдват желанията му.

Независимо от това дъгата си е интересно природно явление, което не остава незабелязано както от децата, така и от по-възрастните хора. Според тях:

– ако се е появила по обедно време – да очакваме дъжд;

– дъгата вечер –сухо време;

– дъгата сутрин – предвещава дъждовно време;

– ако е светла и размазана – пак ще вали;

– при преобладаващ червен цвят – идва силен дъжд;

– по време на дъжд – към ясно време.

Най-често дъгата се появява в източната част на селото.

РОСА и **СЛАНА** – отделената (кондензирана) непосредствено от въздуха вода е във вид на роса, скреж, слана. Свързваме ги с ясните студени нощи. През пролетта и есента може да се образува роса, а понякога и слана, за което народът е казал „Нощна роса – ясен ден“. Ако:

– росата се изпарява под формата на лек дим – идва ясен и безоблачен ден;

– росата е обилна, сякаш е валял дъжд – приятен ден;

– има нощна роса или слана – времето се запазва ясно и сухо;

– роса не се образува – времето се влошава.

Рационални са според народните вярвания представите за мъглата, росата и сланата. Вярва се, че произлизат от парите, излизащи от земята, но има вярвания, че сланата и росата „падат“ от небето.

СКРЕЖ. Тази тънка ледена коричка по кората на дърветата и стъклата на прозорците подсказва, че през нощта е било студено, но през следващите дни времето ще е добро. Появила се

през есента – сухо и слънчево време. През зимната нощ „студът замръзва“ – снеговалеж следобед няма да има.

В миналото хората тук не са познавали циклоните и последиците от тях, в т.ч. и „екстремните явления“. Още по-малко техните имена. Практиката да бъдат кръщавани е въведена от Националния институт по метеорология през лятото на 2017 г. И късно през есента родопчани вече четат за циклоните „Филип“, „Христина“, „Цветан“ и др.

Могат ли растенията да предсказват времето?

Има растения, които са чувствителни към атмосферното налягане, други реагират на светлината и слънцето. Започването на дъжда, минималните изпарения влияят на някои растения. Едни променят формата на листата, други „плачат“. Ето защо, като се следят промените в поведението на някои растения, могат да се предвидят близките промени на времето.

Умението да се предсказва времето по растенията не е загубило значение и в наши дни. Според биолози и климатолози растенията, които са чувствителни към изменения на времето, със своето поведение не само изпреварват неговите изменения, но и ги следват.

Снимка: *Венета Арнаудова. Борови шишарки (2018 г.)*

СМЪРЧ и **ХВОЙНА.** В сухо време те са с вдигнати нагоре клони, а преди дъжд короната им се разпуска.

БОРОВИ ШИШАРКИ. При сухо време са отворени, а при влажно – плътно затворени. Причината се крие в семената.

Ако клоните на **ЕЛХАТА** се повдигат нагоре – идва ясно време, а се отпускат преди дъжд. Люспите на шишарките плътно прилягат една към друга – предвещават, че ще има дъжд.

ВЪРБА. Започва да „сълзи“, преди да завали. Получава се при висока влажност на въздуха. Може да се наблюдава извън селото, по върбите край река.

ГЛУХАРЧЕ. Цветовете му се затварят при очакване на дъжд. Времето ще е сухо, ако дори и слаб вятър отнася белите му парашутчета.

ДЕТЕЛИНА. Цветовете ѝ са изправени – топло време; наведена главичка на съцветието и събрани листенца – идва дъжд.

КИСЕЛЕЦ. При свити листа ще вали.

НЕВЕН и **ГОРСКА ТЕМЕНУГА** не отварят цветовете си преди дъжд. В повечето случаи, когато цветовете на растенията са широко разтворени, времето ще е ясно. При разваляне на времето усилват аромата си. (Години гледахме в двора си ружа. Нейното поведение е показателно в това отношение.)

ТЕМЕНУЖКА. Наблюденията не са стари, тъй като нейното отглеждане в дворовете и в саксии е за красота и отскоро. Отворят ли се нейните цветчета, времето ще е слънчево.

Когато **ДРЯНЪТ, ШИПКАТА, ЛЕШНИКЪТ** дадат повече от обикновено плод, зимата ще е тежка.

Животните и предстоящото време

Животните са чувствителни към промяната на времето в планината. Те имат силна връзка с природата и улавят нейните сигнали. Прогнозите им в повечето случаи са точни. Проучването по темата потвърждава хармонията в природата. Всяко прочетено и споделено познание обогатява опита. Затова споделяме чутото и предадено от човешкия опит и наблюдения.

ЯСТРЕБИ и **ОРЛИ.** Полетът им рядко се наблюдава, но ако летят високо, предстоящите климатични условия ще са добри.

ВРАБЧЕ. Близка и добре позната на хората птица. Взаимната им съдба е свързана още с праисторическата епоха. Местни ловци споделят, че тези птички са убивани, защото със силни крясъци са предупреждавали за опасни и приближаващи хищници. Според изследователи врабчетата са най-чувствителни измерители за това дали условията, в които живеем, са добри от гледна точка на благоприятна околна среда. Този техен усет да-

ва основание на хората да вярват на реакциите при промяна на атмосферните условия. И така:

– пощят се, крият се в клоните на дърветата или ровят в пепелта, прахта (все едно се къпят) – ще вали дъжд;

– събират се по много и не бягат от човека – зимата е люта, тук казват „скърца“, особено когато има сняг;

– през зимата стоят повече по земята – дълга ще е;

– събират се по дърветата и цвърчат – подобряване на времето;

– много врабчета се събират на едно място, ровят бързо в земята и лакомо ядат – идват студ и сняг.

ВРАНИ и **ГАРГИ** са пословично умни:

– въртят се високо във въздуха – ще духа вятър;

– през зимата хвърчат вкупом – ще вали сняг;

– често кацат по дърветата – времето ще е хубаво;

– гаргите грачат и удрят с криле дърветата – ще вали.

ГОВЕДА.

– склонни са да се скупчват и да стоят едно до друго – лошо време;

– протягат вратове и душат откъде идва вятърът;

– лягат ниско по тревата – приближаващи гръмотевици;

– през зимата се греят на слънце, ровят земята – очаква се застудяване;

– лакомо пасат и вечер бързат да се приберат в обора – разваляне на времето.

КОСОВЕ.

– появят ли се из дворовете (често при узряла арония) – скоро ще завали.

КОТКА.

– лежи ли котката на припек през средата на зимата, ще е студено;

– мие се настрани – ще има вятър;

– ако е с лице към огъня, зимата предстои; ако напича гърба, зимата е към края си.

Толкова легенди се носят за КОТКИТЕ, че е почти невъзможно да отделиш истината от измислицата. Не особено кап-

ризните любимци са във всеки двор и по-наблюдателните стопани могат да ви разкажат любопитни факти. Обикновената домашна писана може да предвиди приближаваща буря, като специалисти уточняват, че са 1000 пъти по-точни и от най-чувствителните прибори. Дори ислямът, който не признава съществуването на свещени животински видове, споменава любовта на Мохамед към котката му Муеза. Според легендата той толкова я обичал, че изрязал ръкава на палтото, върху което била заспала, за да може да си го вземе, без да я обезпокои.

Котките са единственото домашно животно, което не е споменато в Библията, но християните му се доверяват и като на метеоролог, и като на лечител в дома.

КУЧЕ.

– лежи свито на кълбо, търкаля се по земята – времето се разваля;

– спи изтегнато – времето се оправя;

– яде трева – времето ще се влоши.

МУХИ и **КОМАРИ.**

– събират се в затворени пространства и стават агресивни – идва дъжд;

– вечер летят високо – хубаво време;

– хапят и животни, и хора – времето ще се разваля.

ПАЯК.

– усилено плете мрежата си – ще е сухо и топло;

– летящи във въздуха паяжини – сухо време; ако летят при залез слънце през есента – студена нощ;

– вкопчил се е в мрежата – идва вятър;

– мрежата е гъста – очаква се суша;

– вечер се спуска по паяжината – очаква се ясно време.

„Когато паякът усилено плете голяма паяжина, ще има хубаво време; ако мрежата е малка, с къси влакна, чакай лошо време“ (Плиний Стари (23 – 79 г. от н.е.).

За паяците говорят още древните римски учени и философи. Нашият млад читател да не се изненадва от факта, че метеорологичните способности на паяците са известни от над 2000 години. Според легенда те са станали причина французите да

победят във войната с Холандия през 1744 г. По онова време френски генерал е бил затворник и наблюдавайки паяците в килията си, установява, че плетат различни паяжини в зависимост от предстоящото време. Генералът успял да предупреди френските войски каква неочаквана промяна предстои. По този начин се оказали с крачка пред противника.

Видно е, че натрупаните факти и изводи са предавани от поколение на поколение. Не само при паяка, но и у много видове животни в еволюционния процес през годините са се изградили и затвърдили съвършени физиологични механизми, чрез които те предусещат наближаващите във времето промени. Съвременните синоптични методи допускат до 10 – 15 % неточности в прогнозите. Какви уреди използват животните, за да предусетят идващите дъждове, бури…?

ОВЦЕ.

– разпръскващи се – хубав ден;

– бързо пасат – лошо време;

– ядат мъха по дърветата – скоро ще вали;

– преди да се приберат от паша, тичат по ливадата – идва хубаво време;

– през нощта стават от местата си и се тръскат – времето ще бъде лошо.

Снимка: *Личен архив. Охлюви в селски двор (2011 г.)*

ОХЛЮВ.

– не се е заровил дълбоко в земята – зимата още не идва.

ПЕТЕЛ и КОКОШКА. Признаците, създадени по поведението на петел или кокошка, са по-малко ценни, въпреки че някои могат да се използват за предсказване на времето за кратък срок. Те не са широкоразпространени, защото малък брой хора отглеждат кокошки и имат наблюдения. От друга страна някои признаци нямат нищо общо с развитието на атмосферните процеси.

Все пак читателят си припомня, че петелът известява слънчевия изгрев, глашатай е на слънцето и проводник на неговата светлина. В християнството петелът е емблема на Христос, откроявайки се със слънчевата символика на светлината и възкресението. В исляма петелът се ползва с уважение и няма равен на себе си сред другите животни. Знак за присъствието на ангел небесен идва с неговата песен. Самият Пророк е казал: „Белият петел е мой приятел; той е враг на неприятеля на Бога…“.

Снимка: *Личен архив. Петелът чаровник на сем. Туневи (2011 г.)*

В района на Борино Петльовден не се отбелязва, но по-особено е значението на сватбения петел, който се използва при християнски и мюсюлмански сватби като мъжки и женски символ.

Наблюдения:

– петлите пеят по залез слънце – на следващия ден ще вали;

– петлите пеят ненавреме – времето ще се промени;

– кокошките отпускат криле и са накокошинени – дъжд ще вали. Тази констатация първоначално идва от Индия, но е видно, че тя отговаря и на нашите метеорологични условия;

– кокошките стоят на един крак – ще има студ и вятър;

– кокошките се „къпят“ в прахта или преди лягане кудкудякат – времето се разваля;

– стара кокошка снася малко яйце – лоша зима;

– петлите и кокошките се крият под стрехите – очаква се буря или сняг;

– при дъжд кокошките не бягат – няма да продължи дълго, а когато побягнат на сушина – дъждът ще е продължителен.

ПЧЕЛИ. Като повечето насекоми и те са уязвими при промяна на атмосферните условия. Притежават изострени сетива, чрез които усещат и леките колебания в атмосферното налягане.

Местните пчелари са натрупали достатъчно лични наблюдения и заедно с опита на предходниците си имат и познания за

поведението на пчелите през различните сезони, при промяна на метеорологичните условия. Поведението им е повтарящо се и разгадано. Какво означава то:

– излизат по-рано от кошерите – слънчев ден, но ако стоят в него или летят близко около него, скоро ще вали дъжд;

– скриват се от ливадите – очаква се дъжд;

– жужукат по-силно от обикновено – малко преди дъжд;

– облачно е, но летят – времето ще се оправи;

– струпване на много пчели пред входа на кошера – краткотраен дъжд;

– има облаци, но пчелите продължават своята паша – дъжд няма да има;

– летят на рояк – гръмотевици и обилен дъжд.

РИБИ. Опитните рибари имат своя теория, изградена върху наблюденията им през годините, когато са ходили на риболов по околните реки и язовир Доспат. Трудно е да се предложат обобщени убедителни наблюдения, защото невинаги могат да се отчетат промените на барометъра, а те влияят върху различните риби различно. Те се нагаждат според вида си.

– скачат във водата – очаква се лошо време;

– увеличаване на кълването – започва леко захлаждане.

Според местните рибари риболовът е многообразен и върху резултатите влияят много фактори, няма универсална система. Ако имаше, нямаше да е интересно, защото тръпката е в надхитряването на рибата – споделят те.

Селските животни чувстват и приближаването на природни катастрофи. Свидетели тук разказват как неспокойното поведение на овцете е знак за каменни свлачища, а кудкудякането на кокошките и лаенето на кучетата – за земетресение.

За много от странностите в поведението на животните при промяна на атмосферните процеси днес съвременната наука дава научно обяснение.

Животинският свят в Борино и околностите му по официални данни: *обикновен дъждовник, голяма водна жаба, жълтокоремна бумка, дива свиня, сърна, заек, лисица, златка, белка, катерица, вълк, чакал, мечка, елен* и др.; срещат се и

различни видове птици, като *орел, кукувица, лещарка, жълтоглаво кралче, кълвач, глухар, сокол, сова;* а от влечугите се срещат предимно *змии, гущери* и др. За съжаление, няма народни наблюдения как горепосочените животни предсказват времето, а то е и обяснимо – нямат непосредствен контакт с хората.

Използвана и цитирана литература

Сиракова, М., Д. Сираков, К. Дончев. Метеорология за всеки. София: Наука и изкуство, 1989.

Стара българска литература. Т. 5. София: Български писател, 1993.

Хромов, С. П., М. А. Петросянц. Метеорология и климатология. Москва: Наука; Издательство Московского университета, 2006.

Шарланова, В. Народна метеорология. София: Издателска агенция за научна литература, 1999.

НАРОДНА МЕДИЦИНА

Изказвам благодарност
за оказаното съдействие
и предоставената информация
на Ана Налбантова, Азиме Чешлиева,
Айше Аликузова, Мелиха М. Терзиева

Народните знания и начините на лекуване са част от духовната култура на хората. Народните лечители са наричани баячи, врачове, знахари и др. и те не са предавали знанията си на случайни хора. В народната практика са запазени рационални начини на лечение и знания за свойствата на диворастящите билки и употребата им. Разпространено е схващането, че „за всяка билка има лек“.

Родопският край се слави като царство на билките. Отдалечеността на района, който разглеждаме, от големите градски болници ражда и своето народно лечение, но само с точна комбинация от билки. Повече от 30 години пазя записките си по билкосъвети и лечение, споделени от Шина Бодурова (родом от Левочево, омъжена в Борино). Част от тях са проверени. Знания и опит има Азиме Чешлиева (родом от Ягодина, омъжена в Борино), Ана Налбантова, а на Велиев просто му казват Знахарят. Хора – вещи в тази област, споделят, че днес билките се изкореняват неоснователно, замърсяват се от индустриални обекти и транспорта. Тук всяко билково съчетание, което има лечебен ефект, се предава от уста на уста или при нужда. Няма ги т.нар. „знахарки“ и „билкарки“, но всички помнят баба Мария Арнаудова (Драгнева по мъж) от с. Момчиловци с нейния мехлем за изгаряния и рани от всякакъв вид. Неговият начин на приготвяне, включващ зехтин, смола, лой от животински бъбрек, аптекарска дъвка с определена дозировка, днес прилага дъщеря ѝ Ана Драгнева (Налбантова по мъж). Изпитана е лечебната му сила и е познат и търсен не само в региона, но и в съседни области.

Навлизането в дебрите на народната медицина в Борино за мен бе предизвикателство. Открих един акумулатор от архаични представи и вярвания, съчетани с модерни представи за здраве и болест. Днес хората се интересуват какво ще каже лекарят и какво „казва“ народната медицина. Това сливане или

редуване в теренното изследване ражда и отговаря на въпроси, свързани със съществуването на различни медицински системи в условията на културното съжителство. И в нашия район се потвърждава виждането за все по-често поглеждане към старите билкови народни рецепти. Обикновено не се прилагат непознати съставки и комбинации, а „проверени“ рецепти; използват се билки, растящи на територията на община Борино, като много често хората сами си ги събират.

Историческите, етнографските и демографските процеси дават отражение на знанията по билколечение. Движението на хора навън и вътре в общността ги разпространява или обогатява. Към последното можем да прибавим и книгите, свързани с билкосъбиране и билколечение.

До 1989 г. в Борино е имало държавна (кооперативна) сушилня за билки и организация за изкупуването им през различните сезони. Така че съвсем естествено е хората да осъзнават необходимостта от рационално събиране и опазване на билките. Въпреки това има опасност от унищожаване на растения, тъй като не се вземат мерки за регламентираното им събиране. За съжаление, не се познават забраните за събиране на растения. Само силиврякът е на почит. Тези, които традиционно събират билки, знаят кога е моментът на най-голямото им съдържание на лечебни вещества. Всеки опитен билкар ще ви каже кога трябва да се събират цветчетата, листата, корените, плодовете и най-важните препоръки при сушене – да не се мият предварително (само корените се мият), нарязани се поставят върху кърпа или нещампована хартия при температура, не по-висока от 33 – 35 градуса.

Преди да се спрем на по-значителните родопски билки, ползвани в района, по-добре ще е да опишем най-често срещаните ритуали, свързани с народната медицина, – баенето и леенето на куршум. Обикновено те са междинни между лекарите и имама или попа.

БАЕНЕ – изключително разпознат ритуал в географското теренно изследване. Това е лечебен магически ритуал, който

включва определени действия, предмети и слова с цел да прогонят далеч бедата.

Съхранени са множество свидетелства за обредното лечение с използването на магически формули. В Средновековна България е било доста прилагано. Този факт е отбелязан в Симеоновия сборник (1073 г.). А в Синодика на цар Борил се споменават лица, занимаващи се с „обайване, влъховование и чародейство“. Така и поп Еремия (X – XI в.), който се занимавал с лечение на хората и по преданията направил много чудеса, бил осъден като чародей, сключил договор с дявола. В антибогомилската литература се споменават и други целители, използващи в практиката си баенета: Василий по прозвище Врач, Симон, когото наричат „влъхв“ и „първи еретик“, Ликопетр и др. Презвитер Козма ги осъжда строго: „…затова, о, христолюбци, дори да видите еретик, че изгонва бесове, че лекува слепи или възкресява мъртви, не вярвайте (…) почитат своето учение и баят някакви басми, както ги учи да брънцтолевят техният учител – дявола“. Баячките се възприемат като хора със специална способност да лекуват. Когато проучвахме ритуала, искахме да си отговорим на няколко въпроса:

1. Как се предава умението да баеш, за да има лечебна сила?
2. Вярно ли е, че баячките са винаги жени?

Отговор на първи въпрос: Всяка баячка има своя история, но всички са готови да се отзоват веднага, жертвайки свободното си време. Те се възприемат като надарени с тази способност. Някои от тях, които лично са ми баели, казват, че за тях на първо място идва желанието да помагат, после знанието и тихото произнасяне на сакрални думи. Баенето се предава обикновено в рамките на семейството, в тесен роднински кръг, най-често от баба на внуче. Има случаи, когато жени, за да помогнат на децата си, търсят начини да научат молитвата (сакралните думи), които се произнасят. В този случай се говори за „открадване“ на начина на баене. Може и чрез получени „насън“ думи и указания за баене. Без значение дали са християни, или мюсюлмани – държи се на вярата в Господ, респективно в Аллах. Важен фактор е и кога се бае – в кой час от деня или в кой ден от седмица-

та, но при положение, че при молба баещият се отзовава веднага, определянето на точния ефект става трудно. Към баячките има положително отношение, защото се приема, че правят добри неща за разлика от магьосниците. В образа на баячката се смесват лечителят и вярващият човек.

Отговор на втория въпрос: През традиционния период е просто „баба“. Тя владее тайните думи, бае против уроки, лекува уплаха, главоболие, неразположение. В миналото това са жени, преминали менопаузата, придобили мъдрост. Вдовиците често са баячки, защото, вече като глави на семейството, знаят и могат повече. Това можем да го обясним с традиционните представи, че по-възрастната жена е живяла повече и препатила, по-знаеща и по-можеща, може да понесе товара на допълнителното тайно знание. При християните жена, която може да лекува чрез баене, се нарича „баячка“. При турците не открихме такова наименование. Българските баячки вземат занаята от бабите. При турците се наследява и от майката. В Борино традицията не е крайна, може и от друг. Баячката предава правото на леене на куршум *тестир (destur),* когато вече не може да го прави, но може да даде тестир и на сина си или на снаха си. Не е задължително човекът, на когото ще предадеш баенето, да ти е роднина. По принцип за всяко отделно баене трябва да се взема тестир. Не може да си получил тестир за едно и да се бае за друго. Един път вземеш ли го, до края на живота си можеш да баеш. При българските баячки има поверие, че могат да изгубят способността си да лекуват, ако разкажат подробно за своето баене. Затова при нашето проучване избягваха подробно да разказват и цитират баялния текст. Всъщност и при християни, и при мюсюлмани самият текст при баенето се произнася шепнешком, защото е предназначен за отвъдните сили, а не за хората. Баенето ще изгуби силата си, ако се произнесе на глас дума.

Днес най-често в Борино баят против урочасване. Това е вид болестотворна магия. Баячките се определят като лечителки, а не като магьосници. Лечението при баячката става в домашна среда, на четири очи. Тя не бърза, не използва медицински термини, подхожда майчински. И двете страни споделят, че

е важна вярата, – не принадлежност към дадена религия, а за вярата в добрия изход на лечението. Затова може би не ни прави впечатление дали мюсюлманка ще бае на християнка, или обратното. Наред със своята помощ, като отървават човек от неговия страх, баячките допринасят с правилните си съвети каква билка или отвара да изпие болният, отчитайки правилно нуждите на болестта му.

Баенето е практика в народната медицина, която е съхранена сама. Предавало се е от поколение на поколение, защото има необходимост от него. То е традиционна форма на оцеляване, като се има предвид стремежът на човека към здраве. Както в повечето случаи, така и при нас се използва за преодоляване на житейски кризи, а не пълно връщане към живот. В този смисъл баенето в Борино в предназначението си не се различава от други географски области. Срещат се мъже и жени (в т.ч. и неомъжени), които баят. Не е проучен въпросът защо младите хора днес се връщат към такива практики. Нашата хипотеза е, че баенето може донякъде да се оприличи на някои техники от психотерапията и самовнушението. Недоверието към традиционната медицина и липсата на средства за специализирано лечение в наше време са причини да се съхранят редица баялни формули и практики.

Другият често срещан ритуал е **ЛЕЕНЕ НА КУРШУМ ПРОТИВ СТРАХ.** В българските земи леенето на куршум е с вековна история. Народните лечители, които леят куршум, препоръчват леенето му да стане до 40 дни след появата на уплахата, защото след това самият страх оживявал и не можело да се помогне на болния. Принципно за уплашения трябва да се намери гърмян куршум. Някои го слагат под възглавницата си и една нощ преспиват над него. Изгонването на страха не се ограничава с произнасянето на определени думи, а с ритуал, който е издигнат до магично-тайнствено ниво. Ефектът е силен. И в двата случая на баене баячката не изрича думите на глас, защото те са вълшебни.

Като гимназистка придружих прабаба ми Милка при леене на куршум. По-късно същия ритуал съм наблюдавала при членове на семейството ми в Борино. Няма съществени разлики с

годините и в различните географски области. Общоприетият ритуал се състои в разтопяване на оловото, след това се изсипва в съд със студена вода, при което се получава силен звук. Смята се, че той стряска отново болния. Препоръчва се да се отпие от водата, в която е стояло оловото, а парченцата от него се изхвърлят в течаща вода. С незначителни изменения този ритуал е познат в региона.

И в исляма, и в християнството обредните действия при леене на куршум не се различават съществено, освен заклинателните текстове, които са молитви от Корана при мюсюлманите. За произхода на това лечение могат да се търсят корени от античната обредност на Европа и Азия. Ритуалните действия са изключително сходни с много от тези, използвани по нашите земи. Общото при двете религиозни общности е, че лечителят разтопява парче олово на силен огън и след това бързо го изсипва в съд със студена вода. Вследствие на това оловото се разпръсква и се чува специфичен звук. Много от вярващите смятат, че именно водата е тази, която притежава магическите сили, способни да прогонят страха. Водата, както някои съвременни изследвания показват, има способността да запомня информация, а изписаното от Корана слово предава силата си в нея и по този начин я зарежда с целебни свойства за изчистване на отрицателни въздействия. Други мислят, че е звукът, който се чува при контакта между метала и водата. Удивителното е, че при процедурата оловото придобива облика на източника на страха – може да е човек, животно или обикновен предмет. Някои повтарят леенето на куршума три пъти, държейки го близо до различни области от тялото, за да разберат къде се е наместил страха. Хора споделят, че в дните след леене на куршум спят спокойно. Накрая оловото се увива в хартия, слага се под възглавницата на „болния“ и стои там в продължение на десет дни. Препоръките на леещите куршум за дните понякога е различен. Общото е, че има етап на задължително спане върху оловото. Процесът на изчистване на страха може да е по-дълъг, затова е препоръчително по-дълго време парченцата олово да бъдат под възглавницата. След това трябва да се пусне в течаща вода, за

да може злото да бъде отнесено надалеч. Не е задължително болният да присъства. Може само да се занесе някоя негова дреха, а на болния след това да се изпрати част от оловото и водата.

Много е важна вярата – да се вярва в Бог, и доверието, че специалистът ще помогне. Някои казват, че е грях християни да ходят при мюсюлмани и да търсят помощ от тях, защото са друговерци. Редно е да уточним, че разликата между Корана и Библията е малка. Като религия islямът проповядва помощ за бедните, даване на милостиня, спазване на божиите закони. А самата дума *ислям* значи „мир“ и Коранът е създаден, за да потвърди предходните религии. Персонажи от Библията, като Исус Христос, Дева Мария, Йоан Кръстител, Мойсей и др., също присъстват в Корана. Независимо при какъв по религия специалист се търси помощ – дали християнин, или мюсюлманин, най-важно е методите, с които се работи, да дават ефект и те наистина да помагат на хората.

Изучаването на окултни науки и прилагането им се забранява категорично от мохамеданската религия, което също е оказало значима роля за преминаването на практикуващите магия под облика на духовни фигури и учители. За да избегнат заклеймяване и преследване, занимаващите се с магическа работа и учения в арабските държави използват звания. Едно от най-разпространените и срещани е *шейх* – почетна титла, която означава „старейшина“, „управник“ или „духовен лидер“, който е завършил islямско училище и обучаван да проповядва. Като синоним се използват и названията *улиим, аммил, факих (фки), мулла* за богослови, религиозни учени и в някои случаи – за лечители. Вярвайки, че при нервни и душевни болести лекарите не са в състояние да помогнат, открай време сред народа за тази цел се прибягва до помощта на различни ходжи, които „леят куршум“. Този обичай е останал от епохата на шаманизма. Тези похвати днес продължават да упражняват някои възрастни жени, наречени *оджаклъ* и *изинли.* Оджаклиите произхождат от семейства, в които се е практикувало леенето на куршум. А изинли са тези, които са получили позволение (изин) от жена

оджаклийка. Макар начините на леене на куршум да са различни в отделните региони, то същността им остава една и съща. Леенето на куршум се повтаря най-малко поне три пъти в различни места на дома. При самото действие жената изрича „Бесмеле“ и повтаря: „Не е моята ръка, а ръката на майка ни Айше и Фатима...“. Хората, които нямат достатъчно познания по религия и не знаят същността им, смятат, че тези неща са позволени от исляма. Според изследователи на Корана, колкото и безобидни да изглеждат тези неща, често пъти те могат да станат причина човек да загуби вярата си. Колкото и както да се изрича „Бесмеле“ при леенето на куршум, пак според изследователи на словото в Корана и дълбочината на исляма това е чисто суеверие, което се отхвърля от религията. Според философията на исляма мюсюлманинът се страхува единствено от Аллах. Затова всички гадатели според исляма са неверници, заедно с тези, които им вярват. В Хадис от сборника на Абу Дауд се казва: „Човекът, който отиде при гадател и приеме за вярно казаното от него, все едно е отхвърлил низпосланото на Мухамед с.а.с. (Свещения Коран, исляма)“.

Все пак гадателството се поражда в исляма. Според изследователи то се ражда вследствие на невярване на шериата. Другата причина е да се сдобият със знания за невидимото. А информацията получават от джиновете и от своя страна вършат неща, които противоречат на вярата. Според исляма магията е въздействие върху сърцето и тялото чрез муска, баене и това нанася духовни вреди на човека. Всяка форма на влошено състояние, болест, нараняване или неразположение влиза в понятието *уроки.* Приема се, че урочасването е специфична форма на злото и ражда ритуали. И християни, и мюсюлмани използват плюенето за предпазване с думите: „Пу, да не ти е уроки“. Разпространена днес е практиката изработване на гривничка от малки мъниста; в миналото конец. Понастоящем почти във всяка къща има стъклено синьо око с формата на амулет. Обикновено туристи и гости от Турция го внасят. Синьото око или **назар бонджук,** както още се нарича, е един от най-разпространените амулети в Турция, Сирия, Египет, Армения, Иран, Афганистан,

Гърция, Кипър и Азербайджан. Смята се, че стъкленото око вижда цялата лошотия и е в състояние да я прогони. „Окото на Назар“ се радва на изключително силна почит в Египет. Използвано е със статута на мощен талисман още по времето на древноегипетските култури. Една от легендите гласи, че когато египетският бог Хор отворил очите си, светлината се разляла над света. Поради това се смята, че окото, освен да пропъжда злите сили, има и способността да привлича доброто.

Документирането на народните представи и знания носи информация за по-стари пластове на фолклорното мислене или вярата. На базата на устните разкази наблюдаването на случаи от ежедневния живот като достоверни източници са локална памет.

Има множество поверия, обреди, магически техники за прочистване на дома, гонене на злото, на змей, демони и вампири. Има дори такива, за гонене на суша. Няма обаче рецепта за прогонване на страха. Иначе щяхме да сме безстрашни като героите от приказките. Страхът няма мирис, образ, сянка, намира се вътре в нас. Затова **ПРОГОНВАНЕТО НА СТРАХА** е отколешна традиция на свръхестествено въздействие върху психическото и физическото здраве на човек. Тази практика се е извършвала хилядолетия наред и се корени още от времето на жреческите ритуали, когато най-посветеният е изричал определени словесни формули за призоваването на добра поличба, измолване на благоразположението на надфизични сили, природа и Бог и за добър берекет. Наговарянето за здраве и прогонване на зли сили от страдащия и болния създава нова ритуалност, която по нашите земи се нарича *баене.* Набайването – полутихото или мълчаливо изговаряне на специално съставени като текст заклинания, независимо в коя точка по света се е случвало и под каква локална форма, винаги е задействало ефективния си механизъм при непосредствен контакт между посветения баятел и страдащия човек.

Още в древността професията на лечителите е била изключително митологизирана, приписвали са ѝ характеристиките на магьосничеството и вълшебството. Врачовете са били почи-

тани като „медиатори“, хора, които имат умения да преодоляват границата между нашия свят и отвъдното. Съществува поверие, че на празника Свети Врач лечителите извършват ритуално разпределяне на билките, събрани на Еньовден (Иван Бильобер, 24 юни). Според древна легенда Бог създал човека от кал, а дяволът го надупчил с шило – така възникнали болестите. Бог запушил дупките с различни треви и така за всяка болка има лековита билка.

Корените на българската народна медицина трябва да се търсят в далечното минало, още преди основаването на българската държава. Традициите в тази област са изградени още от времената на древните траки, които усвоили знания от културата на перси, келти, скити, гърци, римляни и араби. За развитието на лечителското изкуство през онези епохи се съди по писмените паметници, оставени от някои народи, и по намерените археологически находки. С идването на славяните по земите на Балканския полуостров към традициите на народната медицина на траките се прибавят нови елементи. Има данни, че славяните са използвали лечебни средства от растителен произход – ела, бряст, липа, върба, явор, бреза, дрян, пелин, шипка, глог, жълт кантарион, хрян и др. Прабългарите приели не само езика на славяните, но и цялото културно наследство, натрупано на Балканския полуостров от различни цивилизации. От своя страна към него те прибавили и свои методи на лечение – те добре владеели способи за даване на помощ на ранените по време на сражение. Много от тези методи са преминали в народната медицина на славяно-българите. В средновековна България специалисти в областта на лечението са служителите на религията. С лечение са се занимавали и народните лечители, които използвали богатия си житейски опит и знанията, унаследени от старите култури и предавани от уста на уста. По време на османското владичество народните лечители лекували с билки, давали съвети за водолечение, използвали някои минерали и животински продукти – мед, восък и др., а нерядко лечението било съпътствано с мистични и религиозни ритуали. След Освобождението изтъкнат представител на българската народна медицина е Иван

Раев от Казанлъшко. Известен в своя край като народен лечител, той създал оригиналното лечение на паркинсонизма с винен извлек от беладона (лудо биле), което е известно в цял свят под името „българско лечение“. Изтъкнат народен лечител е Петър Димков. Голяма негова заслуга е, че в продължение на почти 80 години събира, обогатява, попълва, записва и систематизира огромния народен опит в областта на природолечението.

За народната медицина е характерно, че емпиричните сведения за лечебните растения и за други лечебни средства, целящи, от една страна, поддържане на добро здраве, а от друга, предотвратяване и лечение на заболяванията, се предават на поколенията устно. Само малка част от тези сведения са закрепени в писмени източници под формата на малко достигнали до нас ръкописни лекарственици и домакински ръкописи.

Преди да насочим вниманието към местните лечебни растения в народната медицина, ще направим две отклонения. Първото – за билката, която ликува всички болести и е записана в Библията и Корана. Второто – малко повече за катрана като лечебно средство, като се има предвид старата и продължаваща традиция на неговото производство на територията на Борино.

Божие растение е билка, единствена описана в Библията и Корана! Хората вярвали, че Бог я е създал, за да излекува всичко, което може да измъчва човешкото същество! **ЧЕРЕН КИМИОН** е едногодишно растение от семейство лютикови, пише *zajenata.bg.* Известен с плодовете си – черни семена, наречени черен кимион (не го бъркайте с обикновения кимион, който може да се намери в почти всеки магазин). Черният кимион е една от най-популярните билки в историята на медицината. В Древен Египет тя е била използвана за подобряване на храносмилането, за настинки, главоболие, инфекции и зъбобол. Семената на черния кимион са открити в гробницата на фараона Тутанкамон. Споменава се в Библията и Корана. Ето как ислямският пророк Мохамед говори за него: „Черният кимион лекува всяка болест, освен смъртта“. Черният кимион е бил използван в Древен Египет, а днес е известен като една от най-ефективните билки за профилактика и лечение на редица здравословни

проблеми. Благоприятно влияе върху голям брой заболявания, по-специално автоимунни, като множествена склероза, ревматоиден артрит, псориазис, астма, алергия, алергичен ринит, както и намалява холестерола и триглицеридите, намалява диабета, високото кръвно налягане, екзема, акне, бронхит, пневмония и синузит, гастрит, язва, хеликобактерна инфекция, чернодробни заболявания, хронична умора, лошо движение, рак и е от голяма помощ при химиотерапия и лъчева терапия; облекчава симптомите на алергия, алергичен ринит и алергична астма. Кимионът е полезен и за сърдечносъдовата система – намалява общия холестерол, триглицеридите и стойностите на т.нар. „лош (LDL) холестерол“. Понижава нивата на кръвната захар чрез стимулиране на панкреаса да секретира инсулин и увеличава чувствителността на клетките към него. Специален ефект показва при диабет тип две. Показва антитуморната активност и може да се използва като помощно средство при лечение на рак, защото действа директно върху раковите клетки и подсилва защитната сила на организма. Лечение и разкрасяване с масло от черен кимион се постига при косопад и стимулиране на растежа на косата, като лечебното масло се втрива в корените. Произлиза от Югозападна Азия, но може да се срещне и в района на Северна Африка, което подсказва, че не е „родна“ билка. В интернет пространството има предложения за лечение с масла от черен кимион.

Предложихме го от информационна гледна точка. Познат като чудодейното лечебно семе на исляма, черният кимион е наричан също *хабатул барака,* което означава „благословени семена“. Има сведения, че Клеопатра е използвала черен кимион за разкрасяване; царица Нефертити използвала масло от черен кимион, за да придава блясък на косата и ноктите си; Хипократ лекувал с черен кимион храносмилателни и метаболитни заболявания; пророкът Мохамед, както вече казахме, го наричал „лек за всичко, с изключение на смъртта“.

Да стъпим на наша земя за второто отклонение – **КАТРАН** – добре познат на местното население. Докато при черния кимион търсим силата на семената, то катранът е вторичен промишлен

продукт при преработката на дървесината и не е свързан с разхищение на суровини. По всяка вероятност във връзка с развитието на животновъдството като лечебно средство се е използвал във ветеринарната медицина. Катранът има противогъбично и противомикробно действие и затова се използва за направата на мехлеми при кожни заболявания, ревматизъм и подагра.

Местан Усе, който от дете се е занимавал с добив на катран, в един от многото разговори ми е споделял, че преди да се използва в парфюмерията за шампоан за коса (главно против пърхот), овчарите са мазали с катран копитата на овцете, за да не се нараняват (олющват) от дългите преходи. За да е качествен катранът, местни производители споделят, че е важно борината да е нацепена на малки парченца, за да може да гори. Ямата се пълни и покрива със слама. Преди това на дъното се поставя тръба, за да може да тече катранът. Отгоре се покрива със слой слама и се пали. Тя образува коричка и пази горящата борина, която трябва да се задуши. Наследниците на бай Местан признават, че майсторлъкът е в огъня. Целият процес трае дни. В миналото катран се е добивал извън селото след опожаряване на горите за пасбища. Само от корени на стари дънери, които са престояли 2 – 3 години, се добивал истинският добър катран. По време на социалистическия строй катран се е добивал тайно, защото тогава се е смятало за частна дейност, но хората са го търсели главно за лечение. Други „производители“ споменават за два кюпа, но признават, че този начин го знаят от родопчани оттатък Смолян – Давидково, Манастир. Ситно насечените парчета и трески се поставят в един кюп. Вторият кюп е празен и се закопава в земята и е подобен на първия кюп. Двата кюпа се поставят близо един до друг. Пълният кюп стърчи над земята и се запалват сухи дърва, но така, че огънят да не прониква в кюпа. Борината вътре започва да се топи и по чучурка се влива в долния, закопан в земята кюп. Захлупеното гърне не поема отникъде въздух, иначе борината в него веднага ще пламне. Смолата тече, докато свърши.

Според изследователи Атанас Ставракиев, родом от село Левочево (Смолянска област), през 1924 г. монтира специална

инсталация в Беденски бани, от която започнали добиването на катран, впоследствие и на терпентиново масло, колофон и дъвка за подпалки (по информация на *www.putevoditel.eu*).

Производството на катран сравнително намалява, след като част от дървената конструкция на талигите се заменя с метал. Паралелно за лечение се е използвал като евтина смазка за дървени детайли.

Като лечебно средство против шипове, псориазис и дерматологични заболявания катранът е познат от столетия. Той е единственият натурален продукт, добит по естествен начин на територията на Борино, затова хората са го използвали за лечение и облекчаване на симптомите при болежки. Лечебната сила на катрана най-напред е „изпитана“ върху животните. Всеки опитен животновъд с доза гордост разказва за своите проверени илачи. Ето някои от тях, прилагани от местните хора, отглеждали преди всичко овце, говеда. Някои от тях – и на свине. Съвременното им използване не се отрича.

ПРИ ЖИВОТНИ: За лечение на стомашно разстройство на телета, агнета, коне се приготвя разтвор от дъбова шума (може и кори от дъб или бук), варена в 1 – 1,200 л вода. Прецежда се и се влива в устата на животното два пъти на ден, докато премине разстройството. При запек при говеда, биволи се смесва по 250 г боров катран и сапун с 500 г мас и се влива в устата. Прави се два пъти дневно до излекуване. При краста по овце, говеда се приготвя смес за мазане в съотношение: счукана сяра 300 г, газ 300 мл и по 500 г боров катран и мас. Силно противовъзпалителното действие на боровия катран го прави приложим за лекуване на кожни проблеми освен с мазане, и с къпане с катранова вода. Хора, използвали я, споделят, че тя не действа агресивно и не изсушава кожата. Приготвя се в съотношение 1 л вода и 250 г катран. В продължение на 5 – 7 мин. се бърка с дървена лъжица. В добре покрития съд при умерена температура се изчаква да се утаи катранът за не по-малко от 48 часа. Получава се жълта течност, която трябва да се отлее в друг съд, без да се смеси с утайките. Добре е да се съхранява в бутилка. Така при-

готвена, която трябва да е бистра и слабо жълтеникава (критерий за качество). Може да се използва и от хората.

ПРИ ЧОВЕКА: 1 л от така приготвената катранена вода може да се налее в 2 л кипяща вода. След 15 мин. бъркане с дървена лъжица се оставя 10 – 13 часа да се утаи. Без утайките се прелива в друг съд, много добре затворен. Лекува краста, скрофули, проказа, гангрена, скорбут, червен вятър, едра шарка.

Например против *краста* се приготвя мазило от две части сажди и една част разтопена лой. С получения мехлем всяка вечер се маже болното място, като сутрин се измива с катранена вода.

Много ефикасна рецепта за *шипове.* Размесва се 1 глава лук. Взема се от нея най-дебелата люспа, други вземат най-горната, най-голямата, върху която се слагат 5 – 6 капки катран, и се налага на единия крак на петата. И така се спи. На сутринта се маха. На следващия ден се прави същото с другия крак. Важно е да се запомни, че този компрес никога не се слага и на двата крака едновременно. Друг *вариант:* болното място се намазва с олио, след това с боров катран, отгоре счукан лук.

При *кашлица.* Под течаща вода се измива 1 ч.л. боров катран и се прибавя към 250 г топло мляко с 2 – 3 с.л. захар. Необходимо е продължително разбъркване, за да се разтворят съставките. Пие се сутрин на гладно и вечер преди лягане. Възрастни хора препоръчват да не се дава на деца. Става въпрос за упорита кашлица.

При *удар на широката част на крака, натъртено чак до кокала,* се изпича замесено ечемичено брашно. Още топло се разделя и се намазва с катран. Поставя се на удареното място и престоява 24 часа. Това е може би най-старата рецепта от катран, позната в Борино. При проведените разговори с по-млади хора те признават, че познават лечебната сила на катрана, но биха предпочели лекуване при медицински специалист. Съвременни млади жени познават и използват катранения сапун като продукт на боровия катран. Една от тях сподели, че боровият катран при съчетание с билки – отвара от бръшлян или лук, пов-

лиява добре при косопад. Препоръката е да се втрива само в корена.

Цялата територия на община Борино попада в „Натура 2000“. В границите на с. Борино са описани около 2000 висши растения, от тях 69 са защитени, 11 са включени в „Европейския списък на редките, застрашени и ендемични растения“. В „Червената книга на България“ са вписани като застрашени и редки 100 вида *(http://obshtinite.bg).*

Обобщена информационна справка:

Защитени растения, разпространени в Родопите: блатен плаун *(Lycopodiella inundata),* венерин косъм *(Adiantum capillus-veneris),* венерина обувка/пантофка *(Cypripedium calceolus),* двурога пчелица *(Ophrys cornuta),* жълта тинтява *(Gentiana lutea),* златиста кандилка *(Aquilegia aurea),* кръглолистна росянка *(Drosera rotundifolia),* нарцисоцветна съсънка *(Anemone narcissiflora),* обикновен тис *(Taxus baccata),* петковия *(Petkovia orphanidea),* планински божур *(Trollius europaeus),* родопска горска майка *(Lathraea rhodopea),* родопски крем *(Lilium rhodopaeum),* родопско лале *(Tulipa rhodopea),* родопско омайниче *(Geum rhodopaeum),* силивряк *(Haberlea rhodopensis),* снежно кокиче *(Galanthus nivalis),* халерово котенце *(Pulsatilla halleri),* черноморска ведрица *(Fritillaria pontica)* и др.

Растения от „Червената книга“, разпространени в Родопите: алпийски повет *(Clematis alpina),* блатен плаун *(Lycopodiella inundata),* блатно кокиче *(Leucojum aestivum),* венерин косъм *(Adiantum capillus-veneris),* венерина обувка/пантофка *(Cypripedium calceolus),* жешля/планински явор *(Acer heldreichii),* жълта тинтява *(Gentiana lutea),* златиста кандилка *(Aquilegia aurea),* кръглолистна росянка *(Drosera rotundifolia),* нарцисоцветна съсънка *(Anemone narcissiflora),* обикновен тис *(Taxus baccata),* петковия *(Petkovia orphanidea),* пирински чай *(Sideritis scardica),* планински божур *(Trollius europaeus),* родопска горска майка *(Lathraea rhodopea),* родопски крем *(Lilium rhodopaeum),* родопско крайснежно звънче *(Soldanella rhodopaea),* родопско лале *(Tulipa rhodopea),* родопско омайниче *(Geum rhodopaeum),* силивряк *(Haberlea rhodopensis),* снежно кокиче *(Galanthus*

nivalis), халерово котенце *(Pulsatilla halleri),* черноморска ведрица *(Fritillaria pontica)* и др. *(http://obshtinite.bg)*

Справка от официалния сайт на Борино:

Растения: *Най-интересните установени видове са: черноморска ведрица (Fritillaria pontica Wahlenb.), джел (Ilex aquifolium L.), балкански зановец (Chamaecytisus absinthioides (Janka)Kuzm.), балканска паламида (Cirsium appendiculatum Griseb.), полюлейна паламида (Cirsium candelabrum Griseb.), зеленоцветен напръстник (Digitalis viridiflora Lindl.), родопска горска майка (Lathraea rhodopea Dingler), пърнар (Querqus coccifera), бодлив залист (Ruscus aculeatus), родопски силивряк (Haberelea rhodopensis).*

Лечебни растения: *На територията на община Борино има голямо разнообразие от лечебни растения, плодове и гъби – шапиче, балканска пищялка, горска пищялка, мечо грозде, копитник, червен кантарион, обикновен повет, дрян, обикновен глог, горска ягода, жълт кантарион, жълта иглика, обикновена хвойна, обикновен риган, малина, червена боровинка, манатарка и др.*

Няма да следваме гореизложената поредност. Последователно ще предложим информация за лековити дървета, храсти, растения, тяхната популярност и приложимост в живота на хората, съхранена в тяхната памет и предавана предимно устно от баби, сродници, комшии, приятели.

Лечебни растения, гъби и плодове се събират от туристите, от местното население за собствени нужди и за продажба на фирми, изкупуващи и преработващи подобни суровини в региона. Интензивността на събиране на лечебни растения е сравнително ниска.

На територията на Борино и околностите има разнообразие от билки. Казват, че само въздухът в боровата гора в селото може да те лекува. Затова с основание ще продължим прегледа си за лековитата природа с гора от **БОР.** Боровите връхчета са жизнената част на дървото и са основна съставка за подсилване на организма чрез сироп, мед, отвара за укрепване на имунитета и кръвоносните съдове. Използваема част на бора са и листа-

та (иглиците), течната смола. Лечебната сила на боровите иглици се споменава във всички оцелели древни книги. При ценна разкопка през 1889 г. на централния площад на древната шумерска държава били открити хиляди глинени клинописни таблици, в една от които имало 15 лечебни рецепти с вещества от растителен, животински и минерален произход. Откритите данни отпреди 5 хилядолетия показват, че шумерските лечители са познавали растителните масла и смоли, компреси и лапи от изсушени борови и елови иглици. Древните египтяни са познавали консервиращите свойства на боровата смола и са я включвали в състава на балсамиращите вещества по времето на фараоните. В Античния свят гърци и римляни за разтривки при ревматични заболявания са използвали терпентиновото масло, получено от борова смола. Последната поставяли в гърне с тясно гърло и я заливали с вода. Отвора запушвали с вълнен тампон и слагали гърнето на огън. Парите частично се кондензирали върху тампона, който периодично изстисквали. Авицена (980 – 1037 г.), лекар таджик, е препоръчвал за очистване на бронхите от пневмонии и при бъбречни камъни да се ползва отвара от зелени шишарки.

Лечебното действие на боровите продукти се прилага и днес. Хората знаят техните действия – противомикробно, противовъзпалително, противоревматично, отхрачващо, противоневрологично, пичогонно, дезинфекционно, затоплящо и др. От проведените разговори останах с впечатление, че отварата от борови иглици се използва и във водни съдове – за водни бани и за забурене (жабурене). В големи съдове за къпане са приготвяли борова отвара (500 – 600 г връхчета в 5 л вода врят 30 – 35 мин.) – тонизиране, укрепване на организма, нервно успокоение. Майка е лекувала сина си от *нервно разстройство* (така, както го определи тя) преди повече от 10 години. Правила е бани с такава отвара паралелно с предписаните медикаменти. Процедурата трябва да трае 5 – 10 мин. при температура 35 – 38 градуса, като може да е до 3 пъти седмично. При *деца с рахит* – всеки ден от един до два месеца. Общо е мнението и почерпания опит в Борино, че при подрастващите съставките са по-

малко – 100 г борови иглици в 1,5 л студена вода се киснат 10 мин., варят се 30 мин., прецежда се.

Днес фармацевтичната промишленост предлага продукти от бора с козметично приложение. Запазена и предавана е устно рецептата за *растеж на косата при оредяването ѝ:* 1 с.л. надробени борови иглички се заливат в 1 ч.ч. кипяща вода и стои до охлаждане. Прецежда се и чрез тампон се втрива в корените на косата. Това се повтаря 10 дни всяка вечер.

За да се използват лечебните свойства на игличките, не трябва да се съхраняват дълго. Ако борово клонче се постави във вода при стайна температура, след няколко дни губи от лечебните си качества. Дългогодишни познавачи на боровата гора съветват през зимата да не се берат връхчета, защото полезните вещества се запазват не повече от 3 месеца. А ако искаме по-дълго да съхраним лечебната им сила, трябва да берем клонки, без да кършим величествения бор.

В ерата на интензивното антибиотично лечение и на други дразнещи организма лекарства си струва да посегнем към традиционните домашни средства. В медицинските аптечки на боринските баби през зимните месеци винаги е имало *боров сироп* и *боров мед.* Последният е по-популярен, правен от борови връхчета и зелени шишарки. Ана Налбантова разказва: „Боровият сироп не е много популярен, но действа много добре при катар на горните дихателни пътища, загуба на гласа и суха кашлица, защото улеснява отхрачването, дезинфекцира гърлото. Той носи голямо облекчение при настинки и грип, бронхит и червено гърло. Укрепва и имунната система. Приготвя се през месец май от млади борови връхчета, обикновено не по-дълги от 10 – 12 см. Вместо захар може да се прибавя към чая. В рецептата няма нищо сложно: измитите добре връхчета се поставят в по-голям съд, заливат се с вода така, че да се покрият, и се варят 1,5 – 2 ч. Отцежда се отварата в друга тенджера. На 1 л отвара се прибавя 1 кг захар и се вари около 2,5 ч. на тих огън. Топлият сироп се налива в стъклени бутилки и се съхранява на хладно. На ден възрастни хора могат да приемат по 3 – 4 с.л., а

децата – по 1 ч.л., не повече от 3 пъти на ден". „Прегърнете бор и магнитните му сили ще ви успокоят" – съветва кака Ана.

При *простуда, кашлица* или *бронхит* се препоръчва отново *боровият сироп. Вариант 2* на приготвяне: 2 ч.ч. борови връхчета се варят 15 мин. в 2 л вода. След това се добавят 2 с.л. небетшекер. След изстиване отварата се прецежда и в нея се разтварят 500 г мед. От този сироп се пие 3 пъти дневно преди ядене по 2 с.л. Редовно трябва да се употребява в продължение на 2 седмици.

Смята се, че има разлика между боров мед и борово сладко. Истинският боров мед е този, който пчелите произвеждат от боровия прашец. Боровото сладко, наричано още „боров мед", е нещо, което може да приготвите само от борови връхчета или зелени шишарки. И двата вида борови продукти са еднакво вкусни и много здравословни. Използваме утвърденото и популярно понятие „боров мед" с няколко рецепти, съхранени от години и използвани днес от местното население. Някои от хората са традиционалисти и не променят рецептата и опита си, докато други опитват разновидности. Предложените рецепти са изпитани.

Борови еликсири

Вариант 1: Вземат се около 50 – 70 бр. борови връхчета (или около 100 – 120 г суха билка), може и зелени борови шишарки, около 40 – 60, 2 кг захар и 1 ч.л. лимонтузу. Слагат се боровите връхчета или шишарките в 1 л вода и се варят, докато водата започне да кипи. След това се прецеждат и се заливат със захарта. Оставят се да престоят 24 часа. След това се заливат с 3 л вода и се варят, докато сместа се сгъсти като мед. Накрая се слага лимонтузуто и се разбърква.

Готовият *боров мед* се разлива в сухи бурканчета, затваря се и се обръща да изстине. Използва се през зимата при *простуда, кашлица, бронхит* и други заболявания на дихателните пътища. Приема се сутрин по 1 ч.л., а може и в чай.

Вариант 2: 50 бр. борови връхчета с дължина 2 – 3 см се варят. След като кипне, водата се изхвърля, наливат се 2 л чиста вода и варенето продължава, докато от течността остане поло-

вината. Тогава се прецежда, сипва се захарта и продължава да се вари, докато се сгъсти. Прибавя се 1 ч.л. лимонтузу.

Вариант 3: 90 зелени борови шишарки се варят в 3 л вода, прибавя се 1,5 кг захар и 1,5 ч.л. лимонтузу.

Вариант 4: В голям съд се слага около 1 кг зелени шишарки и се налива вода – до 3 пръста над тях. Оставят се да се варят 2 ч. на не много силен огън на котлона, при температура, приблизително отговаряща на II – III степен на електрически котлон. Водата става жълто-червеникава. Изваждат се шишарките. Течността се прецежда през двоен тензух. Поставя се да ври и се слага захарта – на 1 л течност – 800 г захар, за 3 л – 2,400 кг. Вари се до сгъстяване около 1 ч. (може и по-малко), зависи от количеството. Гъстотата да е като на мед. Малко преди края добавяме 3 ч.л. лимонена киселина.

СМОЛА. Възрастното вече население си спомня как като деца са тичали из гората и са събирали смола. Това е естествен натурален природен продукт, който може да се добави от иглолистни дървета, да се намери в гората по стволовете на бор, смърч, кедър и ела. Лечение със смола се използва при болести като ревматизъм, ишиас, подагра, невралгии, болести на горните дихателни пътища, на белия дроб и бронхите, неврастения, бъбречни заболявания, нарушения в храносмилането и много други заболявания. През миналия век лечение със смола се е използвало широко в медицината като стягащо и антисептично средство. Понастоящем практическо значение има само боровата смола, която се извлича за такива ценни материали за медицината, като терпентин и колофон.

Приложения. За *лечение на горните дихателни пътища:* в еднолитров стъклен буркан се слагат 100 г смола и се допълва с 500 мл вряща вода. Бурканът се оставя на светло 9 дни. Взема се по 1 с.л. 30 мин. след хранене.

За *лечение на гастрит.* В зависимост от тежестта на заболяването методът е дъвчене на смола, колкото можете по-често. Болката минава бързо, кризите се разреждат и стомахът започва да работи по-добре.

За *заздравяване на зъбите* да се дъвче борова смола.

При *туберкулоза, малокръвие, болки в очите*: 1 път дневно да се изяжда борова смола, колкото бобено зърно.

При *бронхит* в стаята на болния се стопява парче борова смола.

При *камъни в бъбреците* се сваряват 3 с.л. борова смола в 4 л вода, докато водата остане 3 л. Пие се 30 дни 3 пъти дневно по 1/2 ч.ч. преди хранене. Камъкът се разрушава и изхвърля.

За лечение на *циреи.* Топла смола се капва върху цирея, слага се найлон, прави се превръзка и така се преспива.

Борът внася респект. Неслучайно украсяването му е широкоразпространено в Америка, Европа и неголямото село Борино. Още от предхристиянско време е познат обичаят да се гизди вечнозелено дърво като защита от злите сили в периода 25 декември – 6 януари. Живеем сред него, изпилваме го от корена до върха, но рядко си спомняме митологията: Атис – любимецът на богинята Кибела, бил превърнат в бор. Това вечнозелено дърво се цени като символ на дълголетие и носител на продължително щастие. Двойно разположените иглички са считани за символ на разбирателството в съпружеските двойки. Местните хора таят уважение към старите борови дървета. Смята се, че носят спокойствие (част от лечебната им сила). Случайно или не, споделя Реджеп Асанов (дългогодишен горски служител), умореният човек винаги обляга гръб на стария бор. Е, и коренът на името на селото е *бор.* Боровата гора от Гьоз тепе – Борино – Кемеров мост оформя своеобразен триъгълник от различни исторически периоди и религии, но с едно и също предназначение – да приближават хората до тайните на Вселената, вярата и познанието за света.

Другото дърво, познато и използвано, е **ВЪРБА.** Още през Средновековието на него се гледа като на източник на лечебни сили. В християнската традиция е символ на мир. Върбовите клонки по време на Цветница, закачени на вратите, защитават от зли влияния и избягване на мълнии и гръмотевици. Мюсюлманите в Борино свързват върбата със смъртта и траура. Заради наведените си клони я приемат за дърво на скръбта и символ на смъртта и я засаждат в гробището. Независимо от това контак-

тът с нея успокоява, отпуска, помага за премахване на главоболието, създава онова настроение, което е нужно при изпълнение на сложна задача. На младия читател искам да подскажа, че вълшебната пръчица на Хари Потър е изработена от върба, а в близост до училището „Хогуъртс“ расте магическа върба. Според ритуалите на магьосниците човек трябва да носи в себе си върбови клонки, за да се избави от страха пред смъртта и от адски видения, а за да му се изпълни някакво желание, е достатъчно да завърже на възел една такава клонка. Да не забравяме, че вълшебната флейта, чиято музика може да възкреси дори мъртвите, съгласно преданията е изработена именно от върба.

Лечебната сила на върбата не се прилага в Борино. Сериозно обяснение не намерихме, освен че по-голям брой от нея има в старите гробища и на по-мочурливи места в околностите на селото. В народната медицина *чаят от върбови кори* се използва при състояния на *треска, главоболие, ревматизъм, заболявания на жлъчката и подагра.* Този чай се приготвя, като 1 ч.л. ситно нарязана кора се поставя в 1/4 л хладка вода и се загрява на бавен огън до кипване. Дозировката е 2 ч.ч. чай на ден или по 1 с.л. през 2 часа. Тази отвара е противопоказна само за бременни жени. И при първия, и при втория случай кората се събира през май, юни и юли. Тогава тя лесно се отделя от дървесината. Суши се на сянка или в добре проветриви помещения. Вземат се няколко клончета върба и се отделя кората. 1 ч.ч. от нея се поставя във вряща вода и се вари 5 мин. С охладената, прецедена вече течност се налагат компреси върху засегнатото от сърбеж място. Ефектът се усеща почти веднага.

ГЛОГ. Известен е като *билката на Бог.* Асоциира се с любов, брак, здраве, плодовитост, целомъдрие, защита и смърт. Има ранна християнска легенда, в която се твърди, че глогът се появява със смъртта на Христос. Чичото на Иисус бил Йосиф от Ариматея, който според Новия завет бил богат евреин и член на Санхедрин – древния съд на Йерусалим. Той търгувал с миньори от западния бряг на Великобритания. На едно от своите търговски пътешествия взел Иисус със себе си. Двамата направили поклонение на свещения остров Авалон. Легендата разказва, че по

време на разпятието Йосиф събрал кръв от Иисус в бокал, който бил използван на Тайната вечеря и бил познат като Свещения Граал, и после го скрил в гробница. Години по-късно Йосиф се върнал в Авалон, носейки Свещения Граал със себе си. Когато стъпил на брега, той забил тоягата си в земята, а тя пуснала корени и разцъфнала в глог. Това било прието като знак, че християнството ще процъфти в Англия, и Йосиф построил първата християнска църква във Великобритания. Някъде наблизо скрил Светия Граал.

Вярвало се е, че тоягата от глог е най-мощното средство срещу вампири и зли духове – демони.

Древногръцките лекари са го препоръчвали, но за известно време е забравен, докато през XIX в. ирландски медик отново не показва лечебните му свойства.

Лечебно, хранително, декоративно, медоносно, дъбилно и багрилно растение (Делипавлов и кол. Определител на растенията в България. Пловдив: Аграрен университет, 2003).

Широкоразпространено растение е в околностите на Борино. На външен вид изглежда като неугледен бодлив храст, но всъщност е изключително ценна билка, която се прилага за лечението на редица заболявания. Използваемата част на глога са плодовете и цветовете, които се изсушават на сянка. От тях могат да се правят лековити отвари, сокове, сиропи и др. Ето защо ще припомним здравословните ефекти от растението: при сърдечносъдови заболявания, безсъние, атеросклероза, задух, увеличение на простата, повишено кръвно налягане. Този природен лек облекчава работата на сърцето, стимулира кръвния поток, действа благоприятно при атеросклероза, аритмия, гръдна жаба, укротява кръвното налягане и др. Известен е ефектът от отварата от цветовете, но местните хора предпочитат приготвянето на компоти и сладка с лечебна цел и за гости. При разговор с жени, страдащи от мигрена и сериозни пристъпи, една от тях сподели за изненада на другите, че обикновен *чай* (може и компот) *от глог* почти мигновено намалява болката, подобрява циркулацията на кръвта. *Вариант 1:* 1 шепа дренки се вари 10 мин. в 1 л вода. Напитката се пие вместо вода. *Вариант 2:* за-

парка от цветове на глог 2 с.л. с 400 мл вряла вода се оставят да накиснат 2 часа. Прецеждат се и отварата от нея се приема по 70 мл 3 пъти на ден преди хранене. *Вариант 3:* По аналогичен начин можете да си приготвите и отвара от плодовете на глог. 1 с.л. от тях в 450 мл вода ври на слаб огън за 15 мин. След това се прецежда и от нея се приема по 70 мл 3 пъти на ден преди хранене. *Вариант 4:* От плодовете на глога можете да си приготвите и лековит сироп. Измитият плод се залива с вряла вода и се вари до омекване, прецежда се и на 1 л сок се добавя 1 кг захар. Пак се слага да се вари и при сгъстяване се прибавя лимонена киселина. Местните майсторки препоръчват съдът с готовия сироп да се постави в друг съд със студена вода, за да може да изстине по-бързо и да запази естествения си цвят.

Народната медицина познава и ползването на цветовете, но тук не успяхме да намерим хора, които са ги използвали.

Глогът е безопасен за продължителна употреба, но употребявали го по-дълго препоръчват консултации с лекар или спиране на медикаментите за регулиране на кръвното налягане. За да се усети неговият ефект, е необходимо да се пие постоянно повече от половин година.

Превеждат думата *глог* като „надежда“. Може би, защото помага на сърцето.

Голяма част от населението приема билковия продукт „Мента, глог и валериан“.

ДРЯН. Присъства в живота на хората от незапомнени времена. Още поетът Вергилий възпява качествата му в своите стихове. В Древна Гърция и Рим осолявали или мариновали зелените плодове на дряна и ги консумирали подобно на маслини. В Кавказ от плодовете правят т.нар. *„витаминен лаваш“* – претрити и изсушени на тънък слой дренки. С него по време на Първата световна война били излекувани от скорбут войниците на Кавказкия фронт. Дрянът е едно от митичните дървета на българите, ведно с дъба, явора, символ на здраве и дълъг живот. Затова и от него се правят сурвачките и коледарските пръчки. Дървесината му е с изключителна здравина, като в миналото се е сравнявала със здравината на костите. Често се използва за

направата на по-малки музикални предмети (части на гайди, кавали), сувенири или различни дребни пособия за дома.

Плодът успешно се използва в кулинарията под формата на сладка, конфитюри, сок, желе и вино от дренки, сиропи, компоти, в суров или сушен вид. Сушенето трябва да се извършва на сухо и прохладно място, тъй като поради високия процент влага в него е възможно да мухляса. В някои държави от дренките се дестилира ракия и се правят ликьори.

Използват се плодовете, кората и дървесината на растението. Действа запичащо, кръвоспиращо, понижава телесната температура, противомикробно и противовъзпалитено, противоанемично, благоприятства сърдечната дейност. Прилага се при болезнени венци, диария, анемия, простуда, колит, заболявания на пикочните пътища, жлъчката и черния дроб.

Ще предложим най-често срещаните варианти на използване на плодовете и кората на дряна, освен традиционните компоти и сладка от плода.

Плод. При *диария.* 1 отвара: в 250 – 300 мл вода се вари 1 с.л. в продължение на 5 мин. Пие се 3 пъти дневно преди хранене по 1 кафеена чаша. 2 отвара: в 1 л вода се добавят 50 г плод дренки и се вари 15 мин. Получената отвара може да се пие без захар или леко подсладена. Плодовете също могат да се консумират.

При *висока температура.* Отвара: 1 с.л. от дренките в 300 мл вряща вода, киснат 5 мин. в течността, прецежда се и се приема.

При *хемороиди.* 2 с.л. плодове без костилките се заливат с 500 мл вода. Варят се 2 ч. на слаб огън, после се прецеждат. Приема се по 1/2 чаша 3 пъти на ден в продължение на 3 седмици.

При *диабет.* Сок от пресни дренки, като се започне с 50 – 70 мл, постепенно се увеличава приемът до 1 ч.ч. дневно (1/2 ч. преди ядене). Използвали напитката споделят, че ефектът е временен – само сезонно (през есента).

Пресният сок от дренки е противопоказан при повишена киселинност на стомашния сок. Дренките имат запичащо действие.

Кора. При *възпаление на венците* за жабурене – 1 ч.л. кори в 500 мл (за по-силен ефект в 300 мл) вода, вари се 10 мин., жабури се 2 – 3 пъти на ден.

При *ревматизъм.* 1 ч.л. корени се заливат с 1 ч.ч. вода. Врят 15 мин., престояват 2 ч., след което се прецеждат. Отварата се приема по 2 с.л. 3 пъти на ден.

БОРОВИНКА. Изследователи наричат боровинката „уникално лечебно растение“. Името му означава „лоза от планината Ида“. Там живеела Кибела – богинята на плодородието. Носела на главата си венец, оплетен от борови клонки. В много държави и народи се смята за любимо лечебно средство на знахари и шамани. Те смятат, че тя може да лекува всякакви болести, бъбреци и черен дроб. Лечебните свойства на боровинката отдавна се използват в народната медицина и имат дълга история и в европейската медицина. Още от XVI в. започват научните наблюдения върху нея. Използвала се е за лечение на коремен тиф, а по време на Втората световна война британските пилоти приемали сладко от плода за подобряване на нощното виждане.

В нашата народна медицина се използват плодът и листата. Местното население познава, бере, съхранява и консумира черна и червена боровинка, която се намира в околностите на Борино. Препоръчва се листата да се берат до цъфтежа. Ако това е направено по негово време, те почерняват. Сушат се върху хартия или тъкан на слой 3 – 4 см, без да са изложени на преки слънчеви лъчи. Не бива да се съхраняват повече от 3 години. Смятат се за безопасни, ако се използват в правилна доза. При продължителното им ежедневно приложение (3 – 4 седмици) могат да станат токсични. Плодовете се ядат пресни, сушени, накиснати, осладени – компот, сироп, конфитюр, желе и др.

Според древните гърци и римляни ЧЕРНАТА БОРОВИНКА означава „пестеливост“. Предназначение. Научните изследвания вече са показали положителен ефект върху зрението, ангината, инсулта и атеросклерозата. Помага при укрепване на стените на всички кръвоносни съдове в организма и облекчава хемороидите. В българската народна медицина и днес се използват сушени боровинки за лечение на диария.

Изпитани предложения за употреба на черна боровинка от жители на с. Борино и околните села:

– Пресни или замразени боровинки по 1 ч.ч. на ден за *понижаване на кръвната захар.*

– *Чай.* 1 ч.л. плод, 200 мл вряща вода. Варят се на водна баня, изстива; приема се 2 пъти на ден – *при диабет.*

– *Чай.* 2 ч.л. листа, сварени няколко минути в 1 ч.ч. вода – за *укрепване на кръвоносните съдове.*

– По 20 г плод и листа, 250 мл кипяща вода, киснат се 10 ч. Прецеждат се и се приема 1 – 2 пъти на ден. Леко се затопля течността преди приемане – за *отслабен имунитет.*

– *При ангини, катари на горните дихателни пътища. Настойка* от боровинка или сок се използват за жабурене на гърлото, като за целта: *Вариант 1.* 2 – 3 ч.л. плодове (могат предварително да се намачкат) се заливат с 200 мл гореща вода, престоява сместа и се прецежда. Приема се по 2 – 3 с.л. на ден. *Вариант 2.* За жабурене: 1 – 2 с.л. плод се счукват (намачкват) с 1 ч.ч. гореща вода. Престояват 3 ч.

– Шепа плод се намачква. С кашата (пюрето), което се получава, може да се маже болното място от *лишей, екзема.*

ЧЕРВЕНАТА БОРОВИНКА по-рядко се консумира прясна поради кисело-стипчивия си вкус. Масово се използва за направата на люто, самостоятелно или с други диви плодове и се консумира през зимния период.

Изпитани предложения за употреба на червена боровинка от жители на с. Борино и околните села:

– За подобряване на функциите на *бъбреците и жлъчката* – 200 г плод, попарен с 400 мл вода, киснат 6 ч.

– Отвара при *цистит.* 2 с.л. плод в 300 мл вода, врят 3 мин.

– 50 г листа в 500 мл вода, киснат 1 ч. Приема се 1 ч.ч. дневно при *високо кръвно налягане.*

– Смачкани пресни плодове лекуват *изгоряла кожа.*

Прави видимо впечатление в Борино, че жените в селото масово страдат от ставни заболявания. Затова, освен към медикаменти, проявяват интерес и към народната медицина. Болките се облекчават при *артрит, отоци в ставите* при употреба 4

пъти на ден по 50 мл от отвара, приготвена от 2 ч.л. сушени листа, които врят 10 мин. в 250 – 300 мл вода. Пие се, след като изстине.

Червената боровинка може да се смесва в чайове с маточина, жълт кантарион, мащерка – билки, които се намират на територията на общината.

В съвременния живот боровинката присъства като компонент и в куп лосиони за тяло и сапуни, крем за лице, пилинг.

Фармацевтичната промишленост предлага лекарства и хранителни добавки с екстракт от боровинка.

БЪЗ. Ще започнем представянето на тази билка с един разказ на известния лечител Петър Димков: *„…изведнъж се натъкнах на една невестулка, която се бореше с пепелянка. Отровната змия се стремеше да захапе невестулката, тя пък се присягаше да захапе змията. (…) Надмощие имаше змията – тя клъвна невестулката. Помислих си, че борбата е завършила. Невестулката бързо се шмугна в храстите, видях я как обели с острите си зъби кората от един бъз и схруска малко от нея. (…) Минута след това отново се върна и се вкопчи в змията. (…) И не я остави, докато не я прегриза и умъртви. (…) От тогава е и моят интерес към черния бъз. (…) Това е едно чудно растение. (…) Добитъкът, който пасе по склоновете, яде наесен черните зърна на бъза така, както човек яде баклава. (…) А веднъж наблюдавах какво правят лястовиците, преди да отлетят на юг: няколко дни наред лакомо кълват зърната на бъза – само тях! – и се зареждат със сили да прелетят огромното разстояние…“.* Няколко хилядолетия бъзът поддържа желязна репутация на растение с доказано лечебни характеристики. То присъства в медицинската практика на някои от най-големите медици от Античността, между които Хипократ и Гален. В по-съвременен план едни от най-големите му почитатели били британските и американските специалисти, които често го използвали като средство за третиране на различни здравословни нарушения.

Предполага се, че името произлиза от гр. ез. и се свързва с понятие, назоваващо древен музикален инструмент (или група музикални инструменти). Много е вероятно въпросното музи-

кално пособие да е било направено от дърво на бъз, което пък се отличава с прилична здравина. В този ред на мисли, освен че се употребявало за лечение на тялото, растението по категоричен начин е „лекувало“ и душата. Твърди се още, че гореспоменатите инструменти били най-разпространени сред римляните или поне между творчески настроените измежду тях. Историците обаче и днес срещат проблем в изясняване на това дали *sambuca* са били струнни инструменти, или по-скоро духови. В началото на I в. сл.Хр. римският учен Плиний например коментира в един от своите трудове, че най-„гласовитите“ рогове и свирки се правят именно от дърво на бъз. Дали е било така… можем само да предполагаме. (Факт е обаче, че към днешна дата в Италия е често срещано явление да се правят свирки от клонки на бъз.) Известно е, че бъзът активно е присъствал в лечебните практики на много американски индиански племена. Свидетелства за употребата му в медицината на тези народи можем да открием в немалък брой сборници и наръчници. Въпросните писмени документи най-често били дело на заселници на Новия свят или просто пътешественици, получили възможността да се докоснат до бита и културата на местното население. В повечето от тези творби изрично се посочва, че кората и цветовете на „летния познайник“ притежават диуретично и слабително действие. И още: във въпросните сведения подробно се описва и свойството на растението да предизвиква повръщане (заради тази негова „черта“ здравословната му ефективност нерядко била поставяна под въпрос).

Бъзът притежава амбивалентни характеристики на съдържанието си и се свързва с дуалистичното обслужване на взаимоотношенията добро – зло, живот – смърт, небе – земя, мъж – жена и др. Според някои източници кръстът, на който бил разпнат Христос, е от бъз. Според по-древни митологични представи димът, образуван при горенето на бъз, притежавал медитативни функции и можел да осъществява контакт със силите на отвъдното. Според келтски вярвания в бъзовите клони живеели малки капризни феи, които можели да помогнат или да навредят на човек. Друидите ползвали бъза за различни лечения. Смятало

се, че бъзът предпазва от злонамерени вещици и зли сили. Друго поверие гласи, че ако не се постави бъз във всички свободни места в къщата, домакинята ще бъде сполетяна от лош късмет и ще чупи много домакински съдове през годината. В някои ирландски легенди се твърди, че св. Патрик използвал клонка от бъз за свещен жезъл, за да прогони всички змии от Ирландия. В древността се считало, че негативните сили, кошмари и лудости ще погнат този, който понечи да заспи под това дърво.

Има около 30 вида, но в България виреят ЧЕРЕН и ЧЕРВЕН БЪЗ, БЪЗАК. ЧЕРНИЯТ БЪЗ има най-голяма полза у нас. Специалистите препоръчват да не се бърка с дивия, наречен „бъзак“. Черният бъз често е бъркан с бъзак и червен бъз. Освен по разположението на съцветията и височината на тези растения, ще се ориентирате и по цветовете на плодчетата им. На черния бъз те са черно-лилави; на бъзака – черни, а на червения бъз – червени.

Традиционната медицина препоръчва използването на *плодовете.* От тях може да се приготви мармалад, сладко. Притежават слабителен ефект и помагат при неврози. Старо народно поверие гласи, че плодът гони болестите, мощно средство е против грип, регулира обмяната на веществата. Поради това, че продуктът бързо се вкисва, има известна несигурност, като в района най-много се използва цветът за краткотрайна и/или дълготрайна употреба.

Обикновено се приготвя и приема сироп за удоволствие. Домакините използват изпитани рецепти. Ще предложим *Вариант 1* за приготвяне на *сироп от цветчета.* 40 бр. изсушени цветчета се киснат за 1 денонощие в 5 л вода. След прецеждане се добавят 5 кг захар и 4 пакетчета лимонтузу. Следва разбъркване до разтваряне на захарта и бутилиране. *Вариант 2.* 30 – 40 свежи бъзови цветчета, 3 л вода, 2 лимона и 2 пакетчета лимонена киселина. Водата се използва студена, като в нея предварително са нарязани лимоните и е разтворена киселината. Разтворът престоява 2 денонощия на хладно, като през това време се разбърква неколкократно. Прецежда се. На 1 л течност се слагат 1,5 – 2 кг захар. Разбъркването става с дървена или пластмасова лъжица. Лечители споделят, че цветът е толкова поле-

зен, колкото плодовете. *Вариант 3.* 12 – 15 цвята, 1 л вода, 1 пакетче лимонтузу престояват 24 ч. Прибавя се 1 буркан мед и се бърка до пълното му разтваряне.

Много източници предлагат варианти за приготвяне на *мармалад* за лечебни цели, в който не се влага нищо друго, освен плодчета бъз, които предварително се намачкват да пуснат сок. Народната медицина предлага разнообразие от лекове с черен бъз, които се радват на популярност и днес. Специално в Борино няма разнообразие от утвърдени рецепти за прилагане при конкретни заболявания. При *нетърпима и мъчителна кашлица, проблеми с бъбреците, подагра, ревматизъм, обриви по кожата и невралгични болки:* 1 с.л. цвят в 200 мл вода, приема се преди хранене по 1 – 2 с.л. При *диабет:* 1 с.л. сушени плодове в 1 ч.ч. вода. Приема се след хранене 3 – 4 пъти на ден, средно по 50 мл.

Акнето се цери успешно с нанасяне на кашичка от смачканите плодчета директно върху пъпките.

Черният бъз спада към растенията, които имат отровни части. За такива се считат ципичките на плодчетата и малките семенца в тях. Затова отстраняването им при приготвяне на лекове с черен бъз е изключително важно. Ако има съмнения за объркване на билката с други растения от семейството е по-добре да се използват готовите продукти.

БЯЛ ТРЪН (МАГАРЕШКИ БОДИЛ, МАГАРЕШКИ ТРЪН). Според специалистите билката бял трън се нарича още и бял бодил, а понякога се нарича погрешно магарешки бодил и магарешки трън. Те си приличат, но са различни растения. Само билката бял трън може да повлияе на черния дроб. Магарешкият трън *(Carduus acanthoides)* е по-нисък от своя двойник магарешкия бодил с научно название *Onopordum acanthium,* наричан още обикновен гингер, жълтеникав онопордум, магарешки трън, камилски бодил, главесто и камилско търне.

Ето и някои от нещата, на които влияе приемът на белия трън: снижава нивата на холестерола; предотвратява болестта на Алцхаймер; стабилизира нивата на кръвната захар; предпазва от преждевременно стареене; предпазва от увреждане от

Снимка: *Личен архив (2018 г.)*

слънцето и от други проблемни заболявания на кожата; лекува симптомите на менопаузата; лекува чревни и храносмилателни проблеми. Защитава кръвообращението, като помага на черния дроб да изхвърли токсините от кръвта. Има успокояващо действие. Той омекотява и овлажнява лигавицата, лекува възпаление на чревните стени и облекчава симптомите при заболявания като синдром на раздразненото черво. При възпаления на жлъчния мехур белият трън помага за изчистване на застояли лепкави отпадъци, които запушват жлъчните канали. Действа благотворно и при хемороиди. Облекчава някои кожни алергии и проблеми. Има UV защитно действие. Лечебните свойства на билката бял трън са най-силно изявени за черния дроб и за предпазването му от увреждане и помага за растежа на неговите клетки, стимулира жлъчката и е полезен за лечението на цироза.

Магарешкият трън се използва широко в народната медицина за проблеми с простата, потентността, хемороиди, кожни обриви, лишеи, против кашлица, задух, слабо сърце, злокачествени рани и др. Още от древни времена и Средновековието се прилага при чернодробни и жлъчни проблеми. Семената и листата пък – при бъбречни страдания и като ободрително. Препоръчително е употребата на отварата да става след консултация с лекар. Отвара от надземната част или цветните кошнички на магарешкия трън помага при язва. Билката повишава тонуса на гладката мускулатура, в малки дози възбужда, а в по-големи действа угнетяващо върху централната нервна система. Цветните кошнички на билката се използват за външно приложение при вторични кожни инфекции или обриви на кожата. Билката влияе благоприятно на заболявания на пикочно-половата система, при простатит. Прилага се при преболедували от тежки

инфекциозни заболявания, при тежки изгаряния, след кръвозагуба, при възпаления на черния дроб, хемороиди с кървене, фисури на ануса, епилепсия, хронични катари на горните дихателни пътища, кожен рак, рани, пролапс на ректума. Растението оказва и известно противомикробно действие. В миналото маслото, което е извличано от семената, се е ползвало за горене и за готвене, а някои части – за храна.

Магарешкия трън се употребява под формата на:

– *Извлек.* 3 цветни кошнички от магарешки трън се добавят в 400 мл топла вода в продължение на няколко часа. След това така приготвеният извлек се прецежда и от него се пие 4 пъти дневно по 1 кафеена чашка. Употребява се при *проблеми с простата.*

– *Отвара.* 2 – 3 с.л. ситно счукана билка се варят в продължение на 10 мин. с 500 мл вода. Полученият извлек се оставя да изстине, прецежда се и се пие по 4 пъти на ден след хранене.

Една от билките с древна история е магарешкият бодил. Името му е дошло от легенда от времето на Карл Велики. По време на един от неговите походи войските му се разболели от чума. Тогава му се явил ангел насън и му казал, че ако изстреля стрела във въздуха, стрелата ще падне върху растение, което ще излекува хората му. Карл Велики изпълнил заръката от съня си и изстреляната стрела паднала върху тази билка. Той незабавно я дал на хората си, за да спаси живота им.

– *Мед от магарешки бодил.* Ползите от него са безспорни не само за здравето, но и за мъжкото и женското самочувствие. Действието му е еднакво силно и при двата пола. Този природен лек възвръща увереността и помага да изпитате сладостта от пълноценен интимен контакт с партньора си. За тази цел е необходимо да приемате по 1 – 2 ч.л. дневно от сладкото изкушение. И дългогодишни знахари, и лекари предупреждават да не се превишава дозата, тъй като е възможно да предизвика негативни последици върху здравето. Те се изразяват в обратен ефект на природния лек.

Освен върху либидото, ароматният мед се използва за *сваляне на кръвно, спиране на кашлица, овладяване на аст-*

матични пристъпи, лекуване на простатата. В Борино най-често се използва за сваляне на кръвно налягане и против кашлица. При *хепатит, жълтеница и алкохолизъм* местни жени са го използвали по препоръка на възрастни хора и ефектът е положителен.

Мед. Магарешки бодил – 260 цвята, вода – 4 л филтрирана, кафява захар – 2 кг, лимонтузу – 2 ч.л. Начин на приготвяне: Цветовете се измиват и накисват във водата. За 20 мин. се кипват на силен огън, после съдът се отстранява. Така престояват 1 денонощие на хладно. На следващия ден се вари на бавен огън, докато течността остане наполовина – 2 л. Прибавя се захарта, за предпочитане кафява, и се сгъстява сиропът. Трябва да оставя следа върху лъжицата. Накрая се добавя лимонтузуто. Докато е още горещо, затваря се в сухи буркани, които се обръщат на капачката. А може и да се стерилизира по желание – 5 мин. от завирането.

Чай. Съществуват няколко начина на приготвянето му, като разликата е в пропорциите. Най-често прилаганият и познат в района е: 2 с.л. цветове, които се варят в 500 – 600 мл вода 10 мин. Отварата да се филтрира. На малки глътки си приема целия ден. При простуди, някакви отклонения в пикочния мехур и други по-леки случаи се препоръчват по 3 до 4 чая на ден в продължение на десетина дни.

ГЛУХАРЧЕ. Наричано „жълто цвете“, среща се из ливадите и тревистите места. Едновременно е билка и кулинарно растение, естествен природен биостимулатор. Като билка е известно от древността и е наричано „балсам на слънчевите лъчи“. Символ на скръб и страданията Господни, което е свързано с горчивината на листата на растението. Често може да се види в картините с разпятието.

Защо глухарче? Опасността от попадане на плодосемките в ухото на човек (особено деца) може да доведе до проблеми със слуха. За лечение на очни възпаления са го използвали гърците и оттам идва и латинското му наименование, което означава „възпаление на окото“, а на френски означава „зъбите на лъва“, като се имат предвид назъбените листа на цветето. С пролетно

пречистващи чайове го използват германците. В Китай и Индия е високоценено. Англичаните са го използвали за лекуване на черния дроб. В народната българска медицина се употребява при диабет, анемия, запек.

Историята показва, че глухарчетата са съществували преди повече от 30 млн. години в Евразия и хората са ги използвали както за храна, така и за лекарства. Преди повече от 100 години и арабите са започнали да го използват в медицината. Когато през 1620 г. корабът „Мейфлауър" пристига в Северна Америка, глухарчетата не са съществували. Европейските имигранти използвали глухарчетата в диета и ги донесли, за да ги засадят и на новия континент. Коренът на глухарчето е пренесен в Русия заради медицинската му стойност. В Англия, Канада и Австралия се продава заместващо кафе, направено от печени корени на глухарче.

Растението е познато на народната медицина, която го препоръчва против запек, хемороиди и възпаление на пикочния мехур, за прочистване на кръвта. Лечебният ефект се дължи на горчивите вещества, органичните киселини и гликозидите. Официалната обобщена информация е, че билката има жлъчетворно, общотонизиращо действие. Могат да се използват корените, листата и цветовете. „Билката от глухарче действа жлъчогонно, холеретично, диуретично, лаксативно и антиревматично. Използва се за стимулиране на секрецията и тонуса на храносмилателната система, при чернодробни и жлъчни заболявания, при депресия, за засилване на апетита и дори диуретично средство" (Асенов, Ив., Ч. Груев, Г. Китанов, Ст. Николов, Т. Петков. Билкосъбиране. София: Билер, 1998).

Местното население познава и ползва глухарчето при камъни в жлъчката и бъбреците, при кашлица, анемия и за регулиране на кръвното налягане. Трудно може да се каже, че има разнообразие от местни рецепти. Опитът сега се натрупва. Най-масово се използва цветът за „мед" и пресните листа. По-рядко корени или цялото растение. Използване на *цвета.* 1) 10 г сушен цвят се залива с 1 ч.ч. студена вода, 15 мин. се варят. От отварата се взема 1 с.л. 3 – 4 пъти на ден за сваляне на повише-

ното кръвно налягане. Диуретичното действие на *чая* от глухарче съдейства за прочистване на организма, помага при подагра. Народната медицина препоръчва билки за прочистване на кръвта. В този смисъл глухарчето е едно от тях. 2) *Желе (мед)* против кашлица или за удоволствие. Емайлиран съд се напълва с 2/3 цвят, който се залива с вода, колкото да го покрие. Вари се 30 мин. и се запарва 30 мин. Отварата се прецежда и се подслажда на вкус. Вари се до получаване на (желе) гъста маса (приблизително 1 час). Прибавя се щипка лимонтузу и се съхранява в буркани. При кашлица се взема 1 с.л. до 3 – 4 пъти на ден. *Вариант 2 на мед за прочистване на черния дроб.* 1000 бр. цвят се заливат с 2 ч.ч. топла вода. Варят се 30 мин. Прецежда се и към водата, която остава, се прибавя същото количество захар, 1 нарязан с кората лимон. Отново се вари до гъст сироп. Взема се по 1 ч.л. преди хранене. Използване на *листата – салата.* Измитите листа се киснат 30 мин. в подсолена вода, овкусяват се със зелен лук, зехтин и маслини (против атеросклероза, диабет и анемия). А през есента е препоръчителна за диабетици поради по-високите стойности на инулин в растението. При друг начин: листата се варят, докато променят цвета си. След изцеждане се овкусяват. При трети начин: листата се смесват с извара; може и със спанак за приготвяне на супа. Зелените листа оптимизират стойностите на лошия холестерол. *Чай (отвара).* 2 с.л. листа в 500 мл вода, варят се 5 мин. Приемат се при чернодробни болести. Друг начин: 1 с.л. листа се запарват 10 мин. в 1 ч.ч. вода. Приема се сутрин и вечер при бъбречни възпаления. Използване на *корените.* Берат се преди цъфтежа и късно есента. Изсушени се съхраняват не повече от една година. В Борино няма традиция да се използват корените, но за информация на нашите читатели ще кажем, че здравни сайтове с ползване на медицински източници *(www.e-zdravey.com)* посочват за експерименти в научна лаборатория в Уиндзор, Канада, които са доказали, че терапията с корени от глухарче въздейства избирателно на раковите клетки. Чаят спира растежа им и в продължение на 48 часа се разпадат.

ГОРСКА МАЛИНА. Малиновите плодове са познати от дълбока древност. Семена от тях са намерени при разкопки на жилища от каменната и бронзовата епоха. Плодовете на дивите малини са използвани за храна още от първобитния човек. Първи римският учен Плиний Стари описва диви малини, растящи в планината Ида, от която получават латинското си наименование.

През XVI в. малината се споменава в писмен документ от 1548 г. в стара английска книга за билкова медицина. През XIX в. в Европа и Северна Америка започва масово отглеждане на вкусния плод.

Има ценни здравословни свойства и в Борино масово се отглежда и бере както горска, така и култивирана малина. Хората са познали добрия вкус и ползата от плода, затова масово се съхранява в домовете под различна форма (компот, желе, сироп, изсушен плод и др.). Най-вече заради това, че след термична обработка не губят ценните си качества.

Действието на малината е свързано със: подпомагане на нормалното функциониране на мускулите и нервите; укрепване на костите и зъбите; утоляване на жаждата и подобряване на храносмилането; при ревматизъм и простуда; противовъзпалително действие; диетично хранене. Съвременните изследвания потвърждават лечебните ѝ свойства, посочвани от народната медицина, и обосновават необходимостта от нейното консумиране и използване на плодове, листа, корени и цветове. Последните две рядко се практикуват в Борино, макар да помагат при треска и главоболие, за бани при хемороиди и при възпаление на кожата.

Приложение. Вътрешно – директна консумация на плода или като настойка; външно – запарка, компреси.

Плодовете традиционно се използват за консумация, обикновено подсладени и термично обработени от домакинята по избор и вкус.

Листата се прилагат при диария, колики, кървящи венци, рани в устата и гърлото, простуда, сутрешно гадене при бременни. Народната медицина препоръчва по-широк спектър на въздействие и с конкретни уговорки за ограничение на консумаци-

ята. Най-често срещаният *чай* против диария, колики и киселини е 1 с.л. листа, 1 ч.ч. вряла вода, с която се попарват листата за около 10 мин. Може да се приема 1 – 2 пъти дневно. *Запарка* при кожни обриви се приготвя от 2 с.л. листа, които се заливат с 300 – 350 мл кипяща вода, изстиват, прецеждат се и се правят компреси. От същата запарка маже да се прави и гаргара.

ГОРСКА ЯГОДА. Едно прекрасно и ценно растение, познато и на малките деца. Сладка, малко кисела на моменти, сочна, малка, но забележителна. Може би затова е символ на любовта и страстта. Ягодата се смята за символ на Венера, богинята на любовта, заради сърцевидната си форма и червения цвят. В „Отело“ Шекспир декорира картичката на Дездемона със символични ягоди. В някои части на Бавария още спазват фолклорен ритуал – окачване на кошница с диви ягоди на рогата на добитъка. Това е дар към елфите, които са страстни почитатели на ягодите. Ще помогнат за изобилие от мляко и раждането на здрави теленца.

Горската ягода е позната в Европа още от древността. Овидий и Вергилий я споменават с най-нежни чувства. Какъвто и път да изминава слез 1368 г. (началото на декоративното ѝ отглеждане в градината на двореца Лувър) през раждането на „културната“ ягода, тя си остава със своя аристократичен ореол.

Характерни за района и любими за туристите са горските ягоди. Изключително непретенциозен откъм условия за развитие, растителен вид, който се развива еднакво добре и при сухи, и при влажни условия, но с неподозирани лечителни сили. Установено е, че тонизира маточната мускулатура, лекува възпаление на черния дроб, подобрява работата на сърцето и понижава

кръвното налягане; помага при анемия и хемороиди; действа противовъзпалително и пикочогонно.

Нашата задача не е да направим пълен обхват на всички варианти за използване на изключително популярното растение ведно с корен, листа, плодове, а само на онези популярни рецепти, използвани от хората тук.

Като се има предвид, че ягодата причинява обриви, хората, използващи я, внимават с нейната употреба. Като вкусни и питателни плодове са предпочитани пресни за консумация. И като такива имат възстановителни ефекти, особено за децата. Пюре от пресни плодове, наложено в продължение на една седмица върху проблемни области, лекува екзема. Имайки предвид необходимостта от количество и сезонността (лятото), не се използва широко, но неколкократно прилагана при „срамни“ области, има успокоителен ефект. Помага и при гнойни рани.

Между шегите за вечността изскочи и истината за антистареенето след ядене на пресни плодове и против потенциални неврологични заболявания. С прекомерните количества трябва да се внимава, защото те съдържат фруктоза и това може да вреди на здравето. Неспециалистите не знаят, че плодовете са богати на ароматни естери, на желязо, манган, хром, на етерично масло, но майките и бабите знаят, децата най-много обичат палачинките със сладко от горски ягоди.

Кога и как да използваме плодовете?

– При *кашлица.* 1 шепа пресни плодове в 1 ч.ч. гореща вода; след 15 мин. се приема и успокоява дихателните пътища.

– За *понижаване на кръвното налягане.* 2 с.л. сушени горски ягоди в 250 мл вряща вода; приема се 3 пъти за ден.

– При *анемия* – запарка от плодове. 2 ч.л. в 200 мл вода. В същото съотношение широкоразпространен е чаят от сушени плодове.

– При *запек.* Шепа сушен плод се залива с около 500 мл вряща вода; запарват се няколко минути и при честа консумация помага.

Растението е станало част от народната медицина, където се използват за отвари не само плодовете, но и неговите листа.

Берат се с дръжките почти веднага след прибирането на плодовете. Сушат се на сянка, при температура до 38 градуса. Изсушените листа имат светлозелен цвят, слабо горчив вкус и нямат миризма. Отварата от листа има способността да разширява кръвоносните съдове и да понижава високото кръвно налягане. Отвари от листата се препоръчват още и за забавяне на сърдечния ритъм, за успокояване на нервната система и срещу бяло течение. Може да се употребява при камъни в бъбреците и за усилване на съкращенията на матката.

Приложения. Вариант 1. При *камъни в бъбреците* (записан от Цветана Седянкова). 2 с.л. сухи листа се заливат с 500 мл гореща вода; запарват се 20 мин., прецежда се и се пие по 100 – 120 мл 3 пъти на ден преди хранене. *Вариант 2.* 1 – 2 с.л. в 400 мл вряща вода, около час киснене, приема се 3 пъти на ден. *Вариант 3.* За *повишаване на имунитета.* Смесват се равни количества листа от горски ягоди и боровинки. За целта 2 с.л. от листната смес се заливат с 500 мл вряща вода; запарват се 40 мин. и се прецеждат. По 1 ч.ч. топла запарка (може подсладена на вкус) се пие 3 – 4 пъти на ден.

Независимо че има достатъчно медикаменти за хипертония, познава се и използването на сушените ягодови листа. Хората, опитали се да използват следната запарка, споделят, че е необходимо немалко количество. Необходими са 1 с.л. ситно надробени сушени ягодови листа, които се заливат с 250 мл кипяща вода, киснат се 2 ч. От запарката се пие по 1 винена чаша 3 пъти дневно преди ядене.

Запарките трябва да се приготвят ежедневно. Информацията за продължителността на запарването е противоречива. От проведените разговори е видно, че в съчетание с риган може да се помага при *стенокардия.* Следователно ягодата може да се включи в колекции от билки. Препоръчително е изсушените листа да не се съхраняват повече от една година.

Народната медицина препоръчва използването и на *ягодови корени* – главно за *камъни, пясък в бъбреците, в пикочния и в жлъчния мехур и жлъчните пътища.* Но използването им в Борино не е широкоразпространено. Даже едно обяснение бе-

ше, че през есента, когато се вадят корените, хората имат доста селскостопанска работа. *Отвара от ягодови коренчета.* В 1 л вода се сваряват 25 г ситно нарязани коренчета за 10 – 15 мин. Охладена, отварата се приема 3 пъти на ден по 1 ч.ч. преди хранене. Действа съдоразширяващо и укрепващо организма. *Отвара от пресни ягодови корени.* 1 г от тях се заливат с 1/2 ч.ч. студена вода. Сместа се загрява и се оставя за 1/2 ч. в покой. Получената течност се прецежда. От нея се пият по 2 ч.ч. на ден преди хранене. Този прием се прави обикновено с цел да се облекчи *диария.*

ГЪБИ. Ацтеките наричали гъбите „теонанакатл“, или „плътта на Бога“. Използвайки ги, изпадали в халюциногенен транс, наричан „съня на цветята“. Маите ги прилагали като обезболяващи. Според египетските фараони гъбите са източник на неземни сили. В Източен Орегон е открит мицелен килим на възраст около 2000 години, а размерът му достига около 2200 акра.

Освен храна на народа, или както често ги наричали „месото на бедните“, те често присъствали на трапезите на царе, ханове и императори.

В японска книга отпреди 2000 години са разкрити целебните им качества. В енциклопедичния си трактат древният лечител Ву Син описва и сравнява лековитите свойства на билките с тези на гъбите. Той определя гъбите като по-силен източник на полезни вещества за хората. Китайците ги почитали и често ги наричали „еликсир на живота“. Във времето придобиват популярност в приказки на различни народи като силна отровна съставка, използвана от вещици и билкари. Хората са вярвали, че чрез гъбите може да се осъществи връзка с отвъдния свят. Известни са личности, като римския император Клавдий, френския крал Карл VI и Папа Климент VII, които са станали жертви на отровните им свойства.

Според Киро Иванов (в. „Дума“, 17.05.2014 г., бр. 110) „Думите „гъба“ и „смърт“ били синоними. Нерон, който се възкачил на престола след убийството на Клавдий – отровен с бели гъби, ги наричал „храна на боговете“. От гъби умрял папа Климент VII, френският крал Карл VI. (...) В природата съществуват

повече от 120 000 вида гъби! У нас са установени около 200 вида ядливи гъби. Гъбарите събират най-много обикновената, боровата и бронзовата манатарка, булката, кафявата горска, полската и ливадната печурка, пачия крак, сърнелата, рижиката, челядинката, зърнестата и обикновената масловка, бялата млечница. (...) Смята се, че първите, които са използвали лечебните свойства на гъбите, са лечители от Япония и Китай. Там се е зародила фунготерапията (лечението с гъби), която има 3000-годишна история. И в Русия знахари, които не са познавали източната практика, също са лекували с местни гъби. Гъбите са удивителен организъм, който намира особено място в класификацията на растителния и животинския свят. Те изработват биологично активни вещества. Достатъчно е да си спомним от историята на медицината годината 1929-а, когато английският микробиолог Александър Флеминг открива плесента – от нея по-късно е извлечен пеницилинът“.

Гъбите МАНАТАРКИ са използвани още в древността при различни заболявания. От тях днес се приготвят мехлеми за заличаване на лунички и други кожни недостатъци. Според дерматолозите успешно подмладяват кожата. Червената манатарка е подходяща за консумация от хора, спазващи диетичен режим, понеже е най-ниско калорична и притежава свойството да пречиства кръвта, да пречиства организма от шлаките и вредните вещества, като повишава имунитета. В руската народна медицина манатарките са се изсушавали и стривали на прах. Използвани са за лечение на изгаряния и незарастващи рани.

Те са сред най-разпространените видове в България и в района на Борино. Това е една от най-търсените и събирани гъ-

би не само с търговска цел, но и заради нейните вкусови качества и лечебни свойства.

Истината за името на гъбената кралица в българския език обаче е сбутана там, където са и повечето наименования в българската кухня – в оджака, в който в продължение на векове са готвели сходни манджи българи и турци.

Народът на Рим дал име на манатарката Porcini – дзурла на прасе, защото, когато се показва гъбата над земята и повдига с шапката си листата и тревата, има такава прилика. Българският Boletus е „кръстен" на днешната турска дума за гъба „мантар". Мантар чорбасъ е гъбена супа, без уточнение от какъв вид гъби. Затова можем да предположим, че в продължение на столетия за единствена баш гъба българите са признавали само манатарката и различните ѝ разновидности, а на останалите давали имена – челядинки, рижики, овчи нос – според това на какво им приличат или според това къде растат.

През Средновековието манатарката вече е имала кралски статут, а покрай двойниците ѝ не било толкова сложно в гъбената супа да бутнеш и парченце от смъртоносната дяволска гъба.

Шейсет и осем вида са описаните от изследователи манатарки към октомври 2015 г. Най-старите манатаркови гъби са идентифицирани и описани в началото на XIX в. Към 1986 видовете са били 26, но молекулярните филогенетични изследвания от края на XX и началото на XXI в. са довели до сериозни промени в науката за класификацията и номенклатурата на растенията, в т.ч. и на манатарките. През 2008 г. манатарките вече са 35 вида и 787 подвида. Само през 2015 г. са открити 8 нови вида. Една от тях е Imepator и е описана от 41-годишния Борис Асьов от Института по биоразнообразие и екосистемни изследвания на БАН. Според специалистите гъбата манатарка расте 7 денонощия, а животът ѝ продължава 21 денонощия, след което се връща в кръговрата на природата.

В народната медицина гъбите често се използват за лечение на *бъбречни заболявания.*

ЧЕЛЯДИНКА. Широко е разпространена и е добре позната сред населението. Расте по пасища и ливади, край пътища и

дворове, от април до октомври при подходяща влажност и достатъчно висока температура.

ДЖОДЖЕН. За дивия джоджен се казва, че е бил поставен в яслите в нощта на раждането на детето Иисус и че е разцъфтял в момента на раждането му. Произхожда от Южна Европа и Западна Азия. Още нещо – за специалистите историята на коктейлите започва още от Древен Рим. Четири века преди новата ера римският лекар Хипократ измислил лековити напитки на основата на виното, смолата и горчивия бадем с наименованието „коктейл“. Римляните предпочитали смесени питиета на основата на вино за възбуждане на апетита, в които поставяли мащерка, овчарски босилек, джоджен и дори сок от ряпа. На славяните пък се приписва патентът на коктейла от мед и вино, наречен за по-кратко „медовина“.

У нас са популярни 9 вида. От тях 3 са хибридни. Джоджeнът, за който ще говорим, е известен още като градински гьозум. Той е роднина на ментата, но в култивирана хибридна форма. У нас се среща и див джожден, който е известен още като горски. Най-популярното име на уханния джоджен у нас е гьозум. Известен на древните български лечители е и с наименованията юзум, мятва, менталария и гюзум. Някои от наименованията са с турски корен, вероятно останали от годините на турско владичество.

Той се бори със спазмите, възпаленията, микробите и гъбичките. Помага при стомашни проблеми и намалява гаденето. Джодженът успокоява болките при менструация, мигрена и зъбобол. Гони умората и разширява коронарните съдове. Смята се, че помага и при хемороиди.

В българската народна медицина се използват листата или етеричното масло на джоджена. Те се прилагат при: болки в стомаха и сърдечната област; простудни, жлъчни и чернодробни заболявания; физическа и умствена преумора; стомашно разстройство; за освежаване. Намалява гаденето и повръщането, подобрява храносмилането; понижава киселинността на стомашния сок; спира стомашните спазми.

Приготвяне на чай от джоджен, отвара и др. рецепти и лечебни свойства.

Лековитият джоджен под формата на *чай* се приготвя по следния начин: 1 с.л. от него в изсушено състояние се кисне 1 ч. в 200 мл вряща вода. Прецедената течност се приема на глътки.

Отвара от ароматната билка можете да приготвите, като сварите на слаб огън за 10 мин. същото количество от 1 с.л. в 200 мл вода. Сред най-известните лечебни свойства на тези лекове са противовъзпалителни, антиспастични и хормонорегулиращи свойства. Лековете с джоджен се прилагат с успех за лечение и успокояване на раздразнената храносмилателна система, регулиране на хормоните, справяне с главоболието и дори с целулита.

Против повръщане и гадене. Ароматният джоджен е решението срещу гадене независимо от неговия произход. Може да се приема като лек дори от бременни жени.

Рецептата за приготвяне на *джодженова отвара* с антиеметичен ефект е следната: 1 с.л. от сухата суровина се запарва в чаша гореща вода. Процедурата по киснене на двете съставки трае 1/2 ч. След прецеждане джодженовата запарка се приема на глътки през произволен интервал от време.

При *колики* при бебе джодженът е прекрасно средство за успокояването им. Със своето деликатно успокояващо действие растението осигурява адекватна грижа за незрялата храносмилателна система на новороденото.

– 1 с.л. от билката, позната още и като подправка, се слага в 200 мл вряща вода. Течността престоява на котлона точно 3 мин., след което се прецежда. На бебето се дава по 1 ч.л. трикратно.

– На много бебета специфичният, силноизразен аромат на гьозум не допада. Техните майки могат да опитат следния *вариант:* по капчица от горната запарка да се разтваря в малко вода. В такъв случай са необходими поне 5 приема за деня.

– Майките, които кърмят своите бебета, могат значително да успокоят болезнените им колики, приемайки ежедневно по чаша чай от джоджен. Активните компоненти в него преминават през кърмата.

За *бързо сваляне на високо кръвно* безотказно действа чаша чай от джоджен. Още по-бързо билката проявява ефекта си в комбинация с лимонов сок, който се прибавя към отварката непосредствено преди консумацията ѝ.

Можете да опитате *още един вариант.* Равни части джоджен, блатен аир и маточина. 1 с.л. от микса запарете за 1/2 ч. в 200 мл вода.

ЖИВОВЛЯК. Познати са над 250 вида, а в България виреят около 15 вида. Тук е познат и под името петрожилка.

В древни времена растението е заемало видно място сред билките. Диоскоридис и Плиний го препоръчвали за злокачествени тумори, язви, бронхиални проблеми, треска, инфектирани рани, ухапвания и възпаления с гнойни пъпки. Растението отдавна е признато като притежаващо антибиотични свойства. До края на XX в. хората все още стриват листата на прах и заедно с щипка сол използват при ухапвания от плъхове и други потенциално опасни рани. Това е едно старо римско средство, използвано *за циреи.* Англосаксонците също го смятали за важна лечебна билка. Семената се смятат за богата на фибри храна, която била част от диетата на ацтеките и днес все още се използва от много хора. Пенсилванските немци извличали сок, който използвали за успокояване на уморени и претоварени крака, за лечение на ухапване от насекоми и за намаляване на болка от хемороиди. В Северна Каролина растението поставяли на китката на болния с треска: когато то ставало кафяво на цвят от високата температура на тялото, човекът бил излекуван. Ромите от Източна Европа имали една много ефективна рецепта за крем срещу хемороиди, която включвала живовляк, смлян бръшлян и свинска мас, които сварявали и пресовали, за да получат всички полезни вещества от растенията. След охлаждане кремът се намазвал обилно върху мястото. Събирали го за медицински цели още в Древен Китай преди повече от 3000 години и го препоръчвали най-вече срещу ухапване от скорпиони и змии. Древните гърци и римляни използвали семената му при възпалителни процеси в стомаха, черния дроб и дихателната система. Има сведения, че са го използвали Хипократ и Гален. Авицена го

предписвал при язви, труднозарастващи рани и като кръвоспиращо средство, а древноримският учен Плиний Стари го препоръчвал за 24 болести. Така живовлякът станал лек панацея, използван и до днес, главно листата и семената.

Съществува легенда за това как е било открито свойството на живовляка да заздравява рани. „Веднъж две змии се препичали на пътя на слънце. Изведнъж от завоя излязла каруца. Едната змия успяла да изпълзи бързо от пътя, но другата се забавила и била разполовена от предното колело. Хората, които се возели в каруцата, видели как първата змия, която останала невредима, изпълзяла в тревата и скоро се върнала с листо от широколист живовляк, покрила с него пострадалата си посестрима и я изцерила. И започнали хората да използват билката като лек за рани.“

В изкуството на Ренесанса е символ на поклонничеството.

Живовлякът расте по влажните и тревисти места, в ливадите и градините, обикновено изкореняван като плевел. Много често се среща край пътищата, поради което в руския език е наречен „подорожник“. Подобно наименование „подрумник“ се среща и в български диалекти. Наименованието на латински *Plantago* произхожда от *planta,* т.е. „ходило, стъпало“, и се свързва с приличащото на кожа листо, което пък, съчетано с прилагателното *maior,* подсказва, че листата на широколистния живовляк са значително по-големи от останалите видове. Има и друга версия, тъй като *planta* от лат. ез. се превежда и като „растение“, се смята, че *Plantago* означава „растение, което въздейства“, т.е. се свързва с широкото му използване в медицинската практика на Древен Рим.

Използват се листата, които се събират от май до октомври месец, в сухо време и след като се вдигне росата. Листата се отрязват и не трябва да се мачкат. Сушат се на сянка или в сушилня.

Действия и приложения: противовъзпалително; антибактериално; отхрачващо; при третиране на гнойни процеси и рани; кръвосъсирващо; има слабително и диуретично действие; използва се при лечение на рани и при язва на стомаха; антибиотично; действие на антидот при ухапване от змии; антисептично;

успокояващо; противоглистно средство. Прилага се при трудно-заздравяващи рани; хронични катари на дихателните пътища; при язва, колит, повишаване на стомашната киселинност; заболявания на черния дроб; сърбеж; отоци от травми; диабет; за изплакване на устата при възпаление, зъбобол, за укрепване на венците, болно гърло; под формата на лапи на травмирано място; при ухапвания от насекоми и др.

Въпреки познаването на действието на това растение билка боринци го използват при нужда, и то главно външно. Не успяхме да регистрираме местни широкоизползвани рецепти. Най-често са използвани счукани свежи листа от при ухапване от насекоми, циреи, повърхностни гнойни рани, при екзема. *Против циреи* се стриват листа от живовляк със сол и мас, прибавя се среда от черен хляб и с получената смес се налага болното място. *Сок* от живовляк *срещу кашлица и язва на стомаха:* пресни листа се варят около 20 мин. и се смесват с мед след охлаждане. Приема се по 1 с.л. 3 пъти на ден. Няма традиция да се суши живовляк, макар народната медицина да има отговор на приложението му.

ЖЪЛТ КАНТАРИОН. От V в. пр.н.е. жълтият кантарион се славел като билката за рани. Смята се, че името си е получил от рицарите на св. Йоан от Йерусалим, който го използвал за лечение на раните по бойните полета на кръстоносните походи. Първите сведения за използването на жълтия кантарион за лекарствени цели датират в историята на Древна Елада като вътрешно и външно противовъзпалително лекарство и като кръвоспиращо и антисептично средство. Цветовете и стъблата на жълтия кантарион пък са влизали в приложение за производството на червени и жълти бои.

Общоприетото му наименование, а именно кантарион на сейнт Джон, идва от времето на традиционен цъфтеж и прибиране в деня на свети Джон – 24 юни. Легенда разказва, че през I в. ранните християни кръстили билката на свети Джон Баптиста (Йоан Кръстител, билката на английски се нарича St. John's Wort – билката на свети Джон), тъй като ярките цветя се показвали на

24 юни, когато се празнува неговото рождение, а в България – Еньовден.

Първите сведения за използването му за лекарствени цели датират още от Древна Гърция. Древните гърци и римляни използвали жълтия кантарион за ухапвания от змия, менструални болки, гастроентерологични проблеми, язва, депресия или меланхолия, повърхностни наранявания. Употребата на жълт кантарион като билков чай също е отдавна популярна. Ценен в древността, но с бързото развитие на научната медицина и фармакология е изтласкан встрани. В наши дни се завръща. Някои учени наричат жълтия кантарион магическа билка, която по естествен начин влива светлина и жизненост.

Действия и приложения: обезболяващо; противовъзпалително; противоязвено; тонизира нервната система; подобрява сърдечната дейност; при гастрити, колити, хемороиди, възпаления на пикочния мехур и бъбреците; при безсъние и чувство на страх; кръвоспиращо; понижава леко артериалното налягане; пикочогонно.

В Борино най-често срещания *вариант* на употреба е *чай:* 1 с.л. от билката се запарва в 200 – 300 мл вряла вода. Престоява 15 – 20, до 30 мин. Прецежда се и се пие. *Запарка:* 6 с.л. за 5 мин. в 500 мл вряла вода; приема се по 1 ч.ч. при депресия. Различните форми на информация днес предлагат достатъчно варианти за приложение и въздействие на билката върху човешкия организъм.

Днес в търговските мрежи се предлага козметика за лице и тяло с жълт кантарион. В домашни условия чаша чай от билката може да се постави във вана *за отпускане и отдалечаване на стреса.* За *тонус на кожата* могат да се използват замразени кубчета от чай.

ЗДРАВЕЦ. Познат и разпознаваем. Учените посочват над 400 вида, но ние ще насочим вниманието си към обикновения. Той е непрекъснато пред очите ни и понякога дори не ни прави впечатление.

Ароматното растение е символ на здраве, бодрост и дълголетие. Най-често е възпявано в народните песни и чудодей-

Снимка: *Венета Арнаудова. Здравец (2018 г.)*

ната светена вода най-често се разпръсква със здравец. Мюсюлманите също го използват като съпътстваща украса при семейни празници. Родина на обикновения здравец са Европа и Южна Америка. Вирее на влажни, скалисти и сенчести места. Ще го видите по дворовете и в саксиите на боринци. Някои смятат, че присъствието му в дома ни е малка част от връзката с дедите ни за празник и делник.

Народната медицина използва листата, корените и цветовете. Здравецът е получил от народа най-ценното име за най-ценния дар – здравето, лечителната сила, в която поколения са вярвали, днес научно се потвърждава.

Практиката е потвърдила действието на обикновения здравец при превъзбуда на нервната система, хипертония, понижава нивото на кръвната захар, запичащо средство. Това са най-разпространените действия. Почти не се използва при хемороиди, кожни възпаления, противоалергично, дезинфекция на белите дробове. Научно е доказано, че здравецът способства за унищожаване на бактерии и микроби. Учени са поставили на половин метър от растението поставка, накапана със стафилококи. След 6 часа всички микроби са мъртви. Едновременно с това той отделя във въздуха и бактерицидни вещества, които убиват микробите.

Билката може да се използва вътрешно и външно.

Чай успокоява нервната система, гарантира спокойно заспиване. 1 с.л. изсушен здравец се запарва в 200 – 250 мл вряла вода. По-добър извлек се получава, твърдят, когато билката престои 8 часа и след това се пие по 1 к.ч. 30 – 40 мин. преди ядене.

Доказано е, че сваля бързо високото кръвно налягане, ако се изядат 2 – 3 свежи листа от него. На тях се приписва и способността да свалят кръвната захар. Заобиколена съм от хора, които страдат от това коварно заболяване и споделят, че целогодишно листата нямат еднакво въздействие. Те са най-лековити по време на цъфтежа. В хода на обичайното си лечение приемат и здравец – 1 лист сутрин на гладно.

КОПРИВА. Растението отдавна е оценено за лечебните качества на жилавите си стръкове. Ацтеките правели лекарства от няколко местни видове коприва в Мексико. В книгата с описание на билките на ацтеките от 1552 се препоръчва смъркането на смес от натрошена коприва в мляко за спиране на кървенето от носа. Древните гърци я използвали за лечение на кашлица и артрит. Диоскорид, гръцки лекар от I в., изброява редица приложения на копривата, включително пресни нарязани листа като лапа за септични рани, сок при кръвотечение от носа и варени листа, смесени със смирна, за предизвикване на появата на менструация. Смята се, че войските на Цезар въвели римската коприва (U. pilulifera) във Великобритания, защото смятали, че ще трябва да се налагат с растението, за да се поддържат топли. И доскоро „паренето“, т.е. налагането с коприва, бе стандартно народно лечение срещу артрит и ревматизъм.

В българската народна медицина копривата се използва при ревматизъм, ускорено сърцебиене, виене на свят, главоболие, епилепсия, хистерия, кашлица, задух, жълтеница, при копривна треска, захарен диабет.

Каква е история на копривата в медицината? Била е „любимка“ и често използвана билка в практиката на античните лекари. Чрез различни отвари и мехлеми древните специалисти я използвали за третиране на здравословни проблеми. Един от най-големите ѝ почитатели например бил Хипократ (460 – 377 г. пр.Хр.). Твърди се, че бащата на медицината, както и неговите многобройни последователи разполагали с цели 61 лечебни рецепти, в състава на които „жилещата познайница“ заемала важно място. През Средните векове копривата в ролята си на мултифункционален лечител рядко оставала без приложения.

За това свидетелстват писмени документи и книги за билки, съхранени до наши дни. В обемния труд „Olde English Herbarium“, обхващащ периода от около V в. до Ренесанса и съдържащ англосаксонски лечебни рецепти, се посочва, че семена от коприва в комбинация с канабис могат да се поставят върху изгорено място, за да го охладят и да изиграят болкоуспокояващ ефект върху раната. В книгата се съобщава, че накиснатата в мазнина коприва може успешно да облекчи симптомите на настинка. За болки във врата пък се препоръчвали натривки с мехлем от коприва и животинска мас. Плевелът, известен и с латинското наименование *Urtica,* бил отлично средство срещу контузии, отоци и овладяване на обилна менструация, свидетелства още старинният английски сборник. Друг писмен източник „Macer's Herbal“ също от Острова (датиран между IX и XII в.), общо взето, прави своеобразен „преговор“ на лечебните употреби на копривата, известни от по-ранен етап, но добавя към тях и много други (като лек срещу подагра, срещу ухапвания от куче и за третиране на ставни проблеми, както и рани и язви). В средновековния ръкопис „Physicians of the Myddfai“, който съдържа обширна информация за различни болести и лечението им, на копривата също е отделено немалко внимание. Там може да се открият интересни рецепти за спиране на кръвотечение с коприва и оцет, за изваждане на тръни и куршуми с корен от коприва, гъша мас и мед, а също и копривена процедура за третиране на белодробна туберкулоза и синузит. През II в. сл.Хр. гръцкият доктор Гален горещо препоръчал Urtica в книгата си „De Simplicibus“. Медикът съобщил, че растението има добри диуретични и разхлабващи свойства. Специалистът използвал копривата в следните случаи: при рани в резултат от ухапване от куче, при гангрена, оттоци, кръвотечение от носа, при справяне с обилна менструация, пневмония, астма, настинки и какво ли още не. Двеста години по-късно Псевдо-Апулей (около 400 г. сл.Хр.) в книгата си „Хербарий на Апулей Платоник“ също отделил немалко място на описание на билката и нейните качества. Там той посочва, че я комбинира с коноп или канабис, за да третира „симптоми на треска след изгаряне (или някакъв преживян

шок)". Според античния медик сама по себе си копривата била отлично средство за преборване с настинки. В по-късен период (между V и X в.) Urtica постепенно започнала да се използва за лечение и на много други болести, между които изкълчвания, запек, кожни проблеми и синузит. Бавно и постепенно тя щяла да изгради желязна репутация на „суперлечител". В книгата за билки „Botanicum Officinale" от 1722 г. се съобщава, че и листата и семената на „жилещата познайница" биха свършили отлична работа за справяне с кръвотечение от различно естество. В „The New Family Herbal" от 1790 г. се посочва, че известният английски ботаник и лекар Уайтъринг използвал копривен сироп за предотвратяване изхрачването на кръв при белодробна туберкулоза, при лечение на камъни в бъбреците и жълтеница. В друг подобен сборник от 1810 г., подготвен от британския ботаник Робърт Торнтън, също се обръща внимание на лечебните употреби на иначе пренебрегвания от мнозина плевел. Краят на XX и началото на XXI в. ознаменували „златната ера" на копривата в историята на медицината. Започват проучвания във връзка с лечебните свойства на разпознаваемата билка. Британско изследване от 2000 г., публикувано в Journal of the Royal Society of Medicine, например показало, че растението се справя изключително успешно в ролята на локално болкоуспокояващо средство при пациенти с поставена диагноза остеоартрит.

Според Ясен Бориславов (в. „Сега", 26.03.2005 г.) „В известен смисъл младата пролетна коприва символизира живота. Странно е, че в Библията, както и в някои литературни текстове тя е натоварена с обратната символика – явява се като знак на запустение и проклятие, сигурен белег на лишените от културното присъствие на човека пространства. Когато Божието благоволение, трудолюбието и животът напуснат някое място, то обраства с коприва. Тъкмо в тази неблаговидна роля добре познатото едногодишно тревисто растение Urtica dioica често украсява образите на проклятието в Стария завет. В книгата на пророк Софония се казва, че Содом и Гомор ще станат „притежание на коприва, солна ровина, пустиня навеки". Същата съдба щяла да сполети и Едомската земя според книгата на пророк Исайя: „И

дворците ѝ ще обраснат с тръне, а твърдините ѝ – с коприва и репей; и тя ще бъде жилище на чакали, свърталище на камилоптици" (Ис. 34: 13). В „Притчите на цар Соломон" с парливия бурен е белязано пространството на глупостта и мързела. „Минувах край нивата на ленив човек и край лозето на малоумен човек: и ето, всичко бе обрасло, повърхността му бе покрита с коприва, и каменната му ограда се бе съборила" (Пр. 24: 30-31). В българската народна митология отношението към копривата е двусмислено. Във всички краища на страната тя е желана и високоценена суровина за различни пролетни ястия. В същото време фолклорът я представя като нещо незначително и маловажно.

И още нещо информативно: копривата се свързва със зодия Скорпион, а понякога и с Овен, планетата Марс и елемента Огън. Асоциира се със смъртта и се използва в погребални ритуали. В Ирландия се смятало, че копривата расте върху телата на мъртвите. Уелсците вярвали, че ако се сложи прясна коприва под възглавницата на болен човек и остане зелена, той ще оживее, но ако пожълтее, той ще умре. В Дания смятат, че копривата расте от кръвта на невинни жертви. На български името на билката означава „капя, белязвам, пръскам". Копривата е част от бита на хората. Всъщност има какво още да се каже…, но да насочим вниманието си към лековитите ѝ способности. Без пълна изчерпателност ще посочим основните: противовъзпалително действие, против косопад, засилване на имунната система при инфекции, кръвосъсирващо действие, при диабет, срещу алергии, увеличава хемоглобина, при артрит, при кожни и неврологични оплаквания и др. Природолечителите се шегуват, че ако хората знаят лечебните сили на копривата, не биха сяли в градините си никакви други цветя. Още повече че от растението са добивани влакна. Столетия наред е било широко използвано за получаването им, които по качество не отстъпвали на памучното, лененото или конопеното. От тях се сплитали въжета, тъчали се здрави материи, от които се шиели дрехи, корабни платна, чували и др. От т.нар. „китайска коприва рами" се получава платно, което по свойства е твърде близко до коприната –

има блясък, здравина, отлично се багри и не гние. В Япония коприненото влакно е било съществен елемент от скъпите и атрактивни доспехи на самураите и тяхното въоръжение – щитовете, тетивите за лъкове и пр. В това си качество – като суровина за производство на прекрасни „дишащи“ и здрави материи, копривата се радва на особена почит в страните на Изтока – Китай, Япония, Индонезия, Филипините и Корея. В Европа от влакното се произвеждала прекрасна лека и топла тъкан, която отлично наподобявала добре познатия английски шевиот.

Приложение на *листата.* Сухите листа от коприва се използват под формата на запарка при дневна доза 4 ч.л. листа на 250 мл вряща вода. *Запарката* се използва и външно. При *косопад* се приготвя отвара от 100 г листа, които се варят 30 мин. в 500 мл вода и 500 мл оцет. С отварата се намокрят корените на космите или се измива косата вечер преди лягане. Прясна коприва се препоръчва за парене при *ревматизъм* и *ставни болки* (преди десетилетия жена от Гела, чиято дъщеря бе омъжена у Каленови, разказваше как е намалила ставните си болки, като ги е налагала с прясна коприва), за *бани при кожни обриви,* за налагане на *лапи при възпалени лимфни жлези, при подсичане, нараняване, отоци.* За *разстроена нервна система.* 3 с.л. нарязани листа от коприва се заливат с 2 ч.ч. вряла вода и се оставят 4 часа. Прецеждат се и се пие от отварата по няколко глътки 5 – 7 пъти на ден, докато се изпие.

Копривата като всяка друга билка не бива да се приема произволно и следва да се направи консултация с лекар, за да се предпазим от странични ефекти, особено ако се приемат и медикаменти.

Освен вътрешно и външно приложение на листата се използват и *корените.* В Борино няма разширена практика за тяхното използване. Събират се през септември-ноември и няма сериозно обяснение за липсата на традиция в тази насока, макар това да е натоварен селскостопански сезон. Местните знаят, че корените са особено полезни при *диабет, сърдечни и мозъчни заболявания*. 1 – 2 с.л. от тях се сваряват в 500 мл вода (или се накисват за няколко часа), след което се приемат.

МАТОЧИНА. Мелиса – маточина от латинското наименование Melissa officinalis. Родовото име „мелиса“ означава „пчелна трева“ поради това, че маточината е медоносно растение. Според гръцката митология Мелиса е била принцеса, която е открила значението на меда и употребата му. Неслучайно от там идва и значението на думата „пчела“. Тя се грижела за малкия Зевс и вместо с мляко го хранела с мед.

Мюсюлманският билкар Авицена препоръчвал маточината за „радостно сърце“. В Южна Европа маточината е наричана „насладата на сърцето“. Способността ѝ да премахва меланхолията била високо оценявана от билкарите в продължение на векове. И до ден днешен се използва в ароматерапията против депресия. В древността се садяла пред вратата, за да прогонва злите духове. В миналото в Турция се посаждала до пчелните кошери, за да окуражава пчелите да се връщат у дома.

Маточината е била посветена в древността на богинята Диана и се използвала от гърците с медицинска цел още преди 2000 години. През Средновековието лимоновият балсам се прилагал за успокоение на напрежение, за рани и като лек за зъбобол, кожни обриви, ухапвания от бесни кучета и болести по време на бременност. Смятало се, че дори предотвратява оплешивяването.

Използват се листата на маточината и се берат преди цъфтеж.

Великият Парацелз, който е считан за баща на съвременната фармакопея, неслучайно определя маточината като „злато за растенията“ и „най-доброто за лечение на сърцето“, което земята някога е раждала.

Действия. При мигрена; невроза; възпаление на стомаха и червата, поради нервно неразположение; виене на свят; главоболие; задух; болки в зъбите и ушите на нервна почва; безсъние; проблеми с менструацията; полова възбуда; сърцебиене; високо кръвно налягане; проблеми със зрението. Външно, под формата на лапи, се използва при ревматоидни отоци, бучки в гърдите на кърмещи жени, болки в стомаха и червата. С чай от маточина може да се прави гаргара при възпалени сливици.

Най-популярното приложение на билката маточина е приготвянето на запарка или чай. Лечебен *чай* от маточина се прави само от билката. Приготвя се еднократна доза от 1 ч.ч. вряла вода и 1 ч.л. сушена маточина. Настойката може да се пие след 10 мин. Ще имаме спокоен ден с 2 – 3 такива чаши. При *болна жлъчка и черен дроб* се използват изсушени листа и цветове от билката. 1 с.л. се залива с 2 ч.ч. вряла вода. След 30 мин. запарката се прецежда и от нея се пие 3 – 4 пъти дневно по 1/2 чаша 30 мин. преди хранене.

Маточината е широкопозната на пчеларите и населението на Борино. Култивираната билка е с по-малко аромат, по-тънки листа и се предпочита диворастящата. Изсушена, поставена под възглавницата или в самата нея, действа успокояващо – споделят хора, приложили това.

Интернет мрежата ни удавя в информация за билката и съвременните продукти за кулинарията, парфюмерийната и фармацевтичната промишленост.

Снимка: *Радостина Такова. Мащерка в района на с. Борино (2017 г.)*

МАЩЕРКА. Мащерката се асоциира със стихията вода и планетата Венера, а също така и с богините Фрея и Афродита и бог Арес. Интересен факт е, че мащерката била символ на куража и храбростта – дори през Средновековието жените имали ритуал да дават на своите рицари шал, върху който имало стрък мащерка върху бродирана пчела. Мащерката носи късмет и премахва отрицателни енергии, закриля, дава сили и кураж.

Както при повечето растения, латинското име произхожда от гръцка дума. Етимологически името Θύμος, както са го наричали древните гърци, произлиза от думата Θύω, която на древ-

ногр. ез. е означавала „изкарвам пушек“, а по-късно е придобила значението Θυσιάζω – „принасям в жертва“. От същия корен произлизат и думите Θυμίαμα (тамян) и Θυμιατίζω (прекадявам с тамян). На новогр. ез. думата Θυμός означава „гняв, яд“, но на старогр. тази дума е имала значение „жизнена сила“.

Шумерите преди 5500 години са първите, от които научаваме, че са използвали мащерката като подправка и лекарство. Египтяните са я наричали Θαμ и са я използвали, за да къпят „онези, които отиват в мащерката“, като подготовка за мумифицирането им. През епохата на Омир мащерката е била символ на сила и мъжественост.

Мащерката е растение, посветено на богинята на любовта Афродита. Никой не е оспорвал, че предизвиква или подсилва любовната страст. Аристотел е бил обвързан до края на дните си с една хетера на име Ерпилис, която му родила син. Името Ерпилис веднага ни препраща към името на един вид мащерка – Thymus serpillum и към любовната възбуда, която тя предизвиква. Хипократ споменава за два вида мащерка. На основата на неговото описание няма място за съмнение, че единият се отъждествява с Thymus serpillum, която мирише на майоран. Другият вид е бил наричан ζυγίς („ярем, иго“) и вероятно става дума за Thymus atticus, който вид според древните гърци е превъзхождал с фармацевтичните си качества Thymus serpillum. (Между другото в България се срещат два вида вида мащерка, които с името си ни карат да правим асоциация с древногръцкото ζυγίς. Това са Thymus zygioides и Thymus zygiformis.)

Мащерката е родом от Средиземноморието, но римляните я разпространяват из цяла Европа. Техните войници я добавяли във ваната си за сила, смелост и кураж. В средновековна Англия дамите бродирали китки мащерка на шаловете на рицарите си, за да повишат смелостта им. В Шотландия варяли чай за кураж и отблъскване на кошмари.

Първите свидетелства за употреба на билката датират отпреди около 5000 години, когато шумерите започнали да я използват като противовъзпалително средство. Едва древните гърци я добавят в ястия, тъй като я считали за мощен афродизи-

ак. Хълмовете на Гърция били покрити с благоуханното растение, което постепенно се превърнало в символ на елегантност и кураж. Римляните също го асоциирали с храброст и сила и преди битки воините се къпели във вода, ароматизирана с билката, защото вярвали, че това ще им донесе победа. По същата причина древните шотландски бойци си приготвяли чай от мащерка, а из целия Албион вярвали, че освен всичко друго, тя може да гони лоши сънища. През Средновековието дамите бродирали на туниките на любимите си рицари растението като символ на смелостта.

В литературата мащерката често се свързва с различни вълшебни създания, а Шекспировият Оберон – крал на феите, казва, че знае „къде расте дивата мащерка". Едно от обясненията за стиховете на барда е, че английската разновидност на билката е с изключително висока концентрация на етерични масла, а честата ѝ употреба според британците водела до „появата на феи" и някои други странни последици.

Употреба в народната медицина. Хипократ споменава следните по-важни ползи. Отвара от мащерка, приемана вътрешно и прилагана под формата на лапи, помага при ухапвания от змии. Ако се вари в оцет с добавка на малко розова вода, успокоява главоболие, помага при отпадналост и истерия. През същата епоха римският естествоизпитател Плиний Стари в своята „Естествена история" споменава, че мащерката успокоява епилептични състояния, главоболие, а когато бъде изгорена, вдишаният пушек пречиства организма от отрови. Тя е една от съставките на сместа, известна като „amatorium" („любовен еликсир"), която са разтривали в хаван магьосниците на Древен Рим и са го продавали на бездетни жени, на преуморени мъже и на нещастно влюбени младежи. През Средновековието мащерката се слави като спасително лекарство при меланхолия, потиснатост, притеснение и епилепсия. Практикувало се е пълненето на възглавници с изсушени стъркове мащерка. За Платон мащерката съставлява една от трите части на душата, движещата сила на мъжествеността. Повечето древни култури са вярвали, че комуникацията между хората и невидимите богове става

посредством ароматния пушек на мащерка. Със запалени букетчета мащерка са се окадявали в стари времена храмовете, а в болниците в арабския свят е било постоянно задимено с дим от мащерка, градински чай и някои други растения, който дим е възпрепятствал разнасянето на заразите. До края на XVII в. в християнска Европа в аптеките се е продавала смес от мащерка, стиракс (Styrax benzoin) и тамян (Boswelia sacra), която е очиствала заразения въздух и защитавала от епидемии. И това е напълно обосновано, тъй като запалени, тези растения излъчват тимол, който има мощни антисептични свойства. Дори и днес шаманите лечители при някои племена в Монголия и Сибир изгарят в затворено помещение огромно количество мащерка. Шаманите заедно с пациента си престояват в това помещение за известно време, през което тяхната душа пътува заедно с пушека в други светове. Там, в другите светове, те научават каква е причината за конкретната болест и какво лечение би било най-подходящо за пациента им, а пък самият пациент в повечето случаи се е повлиявал добре от вдишването на дима от мащерка. Често пъти шаманите, озовавайки се отново в действителността, са препоръчвали самата мащерка като лекарство. Всичко това придава съвременно звучене на лечебното опушване и церемониалното прекадяване, последствията от които характеризират мащерката като мощно средство, което усилва желанието и увереността, събужда заспали сили в човека, които са му необходими в периоди на кризи, и действа чудотворно срещу апатии, депресии и безсъние.

Ароматната билка цъфти почти през цялото лято. За терапевтични цели се използва тази част, която расте над земята. Реже се по време на изобилния ѝ цъфтеж. Мащерката в целия свят се радва на заслужено уважение от огромен брой хора. Стойността ѝ на първо място се определя от богатия ѝ състав и полезните ѝ лечебни свойства. Великите Авицена и Теофраст са я считали за божествено растение, което помага не само при лечение на заболявания, но също така и да се удължи животът.

Действия и приложения. За лечение на възпалителни процеси с различна локализация; на продължителен бронхит;

при покачваща се температурата с придружаващи възпалителни заболявания; за облекчаване на болката при ишиас, неврити, травми, стомашно-чревни колики, гастрит, метеоризъм и запек. Тя се препоръчва за жените при болезнена менструация; при високо кръвно налягане, мигрена и силно главоболие; при депресия, нервност, безсъние; при заболявания на ставите; намалява подуването и възпалителните процеси при пчелни ужилвания; за измиване на рани, включително гнойни, язви, за лосиони на акне и др.

Чаят от мащерка е добре познат в Борино. Хората го приемат, за да си подобрят храносмилането, при детски диарии и нощни напикавания; при простудни заболявания, УНГ болести. Най-популярната дозирана форма е 1 ч.л. сушени или пресни цветове от мащерка в 200 мл кипяща вода за 10 мин. Филтрува се през цедка и се пие като обикновен чай, който може да се подслади.

Компрес от мащерка отпуска мускулните спазми и намалява отоците при ухапвания от насекоми. Баня за мускулите, за ставен ревматизъм и невралгия, полезна и за безсъние. Вземете 200 г мащерка и я изсипете в 2 л вряла вода да се запари за 2 часа. Правете по 1 баня за 15 мин. веднъж на 2 дни. Под формата на *гаргара* и изплакване на устата е отлично лекарство при гърлобол. Външно *баня* с мащерка се използва за облекчаване на ревматични болки, а *маслото* често се използва за влажни разтривки и за масажи.

Безбройните ѝ кулинарни и лечебни свойства я правят безценна за всеки кулинар, който иска да внесе в кухнята си цялата палитра на всевъзможните комбинации от съставки и подправки, на които мащерката дарява завладяващ вкус и аромат.

РИГАН. Билката, която свободно берем в околностите на Борино, се споменава в старогръцката митология като растение, дадена на хората от богинята на любовта, и като символ на щастие. Освен с Афродита се свързва и с Артемида като закрилница на родилките, която често е изобразявана с благоуханен венец от билката. Според легенда бог Зевс като малък са го хранели с мед, събиран от пчелите из места с риган. В превод от гр. ез.

означава „планинска радост“. Билката била възприемана като символ на семейно щастие, радост и чест.

Действия. Силни антибактериални свойства; повишава апетита и тонуса; при лечение на пневмонии и бронхити; при неврози и безсъние; срещу високо кръвно налягане; при алергии и др.

Билкари смятат, че е едно от съкровищата на природната аптека. Боринчани масово го използват и съхраняват в домовете си като билка и подправка заради ефективното му действие. Неслучайно Хипократ – бащата на медицината, е посягал към този лек. Първото приложение на риган като лекарство е за излекуване на дихателни проблеми и настинки.

Бактериалното му действие обуславя ползите от него при простудни заболявания, помага при диабет и понижава холестерола. 1 с.л. листа (свежи или сушени) се сваряват в около 200 мл вода и се овкусяват с мед. А свежи листа (2 – 3) могат да се сдъвчат при менструални болки.

Справка показва, че билката е източник на калий и помага при сърцебиене и повишено кръвно налягане. При проведени разговори с местни хора се потвърди, че чаша чай, приемана ежедневно, гарантира показателите на сърдечната дейност да се подобрят. Жена, страдаща от астма, сподели, че обикновено предусеща пристъпите си и тогава приема до 4 ч.ч. чай дневно. Изказано бе и мнението, че риганът може да се използва „профилактично“ като подправка, за да се използва антибактериалното ѝ действие за предпазване и забавяне на развитието на заболявания, като остеопороза и атеросклероза.

Днес в търговските обекти се предлагат продукти от риган, в т.ч. и масла от него, с доказани хранителни вещества и подобряване на храносмилането, спиране на стареенето. Помага при алергии, бори се с настинките и се справя с болката. Въпреки получената информация не се препоръчва самолекуване, а консултации с лекар.

Риганът притежава аромат и вкус, които му позволяват да се използва и в кулинарията.

ХВОЙНА. Juniperus е старото латинско наименование за вечнозелени дървета или храсти.

Хвойната е известна още като Genvier – термин, от който произхожда думата *gen* („джин“). Предполага се, че хвойната е използвана още в каменната ера за овкусяване на убития дивеч. Римляните много я почитали. Освен като подправка и лечебно растение, опушвали с хвойната за пречистване на въздуха.

От древни времена се използва от повечето култури за пречистване и ритуално измиване, особено в храмовете. Тя често била изгаряна за прогонване на зли духове и чума. Хвойната е мъжка билка, отговаря на стихията огън и е под влияние на Юпитер. Използва се за защита, особено срещу кражба. Клонче хвойна предпазва носещия го от инциденти и атаки на диви животни. Изсушени плодчета на хвойна могат да се нанижат на нишка като прост амулет. Съвременните научни изследвания потвърждават нейната историческа употреба.

Няколко медицински рецепти, оцелели в египетските папируси, датиращи от 1550 г. пр.н.е., я включват като средство за *лечение на тения.* 5 части плодове от хвойна и 5 части бяло масло се приемат за деня.

В „De materia medica“ на Диоскорид – фармакологична енциклопедия от I в., шишарките на хвойната са описани като противозачатъчно средство.

Като лекарствени средства хвойна винаги са използвали древните египтяни, римляни и гърци. Лекарите от Средна Азия приготвяли превръзки от сок за лечение на гнойни и пресни рани. В Северна Америка индианците са били абсолютно убедени: туберкулозата е лечима, ако болният постоянно се поставя в обрасли с хвойна места.

Заради лечебните свойства, дълголетието, а също и защото дървото от хвойна не гние, някои хора смятат това растение за символ на вечния живот и на преодоляването на смъртта.

Хвойната е била използвана още от древни времена от гърците и арабите като успокоително.

През 1849 и 1850 г. епидемия от азиатска холера пламнала сред племето лакота. Много измрели, а други се разпръснали в паника. Червеният облак, който по-късно става известен вожд на лакота, опитал много лечения за болестта, включително и

отвара от хвойнови листа, които пиел и използвал в къпането. По-късно е било съобщено, че това наистина е лечение.

В Европа преди 200 години хвойната била използвана за укрепване на тялото на болните и за поддържане на добро здраве.

Използване на *плодовете. Чаят* от стрити плодове на хвойна е полезен за укрепване на стомаха и червата, за засилване на имунната система, за подобряване на метаболизма, за отделяне от организма на урина и сол при ревматизъм и подагра, за засилване на отделителните функции на организма при отоци и затлъстяване.

В народната медицина на Централна Европа *маслото,* извлечено от плода, се смятало за панацея при тиф, холера, дизентерия, тения и други свързани с бедността заболявания.

В Северна Америка и морските области на Канада местните племена използвали хвойната за навяхвания, рани, туберкулоза, язви (вътрешни и външни), охтика и ревматизъм. Индианците зуни правели чай от препечени клони за отпускане на мускулите преди започването на раждане и за ускоряване на възстановяването след него. Други индиански племена изгаряли клони в жилището на жена, която току-що е родила. Испанските американци, които научили за растението от различни местни племена, съветвали жените да пият по 1 чаша чай на ден 1 месец преди техните бебета да се родят, за да си осигурят безопасно раждане. Те също така използвали чая за лечение на възпален стомах и облекчаване на мускулни спазми.

В Рим и Древна Гърция това малко дърво е смятано за най-сигурния начин за лечение на ухапване от змия. Римляните са добавяли смачкани плодове от хвойна към виното и са го пили при заболявания на черния дроб и като диуретик.

Новите игли на хвойната са богати на витамин С. Плодовете ѝ стимулират кръвообращението, отпускат кръвоносните съдове, прочистват стомаха, червата, белите дробове и кръвта. Имат също диуретично действие, хидроскопични са, действат като дезинфектант, укрепват стомаха и засилват метаболизма. Индианците куна се мажат с плодове от хвойна, за да се предпазят от паразитите, които ги атакуват, когато плуват или ловят

риба, – нещо, което трябва да правят туристите, плуващи в басейна на хотела.

Лечебният курс с плодове на хвойна е полезен за стомаха, при подути черва, при необходимост от отделяне на повече вода от организма, при стомашни киселини, за прочистване на кръвта и за укрепване на имунната система, особено преди зимния сезон. *Вариант 1.* За целта в продължение на 12 дни се дъвчат плодове от хвойна, като първия ден се дъвчат 4, а следващите дни броят им се увеличава с по 1. После пак постепенно се намалява броят им с по 1 плод на ден, докато се стигне отново до 4 плода. *Вариант 2.* Широко се използват за подобряване на състава на кръвта. Започва се с 1 плод на ден, като постепенно с всеки изминал ден се добавят по още 1 плод, докато се стигне до 15 бр., а след това обратно – по същия начин.

Приложения и действия:

– женски болести – бяло течение;

– храносмилателна система – стомашно-чревни инфекции, газове в стомаха или червата, лошо храносмилане, лош дъх, стимулиране на апетита, слаб стомах;

– пикочно-полова система – елиминира пикочната киселина от организма, в малки количества е полезна за пикочните пътища, помага при задържане на вода в организма, камъни и песъчинки в бъбреците;

– дихателна система – болки в гръдния кош;

– други – помага за лечение на панкреаса, черния дроб, облекчава болките при ревматизъм и подагра, инфекции на венците, тумори.

Като мощен антисептик хвойната се използва главно за подпомагане на пикочните пътища, за намаляване на задържането на течности, но не и когато е налице бъбречно заболяване. Тя е ценно лечебно средство за цистит.

Добър помощник за храносмилането е, за затопляне и успокояване на стомаха, за облекчаване на колики и подпомагане на храносмилателните функции. Локално *настойките* от плодове на хвойна се използват като антибиотици в лечението на

различни възпаления или рани, включително екзема, псориазис и други кожни заболявания.

Като антисептик е ефикасно лекарство срещу диария на пътешественика. Премахва подпухналостта, помага при дерматит и зъбобол. Средство за борба с целулита, възпалението на белите дробове и бронхите, подобрява сърдечната функция. Нормализира кръвообращението, кръвното налягане. Помага при колики, запек, както и различни други заболявания. Спектърът на терапевтичните ефекти е огромен. Приемането на чайове и сиропи, а така също и на предлаганото масло по аптеките трябва да става под контрола на лекар. В наблюдаваната от нас територия не записахме широкопрактикувани рецепти, а единични случаи на приемане на чайове и сурови плодове. Запознахме се със случай, при който е ухапано дете от змия. Още в гората дядото разтрива, намазва със смачкани плодове мястото, докато потърсят лекарска помощ. Считат, че това е помогнало за по-лесното и по-бързо предотвратяване на последиците.

Любители на бани предпочитат да се къпят с помощта на метла, направена от клонки хвойна – това е полезно, тъй като иглите просто нямат равни по своите бактерицидни свойства.

В много държави силната отвара традиционно се използва за стерилизиране на инсталации в пивоварните, на прибори за готвене, хирургически инструменти, ръце и щандове.

В Древна Русия от кората на хвойна правят съдове. Последните дълго време не се чупят, а млякото, което е съхранявано в такива съдове, дори в горещ ден не вкисва.

Хвойната е противопоказана по време на остро възпаление на бъбреците, бременност, тежка хипертония, свръхчувствителност.

Растението е единствената подправка, която се събира от иглолистно дърво.

ШИПКА. Уникалната „дива роза“ се е появила преди 50 млн. години. В Древния Египет шипката е символизирала красотата, любовта и мъжката сила. Древните гърци свързвали дивата роза с богинята на красотата и любовта Афродита. Според легенда, когато тя научила за смъртта на своя любим Адонис, се

Снимка: *Венета Арнаудова. Шипка (2018 г.)*

втурнала към него през гъстите шипкови храсталаци. Мъката ѝ била толкова голяма, че не забелязвала как бодливите шипове наранявали нежната ѝ кожа. И всяка капка кръв, паднала върху зелените клонки, се превръщала в червена роза. Богинята превърнала прекрасния юноша в анемона. И оттогава, когато в гората цъфнат анемониите, иглите на шипката се скриват от прелестни розови цветове. Според друга легенда изгоненият от небето Сатана възнамерявал да се върне обратно, използвайки за стълба правите клони на дивата роза и нейните големи шипове. Господ се досетил за плановете му и огънал стъблата на шипката. В отговор разсърденият Сатана огънал шиповете.

Тя има свойството да преработва отрицателната енергия в положителна. Затова може би от незапомнени времена хората садят храста пред прозорците на жилището си. Ароматът на цъфналия шипков храст е много полезен. Той ни изпълва с чиста енергия.

Шипката е широкоразпространена, с ценни лечебни свойства. В различните части на света различно е било приложението ѝ. В Китай използвали нейните плодове като средство, подобряващо храносмилането, и против появата на глисти. В Тибет тя била лек за атеросклероза, бъбречни заболявания и неврастении, а в Русия с чай от шипка често лекували язви, гастрити, колити и чернодробни заболявания. Традиционната тибетска медицина е използвала шипковия плод като лечебно средство при туберкулоза на белите дробове, дизентерия, жлъчно- и бъбречно-каменна болест, сърдечни заболявания, малария и хипертония. В традиционната българска медицина плодовете от шипка намират приложение като високовитаминозен източник за ук-

репване на имунните сили на организма, особено през късна есен и ранна пролет.

Особеност при плодовете от шипка е, че съдържащият се в тях витамин С е толкова устойчив, че даже и през зимата високият му процент в приготвения от тях мармалад, сладко или сироп се запазва.

Приложения и действия. Препоръчва се при лечение на грип, кашлица, маточни и носни кръвотечения. Повлиява благотворно на функцията на черния дроб, понижава нивото на кръвната захар, което я прави подходяща за болни от диабет. Препоръчва се при умствена и физическа умора, анемия, простудни заболявания и др.

Използват се плодовете на шипката. Те представляват своеобразен склад за витамини.

В Борино се консумира под формата на чай, сладка, сироп, люто, рядко за вино (боринци не са винари) и др. За целта през есента масово се извършва брането ѝ. Превърнала се е и в профилактично средство за превенция на заболявания.

Чай от шипка. 1 с.л. сушени шипки се прибавя в 250 мл кипяща вода. След около 1 ч. се прецежда и се пие. Помага за намаляване на стреса и тонизиране на организма. При друг *вариант* може да се вари на водна баня 10 мин., след 10 часа се прецежда и се приема през деня. За чай шипката е желателно да бъде сушена поне 2 месеца.

Сироп. Особено полезен е за бебета и малки деца, като хранителна добавка.

За *мармалад* обаче се изисква пресен плод – 5 кг, който се вари в 4 л вода. По време на варенето може да се долива вода, ако е необходимо. След 2 часа омекналите шипки се минават през метално сито. Към получената каша се прибавя 1 кг захар, на тих огън ври (някои пекат), докато се сгъсти. Полученото количество се съхранява в буркани без допълнително стерилизиране. Някои го правят, но само колкото да се получи вакуум за капачките.

ХВОЩ. Научното наименование означава „опашка на кон“.

Хвощ – избира онзи, който все още не се е определил окончателно и му трябват повече доказателства за реален интерес от другата страна.

Има дълга и разнообразна история на употреба от различни народи. Гален – древноримски философ, лекар и хирург, го описва като охлаждащ и изсушаващ тялото. Николас Кълпепър – английски фармацевт и лекар, го посочва като лекарство, което потиска възпалителните процеси. В китайската медицина се използва за понижаване на висока температура, при грип, дизентерия и хемороиди. Досега никой не е отрекъл твърдението, че хвощът подпомага костната система и може да бъде използван при остеопороза.

От местни хора зная, че хвощът е отровен за преживни животни. Едновременно с това попаднах на информация, че находищата на планински хвощ са едно от предпочитаните места за тревопасните животни, които правят своите леговища в горещите летни дни. Доказано е, че когато дозировката е правилна, за хората няма опасност от странични ефекти. Въпреки това в Борино няма широко приложение. Срещнах случаи на правене на гаргара за болно гърло с положителен ефект. И още нещо – големите количества от пресен хвощ са токсични и за хората, и за животните. Нашумелият лечител Вл. Бошнаков го използва за лечение при ракови заболявания, като помощно средство и добавка към лечението на австрийския учен Рудолф Бройс със зеленчукови сокове и билкови чайчета. Препоръчително е и да познаваме видовете хвощ.

Българската народна медицина използва само полския хвощ, докато руски народни лечители използват и летните стебла на горския хвощ за същите заболявания, както при полския хвощ. За него можете да намерите повече в книгата „Здраве от аптеката на Господ“ от Мария Требен.

Приложение и действие. „Човек, прехвърлил четиридесетте, е добре да се придържа към съвета да изпива всеки ден по 1 чаша чай от полски хвощ. Билката предпазва от подагра, ревматизъм и „износване“ на организма. Помага за регенериране на клетките в организма ни. Полският хвощ има богато съ-

държание на силициева киселина, затова се използва с успех като допълващо средство при лечение на белодробни заболявания и вътрешни кръвоизливи. Има също изразен пикочогонен ефект и се прилага при заболявания на отделителната система. Действа и като детоксикиращо средство. Помага при труднолечими рани и абсцеси, язви в устната кухина, афти, язва на дванадесетопръстника и стомаха, възпаление на венците и сливиците. Външно полският хвощ се използва под формата на бани, билкови лапи, загряващи компреси, промивки и гаргара.

Чаят се приготвя по следния начин: 1 пълна ч.л. полски хвощ (за 1 доза) се запарва в 1 ч.ч. гореща вода (200 мл), оставя се да престои 1/2 мин. и се прецежда. Пие се на глътки по 1 ч.ч. дневно" (по: Даниела Минчева, *http://praktichnajena.eu/*).

Друг вариант, но от планински хвощ: 1 с.л. се запарва 15 мин. в предварително завряла вода (500 мл). Прецежда се и се пие 3 пъти на ден. Не се препоръчва приемането му повече от месец. Следва почивка 10 – 15 дни и може отново да се повтори.

Същият чай може да се използва за компреси, като се налага мокра кърпа на болното място. Може влажната топла билка да се увие в мокри кърпи и да се наложи болното място.

Използвана и цитирана литература

Асенов, Ив., Ч. Груев, Г. Китанов, Ст. Николов, Т. Петков. Билкосъбиране. София: Билер, 1998.

Ланджев, Илия. Енциклопедия на лечебните растения в България. София: Труд, 2010.

ЕЛЕМЕНТИ ОТ МЕСТНИЯ ГОВОР

Изказвам благодарност
на Йордан Александров Петков,
Костадин Георгиев Таков,
Осман Ризов Дъглов
и Христо Николов Жайгаров
при изготвяне на настоящите бележки и речник

Говоримият език на с. Борино е книжовният български език, но не в цялостния му речник, а само в една малка част от него. Трябва да се признае обаче, че не може да бъде така, като имаме предвид самия произход на селото с преобладаващо в него турско население. Влиянието на турския език и заемките от него е голямо в езика на не-турскоговорещите. Турският език е майчин за голяма част от населението, което използва и българския език. Малка част от българоговорещите не говорят турски, но го разбират. Лексиката на местното население включва кръг лексеми, които са в резултат на културна симбиоза на етносите.

С настъпването на т.нар. „демократичен период“ местните турци обогатяват речта, изказват се с нови, съвременни турски думи. Нашият поглед ще бъде насочен към турския език в говора на българите. Традиционно си остава ползването в ежедневието на турцизми от българите. Турцизмите са особена категория думи, свързани не толкова с турския език, колкото с епохата на османската власт. Обикновено като „турцизми“ се обозначават думи, навлезли в българския през вековете под османска власт, независимо дали действително са от турски корен, от арабски, персийски, а в отделни случаи дори от други езици. В миналото и днес турският е език посредник. И сега някои от турските думи се използват от българите и се възприемат като част от тяхната идентичност. Поради особените условия, при които е живял и се е развивал българският народ, в този смисъл и християните в Борино, езикът е претърпял силно влияние от страна на други езици, в т.ч. и на турския. В говора на село Борино също има много заемки от турски, които дълбоко са проникнали в говора на българите. Те могат да се разделят на групи в зависимост от тяхното значение.

Фонетичната структура на турцизмите в българския език обикновено е близка до фонетичната структура на първоизточника. Промените, наблюдавани в някои случаи, са вследствие на процеса на фонетична адаптация към звуковата система на българския език и диалектите. Не е без значение и фактът, че голяма част от турските думи в българския език, особено в Родопите, преминава не от литературния османски език, а от турски диалекти.

1. Природа, минерали, растения и животни: *арпаджик, баир, байряк, балкан, батак, дире, катър, кюмюр, кютюк, киреч, кър, латинка, магарешки бодил, мисир, мисирка, патладжан, салкъм, чюкундур, чучулига, шаран* и др.

2. Общество, личност: *аргатин, балдъза, даскал, йерген, зестра, кумшия, ора, орисница, чифутин* и др.

3. Стопанство, покъщнина, челяд: *бакър, бас, бъклица, дарак, дармон, джибри, джоб, джунджурия, дирек, дисаги, дюшек, калъп, камбана, камшик, каруца, катран, каца, кирмида, кир, котлон, креват, кука, комат, кюп, лула, макара, маса, мисал, паница, парцал, парче, пирон, пискюл, ренде, саламура, сапун, сарък, синджир, софра, тава, тиган, тенекия, улук, чан, чакрък, черга, чекмедже, ченгел, чувал.*

4. Ястия, вкус: *булгур, каварма, катма, курбан, манджа, мая, мерудия, пача, петмес, самун, турушия, чорба* и др.

5. Занаяти, търговия, пари, мерки и теглилки: *кантар, меджия, пазар, пара, чифт* и др. Овчарска лексика: *дзвиска, йегни, коч, сурия, сукалче* и др.

6. Облекло: *каиш, калпак, калевли, кулан, манисца, фес* и др.

7. Строителство: *амбар, дувар, кулиба, мегдан, перваз, синур, таван, тимел* и др.

8. Тяло, болести и лекове: *буза, бой, бъбрек, гуша, джигер, джука, кусур, мустак, нишян, табан* и др.

9. Други, които могат да бъдат свързани с фамилни имена или с прякори и други значения: *пишман, акъл, хатър, гъдял, дамга, икиндия, инат, кавга, кат, куластра, кундел, късмет, файда, шамар, шкимбе* и др.

10. Думи, свързани с празниците, с религията: *адет, караконджул, курбан, таласъм* и др. Повечето от тези думи са свързани с вярвания на ниско фолклорно равнище.

От морфологична гледна точка могат да се групират, както следва:

1. Глаголи: *бастисам, юркам, кандърдисам, будалкам, кахъря се, кандисвам, байгънясвам* и др.

2. Съществителни: а) назоваващи лица: *сараф, комшия, чешит, авер, адаш, кючекчийка, авджия, балък, ментарджия, чакръкчия, тарикат, серсем, тепегьоз, келеш, аркадаш, пезевенк, мераклия, чалгаджия* и др.; б) назоваващи обекти от бита и пр.: *сокак, курбан, дувар, кюмюр, кър, чорба, баир, гьол, махала, тескере, тефтер, тапия, дюкян, хазна, илач* и др.; в) абстрактни съществителни, качества; дейности: *кутсуз, зор, мерак, юруш, карък, келепир, резил, масраф, берекет, кахър, табиет, чалъм, тертип, кодош, сакатлък, мурафет, хаир* и др.

3. Прилагателни имена: *дибидюс, пишман, шашардисан, калпав, окомуш, кадърен, сербез* и др.

4. Наречия: *баш, яваш-яваш, зорлен, язък* и др.

5. Частици и междуметия: *аджеба, евалла, демек, аман, ама, хем, аферим* и пр.

Значителна част от турцизмите притежават едно важно свойство – могат да изпълняват функцията на произвеждащи основи, като някои от тях формират цели словообразувателни гнезда с помощта на български суфикси. Много от тези хибридни производни означават нови понятия, но преобладават тези, които дублират произвеждащата основа.

Стилистичната позиция и функции на турцизмите сред техните синоними, антоними и средства за израз стават напълно очевидни при съпоставка с български думи, които именуват същите явления и предмети от действителността. Турската лексика продължава да се употребява в говора на българите. Някои думи поради отмиране на определени дейности стават архаични, но все още са разбираеми и за по-младите.

Подобна е и ситуацията и с родопския говор. Турцизмите са запазили своята жилавост в говора. В българския език някои

от тях носят отрицателна експресия, докато в турския те са неутрални. Според д-р Весела Кръстева терминът „турцизъм“ означава пряка лексикална заемка от турски език, в т.ч. и думи, които имат езиков аналог в българския език“. Използването им от невладеещите турски език е необходимост за адекватно пресъздаване на всички аспекти на местния живот.

Причината да посочим този елемент е свързана с развитието на съвременната българска култура. Често и с непредубедено око се вижда, че употребата на турцизми в българския език продължава. Обикновено турцизмите в българския говор в Борино са сходни в семантично отношение с турския си етимон. В такива случаи връзката е безспорна, но доста често се среща промяна на значението.

Турците трупат знания за езика си главно чрез гледане на телевизия и общуване със сродници, живеещи в Турция. От Борино има изселени цели семейства и при гостуването си в родния край споделят, че турският език се определя от тях като майчин. Въпреки това откриват разлика между турския, говорен в Борино, и официалния в Република Турция. Първия го определят като диалект, попълнен с български думи, който особено в началото е играел роля на средство за общуване вътре в семейството и в преселническата общност. Едва след преселването си научават литературния турски, който говорят и предават в Борино. Но у дома, сред семейство и приятели в България, използват стария диалектен турски. Сами откриват и споделят за разликите между турския в Борино и този в Турция – лексикални, граматични. Основната причина за различията се крие във факта, че турският език в България се употребява в съвършено друг социален контекст; използва се като средство за общуване и е пригоден за нуждите на етническото малцинство. Разказват особено комични ситуации поради непознаване в началото на турската професионална терминология, която впоследствие усвояват. За някои обаче езиковият проблем е незначителен, защото са изучавали турски език в България. Идвайки в родния край, разбират, че „не са забравили“ българския език. Трябва обаче да се отчитат периодът и възрастта им при изселването. В

Борино турците ясно различават българския като езика на голямата общност и турския – на етническата група. Те използват адекватно и двата, преминавайки от едната в другата общност, от единия език към другия.

Днес децата научават майчиния си език от родителите, които поставят и базата за научаване на българския език. Първата сериозна подготовка получават при посещение в детската градина. Именно там чрез езиковото обучение се усъвършенстват уменията им: да се ориентират в комуникативната ситуация; да правят адекватен избор на изразни средства за реализиране на комуникативната цел; да участват в диалог по конкретна езикова тема; да създават устни и писмени текстове и пр. Формирането на комуникативноречеви умения, на комуникативна компетентност е доминанта и в целите на езиковото обучение в началния етап на образование. За децата билингви формирането на комуникативноречеви умения, на комуникативна компетентност е предпоставка за успешната им социализация. Така постепенно усвояват българския книжовен език, продължават образованието си в областни центрове и под влияние на околната среда голяма част от тях говорят без акцент и граматични грешки. Постоянно живеещите по-възрастни турци в Борино разбират и говорят български език независимо от бедната лексика, допускат грешки в родовете на имената или омекотяване на някои съгласни в края на думите, срещат трудност при конструиране на изречения. Макар и да знаят български език, една част от тях се въздържат да го говорят – причините често са единствено емоционални и са свързани с неудобството от допускане на грешки в процеса на разговора. Като цяло говорят книжовен български език, защото такъв са изучавали в училище, без диалектни елементи. Проблем е липсата на езикова култура към другите, които не владеят турски език. Турски семейства с висок социален статут и добро образование акцентират и върху доброто познаване от децата им на официалния език и на още един – обикновено английски, немски език.

Темата за общи думи в турския и в българския език трябва да се свързва с двустранния езиков процес и не само с присъстви-

ето на турски думи в българския език. Езикът е живо явление. Има и български думи, влезли в турската лексика. Някои от тях дори са превърнати в идиоми. Що се отнася до общите думи от западните езици, трябва да се знае, че те преминават в турския главно от френски език. И това, което звучи на български като „.......ция“, ще звучи на турски като „.......siyon“. Например: авиация – aviasyon, генерация – jenerasyon, операция – operasyon, реанимация – reanimasyon, и т.н. Интересен е фактът, че в българския език има и западни думи, преминали от (чрез) турски език. Става въпрос най-вече за тези с френско звучене, напр. шампоан.

Ще предложим някои думи в местния говор без претенции за изчерпателност.

Таблица 10. **Общи думи в турския и българския език**

В тур. ез.	**В бълг. ез.**	**Забележка**
sabahleyin	сабалан (сутрин)	
eyvallah	евала	В тур. ез. се използва в смисъл на „Да, точно така“.
Allah"ın kulu	аланкулу	Божий раб (бк.)
gemi	гемия	На тур. ез. значи „кораб“.
gцl	гьол	На тур. ез. значи просто „езеро“.
dere	дере (рекичка)	
зeşme	чешма	
kilim	килим	
aşkolsun	ашколсун (браво)	В тур. ез. вече „ашколсун“ пак си е „браво“, но в преносен смисъл.
зьnkь	чюнким (защото)	
belki	белким (може би)	
derece	дередже	
hava	хава	
patika	пътека	Това е една от българските думи в тур. ез.
podbori	подбор	В тур. ез. се използва само в музиката. Изпълняване на песни една след друга.
sanki	санким (като че ли), сякаш	

boyacı	бояджия	
hayırlı	хаирлия	
сътbьş	джумбиш (весел-ба)	
bacak	баджак	
balık	балък, будала	В тур. ез. думата означава „риба“.
bacanak	баджанак	
cam	джам	Тази дума в съвременния тур. ез. означава „стъкло“. А за прозорец се използва „pencere“ (пенджерче в бълг. ез.).
oda	одая (стая)	

Арабски думи, които ежедневно използваме. Обикновено приемаме арабския свят като зона, която трудно разбираме като философия, медицина, архитектура, литература, тероризъм, от богати шейхове до безработни хора. Но има неща, които ни свързват. Езикът е едно от тях. Има ежедневни думи от арабски език, използвани от двете етнически общности в разговорната реч.

Алкохол (الكحــل al-kohl) Думата първоначално е означавала „ситно смлян антимон за очи“. В средновековната литература започнала да означава изчистен материал или някаква друга „квинтесенция“, получена по метода на дестилацията. Едва през XVIII в. в английския речник на Бейли значението и е било описано като „много чист ректифициран спирт“.

Кафе (قهوة qahwa) Отначало попаднала в турския език, модифицирана в kahveh, и едва след това се превърнала в италианското caffè. Последната форма навлязла в европейските езици в началото на XVII в., когато нашите предци изпробвали вкуса на тази напитка.

Китара (قيتـــــارة qītāra) Съвременната форма на думата за този музикален инструмент е пристигнала от испанската *guitarra,* модификация на арабската *qitar.* Но съществува и мнение, с нищо не подкрепено, че арабите са взели думата от древните гърци: *kithara* – китара, струнен инструмент, нещо като миниарфа.

Лак (لَكّ lakk) Сандаракова смола, използвана за покриването на нещо, за да придобие гланцов блясък.

Магазин (مخازن makhāzin) И на български, и на арабски език означава едно и също – „място за търговия". Най-ранното споменаване на тази дума датира от 1228 г. в Марсилия. През XVI в. англичаните я употребявали в значението на „склад за съхранение на прах" (по-късно и за куршуми). Така че в това ѝ значение – „магазин на автомат", ние сме я заимствали именно от британците.

Матрак (مطرح maṭrah) Дословно от арабски език думата може да се преведе като „нещо, захвърлено на пода" (от корена *tarah* – „хвърляне"). През XIII в. думата навлиза и в Европа със значението „меко одеало, върху което може да се лежи".

Масаж (مسّ mass) Практиката на масажа е възникнала в Средния Изток във времената, когато европейците дори не се миели, нито използвали вани и други подобни достижения на цивилизацията. В Европа думата попаднала във френския език едва през 1779 г., когато избухнал взрив от инфекциозни заболявания и на народа му се наложило по предписание на властите да изтрива урината от себе си поне веднъж месечно.

Захар (سكّر sukkar) Първоначално е попаднала в арабския език от санскритската дума *sharkara.* Първи индийците започнали да произвеждат тръстиковата захар.

Сода (سوادة suwwāda, سويد suwayd или سويدة suwayda) Видове растения, растящи в солена среда, съдържаща натриев карбонат. В европейските езици думата попаднала през Ранното средновековие.

Халат (خلعت hil'at) Дългопола дреха от памучна тъкан.

Към посочения вид думи можем да прибавим: *аба, акъл, арабия, бакии, бекяр,ередже, джамия, джендем, джинс, джоб, дюкян, ербап, еснаф, занаят, зарар, зулум, кадифе, миндил, фередже, фес* и др.

През турския език в българския навлизат и думи от персийски, ирански и други езици. В българското езикознание заемките от турския, арабския, персийския и други източни езици (въпреки че понякога се отчита наличието и на арабска и персийска по произход лексика) обикновено се обединяват от общия термин „турцизми", без да се отдава значение на принадлежността им към различните езикови семейства. Що се отнася

до иранската (персийска по произход) лексика, една от причините за неточността на термина понятие и съдържанието му е това, че в турския език тази лексика е заета през много ранен период, още на нивото на тюркско-иранските контакти, поради което тя се явява обща за повечето от тюркските езици. Именно по тази причина етимологическите търсения водят към общия тюркски праезик, а не към изконния ирански праизточник. Начало на заемането на ирански лексеми в българския език чрез посредничеството на турския е през втория, османотурския, период. През този период процентът на персийски и арабски заемки в турския език е толкова висок, че специалистите турколози го определят като „смесен“.

Според доц. Аник Минасян-Добрева („Иранизми в българския език“): „За проникването на турцизми от ирански произход в българския допринасят с езика и контактите си както първите колонисти – юруци, духовни лица – служители на islямския култ, дервиши, чиновници, занаятчии, войници, селяни, търговци, така по-късно и процесите на ислямизиране на част от местното население, което като резултат води до приобщаването към новата религия, обичаи и бит и до постепенното проникване на турския език с цялото му заето от арабския и персийския език словно наследство“.

Тъй като първите заселници по тези земи са юруци, трябва да знаем, че няма специално изследване на етногенезиса на юруците и на резултатите в етнолингвистичен план от тяхното заселване тук. Според В. Мешков (по: Еремеев 1969: 96) езикът на юруците на Балканите се отличава от езика на турците. Без да твърдим, че „Пътепис“ на Евлия Челеби е най-авторитетният и единствен източник, който да послужи за обосноваване на една лингвистична теза, смятаме, че езикът на юруците, заселени на Балканите, се различава от турския, един вид диалект, използван териториално, неразбираем за други групи хора. При контактите между отделните говори от вътрешноинтегрираното заемане персийските думи преминават в книжовния български език и загубвайки своята диалектно-регионална специфика и стилистична функция, се превръщат в негова необходима и

трудноразличима съставка. Примери: *килим, гюл, пазар, перде, механа, лале, чейрек, кепазе, чок, шал, чифт, чаршаф* и др.

Примери с персийска основа: *бадева* – перс. от bâd – вятър, âverden – донасям => „донесен от вятъра“; *бостан* – перс. от bp-stan – градинка; *дерт* – перс. от dart – мъка; *джам* – перс. от ğam – чаша; *диван, душманин, дюлгер* – перс.; *бакшиш* – перс., bahşiş, – подарък; *джамбазин* – перс., cambaz – циркаджия.

***Таблица 11.* Речник на ежедневните турски думи в говора на българите**

Дума	**Значение**
адет	обичай; характер, нрав
аджа/е/ба	дали наистина
айла/я/к	не работи, безработен
айран	напитка от кисело мляко, разредено с вода
амуджа	чичо
ангария	принудителна неплатена работа
анджа/ъ/к	именно, тъкмо
арабия	добър човек
аргат/ин/	ратай
аркадаш	другар
армаган	подарък
арнаут/ин/	човек с тежък характер
аршин	мярка за дължина, равна на 68,75 см
аскер	войник
аферим	браво; отлично
ахмак	груб израз за глупак
ачигьоз	отворен човек, нестеснителен
ачик	открит, ясен, очевиден
ашколсун	браво; използва се и в подигравателен смисъл
бабаит/ин/	човек, който се представя за силен, храбър
бабаитлък	празна юнащина
бадя/е/ва	безплатно, даром; напразно, напусто
байгън	втръсване
бакии	неизплатени дългове; заплетени несвършени работи
бакър	съд от мед с широко гърло

бамбашка	особен, необикновен
бардак	публичен дом
басамаци	стълба, стъпала на стълба
бастисвам	надвивам; нападам ненадейно; прен. унищожавам
батак	кално, заблатено място
баш	главен, пръв
бая	доста
баялдисвам (баилдисвам)	губя съзнание, припадам
безиргян (базиргян)	търговец
бекяр (араб.)	неженен мъж, който живее сам
белли	явно, открито, ясно
беля (араб.)	пакост, беда, неприятност
берекет версин	слава богу
бой	ръст, височина
бол	изобилно, много, предостатъчно
боллук	изобилие
борч	паричен дълг
бошлаф	празни приказки
бракма	раздрънкан предмет, пред счупване
буйрум	заповядай
будала (араб.)	глупак
бурия	тръба за печка
бьолюк	множество, тълпа
вай	ужас, душевен потрес
вер/е/сия	покупка на вещ на доверие, с обещание за плащане
гайле	грижа
гайтан	изплетен от конци шнур за украса на народна носия
гевшек	отпуснат, мекушав; болнав
ге/ю/зме	разходка, пътуване
гьол	голяма локва
гьотере	съвсем грубо и небрежно
гювендия	развалена жена
гюрук	сгъваем покрив на кола
даврандисвам се	съвземам се

далавера	непочтена сделка; измама
дама/ъ/злък	разплоден добитък
дамга	знак; печат; петно
дангалак	високо слабо момче, мъж
дандания	шум, неразбория
дарак	машина или ръчен уред за влачене на вълна
даул	тъпан
дембел/ин/	ленивец, мързеливец; който се излежава
дембеллък	мързел, леност, излежаване
дередже (араб.)	състояние в момента, обикновено лошо
джанъм	обръщение към близък човек при покана, молба или при израз на леко недоволство
джендем (араб.)	затънтено място
джибри	остатъка от изцедено грозде
диван-чапраз	стоя със скръстени ръце
дирек	подпорна греда
долап	вграден в стената дървен шкаф
дослук	приятелство
думан	вдигане на пушилка във въздуха
дюс	равен, еднакъв
дюстабан	плоско стъпало
евала	поклон, хвала
ербап	годен за нещо; смел, мъжествен; способен
еш	всяка от частите на един чифт
завалия (араб.)	клет, нещастен, жалък
зарар	загуба, щета
зорлан/зорлен	с усилие, едвам
зулум	насилие, обир, грабеж
изме/и/кяр	слуга
илач	лекарство
ищах	охота за ядене; желание, искане
кабахат	вина
кайма	мляно месо
калабалък	множество, навалица
кандардисвам	уговарям, убеждавам, скланям
кандисвам	съгласявам се, скланям
капладисвам	подплатявам
кара	черен, черно

карашък	смесено, размесено
карез	злоба, омраза, желание за отмъщение
карпуз	диня
келепир	полза, изгода
кесте/и/рме	пряк, напряко
колай	начин, способ
коскоджами	твърде голям, твърде много
курбан	обредна гощавка със заклано добиче; жертвоприношение
курдисвам	нагласям, настройвам
курназ	хитър или инат
къшла	кошара за зимуване на овцете
кьопав	непохватен
кьорсукак	задънена улица
кяр	печалба
лакърдия	дума, приказка
лаф-мухабет	лек, забавен разговор
лобут	бой като наказание
маане	песен, мелодия с извивки
масраф	разходи
мекере	мазник, протеже
метан	нисък поклон, подмазване (иронично)
мираз	наследство
михлюз	мързелив човек, ленивец
мурафет	умение, сръчност, майсторство
муска	малка кесийка, в която се слага хартийка със заклинателен текст или друг предмет и се носи (обикновено закачена за врата) за предпазване от болести, бели, злополуки
мюжде	вест, новина; награда на най-напред съобщил добра новина
мющерия	купувач, клиент
нишан	знак, белег
окумуш	начетен, самообразован; прен. отракан
ортак	съдружник, съучастник, помагач
пазарлък	договаряне
патаклама	сбиване, бой, разправия
папуци	меки кожени обувки

пишкин	опитен, сръчен
пишман	съжаление
пусия	засада
рачел	преварен сок от плодове, най-често от грозде, с късове плодове – тикви, дюли и пр.
рахат	спокоен, безгрижен
резил	срам, позор
рушвет	подкуп
сабахлен	сутрин, на сутринта
сайбия	собственик
са/ъ/клет	душевно притеснение, мъка
сакълдисвам се	притеснявам се
сакън	недей, пази се
сакънтия	притеснение
салтанат	разкош
сарач	майстор на юзди и други подобни
сарма	вид ястие, приготвяно със завиване на плънка в листо (зелево или лозово, може лапад или цвекло)
севда	любов; любим човек, либе, изгора
сеир	гледане, зяпане; зрелище
сербез	нахално смел, дързък; упорит
сергия	поставка за нареждане на стока на пазар или панаир
серсем	глупав, малоумен, тъпак, будала, ахмак
сефте	първа продажба сутрин или от някоя стока; парите от такава продажба
сиджим	тънко въже или дебела връв
сиктир	махай се; пръждосвай се (вулг.)
сюрия	множество, върволица
таман	тъкмо, точно
тапия	документ
такъм	прибор, принадлежност
темел	основа
темерут	необщителен, затворен, мълчалив човек
тепегьоз	безогледен, нечувствителен човек
тертип	ред; наредба, план, начин
теферич	разходка извън населеното място с гощавка и веселби

топуз	желязна топка
уйдурдисвам	нагласявам, нагаждам, натъкмявам
уйдурма	измислица, нагласена работа
урсуз	лош, проклет, опак човек
файда	полза, изгода
ферман	султански указ; писмена заповед, издадена от султан; съвр. по-дълъг текст
филджан	чашка с дръжка за пиене на кафе
хабер	вест, известие
хава	време, климат; прен. настроение, положение
хаир	благополучие, добро
хаирсъз	зъл човек, проклетник
хайла/я/з	ленивец, безделник
хал	положение, състояние
халал	даване на нещо, което е позволено (предмет, ядене, поведение и др.) според мюсюлманската вяра
хак	разг. заслужавам си неприятностите
хатър	угода, приятност; желание; пристрастие, снизхождение; мъка
хич	въобще
хъс	настървение
чалгаджия	свирач, музикант
чалдисвам се	побърквам се
чалъм	леснина, похват
чан	камбана, звънец
чапраши/ъ/к	забъркан, побъркан
чат-пат	от време на време, горе-долу, тук-там
чеверме	печено на шиш или на скара месо
шадраван	фонтан, водоскок
шашма	шашма, хитрост
шекер	захар
шубе	страх
юруш	атака, пристъп
ярък	половин, полу

Някои изследователи смятат, че „*армаган*“ е дума с тракийски произход. Има един съд за носене на храна с кобилица. Казва се *армага* – представлява гърне с дръжка. В шоплука го

наричат *рокатка.* В него се е носела готвена храна. И от това произлиза, че армаган е подарък за ядене".

Предложеният речник включва употребяваните турски (отчасти и думи с арабски произход в турския език) думи от невладеещите турски език. На практика в разговорния език и в художествената българска литература те са много повече в резултат на протичащите езикови процеси през вековете.

От анализа на гореизброените думи стигаме до заключение, че употребяваните в българската разговорна реч турцизми се приемат не толкова като чужд лексикален пласт, ограничаващ, застрашаващ домашната лексика, колкото като народни, диалектни, позабравени, но стилистично активни думи. Едновременно с това част от тези маркирани лексикални единици битуват като архаизми или диалектизми в самия турски книжовен език. В този смисъл те са интересно поле за наблюдение не само за българските лексиколози, социолингвисти, но и за изследователите на турския език.

Има общоприето и доказано виждане, че на Балканите е налице езикова общност на лексикално ниво. Така очевидно може да се мисли за балканска езикова общност. В нея балканските езици, включително и турският, се обединяват от изконния за тях или зает лексикален слой. За характера и интензитета на заемане на турцизмите са допринесли както териториалната близост, така и социални и исторически фактори. Но още за първите изследователи е било очевидно, че заемките турцизми в балканските езици имат различен тюркски първоизточник. Основополагаща е констатацията, че не се отчита разлика във времето на заемане и контактите на отделните балкански народи с по-стари, дори и древни, и по-нови, съвременни, тюркски народностни групи и техните езици. Подобен подход би обяснил фонетическата, словообразувателната и особено семантическата диференциация на турцизмите, заети в балканските езици (Бернщейн). За това особено допринасят изследванията за мястото на балканотурските диалекти в системата на турските диалекти.

АРХИВИТЕ – ПОЗНАНИЕ ОТ МИНАЛОТО

Един поглед върху Книга за заплатите и удръжките на служителите при Карабулашкото селско общинско управление (1926 – 1930)

Като се има предвид малко изследваното в детайли минало на село Борино, Смолянска област, предмет и цел на настоящото изложение е представянето на служителите на карабулашкото селско общинско управление – щатове, длъжности, възнаграждения, назначения. Изворна база е архивен материал Книга за заплатите и удръжките на Карабулашкото селско общинско управление (начената на 1 априлъ 1926 г. – завършена 30 ноемврий 1930 г.); статистически данни, информация на медиите и предходни публикации на автора.

Съществуващо като самостоятелно селище Кара-булак, по-късно Борино, заема определено място в административното деление на България и това донякъде определя числеността на администрацията.

След приемането на Търновската конституция, със закон от 10 май 1880 г. се въвеждат 26 окръжия, съставени от 84 околии. През 1901 г. страната е поделена на 12 окръга със 71 околии. Но след войната до 1912 г. Кара-булак е към т.нар. „непредадени села“. Карабулашка селска община, Дьовленска околия, е била открита след Балканската война. В освободените села след 1912 г. се изграждат автономни изборни органи с общински съвет и постоянно присъствие на кмет и помощник-кметове. Общинските съвети провеждат през годината по три редовни сесии, на които се поставят на разглеждане и се решават най-важните въпроси, касаещи общината. За изпълнението на решенията на общинските съвети са натоварени да следят определени длъжностни лица. Това обяснява и непроменящите се длъжности на служителите в посочената Книга. Службите в общините са уредени съгласно Закона за селските общини (ДВ, бр. 70 от 22.07.1886 г.). С „Правилника за прилагане на закона за селските общини“ (ДВ, бр. 126 от 17.06.1905 г.) се възстановява изборността на кметския институт, въвежда се колективният принцип в управлението на общините и се разширяват функциите на общинските съвети. В

края на 1912 г. в гр. Дьовлен е създадено Околийско управление, оглавено от околийски началник. До средата на 1914 г. то е било на пряко подчинение на Окръжно управление в Драма, а след това, до 1920 г., – към Пловдивско окръжно управление. През 1926 г. минава към новосъздаденото Окръжно управление – Смолян. Така в края на 1926 г. в страната е имало 5749 места, разпределени в 16 окръга, 91 околии и 2650 общини.

Според „Списък на населените места в Царство България" (преброяването на 31 декември 1926 г.) е видно, че Кара-булак (регистрирано с Указ № 204/31 март 1927 г.), селата Балабанъ (Ягодина) и Неапли (Буйново) минават към Карабулашка община. В същия документ под № 6 на с. 34 е отбелязано, че Кара-булак е самостоятелна община със следните съставни села – 1. Аланджиево, 2. Балабанъ, 3. Кара-булак, 4. Неапли (Попово), 5. Чала. С най-много сгради, домакинства и жители е Кара-булак – 113 – 155 – 1036, а с най-малко – Чала – 23 – 28 – 156. Данните от посочения период не са пълни, но се знае, че в състава от 1036 жители 974 са турци, 33 цигани, 29 българи. *(В интернет сайтовете се поднася информация, че в Кара-булак след 1930 г. идват християни. От горепосоченото преброяване е видно, че тези данни са некоректни.)* Следващото преброяване, през 1934 г., отчита увеличение на домакинствата – 214: турци – 1127, цигани – 43, българи – 75.

Навлизайки в детайлите на периода април 1926 – ноември 1930 г. и в интерес на историческите факти, изложението ще продължи с коректно изписване на имената и длъжностите, посочени в Книгата.

ДЛЪЖНОСТИ

1926 г.

април – са освободени двама кметски наместници – Люманъ Юсеиновъ и Исмаилъ Кехайовъ;

юли – за младши писаръ е назначен Димитъръ Маноловъ;

септември – назначен кметски наместникъ Исуфъ Сали Ходжовъ. На Али Осм. Коджабашовъ не е посочена длъжността, но според уточнената категория и възнаграждението е писар или разсилен;

октомври – освободен кметският наместник Юсеинъ Мустафовъ и полския пъдар Османъ Велиевъ;

ноември – като разсилен е освободен Али Осм. Коджабашовъ и на същата длъжност е назначен Сюлейманъ Таировъ.

Средната численост на служителите е 11 души, което е под 1 % заетост на населението.

1927 г.

февруари – най-висока численост на служителите (и през юни 1930 г.) – 13 души. Назначен е кметски наместник Юсеинъ Мустафовъ и разсилен Ахмедъ Кара Ахмедовъ;

април – кмет е Реджебъ Машковъ (от юни 1927 г. името Реджебъ навсъкъде се изписва с „б“);

юли – освободени са двама кметски наместници – Асанъ Саидовъ и Мула Асанъ Абдрамановъ;

август – отново няма нови назначения и числеността до края на годината и в началото на следващата е 7. Освободен е старшият писар Василъ Апостоловъ. До този момент има старши и младши писар. Димитър Манолов от младши писар е назначен за писар. Освободен е и полският пъдар Реджебъ К. Асановъ.

През посочената година, а и през следващите, лицето Стефанъ Маноловъ е изпълнявало две длъжности: секретар-бирник с основно месечно възнаграждение и помощник-агент със сравнително ниско заплащане спрямо предходната длъжност.

1928 г. започва със същия щат и екип;

февруари – назначен общински горски Христо Тър. Цоневъ;

април – назначен е Мустафа П. Еминовъ, но не е посочена длъжността. Поставен е на трета позиция във ведомостта със заплата, равна на пом.-кмета Таиръ Велиев, което ни дава основание да считаме, че е назначен втори пом.-кмет. Назначен е и зав. адм. служба – Георги Николовъ;

май – щатовете се увеличават с 1 и до края на годината остават 11. Назначен е Илия К. Янковъ – не са посочени категорията и класът по таблицата за заплати, но и от ниското възнаграждение е видно, че не е пълен щат.

1929 г. Числеността е 11 души, само през май е освободен един помощник-кмет. Кметът Реджебъ Осм. Машковъ започва календарната година със същия екип и длъжности.

април – назначен втори пом.-кмет – Али Таировъ, и е премахната длъжността зав. адр. служба (Георги Николовъ), като по този начин се запазва числеността;

май – освободен е Мустафа П. Еминовъ;

юни – назначен втори писар – Петко Н. Кисьов.

До края на годината числеността остава 11 и съставът е непроменен, както следва:

Кметъ – Реджебъ Осм. Машковъ

Пом. кметъ – Али Таировъ

Км. наместник – Юсеин Мустафовъ

Км. наместник – Люманъ Юсм. Кехайовъ

Секретар-бирникъ и пом. агентъ – Стефанъ Маноловъ

Писаръ – Димитъръ Маноловъ

Общ. горски – Христо Т. Цоневъ

Полски пъдар – Реджебъ М. К. Асановъ

Разсилен – Юсеинъ Осм. Амберджиев

Писаръ – Петко Н. Кисьов

Мъртвопров. – Илия К. Янковъ

1930 г. до ноември средната щатна бройка е 12 души.

март – назначен е втори горски пъдар – Алика Мустафовъ;

април – Реджебъ М. К. Асановъ е освободен като полски пъдар, а Петко Н. Кисьовъ е уволнен като писар със Заповод № 9 от 15 април 1930 г. и е получил възнаграждение като надничар (на ден 33,30 лв.);

май месец има промяна на длъжностите: председател (1) Р. Машковъ, член на тр. комисия; (2) (Али Таировъ и Мустафа Ю. Чешлиевъ);

юни – Христо Т. Цоневъ като общ. горски е сменен с Тодоръ Кост. Янковъ. Освободеният преди Реджебъ Муст. К. Асановъ отново е назначен за пол. пъдар. Разкрита е нова длъжност ветер. пазачъ – назначен Христо Сребровъ;

юли – Алика Мустафовъ като пол. пъдар е освободен.

От м. август не фигурира длъжността „надничар“ – Петко Николовъ е освободен.

септември – има още един член на тр. комисия – Юсменъ Забановъ, затова до посочения период остават 12 служители с възнаграждения.

На всички длъжности, без тези на кмета, пом.-кмет и кметския наместник, са посочени „Категория и класъ по таблицата за заплатите“. Така например за ст. писар – V, 10; за разсилен и полски пъдар – VI, 10. По всяка вероятност няма промяна в нормативната уредба и изискванията, защото до края на ноември 1930 г. обозначенията са същите.

***Факсимиле** на Книга за заплатите*

Прави впечатление, че през разглеждания период с различно времетраене в общината са назначени 35 души. Най-много назначения и съкращения има при длъжността „кметски наместник“ – 7 души, но от ведомостта е видно, че има промяна в щатните бройки, които за някои месеци се увеличават. При направената статистическа справка се установява, че броят на щатните служители спрямо населението е 0,88 %.

ЛИЧНОСТИ

Ще представим лицата, управлявали общината, по длъжности, като подреждането им не е по календарно време, а се започва с този, който най-дълго е бил на съответния пост.

– КМЕТОВЕ: Реджебъ Машковъ – 37 м.
Юсменъ Забановъ – 12 м.

– ПРЕДСЕДАТЕЛ: Реджебъ Машковъ – 8 м.

– ЧЛЕН НА ТР. КОМИСИЯ: Али Таировъ – 7 м.
Мустафа Юс. Чешли – 5 м.
Юсменъ Забановъ – 3 м.

– ПОМОЩНИК-КМЕТОВЕ: Таиръ Велиевъ – 12 м.
Мустафа П. Еминовъ – 12 м.
Али Таировъ – 12 м.
Реджебъ Машковъ – 11 м.

От кратката справка е видно, че Машковъ най-дълго и без прекъсване е участвал в управлението на общината на ръководна длъжност. За съжаление, днес в Борино фамилията е изчезнала и се знае, че родът Машкови се е изселил в Турция.

– КМЕТСКИ НАМЕСТНИЦИ: Юсеинъ Мустафовъ – 52 м.
Люманъ Кехайовъ -31 м.
Люманъ Узуновъ -24 м.
Асанъ Саидовъ – 14 м.
Мула Ас. Абдрамановъ – 13 м.
Юсуфъ Сали Ходжовъ – 6 м.
Люманъ Юсеиновъ – 1 м.

– СЕКРЕТАР-БИРНИК и ПОМОЩНИК-АГЕНТ: Стефан Манолов – 56 м.

– ПИСАР: Димитъръ Маноловъ – 54 м.
Василъ Апостоловъ – 15 м.
Петко Н. Кисьов – 10 м.

– РАЗСИЛЕН: Юсеинъ О. Амберджи – 44 м.
Реджебъ К. Асановъ – 6 м.
Сюлейманъ Таировъ – 4м.
Али Осм. Коджабашовъ – 3 м.
Ахмедъ Кожа Ахмедовъ – 1 м.

– ОБЩИНСКИ ГОРСКИ: Христо Тър. Цоневъ -28 м.
Тодор Кост. Янковъ – 6 м.

– ПОЛСКИ ПЪДАР: Реджебъ К. Асановъ – 41 м.
Османъ Велиевъ – 5 м.
Алика Мустафов – 4 м.

– ЗАВЕЖДАЩТ АДР(ЕСНА) СЛУЖБА: Георги Николовъ – 11 м.

– ПАЗАЧ: Христо Сребровъ – 6 м.

– НАДНИЧАР: Петко Н. Кисьовъ – 6 м.

– МЪРТВОПРОВЕР.: Илия К Янковъ – 29 м.

След Машковъ най-продължително възнаграждения от Общината са вземали Стефанъ Маноловъ, Димитър Маноловъ, следвани от Юсеинъ Мустафовъ, Юсеинъ О. Амберджи, Реджебъ К. Асанов. Най-кратко са работили Люманъ Юсеиновъ и Ахмед Кожа Ахмедовъ по 1 месец.

Разглежданата Книга дава информация за семейното положение на по-голяма част от служителите. Прави впечатление, че никъде не е посочено какво е то за кмет, помощник-кмет. При женените е посочен броят на децата – през април 1926 г. Османъ Велиевъ и Реджебъ К. Асанов имат по едно дете, но през юни с.г. – по две деца; Стефанъ Маноловъ през април 1926 г. е с две деца, а през април 1927 г. – с три. С най-много деца е Тодоръ Кост. Янковъ – пет. Съдейки по графа „Семейно положение“ местните турски администратори не са имали многобройна челяд – по 1 – 2 деца. Димитър Манолов и Петко Николовъ Кисьовъ са били ергени в този период.

Интерес представлява предпоследната графа, където служителите са поставяли саморъчно своя подпис като вид разписка: „Получих заплатата, добавъчното и процентно възнаграждения и пр. за м-цъ…192… г.“. От всички само срещу името Люманъ Юс. Кехайовъ е посочено „неграмотенъ“. Нека припомним, че същият не е бил обикновен служител, а дългогодишен кметски наместник. Почти всички подписи са красиво и четливо изписани. Срещу турските имена подписите са изписани с арабски букви. Само при Реджебъ Машковъ цялата фамилия е изписана на кирилица. Всички имена, които завършват на съгласен звук в края, имат Ъ (и при българските, и при турските имена според тогавашните правописни норми).

ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯ

Общата сума за щатни заплати месечно средно е 6800 лв., но с добавъчно и процентно възнаграждение за прослужено време и др. сумата става 16 200 лв. Основните удръжки са 8 %

върху заплатата и 4 % за данък върху занятието. Семейните с деца са получавали допълнителни възнаграждения; други служители – „извънредни дневни пари за новите земи“. В повечето случаи служителят Стефан Манолов е получавал по-високо месечно възнаграждение спрямо това на кмета. Произволно подбрани примери за чисто получено възнаграждение: X.1926 г. Забановъ 1848 лв., Маноловъ 3411 лв.; X.1927 г. Машковъ 1981 лв., Маноловъ 4073 лв.; X.1929 г. Машковъ 1938 лв., Маноловъ 3121 лв. Към тези на Манолов се е прибавяло средномесечно и 85 – 90 лв. като пом.-агент. От получаваните чисти възнаграждения най-ниски са били на помощник-кметовете и членовете на тр. комисия. Заплатите са променяни. Кметът например през 1926 г. е с основна заплата 1300 лв., а в края на 1930 г. – 2175 лв.; полски пъдар (за същите години) 550 лв. – 1180 лв.

На 21 януари 1931 г. посоченият документ е проверен от данъчен агент, който констатира, че удръжките за данък занятие са правени редовно, правилно изчислени и своевременно внесени на V настански данъчен бирник. Това дава основание да смятаме, че е имало изградена структура за внасяне на данъците към Девинска околия, което е предмет на друго изследване. Книгата на всяка страница надлежно е подписвана с червен цвят (молив) от данъчния агент, но фамилията му не се разчита пълно.

***Факсимиле** на Книга за заплатите*

Същевременно в Дьовлен в началото на

1913 г. е образувано околийско финансово управление, преименувано през 1925 г. на околийско данъчно управление. Така че местните отговорни лица са се съобразявали със съществуващите изисквания през 1926 – 1930 г.

Посочената Книга съдържа 50 листа, от които липсва последният (с данните за удръжките и чистите възнаграждения). Допълнително е подшивана през 1959 г. от служител, който неправилно посочва, че началната година е 1927. От вътрешните страници е видно, че годината е 1926.

Независимо че съдържанието носи изключително много информация за част от финансовата дейност на общината, Книга за заплатите и удръжките на служителите при Карабулашкото селско общинско управление дава и немалко информация за хората, участващи в управлението и живота на общината. Нещо повече – тя е база за проучване на родовете, миграционните процеси и не на последно място за осветляване на живота на хората в Западните Родопи.

Из дневника на един кмет

С Конституцията на Народна република България (1947 г.) като органи на държавната власт и народното самоуправление по места се създават народни съвети. В периода 1945 – 1952 г. (според ахривни дневници) има „Селско общинско управление с. Борино, Девинска околия“.

Да надникнем в Книга за заповедите (юни 1948 – окт. 1950 г.; 2 броя тефтери, прилежно прошнуровани и номерирани, четливо и ясно изписани). Всяка заповед е саморъчно подписана с червен цвят *„Председател: (п)“,* затова е може би по-правилно да кажем *„Из дневника на един председател“.*

Погледът ще бъде на базата на текстовата част и конкретиката. Оттам изскачат проблеми, ежедневие и хора. Ще представим обществените лица и събития, проблемите, като за достоверност се посочват номерът на заповедта и датата. Не може да се търси пълнота и изчерпателност, тъй като издаването на заповедите на председателя са съобразени с действащите норма-

тивни актове, документи и лични съображения. Всяка заповед е предхождана от изложени мотиви, които доизясняват конкретната ситуация или проблем. Имената се посочват така, както са изписани в конкретните заповеди. Писано е с мастило и под влияние на влагата е избледняло, а част от текстовете не се четат ясно. В цитатите е спазен автентичният (оригиналният) правопис. Събитията са предадени в хронологичен ред.

1. Обществени събития и личности

Назначава се обществено осигурителен комитет в Общината за осигуряване на земеделските и горски работници без постоянен работодател. Председател и главен отговорник, представител на Общината и член от временната общинска управа е Стайко Стоилов Сиденков, секретар е Юсмен Юсменов Забанов, представител на местната работническа организация на земеделско стопанските и горски работници, член – Васил Дамянов Сариев, земеделски стопанин.

От септември 1948 г. започва постройката на училищната сграда.

На 19.02.1948 г. в гр. Девин се провежда конференция по земеделски въпроси и инструкция за „работа с новите картони“, организирана от Околийския народен съвет. Присъства Софка Атанасова Боярова – деловодител.

15.01.1949 г. конференция в гр. Девин с участието на министър Г. Попов и председателите на общинските народни съвети в околията.

26.02.1949 г. конференция в гр. Девин по проблемите на пролетната сеитба, на която присъстват Председателят на Сел. съвета и завеждащият служба „Земеделие“ Анастас Тодоров Хвойнев.

На основание Окръжно № 1708/1948 г. на Министерския съвет Председателят издава заповед за осъществяване на постоянна телефонна връзка. От 1.08.1948 г. със зап. № 77 Стефан Белаков, Али Юсменов Велиев, Реджеп Осм. Онбашиев са първият „екип“ от общината, който осигурява първата непрекъсната телефонна връзка. Продължава поддържането ѝ от лицата –

Стефан Пеев Белаков, Джамал Мустафов Алиманов, Джамал Узун Чобанов, Али Юсменов Велиев по график, определени от председателя със зап. № 16/11.03.1949 г.

На 31.10.1948 г. в гр. Девин се провежда първата конференция на Комитета за физическа култура и спорт. Присъства Славка К. Костова.

Определят се секции за избори за народни представители и окръжни народни съветници…: „…едната сграда на Българското училище, II-та в училището на Турските деца – сградата на Вълчан Ст. Пищалов“ (зап. № 116/9.10.1948 г.). През 1949 г. втора секция е посочена като „дюкяна на Вълчан Ст. Пищалов“ (зап. № 34/23.04.1949 г.).

25.03.1949 г. в Пловдив е проведена Конференция по изготвяне на избирателните списъци. Присъства Тодор Георгиев Чернев, секретар-бирник на Общината (зап. № 18.23.02-1949 г.).

21.05.1949 г. в Девин се свиква конференция на всички завеждащи адресната служба. Присъства Стефан Белаков (зап. № 36/20.05.1949 г.).

31.01.1950 г. Председателят на Околийския народен съвет свиква конференция с всички околийски народни съветници и с председателите на селсъветите по въпросите: „провеждане на пролетната сеитба, докладване изпълнението по събиране на маста и сланината и относно изхранване на населението през 1950 г.“.

08.07.1950 г. в гр. Пазарджик началникът на 27-мо военно окръжие свиква всички завеждащи „Военно отчетно бюро“. Обсъждан е наборният списък на родените през 1930 г., запасните офицери, новият отчет за конете, „амуницията и превозните средства“.

Сред обществените задължения в интерес на населението е и изграждането на училището. Затова поредица от заповеди разкрива процеса и нуждите. В мотивите на зап. № 101/27.08.1948 г. се посочва, че строежът трябва да започне от 1 септември 1948 г.; изпраща се Али Юсменов Велиев в Девин да направи внос в Банката и да „получи щипка и кофите за училищната постройка“. Със зап. № 107/7.09.1948 г. се създава „спазарителна комисия“ –

Председателят на Боринска народна община, главният учител Филип Попов и член Стайко Седянков, която трябва да проучи цените за изваждането на камъни и спазари работници. Със зап. № 130/19.10.1948 г. се командирова до Девин и София Тодор Г. Чернев във връзка с отпуснатата помощ от държавата 1 млн. лв. за постройката на новостроящото се училище, консултация по работа с документите; среща с арх. Марков в Пловдив по въпросите за плана и отпуснатите тръби за строежа. На 25.10.1948 г. Али Юсменов Велиев в гр. Девин получава цимента за строежа на училището. През май 1949 г. се заплащат изработените чинове и дограма във фабриката в Тешел. Васил Д. Забрелек от гр. Девин изработва тухли за училището, видно от зап. № 140/7.12.1949 г. В края на декември 1949 г. се купуват 200 стола. През януари 1950 г. в гр. Девин е командирован Джамал Джамалов Узун Чобанов на тридневен курс при участъковите лекари за подготовка на училищни прислужници. Извършва се проверка на „здравословното състояние на хранителните продукти при училищната трапезария“ (зап. № 18/9.02.1950 г.).

Реджеб Ибраимов Пехливанов – Председател на народния съвет.

Стайко Стоилов Седянков – член на временната общинска управа; Председател на Обществения осигурителен комитет в общината за осигуряване на земеделските и горските работници без постоянен работодател (сформиран въз основа на Наредба № 141/27.09.1947 г.; ДВ, 230, 1947 г. (1948 г.); през 1949 г. му се възлага да отговаря за работата по училищната постройка.

Васил Дамянов Сариев – земеделски стопанин, член на Обществения осигурителен комитет в общината за осигуряване на земеделските и горските работници без постоянен работодател (сформиран 1948 г. въз основа на Наредба № 141/27.09.1947 г.; ДВ, 230, 1947 г.).

Юсмен Юсменов Забанов – представител на местната работническа организация на земеделските стопани и горски работници (1948 г.).

Софка Атанасова Боярова (от гр. Девин) – назначена за деловодителка след конкурс (зап. № 57/27.06.1948 г.). Освободена от длъжност на 5.10.1948 г.

Тодор Георгиев Пелтеков – учител (юни 1948 г.).

Димитър Николов Чернев (от с. Стойките) – статистик в общината; от септември завежда и военната преписка.

Тодор Георгиев Чернев – секретар-бирник (от юли 1948 г.).

Джамал Ю. Чобанов, Джамал Мустафов Алиманов – полски милиционери.

Атанас Хвойнев – надничар към общината.

Стефан П. Белаков – общински милиционер 1948, 1949 г.

Али Юсм. Велиев – разсилен, прислужник. Със зап. № 104/23.09.1949 г. се назначава за ръководител на Семечистачната станция, продължава да е и бикогледач.

Филип Н. Попов – главен учител.

Реджеб Осм. Онбашиев – училищен прислужник. По-късно със зап. № 99/15.09.1949 г. се назначава на длъжност „полски милиционер“, считано от 1.10.1949 г.

Славка К. Костова – служител в Общината; писарка, по-късно със зап. № 32/15.04.1949 г. е назначена за „пазител на общинския печат“.

Христо Ангелов Бодуров – земеделски стопанин, няколкократно включван в комисии.

Джамал Узун Чобанов – полски милиционер.

Членове в Комисията по чл.20 и 29 за определяне данъка върху общия доход за 1949 г.: *Реджеп Ибраимов Пехливанов* – председател на сел.съвета, *Юсуф Чавдарлиев* – Кооперация, *Васил Димитров Сариев* – Земеделски профсъюз, *Осман Велиев* – общ работник от Профсъюза, *Георги Таков* – Занаятчийски съюз, *Филип Н. Попов* – Главен учител (зап. № 8/8.02.1949 г.).

Нада Ст. Георгиева – учителка, член на комисия за приема на камъни за строежа на училището.

Никола Георгиев Жайгаров – писар, назначен със зап. № 23.04.1949 г.

Стоян Ст. Кърсирдаров – завеждащ военната преписка (зап. № 31/18.04.1949 г., след това статистик. (На места е изписван и Кърсардаров).

Джамал Джамалов Узун Чобанов – училищен прислужник, назначен със зап. № 111/30.11.1949 г.

Събка Тодорова Пачерозова – учителка, видно от зап. № 14/23.03.1949 г.

Д. Савов – данъчен агент за измерване и оценка на новопостроените сгради (зап. № 28/11.04.1949 г.).

Али Редж. Гюре – прислужник, назначен със зап. № 29/11.04.1949 г.

Местан Ахмедов Даракчиев, замества Али Р. Гюре (зап. № 45/4.06.1949 г.; ръководител на семечистачната станция (зап. № 11/7.02.1950 г.).

Вели Бейсимов – учител (видно от зап. № 13/9.02.1950 г.).

Димитър П. Чолаков – съветник, в определени случаи замества Председателя (1950 г.).

Джамал Ахм. Кичуков – председател на ОФ.

Стефан Николов Стоянов – директор на първоначалното училище, 1950 г.

Димитър Тодоров Барганов – секретар-касиер на читалището от 29.04.1950 г. – 1.08.1950 г.

Спаска Георгиева Гегова, с. Кричим, Пловдивска околия, „архивар“, считано от 30.06.1050 г. до 1.10.1950 г.

Димитър Илиев Киречиев, с. Левочево – писар (зап. № 82.07.1950 г.).

Иван Иванов Вачев – директор на Средищното първоначално училище (като такъв е посочен в зап. № 133/19.10.1950 г. за заминаването му в Пловдив с цел закупуване на учебни помагала и покъщнина).

2. Текущи проблеми

Председателят обръща внимание на трудовата дисциплина. *„Вменявам в дълг на всички служители да изпълняват в точност всички нареждания. За неизпълнение ще прилагам най-строги санкции“* – гласи част от Заповед № 59/3.07.1948 г.

По-късно възлага (зап. № 73/29.07.1948 г.) на секретар-бирника и началник-канцеларията да контролират персонала, *„като следи зорко за бързото изпълнение на всички преписки, срочни донесения и пр. (…) Финансовата служба да бъде ажур всяка вечер и води протоколната книга на съвета“.* В същата заповед последователно се описват и задълженията поименно на длъжностните лица: статистика Димитър Николов, писарката Славка К. Костова, завеждащия временната трудова повинност Атанас Хвойнев, милиционера Стефан П. Белаков, разсилния Али Юсмен Велиев, полските милиционери Джамал Алиманов и Джамал Ю. Чобанов. Задължават се общинските служители да следят в района на общината за укритите данъци, за амбулантните търговци. Уточнява се, че този, който е „най-акуратен“ и експедитивен, ще бъде *„възнаграждаван с изказване на публична благодарност и повишаван в по-горна степен, а оня, който занемари службата ще бъде най-строго наказван дори и уволнен като саботьор на днешната власт“.* За неспазване на горната заповед, за закъснение за работа с 5 мин. след един месец се наказват статистикът Димитър Николов Чернев и надничарят Атанас Хвойнев. Просто това е взискателност и дисциплина. Заповед № 74/5.08.1949 г. се отличава от останалите по своя обем и конкретика за това, че *„Председателя или друг отговорен фактор се черви пред по-горното началство за не навременно изпълнение на нарежданията“* (правописът е по заповедта). Затова поименно следва описание на лицата и задълженията им, като от тях се добива представата за т.нар. „длъжностна характеристика“ и конкретните изпълнители: бирника; статистика Стоян Кърсърдаров; фин. изпълнител Димитър Н. Чернев; писарката Славка Н. Жайгарова; писаря Никола Г Жайгаров. Последната част от заповедта напълно характеризира личността на председателя като отговорен, лично ангажиран, взискателен, добросъвестен, справедлив, държащ за точностите и прецизността при изпълнение на длъжностните задължения, за колегиални отношения на служителите: *„Макар работата да е разпределена между персонала, но от дълбокото съзнание в днешните трудни времена, ще трябва да се напрегнат*

по-големи сили като си помагат едни други, когато някой от чиновниците е свършил своята работа за да не остава некоя друга служба назад за да се налагат наказателни санкции". „Желая тази ми заповед да бъде изпълнявана най-добросъвестно от всички служители, защото няма да се прости на никого които гледа на службата леко и чака друг от другаря да му я свърши." Н. ред: *„Желая още между всички служители да има колегиални отношения един към друг, за да не се излага пристижа на службата."* Н. ред: *„Забранявам да се изнасят извън общината служебни тайни. Ако някой служител има да се оплаква нещо от някого да се яви лично при мене и ми заяви за да се предупреди виновния или накаже."*

Наложени са глоби в полза на общината на 22 лица, които са пуснали „добитъците" си в забранени места в района на общината (зап. № 61/6.07.1948 г.). Последвала е заповед на следващия ден по същата причина за още 18 лица, които са от с. Грохотно. Най-високата парична сума – 2500 лв., е на Шабан Еминов Патурагов (Грохотно); най-ниската – на Михал Н. Радков – 250 лв. Следват по 500, 1000, 1500, 2000 лв. Независимо че са издадени актове, този вид нарушения продължават и отново през август са глобени 61 лица, някои от които има в предходни заповеди (зап. № 95/24.08.1948 г.); през октомври – 51 лица, през ноември – 28 лица. Заповедта от август (с 61 лица) в мотивиращата част е сравнително нетрадиционно дълга. В нея се обяснява кой на кого е син. Достоверно проследяване на родовите връзки и запазването им показва, че повечето родове са съхранили фамилиите си. Този тип заповеди и нарушения периодично присъстват в Книгата за заповедите и през следващите 1949 и 1950 г.

Една от многото заповеди се различава от останалите. Тя е за неспазването на милиционерския час, въведен от Министерството на вътрешните работи със зап. № 190/1948 г. Споменати са 7 лица от Борино, както следва: Ахмед Мехмедов Топал Асанов, Мустафа Мех. Кара Еминов, Махмуд Иляз. Топалов, Ахмед Ахмед Мустафов, Забрие Ахмедова Мустафова, Шабан Ахмедов Ибишев, Авизе Шабанова Ибишева. Глобени са в полза на общината всеки по 1000 лв.

Препис от участъците да се представи дадено за сведение.

Председател: [signature]

Заповед № 95

с. Варино 31 юли 1950 година

По повод заявление вх. № 2735 от 21 VII н.г. подадено от Васил Николов Шунев, Мустафа Сали Кара Еминов, Васил Дамянов Садиев и Добрин Панайотов и вх. № 2849 подадено от Васил Д. Садиев, Донето Н. Цвайтов и Никола Тодоров Саратсалиев, с които искат да се назначат комисии за констатиране нанесените им повреди в нивите и ливадите в м. "Кош Кая" а вторите в нивите м. "Тепе Юкер" засяти с неи.

Заповядвам

Назначавам комисия по първото заявление в състав за председател общ. съветник Азиман Ахмедов Кичуков, секретар Анастас М. Цвойнев и вещо лице Мустафа Али Исманов, за второто заявление за председател Азиман Ахм. Кичуков секретар Стоян ... Кусардов и вещо лице Мустафа Али Исманов, които да отидат на самите места и за констат...

До О.И.С. уведомени с писмо № 4548/17.X.1950 г.

***Факсимиле** от Заповедна книга, 1950 г.*

Налице са заповеди за комисии, определящи пътища за достъп до къщи, констатиране на щети от реколти по различни

причини; нанесени повреди върху земи и обекти, завладяване на чужди земи, умрели животни (най-често пчели); навлизане на животни в забранени местности и райони, наказания на служители за неспазване на срокове, командироване на служители по въпроси на военната повинност, закупуване на материали, главно за строежа на новото училище, скитащи кучета (през септември 1948г. се появява болестта бяс и чрез заповед се натоварва общинският милиционер Стефан Белаков да „избие всички скитащи се кучета из селото“), за постоянна телефонна връзка в общината, разрешение за строеж (Ахмед Сюлейманов Кичуков посочва, че живеят 4 семейства, и иска да вдигне етаж на неговия дял, 30.08.1948 г.).

С 500 лв. се глобява Стефан П. Белаков за неизпълнена заповед да запечата всички коли, които не са си платили такса превоз (зап. № 72/28.07.1948 г.).

Грижа на Председателя са и есенните посеви. В нарочна заповед той задължава всички земеделски стопани да почистят посевните материали (ръж, пшеница).

Заповедите, издадени по различни поводи, „говорят“ за развиващо се земеделие и животновъдство. Немалкият брой глоби на овчари и говедари е свидетелство за живот и развитие на животновъдството. Оплаквания за повреди на ниви, на снопи очертават пък картината на растениевъдството (1949 г.). Например: Стефан Г. Бочуков сее фий и ръж в Кастраклий, Шабан Юсменов Кичуков – лен в Кастраклий, Али Асанов Меше събира снопите на харман във Валтата, Костадин Згуров Шахънов – ръж в Кастраклий, Али Кара Асанов, Байрам и Джемал Реджепови Кара Асанови – ръж в Соук-Олук и др. Картината за земеделската дейност се допълва и от ангажимента на председателя за есенната и пролетната сеитба. Дългомотивирана е заповедта за вредата от плевелите, главно по пшеницата, и недостатъчната грижа на стопаните. Със зап. № 96/24.08.1948 г. се задължават земеделските спопани да почистят посевните си материали, „а именно ръж и пшеница“. От издадените заповеди през август-септември 1949 г. е ясно, че се е сяло лятна и зимна ръж, и то от немалко хора – Реджеп Юс. Куру Асанов, Костадин Зг. Шахънов,

Христо Анг. Бодуров, Стоян Герзилов, Георги Н. Сбирков, Осман Ал. Дъглов (Кастраклий), Васил Дам. Сариев (Драмала). Овес в м. Пандакли са сяли на нивата на Ариф Козум Алиев лицата Ариф Ал. Кору Асанов, Рариф Ал. Таиров, Мустафа Ах. Дрянов, Ариф Теф. Терзиев, Юсмен и Али Шабанов Мехмедов. Сяло се е лен, но той не пониква; Ахмед Кара Ахмедов сее ръж в м. Селище Кедик (1950 г.) и др. Във връзка с укриването на овце и кози, а оттам и на изискуемите данъци Председателят със зап. № 109/30.07.1950 г. глобява в полза на общината 186 собственици, като посочва: *„...като глобата се наложи за всяка укрита овца или коза, което трябва да възлиза в размер, колкото пари собственика е получил от предадената вълна, задължителна държавна доставка от тази овца и от предаденото мляко, което следва да предаде“.*

Поименният списък и сумите допълнително очертават картината на този вид животновъдство и предполагаемото производство (ако липсват статистически данни за периода), а едновременно с това и „обема“ на нарушението. С най-големи суми са глобени: Георги Ив. Сариев (28 290 лв.), Джамал Хал. Дрянов (25 720 лв.), Джифер Исм. Сор. Чобанов (28 110 лв.), а с най-малко: Тодор Л. Чернев (180 лв.), Гела Г. Седянкова (180 лв.), Риф Ф. Люманов (280 лв.) и т.н. Отглеждат се и се угояват и свине през 1950 г.

Изградено е Военно отчетно бюро с отговорник – статистикът Стоян Ст. Кърсардаров, който съгласно действащите задължения получава заповеди за дейности и командировки. Една от тях (№ 141/8.12.1949 г.) го изпраща до Пазарджик, за да представи „наборния екип“.

По́ различна е заповед № 145/16.12.1949 г., издадена на основание зап. № 39 на Министерски съвет, ДВ 293/23.12.1943 г.: *„Всяко лице встъпващо в първи законен брак и всяка бременна жена могат да получат плат за рокли и проче, съгласно определените норми...“*. Изпълнението на заповедта се възлага на комисарството при Съвета.

Видно е, че периодично се следят и отчитат бюджетът, финансовото състояние на общината; узаконяването на новопостроени сгради въз основа на чл. 10 от Закона за данък върху

сградите. Отчитат се и еднократни данъци, задължителни данъци за занаятчии, семейни без деца. Заявената стока, независимо каква, се приема и заплаща от комисия, назначена от Председателя. Например със зап. № 29/22.03.1950 г. комисия в състав: общ. съветник Димитър П. Чолаков, Директорът Стефан Н. Стоянов и бирникът Тодор Г. Чернев трябва да приеме предварително дадената заявка на магазинера при кооперация „Кастраклий“ Илия Зг. Шахънов – „два часовника, като единия за училището, една кожена чанта, мастилница и пр.“. Всеки месец си изготвя „Месечен касов план“.

Със зап. № 39/20.04.1950 г. се командирова до гр. Девин Али Юсменов Велиев, за да „направи внос и получи *пишущата* машина“.

През периода се развиват и занаятите. От зап. № 65/19.06.1950 г. е видна грижата от страна на държавата за производството и услугите. По искане на Председателя на Околийския народен съвет гр. Девин с посочената заповед в Борино се изгражда комисия за контрол върху качеството на производството и услугите от занаятчийската стопанска дейност. Съставът ѝ е: Председател – Стайко Ст. Седянков – член на управата; Илия Згуров – член на ръководството на БКП; Стоян Ст. Кърсардаров – завеждащ службата „Местна индустрия и занаяти“; Станчо Н. Томовски – майстор дърводелец; Джамал Ах. Кичеков – председател на ОФ.

Хранителните продукти за детската градина се получават от гр. Девин, затова редовно се командирова служител на общината за приемането им.

Деловодната дейност „говори“ (1946 – 1950)

Входящ дневник и Изходящ дневник са част от общинската документация, от документооборотната и деловодната дейност в общината. Частта за организацията и оперативността на управленската и документалната дейност, реда на постъпилите и изходящите писма и отчасти управлението на деловодната дейност. Тези писма са във взаимна връзка и взаимозависимост с други документи, свързани с определени управленски или сто-

пански интереси, с битови въпроси, с контрол по изпълнение на решения и задачи от различен характер. Дневниците са се водили по образци, включващи седем графи. За Входящ дневник това са: № по ред; дата на регистрирането; № и дата на писмото; от кого е писмото и вкратце съдържанието му; съответствуващия № по изходящия дневник; дело №; забележка. За Изходящ дневник – *№ по редъ; дата на регистрирането; до кого е писмото и съдържанието му вкратце; съответствующите номера по входящия дневникъ; черновката е турната въ (дело №, преписка №); забележка.*

1. Входящ дневник (януари 1946 г. – март 1947 г.)

Документите са изключително лаконични. Като изключим „личните" просби за отпуски и входящи жалби, те дават представа за икономическия, политическия живот и основните дейности, които управата и населението извършват.

Целта не е детайлно разглеждане на преписките, а общ поглед на ставащото, засягащо по-голяма част от населението. Прави впечатление разнообразието от писмени форми – *телефонограми, призовки, лични молби, актове* за нарушения, *известия* от Околийското по различни поводи, случаи и лица, *заявления* от едно лице против друго лице, *искания* на лица за записване като жители на с. Борино, за семейни добавки, за вид собственост, получени *повикvателни, призовки, уведомления* до длъжници на банки.

Информация между хилядите служебни входящи писма:

– Януари 1946 г. – указания по гласуването на бюджета и предвиждане на средства за канализация; индивидуални искания на жители за дърва, посеви, плат, дажби; информация за кражба; отпускане на наборни стоки; връчване на немалък брой призовки; обмен на междуобщински документи и др.

– Вх. № 118/18.01.1946 г. – искане № 6832 на МВР *„да се съберат точни и научни изследвания по близнаците".*

– Ветеринарният лекар прави изказване, че второ ловно куче е „луксозно", а Околийският комитет на ОФ е за подпомагане на бедни студенти.

– Вх. № 291/9.02.1946 г. – от околийския ветеринарен лекар относно избиване на безстопанствените кучета.

– През февруари 1946 г. – преброяване на козите, снабдяване на общината с цимент, на 18.02. изпит за секретар-бирници; препоръка да се засява захарно цвекло, тютюн; водене на досиета на всеки заемоискател от БЗК Банка.

– Вх. № 430/25.02.1946 г. – Околийският управител гр. Девин „дава" медал и удостоверение № 10374 на Джамал Ахмедов Кичуков.

– Вх. № 448/27.02.1946 г. – от Околийския управител – събиране на сведения за слепи деца.

– Вх. № 503/7.03.1946 г. – сведение за разните култури в общината; № 505 – разпределяне на лятната паша. През март 1946 г. входящи писма, свързани със земеделски проблеми – пълно и правилно провеждане на посевния пролетен план; дава се право на земеделските, кредитните и др. кооперативни организации да закупуват на свободни цени фиево семе и ръж, ечемик, овес, пшеница; борба против гъсениците; сведения за засетите площи и др.

– Вх. № 559/14.03.1946 г. – 59-ти пех. полк, Хасково уведомява, че Мустафа Муст. Люманов е награден с Орден за храброст.

– Вх. № 624/26.03.1946 г. – относно събиране и отчитане на вълнени парцали.

– В края на месец март протича процес на „оценка на къща", като за целта над 40 собственици са поискали това или отделянето им в отделни партиди.

– Вх. № 763/3.03.1946 г. – директива *„за почистване жилищата и дворищата, и др."*.

– Вх. №910/24.04.1946г. – от Околийския дан. началник с препис на зап. №9, *„относно засяване с.. захарна метла"*.

– Вх. № 938/27.04.1946 г. – от Околийския управител гр. Девин *„да донесем сведение за оставени имущества и инвентар от Германски и Унгарски поданици"*.

Регламентира се предаване на нарядното масло от овцете; тегли се заем за нова училищна сграда; изготвя се сведение за електроснабдяването и електросъстоянието на общината; конт-

ролира се отпускането на народни стоки, каси и брави. Забранява се клането на дребен и млад добитък. Извършване на административна ревизия от инспектор на МВР. Предвижда се сума в бюджета за детско-юношеската организация „Септемврийче“. Постъпва предложение за сформиране на местен комитет към Съюз за закрила на децата – гр. София. Дава се сведение за дойните овце и кози в общината, за ленопроизводителите. Има немалък брой лични заявления с различни искания – за платове, строежи, отписване на животни, за работа, за отпуск; връчване на актове и т.н. От всичко това е видно в каква насока се развиват земеделието и животновъдството; следи се движението на лица от една община в друга и не на последно място изпълнението на различни окръжни, които не могат да се коментират, защото са посочени само номерата им, а не за какво се отнасят. Определено в лицето на администрацията хората са търсили справедливост и закрила – периодически има жалби и заявления против конкретни лица за обиди, завземане на ниви, кражби и др., които в името на коректността няма да цитираме.

– Вх. № 1196/28.05.1946 г. – Помощната организация гр. Девин съобщава, че са отпуснати 50 кг фасул за бедните.

– Вх. № 1205/29.05.1946 г. – Изворско държавно горско стопанство иска съдействие от Общината за разгласяване, че *„ще дават държавни ливади“.*

– В края на май 1946 г. се изготвя списък на мандрите, на работодателите, на домакинствата по обр. № 1; раздават се волски клинци само на колари; прави се проверка на мерките и теглилките.

– Вх. № 1230/31.05.1946 г. – съобщение, че община Доспат унищожава архивите си до 1938 г.

– Вх. № 1249/31.05.1946 г. – изпраща се Удостоверение № 42155 за връчване на Реджеп Али Джебиров един медал.

– Вх. № 1267/5.06.1947 г. Бордеро за изтеглена сума от БЗК Банка 311 142 лв. с/ка Оборотен капитал за стопанисване на общинска гора с. Борино.

– Вх. № 1396/13.06.1946 г. – Околийският комитет на ОФ гр. Девин иска списък на убитите партизани.

– Вх. № 1517/27.05.1946 г. – Заявление от председателя на Джамийското настоятелство Мустафа Али Люманов от с. Борино да се спре строежът на кооп. дом.

– Вх. № 1519/27.05.1946 г. – Околийският управител нарежда денонощно дежурство в общината до прибиране на реколтата.

През юли 1946 г. се изготвя сведение за пчеларите и пчелните семейства; за регистриране на занаятчийските работилници; за направена проверка на всички данъчни книжки и квитанции от ревизьор на бирниците гр. Пещера; за мерки за опазване на харманите и посевите; извършване на абонаменти; забрана за издаване на удостоверения за честност и благонадежност. Отпускат се пари за трапезария. Отчита се какво е състоянието на противопожарните уреди; подготовка на есенната сеитба и др.

– Вх. № 1619/15.07.1947 г. – готов е протоколът на комисията, назначена със зап. № 69, относно отчуждаването и заплащането на имота за построяването новото училище.

– Вх. № 1770/26.07.1946 г. – Телефонограма от Околийския управител, изискваща сведение за руските ученици и бежанци.

Няколко входящи писма са относно летните дневни детски домове; болестта бяс; план за сеното; начални преписки за построяване на телефонна линия; получаване на семейни членски карти; сведения за общинските индустриални предприятия. А от август започва уточняването на избирателните списъци; набавяне на зърнен и тревен фураж за общинските разплодници; доставяне и цени на зеленчуци; съобщение за унищожаване архивите до 1938 г. гр. Луковит.

– Вх. № 2079/24.08.1946 г. – сведение за засетите картофи.

– Вх. № 2090/26.08.1946 г. – Трудово горска производителна кооперация „Кастраклий“ изпраща Правилник за реда при смилането в мелницата на кооперацията.

– Вх. № 2094/26.08.1946 г. – Околийският ветеринарен лекар забранява купуването на овце без разрешение, поради болестта *шарка.*

– Вх. № 2097/26.08.1946 г. – от Околийския комисар, *„иска да даде на всяко лице от бъл. мохамедански произход допъл-*

нително по 1 кгр брашно“, а с № 2111 *по 100 гр маслини на всички българомохамедани.*

– Вх. № 2146/31.08.1946 г. – Окръжно № 21 относно Референдума – 8.09. Налице са няколко преписки за уточняване кой къде ще гласува. С вх. № 2252 са получени резултатите от народното допитване. Справка: На 15 септември 1946 г. е провъзгласена Народна република България. Смяната на държавната форма на управление е предшествана от референдум на 8 септември 1946 г. Според неговите официални резултати от 4 509 354 гласоподаватели в референдума участват 4 132 007 гласоподаватели (91,63 %), като 92,72 % от гласувалите се обявяват за премахването на монархията и обявяването на страната за република.

– Вх. № 2165/3.09.1946 г. – искане на списък на стопаните, нуждаещите се стопани от семена за есенното засяване.

– Вх. № 2237/7.09.1946 г. – Окръжно № 3487 за уреждане на детските градини.

– Вх. № 2241/7.09.1946 г. – Заповед № 796 на Пловдивската областна дирекция относно есенната сеитба и да се даде възможност на селяните да я извършат с доброкачествени посевни материали.

– Вх. № 2270/12.09.1946 г. – от Министерството на общ. сгради, пътища и благоустройството, отдел Води и канализации съобщават, че са отпуснати 100 000 лв. за водоснабдяване с. Борино.

– Вх. № 2324/17.09.1946 г. – от Околийския управител гр. Девин относно номериране на дворните места.

През месец септември има входящи писма за събиране на картофите, цената на брашното, препоръка да се чества Септемврийското въстание 1923 г., указание да не се дава сено на минаващи през селото коне; събиране наряда за сено, картофи и др., сведение за броя на добитъка и др.

– Вх. № 2497/7.10.1946 г. – кооперация „Кастраклий“ съобщава, че е събрала от мелницата 1347,300 кгр ръж; 51,800 кгр ечемик; 10,200 кгр пшеница.

През месец октомври 1946 г. се дават указания за събиране на жълъди; уточнява се броят на подлежащите за оземляване

стопани; актове от различен характер; одобрение на плана за водопровода на с. Борино; съобщения за изгубени животни и предмети; забрана – да не се дава на войниците-коняри сено, а да си носят; телефонограма от милицията с питане колко къщи има в селото, колко от жителите са българи и турци поотделно.

– Вх. № 2577/18.10.1946 г. – от Околийския управител – да се премахнат табелите в общината „Царство България“ и да се заменят с „Народна Република България“.

– Вх. № 2708/31.10.1946 г. – от Гл. учител – внася списък на децата, които имат нужда от гумени цървули.

– Вх. № 2854/14.11.1946 г. – от Околийския управител гр. Девин – да се създаде комитет за събиране на средства с цел изграждане паметник на Хр. Ботев.

– Вх. № 2954/30.11.1946 г. – от Околийския агроном, отпуснати 80 бр. овощни дръвчета.

– Вх. № 2972/27.11.1946 г., относно приемане на работници по поддържане на пътища.

– Вх. № 2992/2.12.1946 г. – от Околийския комисар, чиновниците да се ползват с предимство при разпределение на нарядите.

– Вх. № 2924/2.12.1946 г. – Околийският лекар отпуска за раздаване 100 бр. сапун на въшливи семейства.

През декември 1946 г. идват няколко писма-указания за предстоящото преброяване. По-късно официалната статистика съобщава: общ. Борино към 31.12.1946 г. е с площ 173,204 кв. км, и население 2784 жители.

– Вх. № 3008/2.12.1946 г. – Областният инженер от Пловдив *„отпуща 100,000 лв. за водоснабдяване на селото“.*

– Вх. № 3016/3.12.1946 г. – Кооперация „Омана“, с. Змейца, иска ремонт на пътя от „Студеното корито“ до с. Борино за превоз на трупи.

– Вх. № 3021/5.12.1946 г. – изпращане на Акт № 127 от *Гл. т. п. Дирекция Пловдив,* относно изчезнала жица между Девин и Борино.

– Вх. № 3027/5.12.1946 г. – До 15 дек. да се даде сведение *как се изхранва населението.*

– Вх. № 3051/25.11.1946 г. – от Гл. директор на статистиката: *„листчетата за умиране да се заверяват и от лекаря“.*

– Вх. № 3054/7.12.1946 г. – получаване на Окръжно № 6908 за възложения наряд за пшеница и ечемик.

– Вх. № 3055/7.12.1946 г. – получаване на Окръжно № 6913 относно провеждане на акция за събиране на продукти и пр.

През декември се проследява съхраняването на посевите за пролетта. Откриват се счетоводни и 60-дневни земеделско-домакински курсове. Изготвя се списък на домакинствата, подлежащи на изхранване; на лицата, които не са получили дърва; сведения какъв е броят на добитъка; списък на всички действащи предприятия; събиране на мас от заклáните прасета; сведение за подлежащите на причисляване към държавния фонд земи и др.

– Вх. № 3121/13.12.1946 г.- от Околийския управител *„относно записване поданството на боринци дошли от Гърция и Югуславия“.*

– Има искания за издаване на удостоверения за признаване на лицето за „беден“ и *„за честност и благонадежден“.*

Първите писма от 1947 г. са свързани с преброителните документи; изготвянето на статистически данни за живите и умрелите хора, за сватбите.

– Вх. № 35/4.01.1947 г. – телефонограма от Околийския управител *„да се даде по 150 гр масло на член“* и по-късно разпределение на нарядните стоки.

– Вх. № 51/10.01.1947 г. – от Околийския управител гр. Девин *„относно съобщаване на джамийското настоятелство да се явят на 17 т.г. в Тешел за доброволно спазаряване на отчуждения имот в м. Тешел“.*

– Вх. № 62/9-01.1947 г. – от Дирекция Храноизнос, че кооперация Кастраклий *„се одобрява за агент продавач на храни“.*

– Постъпват окръжни относно гербовия налог, работа с душевноболни, отпразнуване деня на детето; отпускане на обувки, плат, прежда и др.; актове за непредадена реколта и др.

– Вх. № 120/15.01.1947 г. – телефонограма от Околийския управител за издаване на милиционерски разрешителни на всички амбулантни търговци.

– Вх. № 128, 129/16.01.1947 г. – искане за месечен отчет за изхранването на добитъка и населението, за изчистване на заснежените пътища.

– Вх. № 165/18.01.1947 г. – от Околийския комисар гр. Девин, Заповед № 10, относно деклариране виното и гроздовата ракия.

– Вх. № 169/18.01.1947 г. – от Околийския комисар гр. Девин, Заповед № 9, *„по колко хляб се полага на член".*

– Вх. № 200/21.01.1947 г. – съобщение, че в гр. Девин е образувано Българо-съветско дружество.

– Вх. № 204/23.01.1947 г. – Окръжно № 221, относно електрификацията.

В края на месец януари 1947 г. се искат отчети за пчелните семейства, за отделните стопанства и работната ръка, за състоянието на пътищата; сведение за преселници в Беломорието, за броя на торищата, за обработваемата площ в дка, за изпълнението на нарядите, състоянието на общественото подпомагане, експлоатацията на кариерата, за наличните земеделски оръдия и машини, за овощните градини и фондовите земи, по задължителната застраховка на посеви и пчели, за движение на брашното и др.

– Вх. № 370/10.02.1947 г. – Телефонограма от Околийския управител, че Неврокопското околийско управление няма да приема заявления *„за закарване добитъка на зимна паша".*

– Вх. № 380/11.02.1947 г. – телефонограма, че в с. Гьоврен има карантина.

– Вх. № 387/11.02.1947 г. – околийският агроном с Обявление № 212 съобщава разпределението на млекопреработвателните райони.

– На 23.02.1947 г. Народна кооперативна болница има общо годишно събрание. Извършва се застраховане на домашните животни и земеделските посеви.

– Вх. № 429/17.02.1947 г. – служебно писмо *„относно образуване на Акционен комитет за събиране помощи за Румънските деца".*

– Вх. № 473/19.02.1947 г. – искане за организиране на Противопожарна служба.

– Вх. № 560/26.02.1947 г. – Околийският управител уведомява, че се дават 4 дни домашен отпуск на служители, които участват в Български червен кръст.

– Вх. № 610/6.03.1947 г. – телефонограма относно обменяне на банкнотите от по 200, 250, 1000 и 5000 лв. с 3 % всички бонове.

Вх. № 616/6.03.1947 г. – от околийския агроном, да се пестят семената на влакнодайния лен, поради ограниченото количество.

Вх. № 654/12.03.1947 г. – описване на всички държавни имоти.

16.03.1947 г. – Крайният срок за обмяна на парите.

Вх. № 734/16.03.1947 г. – обир в кръчмата на Тодор Згуров и Костадин Згуров.

През март 1947 г. има поредица указания по засяване на фуражни култури, пролетното засяване, засяване с овощни дръвчета; застраховане на посевите и пчелите, преброяване на домашните животни, цената на яйцето да е 8,50 лв.; за „говежди разплодници“, „магарешки жребец“ и пр.

– Вх. № 808/25.03.1947 г. – Окръжно на МВрР относно изтеглянето на съюзните войски.

В края на месец март 1947 г. се иска броят на млекопреработвателните заведения, на певците, хумористите и пр., на превозните средства, на употребата на изкуствените торове, раждания, умирания, женитби, бракоразводни, планът за новострящото се училище и др.

2. Изходящ дневник (декември 1945 г. – октомври 1946 г., юни 1949 г. – юни 1950 г.)

– Изх. № 1574/5.12.1945 г. – до БЗК Банка Девин, че няма в общината приселници.

Издаване на удостоверения за семейни и др.; преписки със съседни кметове по конкретни актове; искания за предаване на облигации на конкретни лица; отговори до данъчния началник, горските стопанства в околията, кооперацията; предаване на списъци до институции, но не се посочва от какъв характер са и др.

– Изх. № 1732/31.12.1945 г. – до Околийския управител гр. Девин, че през месец декември няма произшествия.

– Изх. № 7/2.01.1946 г. – запитване дали следва да получат семейни добавки лицата работещи в общинските гори.

– Изх. № 16/1.01.1946 г. – отчитане умиранията и ражданията в общината; в това число и писма до кметове на съседни общини в отговор на различни писма, издадени удостоверения на лица, отчети за изпълнени окръжни, предаване на разписки и протоколи до Околийския управител и други инстанции, преселвания, изпращане на поверителни доклади; протокол за прекратяване болестта *шап* и др.

– Изх. № 218/1.02.1946 г. – до *„Магазин Илия Згуров, тук, относно приемането и предаването на кибрита“.*

– Изх. № 219/1.02.1946 г. – до Началника на 21 Военно окръжие, гр. Пловдив, относно *„изброените специалности, които трябва да се представят“.*

– Изх. № 261/11.02.1946 г. – до БНБ Девин, *„сведение за сградите и стойността им“.*

– Изх. № 29/14.02.1946 г. – до Председателя на местния комитет на РМС, *„че общинските стаи са заети“* (в отговор на вх. № 329).

– Изх. № 304/16.02.1946 г. – до Околийския комисар гр. Девин с *„протокол за коригиране превоза от Девин – Борино“.*

– Изх. № 347/21.02.1946 г. – до Д. Гочев, Пловдив, отчита се проверката на спиртните питиета.

– Изх. № 373/25.02.1946 г. – изготвя се и се изпраща до Околийския управител регистър на домашните животни.

– Изх. № 407/2.03.1946 г. – до Околийския комисар гр. Девин, броя на членовете, подлежащи на изхранване за м. април.

– Изх. № 432/7.03.1946 г. – на Главна дирекция на Статистиката София се изпраща препис от главния отчет за 1945 г.

– Изх. № 434/7.03.1946 г. – до Държавен институт за елени София, че в района няма елени.

– Изх. № 446/8.03.1946 г. – до началника на Областна служба по общ. грижи Пловдив – *„само един глухо-ням“* (коректно ще премълчим името от мъжки пол).

– Изх. № 451/11.03.1946 г. – *„До мелничарите в района на общината – Ах. Т. Велиев, Мустафа Ах. Кюсе, Ах. Юс. Чешлиев, кооп. „Кастракли“ – относно регистрирането на мелниците.“*

– Изх. № 467/13.03.1946 г. – чрез Околийския аграном Девин до областна служба Земеделие, Пловдив – обжалва се решението, относно определеното количество 10 л овче мляко на глава.

– Изх. № 530/26.03.1946 г. – до околийския ветеринарен лекар, че от глад има умрели само 7 коня.

– Изх. № 535/26.03.1946 г. – до Околийския началник на Нар. милиция – списък на алкохолиците.

В края на месец март се изпращат до съответните инстанции списъци на децата, подлежащи на ваксинация; сведения за животните, умрели, регистрирани кучета; до БКП Девин известие, че има от длъжниците избягали в Турция, че всички сгради са застраховани; удостоверения за безплатно пътуване по БДЖ и др.

– Изх. № 598/3.04.1946 г. – до Околийския инженер Девин *„за поправка пътя Борино-Тешел“.*

– Изх. № 607/4.04.1946 г. – до Околийския агроном, че *„в общината нема комплексни овощни градини“.*

– Изх. № 625/5.04.1946 г. – заверка на подписите на новоизбраните Управителен и Контролен съвет на кооперация „Кастракли“.

– Изх. № 663/8.04.1946 г. – до местния комитет на ОФ, до РМС и ЗМС, до ж. дружество и Гл. учител за *„повсеместната акция по почистването“.*

През април, май 1946 г. се потвърждава, че няма детски домове. Продължават справките за животните, засятата площ и издаването на удостоверения от различен характер; връчването на повиквателни заповеди; обменът на информация между кметовете на общини за самоличността на определени лица; изпращането на поверителни материали и документи (без да се посочва до кого и къде); продажбата на овце и кози. Васил Клинчев от гр. Девин проверява кошерите в общината. Отчитат си и преселвания на лица, както и други дейности.

– Изх. № 1105/11.06.1946 г. – резултати от преброяване на посевите.

– Изх. № 1113/13.06.1946 г. – телефонограма за записали се жетвари.

– Изх. № 1128/17.06.1946 г. – до Околийския комисар Девин *„донасяме за предадената извара над нормата“.*

– Изх. № 1133/18.06.1946 г. – до Председателя на кооперация „Кастракли“ – представяне списъка на стопаните за събиране на маслото.

– Изх. № 1135/18.06.1946 г. – до лесничея на Изворското държавно горско стопанство – представяне на два списъка на жители, които искат материал.

– Изх. № 1149/22.06.1946 г. – *„До Емил С. Попов гр. Пловдив да изготви план за резервоара“.*

– В края на месец юни 1946 г. се дават сведения за станали произшествия, за преселените и изселени през месеца, за заклания добитък, укритите овце през пролетта и др.

– Изх. № 1216/3.07.1946 г. – *„До Председателя на ОФ, комитет тук, относно представяне 2 души за общински съветници“.*

– Изх. № 1254/11.07.1946 г. – до Околийския агроном – за каракачанските стада.

– Изх. № 1381/1.08.1946 г. – до Областния инспектор по обществени грижи Пловдив, относно открит детски дом.

Налице са изходящи писма, свързани с животните, – заклан добитък, промени по домашните животни. Липсва регистър за кучетата. Изготвени са сведения за избирателите в селото (един екземпляр от избирателния списък се изпраща на околийския съдия в гр. Девин, изх. № 1488), за вълната, маслото, торищата и стърнищата след ожънването. Няма нови желаещи за овощни дървета. Отбелязани са връчването и връщането на призовки, актове и разписки на конкретни лица; също и донесение, че няма германски имущества. Изготвя се списък „за пожарогасачи“. В края на месец август се дава сведение до данъчния началник в Девин за събран поземлен данък и данък сгради; съобщава се, че няма произшествия за месеца; внасяне на определените данъци и финансови задължения на общината.

– Изх. № 1646/6.09.1946 г. – *„До строителния инженер Емил С. Попов искаме да извести на Област. Инжинерство какво стана с плана за резервоара на селото“.*

– Изх. № 1660/6.09.1946 г. – в общината няма приселници и бежанци.

– Изх. № 1663/7.09.1946 г. – до Околийския агроном – съобщение, че за домакинствата в района на общината за 1947 г. са необходими 10 000 кг изкуствена тор.

– Изх. № 1664/7.09.1946 г. до Околийския агроном – списък на земеделските стопани, нуждаещи се от есенни семена.

– Изх. № 1816/26.09.1946 г. – до Гл. директор на Статистиката – таблица обр. 2 за дворните места.

– Изх. № 1905/8.10.1946 г. – до председателя на Околийския комитет на Помощната организация – списък на пострадалите от Отечествената война.

– Изх. № 1914/8.10.1946 г. – до Околийския управител гр. Девин – в района на общината няма засята царевица.

– Изх. № 1917/8.10.1946 г. – до председателя на Областния комитет на Помощните организации *„представяме списък на ятаци и свързочници през 41-44 г.“.*

До края на месец октомври и средата на ноември вървят преписки за изборни карти, избирателни списъци; списъци на желаещи дърва; връчване на разписки, призовки, карти на обвиняеми; удостоверения за семейно и материално състояние, за семейни добавки; отпускане на нарядно брашно; сведение за засетите площи, повреди на земеделски култури от природни стихии и др.

За съжаление, поради влага и недобро съхранение част от деловодните дневници, в т.ч. и изходящите, са напълно унищожени, други не се четат (мастилото е избеляло от влагата).

– Изх. № 2166/16.06.1949 г. – до *„Пълномощника на съвета с. Грохотно: да съобщи на лицата които имат задържан добитък в Боринската община да внесат по 3000 лв. и коне да сторят това 7 дни същите ще бъдат продадени на търг“.*

– Изх. № 2172/16.06.1949 г. – до Труд и социални грижи, Девин, изпращане списъка на приетите работници по училищната постройка.

– Изх. № 2185/18.06.1949 г. – до Труд и социални грижи, Девин е *„донесено, че е открита Детска градина и че се посещава от деца“.*

– Изх. № 2219/20.06.1949 г. – до Околийския ветеринарен лекар Девин, че няма мляко за обществена консумация. Едновременно с това до края на месец юни 1949 г. се дават сведения за закупен и заклан добитък, за вълната, семената, добива, за болетта „шарка“ по овцете в района; няма произшествия; има 5 раждания, 1 умиране, 3 женитби. От издадените документи изскачат имената на *Вълко Стоилов Седенков* (зидар при училището), *Асан Ас. Кичуков* (учител), *Димитър Атанасов Метрев* (учител в Триград).

– Изх. № 2438/4.07.1949 г. – до магазинера на кооперация „Кастракли“: да започне раздаването на олиото, сапуна и др.

– Изх. № 02442/5.07.1949 г. – *„До всички мандраджии да дадат по едно дойло мляко за д-во Червен кръст и др.“.*

– Изх. № 2455/6.07.1949 г. – до Околийския комитет на отечествения фронт, *„съобщаваме кои лица ще отиват на погребението на Георги Димитров“.* № 2494 – същото съдържание.

Отпразнува се месеца на съветската култура.

– Изх. № 2499/9.07.1949 г. – телеграма до Васил Забралски, копие до Околийския народен съвет – поради липса на тухли се спира строежът на училището, а с № 2503 се нарежда на фабрика „Тешел“ да започне веднага направата на дограмата и чиновете за училищната постройка.

– Изх. № 2695/28.07.1949 г. – Рада Фил. Попова, „тук“, съобщава ѝ се, че е определена за домакин на детската градина. През същия период се въвежда *„възбрана на меда“, „семената да бъдат добре запазени“; „засяти 810 дка картофи“* и други до конкретни лица.

– Изх. № 2751/1.08.1949 г. – предаден е проекто-план за есенната сеитба.

– Изх. № 2756/2.08.1949 г. – до началника на ТПСтанция Девин, копие до Околийския налоден съвет с донесение, че куриера Райчо Бадев не донася пощата до с. Борино.

От изходящите писма е видно, че се раздават купони, контролират се цените на определени хранителни стоки, зърнени храни, брашно и др.; отпуска се строителен материал за домашни нужди на определени лица; по раздадените удостоверения се разбира, че има бедни хора и им е необходимо безплатно лечение; ревизират се земеделски пенсии; подготовка за зимуване на животните в „чужди" землища; отчита се като цяло изхранването на населението; отчита се ожънатият овес, ръж и др.; купува се и се коли добитък, за което се прави отчет; назначава се комисия да провери попарените от слана картофи и др.

– Изх. № 3042/24.08.1949 г. – до *„Костадин М. Чинчев, Вълчан Ст. Пищалов и Петър поп Пандалиев тук, копие до началник Народна просвета, Девин да освободят дюкяните си за училище".*

– Изх. № 3043/24.08.1949 г. – до *„Мустафа Осм. Кушев, Джемал Ах. Кичуков и Юсуф Ахм. Чавдарлиев и др. да освободят по една стая за учителите".*

– Изх. № 3122/1.09.1949 г. – до Стройобединение Девин – да нареди пътят Тешел-Борино да бъде поправен.

– Изх. № 3184/6.09.1949 г. – до *„СНМ тук. Нареждаме да влезат във връзка със Селсъвета и почистят с трудодни училищата".*

– Изх. № 3185/6.09.1949 г. – до *„Костадин Згур. Шахънов тук, нареждаме гостилницата винаги да бъде отворена към 12 часа на обяд и вечер 17-18 часа и винаги да има готово ядене".*

– Изх. № 3188/6.09.1949 г. – на Б Ин Банка се съобщава, че училищната постройка се строи по стопански начин.

– Изх. № 3193/7.09.1959 г. – заповед за възбрана на меда.

– Изх. № 3213/10.09.1949 г. – до кооперация „Кастракли" – да се раздаде на всеки член по 600 гр захар и 125 гр сапун.

– Изх. № 3267/15.09.1949 г. – вика се Васил Белогащев Махмутица за покрива на училището.

Между 19 и 21 септември 1949 г. над 50 мъже получават повиквателна заповед за временна трудова повинност. По-късно за нуждите на населението се иска 200 кг арпаджик от служба „Земеделие“, Девин. Иска се разрешение зидарите при училищната постройка да работят извънредно; дава се заявка до „Търговия и продоволствие“ – Девин, за нуждите на населението да се доставят 120 бр. готварски печки и 100 бр. отоплителни. Забрана за продаване на картофите, на зеленото грозде.

– Изх. № 3578/1.09.1949 г. – Списък на непроизводителното население.

– Изх. № 3583/1.10.1949 г. – нарежда се на Милка З. Белакова да ушие ризи на майсторите-зидари.

– Изх. № 3595/1.10.1949 г. – изпраща се сведение за засетите площи. Следват искания за 3500 кг брашно за населението, бетонно желязо 100 кг за училищната постройка, 19 листа шперт-плат.

– Изх. № 3658/8.10.1949 г. – Съобщава се на *Илия Згур. Шахънов, Исмаил Боз Идризов, Джамал Ахм. Кичуков, Михал Радков и Махмуд Коджебашев,* че са в комисия *„да разпределят парите на бедните ученици“.*

– Изх. № 3679/11.10.1049 г. – до началника на Народната милиция – Девин *„съобщение, че исканата пушка е изпратена“.*

– Изх. номера от 15 октомври посочват Юсмен Дж. Кастов, Ахмед Ас. Хърлов са натоварени да откарат говедата на изселниците до гара Въча. Юсеин Ахм. Чавдарлиев и Джамал Джамалов Дрянов са натоварени да закарат овцете на изселниците до гара Въча; Никола Г. Сариев, Ахмед Кара Алиев, Ариф … (не се чете) Люманов и Осман Ал. Амзов са определени да закарат воловете с колите до гара Въча. Налице са и други преписки, касаещи процеса на изселване.

– Изх. № 3739/15.10.1949 г. – изпраща се списък на неграмотните и слабограмотните младежи, родени 1930, 1931 и 1932 г.

– Изх. № 3743/15.10.1949 г. – до директора на Изворско държавно горско стопанство, *„че козите през 1948 г. са били 20, но вероятно са били укрити или закупени през 1949 г.“.*

– Изх. № 3786/18.1949 г. – сведение за волските коли.

– Изх. № 3820/20.10.1949 г. – нареждане до Георги К. Таков и Иван П. Люнчев какъв размер чинове да правят.

– Изх. № 3954/1.11.1949 г. – съобщение, че няма болни от шарка.

– Изх. № 4099/9.11.1949 г. – събира се сведение за броя на прасетата и лицата, които ги отглеждат. Едновременно се дават данни за изваждането на картофите, посевите, продажбите в Хоремаг. Съобщава се на гражданите, че ако открият грешки в избирателните списъци, лично трябва да сигнализират в общината. Определят се две избирателни секции. Нарежда се на майстор-зидарите Костадин Ст. Сиденков, Тодор М. Сиденков, Никола Таков и Илия Таков да се явят на работа и да направят подпорната стена срещу Вълчан Ст. Пищалов. Посочва се необходимостта населението да бъде снабдено с керемиди. Отчита се, че заклан и закупен добитък през ноември 1949 г. няма. На 10.11.1949 г. са разлепени избирателните списъци.

– Изх № 4192/16.11.1949 г. – до Министерството на Народната просвета София, молба да бъде отпуснат лимит за четвъртото тримесечие на сума 2 615 505 лв.

– Изх. № 4272/19.11.1949 г. – до Директора на Първоначалното училище Борино, Съобщение, че учителите ще могат да закупят дърва срещу заплащане.

– Изх. № 4275/21.11.1949 г. – до *„Околийски комитет СБПФ Девин „съобщаваме, че имаме убит само Махмуд Ахм. Ибишев“.*

– Изх. № 4287-4295/21.11.1949 г. – от изпратени до определени лица писма се разбира кои ще са членове в избирателните секции: Згр. Шахънов и Алиме Муст. Велиева – членове, втора секция; Стефана Прангова и Сейди М. Велиев – подгласници, втора избирателна секция; Юсмен Хамид. Чешлиев и Али Юсм. Велиев – членове, първа избирателна секция; Вели Бейсим. Мехмедов и Никола Георг. Жайгаров – подгласници, първа избирателна секция; Стефан Ст. Николов – секретар, Реджеп Юс. Кору Асанов – член; Асан Ал. Люманов – член, Илия Згур. Шахънов и Осман Махмуд. Коджебашев – подгласници, общинска

избирателна комисия; Реджеп Ибр. Пехливанов – председател, Йосиф М. Гайдаров – секретар, общинска избирателна комисия.

На над 20 лица се съобщава да ликвидират козите. В същото време в района на общината има 4451 бр. дребен добитък; регистрирани са 10 бр. прасета за м. ноември; Главният учител отговаря за събиране на шипковия плод.

– Изх. № 4461/1.12.1949 г. – на всеки учител се отпущат по 50 кг картофи.

През месец декември за нуждите на земеделските стопани се отпущат 50 кг подкови, 3000 кг брашно за населението, 1000 кг месо, набавят се хранителни продукти на свободни *„като глобата се наложи за всяка укрита овца или коза, което трябва да възлиза в размер, колкото пари собственика е получил от предадената вълна, задължителна държавна доставка от тази овца и от предаденото мляко, което следва да предаде“.*

– Изх. № 43/6.01.1950 г. – възложеният наряд сено е изпълнен 100 %.

– Изх. № 47/6.01.1950 г. – до сл. Земеделие – Девин: *„съобщаваме, че нема токова място за язовир“.*

– Изх. № 190-199/19.01.1950 г. от издадените удостоверения за получена сума за извършена работа при училищната постройка е ясно кои лица са участвали в строежа – Петър Л. Даскалов, Атанас Н. Жайгаров (Соколовци), Манол Вълк. Пейковски (Солища), Димитър М. Сиденков (Стикал), Стоян Гр. Сиденков (Стикал), Тодор Мих. Сиденков (Стикал), Костадин Ст. Сиденков, Вълко Ст. Сиденков, Петър Ст. Сиденков. Справка: има и други лица участвали в строежа и оборудването. Налагало се е да се привличат майстори извън общината.

– Изх. № 242/24.01.1950 г. – телефонограма № 1063, относно провеждане на траурни събрания по повод смъртта на Васил Коларов, разпратена до ръководствата на БКП, БЗНС, ОФ, ДГС и др.

– Изх. № през януари 1950 г. – сведения за картофи за семена, за температурата и измръзналите есенни посеви, за приходите и разходите, за търговските предприятия и тяхната дей-

ност, за заклания и закупен добитък, за отчета на Хоремаг, за броя на вестниците, за ражданията, умиранията и женитбите, за бюджетния излишък за 1949 г.

– Изх. № 340/1.02.1950 г. – *„Обявление от Боринския народен съвет за даване на 1/2 част мелницата бивша собственост на Юсмен Забанов".*

– Изх. № 515/16.02.1950 г. – зап. № 2086 на ОкНС определя цената на бирата.

– Изх. № 567/21.02.1950 г. – обявление относно събирането на кости от животни.

– Изх. № 573/22.02.1950 г. – до ОкНС Девин *„да даде указание за одворяването".*

– Изх. № 580/22.02.1950 г. – съобщение, че в района няма индустриално предприятие.

– Изх. № 756/14.03.1950 г. – до Околийския народен съвет Девин – да разреши снабдяването на населението от с. Чала да бъде от Борино. Селсъвет Доспат следва да съобщи поименно жителите на с. Чала.

– Изх. № 781/15.03.1950 г. – разрешение пастърмата може да се продава на свободни цени.

– Изх. № 857/20.03.1950 г. – телефонограма – сведение за посевите.

– Изх. № 950/29.03.1950 г. – искане от ОкНС Девин да се определи комисия с вещо лице *„за изработените чинове".*

– Изх. №-ра през април 1950 г. дават сведения за посевите, липса на фасул в магазина, изкупуване на вълната, дажбите на чиновниците, движението на брашното, за умиранията, ражданията и женитбите; искане да се измени планът за месото и др.

– Изх. № 1441/6.05.1950 г. – забранява се клането на животни.

– Изх. № 1503/9.05.1950 г. – искане да се отпусне сумата от 4245 лв. за закупуване на физкултурни пособия.

– Изх. № 1512/10.05.1950 г. – до ОкНС Девин *„нямаме ветиринарен лекар".*

МЕСЕЦ Януарий 1950 ГОД.

№ по ред	Ден на регистрирането	До кого е писмото и вкратце съдържанието му	Съответствуващите номера по вход. дневник: По повод на който се изпраща писмото	Под който по после е записан отговора на писмото	Черновката е турната в: Дело №	Преписка №	Забележка
329	31.I	Окол. нар. съвет сл. труд и социални грижи Девин съобщаваме, че на писмото Ви под. №: 16204/49 год. сме отговорили с №: 4864/49 год.	235		10		
330	"	Окол. съдия донасяме, че протестирани полици през м. Януарий 950 г. нямаме.			16		срочно
331	"	Окол. нар. съвет сл. залед. и гори в. дело Девин съобщаваме, че през м. I. нямаме регистр. прасета и кучета.			10		срочно
332	"	Окол. нар. съвет Девин съобщаваме, че през м. I 950 год. нямаме произшествия			15		срочно
333	"	Окол. статист. ръковод. Девин изпращаме 2 акта за нагущане движността статистик Димитър Тодор. Бърганов	243		11		
334	"	Окол. нар. съвет Девин сведение за бр. на вестниците.			5		срочно
335	"	Същия мест. индуст. и занаятие Девин изпращаме 3 месечни сведение на занаят.			10з		срочно
336	"	Същия фин. служба Девин молим да ни се върне 1 екз. от [illegible] отчет изпр. с писмо № 207/9.50 г.			2		

***Факсимиле** на Изходящ дневник, 1950 г.*

– Изх. № 1521/10.05.1950 г. – до БНБ Девин, искане да се прехвърлят 500 000 лв. на читалището. Преди това се иска помощ за него от ОкНС Девин и финансовия началник Девин.

– Изх. № 1585/15.05.1950 г. – съобщава се на Председателя на читалището, че с бордеро № 6776 е приведена сумата от 500 000 лв.

– Изх. № 1641/17.05.1950 г. – до ОкНС, поверителна служба Девин *„изпращаме 18 – списъка-описи на изселниците от общината ни“.*

– Изх. № 1669/17.05.1950 г. – търсят се 4 души зидари за довършване на училищната постройка.

– Изх. № 1705/20.05.1950 г. – до ОклНС сл. Земеделие – общината има нужда от вършачка.

На 26.06.1950 г. се извършва преглед на добитъка, превозните средства и амунициите. За целта на над 150 поименно изброени лица се изпращат съобщения за явяване и съдействие. От други изходящи писма става ясно, че на територията на общината няма музеи, че за училищната постройка са необходими 10 000 кг вар; има стопани, които не са предали нарядната вълна. Уведомяват се над 50 лица, които трябва да предадат масло; други 17 – мляко. Контролира се строежът на къщи и плевни; декларира се непроизводството на зърнени храни от лица. Със събирането и отчитането на отпадъци се занимава кооперацията. В края на месец май 1950 г. общината съобщава, че пасищата и ливадите са почистени; пътят Борино – Тешел се поддържа; води се регистър на магаретата.

Рутинно през юни 1950 г. се издават удостоверения на лица, отчита се предаването на определените наряди, финансови отчети и планове. На 83 лица се връчват повикателни заповеди за временна трудова повинност.

Заведеният Изходящ дневник е прошнурован, но липсват начални и крайни страници. Затова „неточно“ отбелязваме, че е от 13.06.1949 до 9.06.1950 г.

3. Касова книга (юни 1945 г. – януари 1948 г.)

Тя е част от текущата дейност и преди всичко финансова отчетност. Касовата книга е по-скоро четиво за финансисти, но любознателният читател може да добие представа какви са били приходите и разходите на общината, за какво са се изразход-

вали средства и от какво и от къде са идвали. Това разкрива дейностите и плановете на администрацията. Самата Касова книга се води по образец, който ще посочим (в отделни графи): *№ на касовата книга; № на квитанцията или платежната заповедъ; Записано в партидната книга за прихода или разхода (с., №); Наименование на приходите и разходите; приходъ; разходъ; наличностъ.*

Произволно ще предложим данни от различни периоди: 22.08.1945 г.: Има само приходи – както следва: *недобори данък сгради* („недобора“ включва самите неплатени данъци от минали години и лихвата за просрочие, а не само лихва) *– 20, недобори скотовъдни – 77, данък сгради – 532, поземлен данък – 1271, такса вода – 1790, падарщина – 3434, такса кола – 92070, 5% обществени бедствия, 90% от 45% за държавата – 324, 10% от 45% за общината – 34, такса скот. Фонд – 3093, Такса удостоверения – 1000, глоби – 10600* (това е един от най-големите приходи), *обез….* (не се чете) *полски имоти – 4638, лихви закъснение – 980, такса надписи – 8000, такса мелници – 10000, такса гатери – 10000* (вторите два големи прихода), *временна трудова повинност – 100, такса разгласа – 50, общински недобори – 2239, недобори – общински сгради – 122, недобори – поземлен данък – 232, недобори – скотовъдни – 433, данък сгради – 352, поземлен данък – 356, падарщина – 4490, такса вода – 6480, такса кола – 3250, 5% обществ. бедствия – 8,905 от тях 45% за държавата – 183,10% от 45% за общината – 20, глоби – 2000, лихви закъснение – 845, обез/щ) полски имоти – 2439, такса скот фонд – 5123, 2% многодетни семейства – 7, сергийно право – 1000, кръвнина – 277, разгласа насел – обявления – 50. Всичко на 22.08.-945 – приход 320,631; разход от предходни месеци – 108,998 и наличност – 211,633.*

Книгата не се е попълвала ежедневно. След 22 август е отбелязано 27 – *изплатено за заплати на общинските служители за месеците: април, май, юний, юлий, август 1945 г. – 171,334.* От 30 август се отива на 28.09, когато се изплащат заплатите на общ. служители за септември 1945 г. – 39864. Касовата книга посочва, че на 31.12.1945 г. приход – 1,419,040; разход –

794,804; наличност – 624,236. На 15 януари 1946 г. са посочени сумите, внесени от излишъка по скотовъдния бюджет – 38,110, по общинския бюджет – 135,331, по училищния бюджет – 39, 977, като са посочени номерата на отделните бордера. Така финансовата година приключва с изравнени приходи и разходи – 1,789,113 лв. Внесеният излишък от общинския бюджет общината отново го заприходява на 28 март 1946 г. с чек № 023182-946.

Освен за заплати, правят се други разходи. Някои от тях са посочени на 28.05.1946 г.: *Униформено облекло на общинските служители – 8950, купуване на мебели и пр. – 35,606, канцеларски разноски – 13,9078, общинска библиотека – 3152, застраховка общ. дом – 1762, дългове – 13277, покупка на книжа – 2500, канцеларски разноски – 818, извозване камъни – 44,440, з/ка общ. обор – 643, телефонни разговори и др. – 8530. По-късно, на 10 юни, доставяне камъни и др. За резервоара – 28,680, стопанска експлоатация на общинските гори – 440,317, и още 203 380 на 15 юли друг вид разходи – пътни и дневни пари – 21268, канцеларски разноски – 600, общинска библиотека – 1520, направа подпорна стена – 6500. На 26 юли и порционни пари – 7240, обезщетения на полски имоти – 35317. На 28.09.1946 г. се заплащат тухли за училището – 98,098, помощ за разни дружества и организации – 37800. На 21.10.1946 г. направа на водоем към водопровода –27,260.* Отделят се средства за предпазване и прекратяване на бедствия, за преброяване на посевите, за командировки, осветление и отопление, поддържане на общинските здания, поддържане и направа на пътища (26.11. – 24,102 лв.), поддържане на домакинската и превозна служба, помощ и възнаграждение за 1 говежди мъжки разплодник, абонамент на ДВ и др., посрещане на видни гости и народни тържества. По-голям разход е за направа, поддържане, разширяване на водопровода и резервоара – 129,016 лв. След внесения излишък от скотовъдния фонд (27197) и общинския бюджет (660) финансовата 1946 г. приключва с изравнени приходи и разходи на стойност 2,610,044 лв.

Разходите и приходите през 1947 г. не се различават коренно от предходните. Прави впечатление, че от август 1947 г.

общината плаща прогресивен данък (16 618 лв.); отделят се средства за отдел „Култура“; вноски „Пенсии за изслужено време“ – на 1.09.1947 г., 128 302 лв.). През ноември се отделят средства за подпомагане на здравните нужди. Продължава отделянето на средства за поддържане на общинските гори (149 049 лв.) и водопровода (194 241 лв.), за Народна кооперативна болница са дарени (73 250), за изработване план на училището – 31.12.1947 г., 251 890 лв. От направената справка е видно, че 1947 г. приключва с увеличени приходи и разходи спрямо предходната, възлизащи на 3 294 615 лв.

Разгледаната архивна единица, съдържаща 50 листа, е заверена на 18.02.1948 г. от Секретар-бирник Чернев.

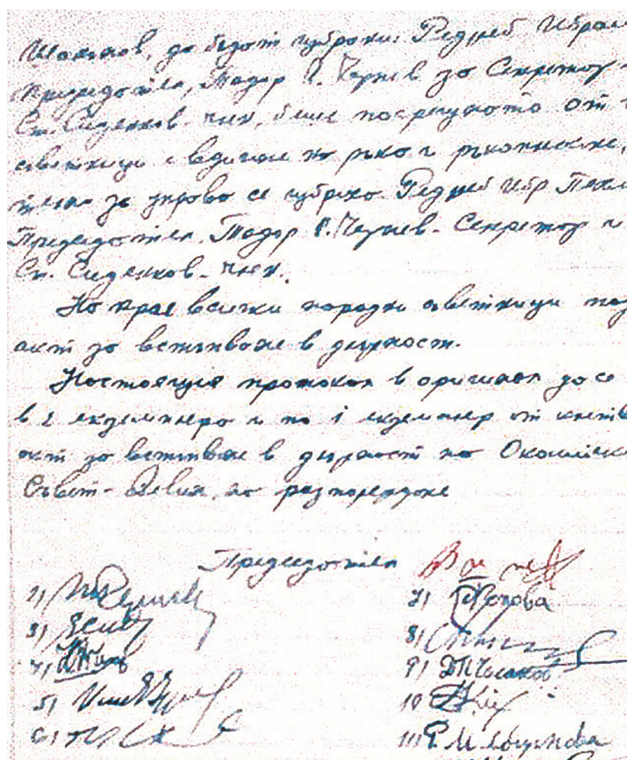
4. Протоколна книга (януари 1949 г. – август 1953 г.)

– № 1/14.01.1949 г. отразява обсъждането на откриването в Борино на нова Пощенска телеграфо-телефонна станция. Поема се ангажимент за предоставяне на безплатен терен, изграждане на типова сграда, осигуряване на нужния инвентар и оборудване. Тя е предвидена по План 1949-1951 г.

В протоколите се дискутират проблеми, свързани с годишния бюджет, водопровода, залесяване на обекти, строежа на училището, назначения. С Протокол № 14 се взема решение да се каптира м. Караджа, да се осигурят 600 м дървени тръби, за да се докара водата до селото.

– № 17/14.02.1949 г. определя наемите за 1949/1950 стопанска година на декар земя, както следва: а) ниви – 300 лв. год. наем; б) ливади – по 400 лв. год. наем; в) градини – по 500 лв. год. наем.

– № 1/2.06.1949 г. по предложение на съветника Илия Згуров Шахънов с пълно единодушие, „с вдигане на ръка и ръкопляскане“ за „управа се одобрява“ Реджеб Ибр. Пехливанов – Председател, Тодор Г. Чернев – Секретар и Стайко Ст. Сиденков – член. Участвали в заседанието и подписали протокола са тримата гореизброени и съветниците: Юсмен Хам. Чешлиев, Илия Згуров Шахънов, Реджеб Юсм. Коруасанов, Радка Фил. Попова, Асан Али Люмнов, Димитър Петров Чолаков, Джамал Ахмедов

Шакиров, да бъдат избрани: Реджеб Ибра[illegible]
председател, Тодор С. Чернев за секретар [illegible]
Ст. Сидеров – член, бяха посочвато от [illegible]
съветници с вдигане на ръка и ръкопляскане[illegible]
[illegible] за упрово се избраха Реджеб Ибр. [illegible]
Председател, Тодор С. Чернев – Секретар и
Ст. Сидеров – член.

На края всички народни съветници по[illegible]
акт за встъпване в длъжност.

Настоящия протокол в оригинал да се [illegible]
в 2 екземпляра и по 1 екземпляр от клетв[illegible]
акт за встъпване в длъжност на Околийс[illegible]
Съвет – Девин, за разпореждане

Председател [illegible]

***Факсимиле** на Протокол № 1/2.06.1949 г.*

Кичуков, Руса Милушева Сбиркова, Мохамед Исуф. Чавдарлиев и Алиме Мус. Велиева.

– № 10/20.09.1949 г. утвърждава („определя“) следните строителни зони: първа – „от моста над общината по шосето – главната улица до моста за с. Доспат в периметър 100 м отляво и дясно от самата улица“; втора – „останалите сгради и дворни места в чертите на селото“; трета – извън чертите на населеното място.

– № 15/17.10.1949 г. е протокол, носещ конкретика в данните и начините на транспорт за посочения период на стоки от и за Борино. Определени са два вида транспорт – коларски и самарен, километрите от точка до точка за 1 кг товар. Така например коларски превоз от м. Извора до Борино, 6,5 км по 2 лв. за кг, а при самарен превоз – 3 лв. за 1 кг; с. Борино – с. Чала, 9 км, при коларски превоз по 3 лв., а при самарен превоз по 4 лв. за 1 кг товар; с. Борино – с. Змейца, 12 км, при коларски превоз по 3 лв. за 1 кг, при самарен – по 4 лв. за 1 кг.

– № 22/20.11.1949 г. изцяло обсъжда проблема с неграмотността и се приема решение за изграждане на комитет, който следва да обиколи селото, разделено за тази цел на 5 района,

и агитира населението за участие в ограмотителния курс. Особено внимание се отделя на младежите, родени през 1930 – 1932 г. От протокола е видно, че в проведеното заседание участват учители и председатели на политически организации.

– № 10/15.02.1950 г. изказва мнение и предложение с. Борино „да се категоризира като планински район и има планински характер".

– № 17/7.04.1950 г. на основание предписание на Министерството на комуналното стопанство и благоустройство и съгласно чл.276, алинея 4 от Правилника за изграждане на населените места (ДВ, бр. 51/1950 г.) „определя за център на селото пред общината, където са построени почти всички обществени сгради и на средата на селото. Главни улици отговаря да има две, едната от началото на селото до къщата на Шабан Кичуков и от моста пред Стефан Янев за с. Доспат".

– № 20/19.04.1950 г. приема оставката на Реджеб Ибраимов Пехливанов по негова молба. По предложение на Стайко Седянков за председател се избира Георги Райчев Балабанов. Единствено Юсмен Халилов Чешлиев се въздържа при гласуването.

Въпреки това протоколно решение Пехливанов продължава да ръководи общината до избирането на *Димитър Петров Чолаков* за Председател на 27 април 1951 г. и за член на управата Местан Ахмедов Даракчиев.

Протоколират се обсъждания и решения за доброволен труд на гражданите за „поправка на пътищата", хода на сеитбата и строежа на училището. Одобряват се решения на управата от предходни протоколи, изслушват се председателите на различните комисии, дейността на Боринския народен съвет за календарната 1951 г.

– № 4/29.03.1952 г. „Мандрата да започне работа на 20 май т.г.".

– № 1 за 1953 г., но проведен на 24.12.1952 г. – Първа сесия на новоизбрания местен народен съвет, която се провежда тържествено в сградата на читалище „Обнова". Съгласно посочения протокол присъстват избраните местни депутати: 1. Реджеб Ибраимов Пехливанов, 2. Костадин Дамянов Сариев, 3. Анастас То-

мов Масурски, 4. Кемал Ахмедов Кара Небиев, 5. Маруда Георгиева Герзилова, 6. Манол Николов Стаматов, 7. Юрдан Николов Радков, 8. Руса Милушева Сбиркова, 9. Юрдана Василева Сариева, 10. Тодор Згуров Шахънов, 11. Димитър Петров Чолаков, 12. Ахмед Сюлейман Кичуков, 13. Джемал Ахмедов Кичуков, 14. Алиме Мустафова Велиева, 15. Айше Ахмед. Абдариман Ходжова, 16. Димитър Цолов Вълков, 17. Местан Ахмед Даракчиев, 18. Халил Сюлейманов Чаушев, 19. Асибе Юсеинова Чаушева. (Редът и записването на имената са по протокол.) Присъства представител на Околийския Народен съвет Асан Гогушев и 83 граждани. Въпроси задават: Иван Лючев, Ахмед Кичуков, Манол Стаматов, Кемал Кара Небиев, Анастас Масурски, Добрик Панайотов, Халил Чаушев, Димитър Долев, Асан Гогушев, Никола Славчев (член на ОК на БКП Девин). На четирима от присъстващите се възлагат първи поръчения. На Кемал Кара Небиев – да се чакълира шосето Тешел – Борино, да се построи мелница, перални и изготви план на селото; на Димитър Цолов – електрификация на селото; на Манол Стаматов – към мелницата да бъде изграден дарак; на Халил Чаушев – с. Чала да се свърже с телефонни жици със с. Борино, поправка на пътя Чала – Борино и водопроводните тръби в Борино. С явно гласуване е избран новия Изпълнителен комитет в състав: Реджеб Ибраимов Пехливанов, Костадин Дамянов Сариев и Анастас Томов Масурски. Утвърждават се постоянни комисии и съставите им: Селско стопанство, горите и скотовъдството с председател Кемал Ахмед Кара Небиев; Финанси, търговия, продоволствие с председател Ахмед Сюлейман Кичуков; Комунално стопанство и благоустройство, местна индустрия и занаяти с председател Манол Н. Станчев; Народна просвета и социални грижи, физкултура и спорт с председател Димитър Вълков Цолов; Народно здраве и санитарно, ветеринарно дело с председател Димитър Петров Чолаков.

№ 2/21.01.1953 г. – протокол от втора редовна открита сесия, която обсъжда пролетната сеитба, дърводобива, поръченията на депутатите, протичане на учебната 1952/53 г. От поставените въпроси и възложените поръчения се очертават основните проблеми на селото – посевният план, семенният фонд, чакъли-

рането на шосето Тешел – Борино, електрификацията, финансовите наказания за родители, чиито деца не посещават училище, хигиената и отоплението на училищната сграда (директор е Хр. Кагулева, зам.-директор – Величка Узунова).

№ 8/07.1953 г. обсъждат се два въпроса – плановете по животновъдството и дърводобива. Открояват проблеми, свързани с необходимостта от специалист-осеменител, по-добри фуражи, намаляване на безразборното клане на разплоден добитък, хигиена в оборите. Разпределят се задачите за изпълнение плана по дърводобива.

№ 10/22.08.1953 г. По повод Отчетния доклад за първото полугодие на Председателя и станалите разисквания са протоколирани решения като: обезпечаване присъствието на населението на сесиите; контрол по неизпълнение на решенията; „разгръщане критиката и самокритиката; подкрепяне на самоинициативите; организиране на просветни мероприятия; „...да се разгори всецяло масово социалистическо съревнование за изпълнение на всички стопански планове...“.

Регистри за гражданско състояние

1. Законово основание

Само няколко години след Освобождението на България от османско владичество с Указ от 10.12.1880 г. се утвърждава Закон за забележаване ражданията, женитбите и умиранията (ЗЗРЖУ). Съгласно този закон регистрите по гражданско състояние са се водели от енорийските свещеници, имамите и хаатибите, които са били длъжни да отбелязват в особен регистър всяко раждане, женитба и смърт.

Реално действието на Закона за забележаване ражданията, женитбите и умиранията се отразява едва след въвеждане на официални регистри по гражданско състояние през 1892 г., когато ЗЗРЖУ възлага на общинските съвети дейността по регистрацията на населението.

Актовете за гражданско състояние са въведени от 1.01.1893 г. със Закона за забележаване ражданията, женитбите и умира-

нията от 15.12.1892 г. Фактическите регистри започват да се водят след обнародване на „Правилника за забележаване ражданията, женитбите и умиранията“ от 24.03.1893 г. Според този правилник доказателство за настъпването на събитие по гражданско състояние (раждане, брак и смърт) е само съставеният съгласно закона и правилника акт за гражданско състояние.

От 1.01.1921 г. на основание на Закон за регистър на населението от 19.12.1920 г./ДВ, бр. 214 от 21.12.1921 г. се въвеждат регистри за населението въз основа на сведения, които дават главите на домакинствата при общото преброяване на населението, извършено на 31.12.1920 г. В регистъра се записват всички жители на общината, които имат постоянно местожителство в нея. Воденето на регистрите за населението се възлага на градските и общинските кметове. Тези регистри са се водили до въвеждане на Единната система по гражданска регистрация през 1977 г., когато лицата са получили ЕГН.

Официално регистрите по гражданско състояние се съставят в кметствата след 24.03.1893 г. с приемането на Правилник към Закона за забележаване на ражданията, женитбите и умиранията, приет на 15.12.1892 г. С приемането на закона за първи път се въвежда официална документална форма за доказване на събития по гражданското състояние. Преди въвеждането на актовете по гражданско състояние събитията раждане, женитби и умирания са се доказвали чрез свидетели и с писмен документ. Съществували са и църковни регистри.

2. Актове за гражданско състояние

Акт за раждане се съставя при раждане на всяко дете, дори да е мъртвородено. След проверка на фактите длъжностното лице съставя акта. До 5 дни актът трябва да се обяви. Вписва се в *регистър за ражданията.*

Акт за сключване на граждански брак се съставя в присъствието на страните и свидетелите, които изслушват прочитането на акта и го подписват. Вписва се в *регистър за женитбите.*

Акт за смърт се съставя въз основа на обявяване, направено от пълнолетно лице, с представяне на медицинско свиде-

телство, издадено от здравно заведение, удостоверяващо причината за смъртта. Вписва се в *регистър за умиранията.*

Съставяне на актове за гражданско състояние. Актове за гражданско състояние се съставят от длъжностните лица по гражданско състояние, в общината или кметството, на чиято територия е станало събитието. Актовете за раждане или смърт се съставят въз основа на обявяване: А) Обявител за акта на раждане може да бъде бащата, дори да е непълнолетен. Когато раждането е в родилен дом, обявител е управителят на заведението. Обявяването трябва да стане в 7-дневен срок; ако изтече този срок, актът за раждане се съставя служебно от длъжностното лице. Б) Обявител за акта за смърт, ако смъртта е настъпила в жилище, са близките на покойника; ако смъртта е настъпила в болница, обявител е управителят на болницата; ако е в затвор – началникът на затвора. Ако смъртта е настъпила при изпълнение на смъртна присъда, обявител е секретарят на съда. След обявяването, до 48 часа трябва да се състави смъртен акт, който дава разрешение за погребение. Смъртта трябва да е установена чрез документ от лекар.

При актове за сключване на граждански брак няма обявяване. Актът се вписва служебно от чиновниците на службата за гражданско състояние. Лицата, встъпващи в брак, са нещо като обявители. Има обаче изискване за свидетели по акта за сключване на граждански брак.

Актове за гражданско състояние се съставят в нарочни формуляри, в които длъжностното лице нанася данните, които е получило от обявителя. Попълва се на ръка и в двоен оригинал. И двата оригинала се подписват от длъжностното лице и обявителя, а при женитба – от свидетелите. Ако се намери труп на лице без самоличност, акт за смърт не се съставя, а само Протокол за произшествие.

Актове за гражданско състояние от 1925 г. се съхраняват в общината. През периода от 1925 до 1930 г. са се водили в общ Дневник. Това е книга, в която се изписват по хронологичен ред актовете – раждане, женитба, смърт, – както дойде събитието и както дойде на страницата. Има актове, дето започват от пос-

ледния ред на страницата. Тези актове дори нямат заглавие от типа „акт за раждане“, а трябва да го прочетеш до средата, за да разбереш дали е акт за раждане или смърт. Всичко е изписано с мастило, което под влияние на годините се е „размазало“ и част от данните не се четат, а листовете са променили своя вид. Може би тук е мястото да отбележим, че всеки лист е памет, която не бива да забравяме, и пожълтелите поизкъсани страници не са просто останали ненужни купчини листове.

Старите регистри притежават ценна информация за жителите на село Борино, която не се съдържа в личните регистрационни картони и в локалната база „Население“. Съгласно Закона за гражданската регистрация тези регистри се съхраняват 130 години. Ежедневното им използване за справки сериозно застрашава тяхната цялост, затова някои общини цифровизират семейните регистри на населението. За съжаление, в Борино няма изследван в дълбочина род. Само единици семейства проявяват интерес към т.нар. „родословно дърво“. Интересът на хората в тази посока ражда и *енеалогията* (от гр. ез. γενεα – *„семейство“;* и λόγος – *„знание“*) – специализирана и спомагаща историческа дисциплина, посветена на изучаването на родствените отношения между хората, историята на рода и произхода на индивида. Има за предмет проучването, изучаването и представянето на родствените отношения и произхода на индивида, представяйки ги и картинно чрез т.нар. „родословно дърво“. Особено ценни и значими са изследванията, които освен информация от наследственоправен характер, съдържат данни за отделните членове на рода в професионален, етнически, религиозен, образователен план и политическа активност. Именно наличните регистри допълват родовата и личностната представа.

3. Регистър по женитбите

Изключително прилежно в общината се е водил Регистъръ по женитбите. Най-старият съхранен акт по готов образец е № 1 от 5.01.1930 г. на *Кемалъ Идризовъ Даудовъ* и *Фатма Халилова Кичукова.* Свидетели: *Сали Юсеинов,* чете се *Нетлилиев,* и *Юсеина Амберджиева,* жители на Карабулакъ. Следват попълнени

данни за лицата, сключили граждански брак по посочен ред от изготвената индивидуална бланка: Кемалъ – 27 г., занятие – *земеделец от Иланджиево,* поданикъ – *български,* по народность – *помакъ,* вероизповедание – *мохамеданско, неграмотен.* Фатма – 17 г., занятие – *няма, от Карабулакъ,* по народность – *туркиня,* вероизповедание – *мохамеданско, неграмотна;* сестра на Махмудъ Халилъ Кичуков и Асанъ Халилъ Кичуковъ, жители на Карабулакъ. Съпрузите се установяват на местожителство в *Иланджиево.* Издава се свидетелство за бракосъчетание на съпрузите под № 1 от 1930 г. Длъжностно лице е Реджебъ Машковъ (за 1930 – 1931 г.), Асанъ Алиевъ Люмановъ (за 1932 – 1933 г.).

По същия образец са издадените актове, като за всяка година има отделен дневник-регистър. Последният дава конкретни данни. Например за 1930 г. женитбите са 18. Най-възрастната жена е на 64 г., вдовица, а най-младите – две, на 16 г. Само в два от случаите жените са по-големи от мъжете – 64/54 и 36/30. Всички са неграмотни и пак само в два случая е посочено занятие „земеделец“ на мъжете. Картината на предстоящото местоживеене е разнообразна: 2 семейства посочват с. Гьоврен, 1 – с. Чала, 1 – с. Грохотно, 4 – Иланджиево, останалите – Карабулакъ. От посочените данни е видно, че между встъпващите в брак няма родствени връзки и т.н.; смесените бракове вече са били налице. Актовете са подписвани и от духовни представители. За 1930 г. на различни места са свидетелствали хатибъ (хаатиб (на арабски: خطيب – *проповедник, оратор*) – това е мюсюлмански духовник, който провежда петъчна молитва (juma-namaz): Махмудъ Османовъ Коджебашевъ, Реджебъ Мулла Салиевъ и имамъ (имам (на арабски: إمام, на фарси: امام,превежда се като *лидер*), който е духовен глава, водач в исляма, а също така може да означава *„пример за подражание“*): Реджебъ Таировъ Велиевъ, Мустафа Пехливановъ, Сали Халиловъ.

Този вид регистри помагат за изследване на името на жената, нейното преобразуване след брака. Важен е фактът, че след брака те не са запазвали бащиното си име, а са приемали личното име на мъжа като второ. Докъм 1900 г. не са имали трето. За някакъв период до 1940 г. имената на жените са били

личното на жената, второто е личното на съпруга и третото е бащиното на съпруга. След този период се налага личното на жената, второто е личното на бащата на жената и третото е бащиното на съпруга.

4. Регистър на ражданията

В Борино се е водил регистър на новородените съгласно държавен образец. От него е видно, че през 1934 г. има 74 акта за раждане. Прилежно са попълнени следните данни: името на лицето; дата – година, месец, ден, час на издаване; кмет и длъжностно лице по гражданско състояние (обикновено това е кметът на общината); свидетели: две имена, от които едното лице е от фамилията на новороденото; час на раждане; място – в жилището на родителите; посочват се техните имена, занятие, къде са жители, поданици, народност, вероизповедание, възраст; кое поред е детето на майката; обявяването на раждането на детето от кого се прави – обикновено от бащата – име, възраст. Тези данни са подписани от обявител и длъжностно лице по гражданско състояние.

Съвременната информационна система за ражданията е регламентирана в Наредба № 32 от 30.12.2008 г. за утвърждаване на медицински стандарт „Акушерство и гинекология“ (обн. ДВ, бр. 6 от 23.01.2009 г., изм. ДВ, бр. 64 от 17.08.2010 г., изм. ДВ, бр. 95 от 3.12.2010 г., изм. ДВ, бр. 103 от 23.12.2011 г.). От 1.01.2012 г. заработва електронен регистър на ражданията. Всяка болница с АГ отделение трябва да подава информация за ражданията до три дни от извършването им. Вписването се осъществява от оторизиран специалист, който носи персонална отговорност за достоверността на данните и влиза в системата с електронен подпис, който се осигурява от съответната болница. В регистъра се подава информация за мястото, датата и часа на раждането, данни за майката и за детето – пол, килограми, състояние, ръст, както и как е протекло самото раждане. Също така се вписва кой лекар е водил раждането, дали бременността е инвитро и дали майката се отказва от детето си.

В община Борино се води и съхранява Регистър от актове за раждане за всяка календарна година. За 2017 г. са издадени 16 акта. Регистърът започва с Азбучник, включващ №, акт, ЕГН, имената, изписани по азбучен ред. Следват индивидуалните актове. Всеки един от тях съдържа: данни за населено място, община, област, № на удостоверението за раждане, име (собствено, бащино, фамилно), дата на раждане (цифри и думи), час и минути на раждане, място, ЕГН, пол, гражданство, данни за майката и бащата – име, дата на раждане, гражданство. Прилага се документ, удостоверение за раждане, ако детето е родено в чужбина. Актът се заверява от длъжностно лице по гражданско състояние – име, ЕГН.

***Факсимиле** на Акт за раждане, 1950 г.*

ЕГН придобиват всички новородени деца, включително и тези в чужбина, след тяхното вписване в регистрите на населението в общината по постоянния адрес на техните родители. Общината издава удостоверения за раждане на децата с вписан ЕГН въз основа на акт за раждане, съставен от местен орган по гражданско състояние, преведен на български език и заверен. Чуждестранният документ се предоставя на службата по гражданско състояние на общината лично, чрез упълномощено лице или чрез българските дипломатически и консулски представителства на Република България в чужбина.

5. Регистър на умиранията

В село Борино се съхраняват такива регистри. Като съдържание актовете са сходни с тези на ражданията. От 24 акта за смърт през 1930 г. от *„старостно изтощение“* умират трима, като най-възрастният е на 89 г. Прави впечатление младата и трудоспособна възраст на лицата с различни причини на смъртност – удар от падащо дърво, изгаряния, епилепсия, простуда, диария, възпаление на бъбреци, порок на сърцето, перитонит и др. При много малките – до 2 години – неизвестна болест.

За 1931 г. има издадени 28 акта. В тях се посочват: лицето, дата – година, месец, ден, час, длъжностното лице по гражданското състояние, начин на заявяване (обикновено устно), данни за починалия – име, жител, занятие, поданик, възраст, народност, вероизповедание, дата на умиране, час, място, причина за смъртта. За 1931 г. е отбелязано: *„бронхитъ в неопределена форма, нефритъ, неизвестна болестъ, бронхоплевмония, порокъ на сърцето, гангренъ, от старостъ“.* При така посочената причина най-възрастният е на 86 години срещу 60 години.

През 1932 г. са издадени 35 акта. На 105 години с Акт № 1 на 7.01.1932 г. се удостоверява смъртта на Асан Еминов Кехайов от Иланджиево. От посочените причини преобладават *силна простуда, пневмония, бъбречна болест, старост, неизвестна или детска болест* (като най-малкото дете е на 57 дни), *пръскане на черепа вследствие падането му от камък в местността Шейтан Кюприю* за момче на 20 години.

През 1933 г. умират 34 лица. С *„неизвестна болест“* са посочени деца на няколко месеца и до 3 години, които не са малък брой – 18, и още едно дете – от счупване на кост на левия крак. При тежко раждане умират две жени – на 20 и 43 години. Броят на възрастните спрямо децата е малък – трима – 92 – 86 години.

Съгласно настоящите изисквания днес *се съставя акт за смърт и се издава препис-извлечение от акт за смърт.* Издава се еднократно след съставяне на акт за смърт от длъжностно лице по гражданско състояние на територията на община Борино. Когато смъртта е настъпила в чужбина, се съставя акт за смърт в Република България. Дава се на законните наследници

на починалото лице или на изрично упълномощено с нотариално заверено пълномощно лице. Препис-извлечението съдържа следните данни: име на починалия – собствено, бащино, фамилно; дата на смъртта – ден, месец, година; час и минути на смъртта; място на смъртта – населено място/държава, община, област; ЕГН; дата на раждане – ден, месец, година; място на раждане – населено място/държава, община, област; пол; гражданство; семейно положение; постоянен адрес. Посочва се основанието за издаване на преписа с № на акта за смърт и дата. Уточнява се къде е издаден, дата и длъжностното лице по гражданско състояние (собствено и фамилно име); подпис и печат. Правно основание: чл. 40, чл. 54, чл. 88, ал. 1 от Закона за гражданската регистрация; чл. 62 и чл. 68 от Наредба № РД-02-20-9 от 21.05.2012 г. за функциониране на Единната система за гражданска регистрация; чл. 110, ал. 2, т. 3 ЗМДТ.

Разглежданите архивни единици са включени, защото осветляват темата за историята на Борино. Езикът на институциите и документите е важен при изследването и попълването на знанията по темата. Едновременно с това носят определен смислов товар, макар част от тях да са написани кратко. Не може да се каже, че са изписани с безупречна грамотност, но те са свидетелство, доказателство за достоверни факти от живота на хората.

Използвана и цитирана литература

Входящ дневник (20.01.1946 – 16.04.1947 г.) – 2 бр.
Изходящ дневник (5.12.1945 – 21.11.1946; 13.06.1949 – 15.06.1950 г.) – 2 бр.
Касова книга (1945 – 1948 г.) – 1 бр.
Книга за заплатите и удръжките на служителите при Карабулашкото Селско Общинско управление (1926 – 1930) – 1 бр.
Книга на заповедите (4.02.1949 – 31.10.1950 г.) – 2 бр.
Протоколна книга на Боринската народна община (1949 – 1950 г.) – 1 бр.
Протоколна книга на Боринския народен съвет (1951 – 1953 г.) – 2 бр.
Регистър по женитбите (1930 – 1935 г.) – 6 бр.
Регистър на ражданията (1930 – 1935, 2017 г.) – 7 бр.
Регистър на умиранията (1930 – 1933 г.) – 4 бр.

СЪС СВОЯ ДИРЯ В ЖИВОТА

Изказвам благодарност
на Костадин Георгиев Таков
за оказаното съдействие
при изготвяне на поименната справка на лицата,
участвали в Отечествената война 1944 – 1945 г.

Втората световна война е най-големият военен сблъсък в световната история. Тя започва на 1 септември 1939 г. като конфликт с ясно изразени геополитически цели. Продължава 6 години, като в нея участват 61 държави, води се на територията на 40 от тях и на акваторията на 3 океана. Военните действия се характеризират с включване на най-нови за времето си средства, с безпощадно отношение към културните ценности и смъртоносни атаки срещу цивилното население.

От септември 1944 г. България се намира във война с Германия (на страната на съюзниците от антихитлеристката коалиция). Български войски участват във военните действия на териториите на бивша Югославия и Унгария и достигат до австрийските Алпи.

Списък на участниците в Отечествената война от община Борино

НА ПОЛЕТО НА ЧЕСТТА ПАДАТ:

Подофицер ***Махмуд Ахмедов Ибишев*** (1915 – 1945). Участвал във втората фаза на Отечествената война. Убит на 12 март 1945 г. в боевете при Драва – Унгария. От 12 до 19 март след ожесточени боеве при селата Дравасоболч, Дравапалконя, Дравачехи войските на Вермахта са отхвърлени на юг от Драва. В Дравската отбранителна операция загиват 1418 български военнослужещи, а противникът дава 4395 убити.

Справка по Държавния военноисторически архив (ДВИА) на М. Ах. Ибишев – чин: подофицер, набор: 1915, част: 2/57-а пехотна дружина, месторождение: с. Борино, околия: Девинска, сегашно название: Борино, дата на смъртта: 12 март 1945 г., където е загинал: с. Дравапалконя, околия/държава: Унгария, където е

погребан: с. Ипачфа, околия/държава: Унгария (ДВИА, ф. 39, оп. 3, а.е. 112, л. 71).

СПИСЪК[1]

НА ЗАГИНАЛИТЕ ПРЕЗ ВОЙНАТА 1941–1945 ГОДИНА ЖИТЕЛИ

на град (село) , околия , област

Факсимиле *на ДВИА*

От факсимелето ясно се вижда, че кметът е посочил и лицето ***Костадин Тодоров Янков*** от Асеновградско. Справката на Костадин Тодоров Янков показва: чин: подпоручик, част: 2-ра дивизионна картечна дружина, месторождение: с. Оряхово, околия: Асеновградска, сегашно название: Оряхово; дата на смъртта: 9 окт. 1944 г., къде е загинал: с. Дубочански хан, околия/държава: Кривопаланска.

В изготвения списък от кмета на с. Оряхово на последно място, под № 11, е прибавено (с различен цвят мастило) името на К. Т. Янков, без да е посочена годината на раждане и къде е погребан. По всяка вероятност лицето е живяло в с. Борино и затова е включено в списъците на кмета на Борино.

Редник ***Юсеин Ибраимов Генчев.*** Справка по ДВИА: чин: редник, набор: 1912, част: 59-и пехотен полк, 1-ва рота, месторождение: с. Ягодина, околия: Девинска, сегашно название: Ягодина, дата на смъртта: 16 май 1945 г., къде е загинал: с. Дравачехи, околия/държава: Унгария, къде е погребан: с. Ковачхида, околия/държава: Унгария (ДВИА, ф. 39, оп. 3, а.е. 112, л. 92).

СПИСЪК[1]

НА ЗАГИНАЛИТЕ ПРЕЗ ВОЙНАТА 1941—1945 ГОДИНА ЖИТЕЛИ

на град (село) Ягодина, околия Девинска, област Пловдивска

№ по ред	Чин	Име, бащино име, фамилия (трите имена)	Набор	В коя войскова част е служил при загиването: полк, рота, ескадрон, батерия	Месторождение		Дата на смъртта (ден, месец, година)	Къде е убит, ~~умрял, пленен,~~ или безследно изчезнал		Къде е погребан		Забел
					град или село	околия		град, село, местност	околия и държава	град, село, местност	околия и държава	
1	редн.	Юсеин Ибраимов Генчев	1912	59 п. полк 1 рота	с. Ягодина	Девинска	16.3.1945	р. Драва	Унгария	с. Ковачица	Унгария	

Факсимиле *на ДВИА*

В ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ВОИНСКИЯ ДЪЛГ В ОТЕЧЕСТВЕНАТА ВОЙНА УЧАСТВАТ:

Подофицер ***Иван Николов Драгнев*** (1913 – 1974),родом от Соколовци, жител на с. Борино от 1938 г. Служил във Второ товаро-артилерийско отделение Асеновград. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Кандидат-подофицер младши сержант ***Васил Георгиев Сариев*** (1923 – 2009), родом от с. Соколовци, жител на с. Борино. Служил в 27-и пехотен полк. Участвал в първа и втора фаза на войната като командир на танк. Награден е с орден „За храброст“ – III и IV степен, съветски медал „Победа над Германия 1941 – 1945 г.“.

Кандидат-подофицер младши сержант ***Димитър Петров Чолаков*** (1920 – 1974). Служил в 27-и пехотен полк. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Кандидат-подофицер младши сержант ***Георги Костадинов Таков*** (1923 – 2009), родом от с. Соколовци, жител на с. Борино. Служил в 4-та танкова рота от Бронирания полк – София. Участвал в първа и втора фаза на войната като командир на танк. Награден е с орден „За храброст“ – III и IV степен, съветски медал „Победа над Германия 1941 – 1945 г.“ и други по различни поводи и годишнини от Дравската епопея.

Кандидат-подофицер младши сержант ***Никола Димов Щилянов*** (1918 – 1986), родом от с. Соколовци, жител на с. Борино. Служил във 2-ри армейски артилерийски полк. Участвал в първа и втора фаза на войната като командир на танк. Награден е със съветски медал „Победа над Германия 1941 – 1945 г.“.

Кандидат-подофицер младши сержант ***Тодор Згуров Грудев*** (1923 – 1989), родом от с. Солища, жител на с. Борино. Служил във 2-ра дивизионна картечна дружина. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Ефрейтор ***Байрам Фета Люманов*** (1914 – 1987), с. Борино, служил в 59-и пехотен полк. Взел участие във втора фаза на Отечествената война.

Добрик Николов Жайгаров (1908 – 1991), родом от с. Соколовци, жител на с. Борино. Служил в 27-и пехотен полк. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Илия Вълков Яръмов (1912 – 1989), родом от с. Стойките, жител на с. Борино. Служил във Военноохранителен щаб на 16-а дивизия. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Иван Николов Драгнев (1913 – 1974).

Михаил Николов Радков (1914 – 2006), родом от с. Соколовци, жител на с. Борино, служил в 59-и пехотен полк. Взел участие във втора фаза на Отечествената война.

Реджеп Али Джебиров (1914 – 2005) от с. Борино. Служил в 59-и пехотен полк. Взел участие във втора фаза на Отечествената война. Награден със съветски медал „Победа над Германия 1941 – 1945 г.“.

Мустафа Мустафов Люманов (1915 – 2010) от с. Борино. Служил в 59-и пехотен полк. Взел участие във втора фаза на Отечествената война. Вх. № 559/14.03.1946 г. – 59-и пехотен полк, Хасково, уведомява, че Мустафа Муст. Люманов е награден с орден „За храброст“.

Джамал Ахмедов Кичуков (популярен с името Бачо Ангелов Бачков) (1915 – 1978) от с. Борино. Служил в 59-и пехотен полк. Взел участие във втора фаза на Отечествената война. Ранен на 12.03.1945 г. в боевете при Драва. Награден със съветски медал „Победа над Германия 1941 – 1945 г.“ и орден „За храброст“.

Йордан Николов Радков (1919 – 2003), жител на с. Борино.

Илия Згуров Шахънов (1919 – 1970), жител на с. Борино, служил в 27-и пехотен полк. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Петър Панайотов Добриков (1920 – 2019), жител на с. Борино.

Стоян Николов Драгнев, роден 1923 г. в с. Соколовци, жител на с. Борино. Служил в 21-ви пехотен полк. Участвал в първа фаза на Отечествената война.

Юсеин Асанов Кокаларов (1919 – 2008) от с. Буйново, общ. Борино. Служил в 3-ти артилерийски конен полк.

Младен Асенов Караилиев (1923 – 2005) от с. Буйново, общ. Борино. Служил в Хасковския полк.

Юсеин Асанов Карахалилов (1913 – 1992) от с. Буйново, общ. Борино. Служил в Хасковския полк.

Кольо Асенов Арнаудов (1921 – 1991) от с. Кожари, общ. Борино. Служил в 21-ви пехотен полк. Награден със съветски медал „Победа над Германия 1941 – 1945 г.“.

Румен Борков Метишев (1917 – 1990) от с. Кожари, общ. Борино.

Симеон Асенов Белилов (1914 – 1972) от с. Кожари, общ. Борино.

Нури Османов Гайтанджиев (1919 – 1997) от с. Чала, общ. Борино.

Асан Шекиров Узунов (1919 – 1995) от с. Чала, общ. Борино. Служил в 3-ти артилерийски полк.

Реджеп Юсеинов Капов (1922 – 2014) от с. Ягодина, общ. Борино. Служил в 27-и пехотен полк, 3-та дружина. Удостоверение № 28186.

Раиф Раифов Кукунджиев (1923 – 2007) от с. Ягодина, общ. Борино. Удостоверение № 0839.

Байрям Юсеинов Сакалев (1923 – 2007) от с. Ягодина, общ. Борино. Служил в 59-и пехотен полк, 14-и взвод. Удостоверение № 9760.

Ахмед Люманов Салихов (1922 – 2011) от с. Ягодина, общ. Борино. Служил в 27-и Чепински пехотен полк, Първа дружина. Награждаван с „Кръст за храброст“ – IV степен. Удостоверение № 063419.

Юсеин Ибраимов Башков.

Асен Асенов Кисимов (1921 – 1991) от с. Ягодина, общ. Борино. Служил в 27-и Чепински пехотен полк.

Мемин Шекиров Чаушев (1914 – 1997). Служил в 59-и пехотен полк, 14-и взвод. Награждаван с „Кръст за храброст“ –IV степен.

Антим Антимов Пашов (1913 – 1995) от с. Ягодина, общ. Борино.

Асен Асенов Миланов (1913 – 1990) от с. Ягодина, общ. Борино. Служил в 59-и пехотен полк, 14-и взвод. Награждаван с „Кръст за храброст“ – IV степен.

Необходимо уточнение: *Предложеният списък е структуриран по загинали във войната по села, военни чинове и година на раждане.*

***Първа** обща снимка на фронтоваците през 1969 г. в двора на училището*

В читалището в с. Борино при изключителен интерес се провежда първата среща на бившите бойци от фронта с граждани и ученици. На нея присъстващите отдават почит на загиналия на фронта Махмуд Ахмедов Ибишев от с. Борино. Споделените спомени на Георги Таков и Джамал Кичуков докосват сърцата на

участниците в срещата. *(Според запазена кореспондентска бележка на А. Данчев на 19.03.1969 г.)*

На 21.03.1969 г. се провежда среща на ветерани с ученици. На нея се изгражда организационен комитет за провеждане на срещи с различни слоеве от обществеността и решаване на възникнали въпроси в състав: Георги К. Таков, Джамал Ахмед Кичуков и Михаил Николов Пейковски.

На 17.04.1970 г. по инициатива на Асен Данчев – дружинен ръководител в училището в с. Борино, и Георги Таков – участник от общината, участвал в двете фази на Отечествената война, по повод на 25 години от Дравската епопея се провежда среща на 120 ученици с ветерани от Отечествената война. Със съдействието на мл. лейтенант Узунов и 10 военнослужещи от поделението в гр. Девин се разиграва военизирана игра в м. Топлия извор. Слово за проявения героизъм на Първа българска армия произнася Злата Каленова – завеждащ Военноотчетно бюро.

На 23.02.1990 г. се провежда учредителна общинска конференция на ветераните от Отечествената война 1944 – 1945 г. по повод на учредяването на национален Съюз на участниците във войните. На нея се избира инициативен комитет в състав: Васил Георгиев Сариев, Георги Костадинов Таков, Стоян Николов Драгнев, Борис Асенов Сакалев, Антим Антимов Узунов (имената са изписани по Протокол № 1) и делегат на първия учредителен конгрес – Георги Костадинов Таков.

На 7 март 1990 г. в гр. София се провежда учредителен конгрес на Съюза на участниците в Отечествената война 1944 – 1945 г. На него са присъствали делегати от цялата страна, които представят 440 000 фронтоваци, воювали на западната граница, в Югославия, Унгария и Австрия.

През април 1992 г. ветераните от с. Ягодина избират за председател Раиф Раифов Кукунджиев и за секретар Реджеп Юсеинов Капов (имената са по справка, подписана от Р. Капов) на местното дружество.

Според служебно писмо към 25.12.1999 г. в община Борино има две дружества към Съюза на ветераните от войните (СВВ) с 12 членове.

Съгласно служебно писмо от 2000 г. общинският Съюз на ветераните от войните се ръководи от Георги Костадинов Таков – председател, Стоян Николов Драгнев – секретар, Реджеп Капов – член, председател на дружеството в с. Ягодина. Живите ветерани са 13. През 2001 г. на мястото на Р. Капов се избира Никола Георгиев Сариев за касиер. През същата година член на Съюза на ветераните става Петър Панайотов Добриков.

***Обща** снимка на фронтоваците*
с първия демократично избран кмет А. Таир,
секретаря на общината Ос. Кафа и началник „Военен отчет" К. Таков

В протокол от 16.02.2003 г. е отразено проведено отчетно-изборно събрание, на което е избрано ръководство на общинската организация на ветераните от войната в състав: Георги Таков – председател, Никола Сариев – секретар-касиер, и Реджеп Капов – член.

Според служебен списък на председателя на СВВ – Борино, за издаване на карти за безплатно пътуване за 2005 г. Ветераните са 13 души – 7 от с.Борино, 4 от с. Ягодина и 2 от. с. Буйново.

Според официалния регистър живите пенсионери – ветерани от войните, към 31.01.2007 г. в община Борино са 1 от с. Буйново, 4 от с. Ягодина и 4 от с. Борино.

Колелото на живота бързо се върти и понякога дори не оценяваме това, което сме свършили през изминалия ден. Но нямаме право и основание да забравим имената на тези смели жертвоготовни мъже. Трябва да се поклоним пред тяхната всеотдайна служба в името на воинския дълг и честта на Родината.

Горди сме с ветераните родопчани, които до сетния си дъх с насълзени очи си спомняха за лютите битки и войната, в която бяха изпълнили достойно своя патриотичен и синовен дълг.

Използвана и цитирана литература

Архивна единица „Кореспонденция на Общински съвет с. Борино на Съюз на ветераните от войните (СВВБ)“ (1990 – 2005).

Личен архив на Георги и Костадин Такови.

ТУРСКАТА ЖЕНА В ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ

Малко рисковано и спонтанно подходих към темата. Но 40-годишното ми общуване с турските жени, родени и живеещи в село Борино, ми подсказа, че за тях трябва да се говори като за съсед с изключително динамична история на стереотипа от времето на древните тюрки, та до днес.

Жената в древнотурското общество заема видно място до съпруга си. Към нея се обръщат с почтителното *хатун.* За древните са били важни физическата сила и здравето на жената. Идеалът на древните огузи *(номадско племе в южноплеменна общност в Западнотюркския хаганат; в днешни дни за преки потомци на огузите се смятат жителите на Турция, Туркменистан, Азербайджан, Гагаузия и Ирански Азербайджан)* за жена предполага тя да не отстъпва на мъжете по ум и сила. Подобно на Умай – най-старото женско божество на тюркските народи, трябва да е майка лечителка. Според изследване на Неврие Чуфадар „В предислямския период – и по-конкретно в турския епос – фигурират уверени в силите си жени, които имат много от чертите на Умай. Те са силни и без да отстъпват по качества и храброст на мъжете воини, помагат на ранените, слабите и децата. Всъщност богинята Умай има много общо с характера на тюркската жена, майка и съпруга“. Нещо повече, тя е съветник и другар и любима в живота на своя съпруг. На първо място е като майка. Затова свидетелства максимата: *Ana hakki Tanri hakkidir – Правото на майката е право на Бога.*

Иранската, арабската и др. култури, които били почти усвоени през периода на Османската империя, променят жената – тя става по-примирена, плаха и мълчалива. Islямът позволява многобрачието и жената губи правото си на глас. Турската литература от визирания период свидетелства за това, че все пак остава едно място, в което жената е водеща, – любовта. Но в реалността се ограничава социалният ѝ живот, трябва да носи традиционни дрехи, няма право да продължава образованието си и т.н. Силният дух, който е пренесла от древността, ѝ е помогнал да бъде непоклатима и волева. В периода на националните борби (1876 – 1908 г.) и турската жена започва да заема полагащото ѝ се място. Водачът на реформаторите Мустафа Ата-

тюрк изиграва голяма роля в обществения живот и включването на турската жена. Турция става първата ислямска държава, която признава определени права на жените. Първата жена туркиня пилот и първата жена, която работи във военната авиация, е осиновената дъщеря на К. Ататюрк – Сабиха Гьокчен.

Не можем да не отбележим променящата се гледна точка на/за жените в стремежа им към по-модерен свят, в който се утвърждава ново отношение към нея като към знаещ и можещ човек.

Не можем да говорим за нашия съвременен комшия – туркинята, ако не знаем или не си припомним гореизложеното (макар и накратко). И още нещо, мислите ни биха останали неразбрани, ако не се познава християнското отношение към непознатия. Понятието *„ближен"* е в основата на всички християнски форми на отношения. Приемането и зачитането на човешкото достойнство на всеки човек като създаден по образ Божи е уважението към ближния. Любовта към него е едно стъпало от развитието на човешката душа в стремежа ѝ към съвършена доброта. Според християнската религия любовта към човека е стъпало и сигурен път на любовта към Бога. Християнската любов към ближните обхваща в своята орбита и любовта към „грешните", враговете, към сгрешилите и спрямо себе си. Християнинът е длъжен да се отнася към другите така, както иска да постъпват те с него. Непосредствено с християнската любов към ближните са свързани: уважението на човешкото достойнство на другите, зачитането на свободата им, правото им на избор. При зачитане на личността не се изключва никой човек, включително и непознатият. Като християни ние приемаме и се обръщаме към непознатия (другия) с любов.

Когато говорим за допирните точки на християнската и мюсюлманската религия, за еднаквите или близки обреди в предходната книга „Село Борино – в миналото и настоящето на Родопите", спокойно можем да кажем, че духовното пространство в Борино е основано на взаимно уважение, общи ценности и интереси. Единодушно признаваме правото си на самоопределение на религиозна и културна свобода. Затова не се гледа с

неодобрение и гордост на вярващите, чиито убеждения се различават от нашите. Разбирането за равнопоставеността на друговереца и уважението на неговата личност е в основата на човешките взаимоотношения в селото. То е резултат на дългогодишното взаимно опознаване, на уважението на самобитността и на религиозната принадлежност на другия. Доближавайки светове и бит, местните жени в Борино успяват да преодолеят недоверието и подозрението, които са причина за отчуждение и дистанцираност между хората от двете религии.

Независимо от общите и различните страни на двете религии вярващите от двете общности са обединени от фундаменталните неща в живота – преданост към Бога; живота като ценност и най-висше благо; свободата, справедливостта и любовта; милосърдието и щедростта; прошката и помирението.

Робини или светици са турските жени? Дебат за това няма да водим. На базата на комшулука, на дългогодишните взаимни гостувания по различни поводи, на професионалните контакти ще продължа мислите си за турската жена в Борино. Съзнавам, че мога да ви предложа само субективен и силно ограничен поглед върху живота на тукашните жени. Всички жадуват да са обичани, оценени, осъществени… А коя жена не го иска? Сигурно в туркините има някаква вродена романтична сантименталност, примесена с патриархална скромност и вярност към мъжа, за да можеш да ѝ се довериш, уважаваш и почиташ.

ДОМ И СЕМЕЙСТВО. Домът не е тих ад, както някогашния султански дворец. Влизала съм в турска къща. Ред, чистота, всичко блести. Това не са къщите, които В. Дечов описва при идването си в Борино: „…полукаменни, полупаянтови и двуетажни. Долният етаж служи за складове на дърва и други домакински прибори; горният (…) е разделен на три отделения, от които едното е стая с оджалък за живеене, а другото за вещи (килер), а третото потон (коридор). Всички къщи са покрити с цепени дъски. (…) Направата им е груба и недодялана. Около тях няма широки дворове, а градини съвсем липсват. Плевни и подници малко се виждат, защото карабулакчани имат вън от селото широки ливади – имат колиби и саи за хранене на доби-

тъка си“ (вж.: **Дечов,** В. Избрани съчинения. Белетристика. Етнография. Публицистика. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1968). Домът и хората се променят. За това спомага мирното съществуване на различните етноси по тези земи – българи, помаци, юруци, турци… Но и преселенията, и пътуванията на местните овчари през зимите към Беломорието, и приижданията на зидарите през летата към планината изиграват своята роля. Този богат обмен на култури, навици, традиции, езици, бит са търсили да пресъздадат и в интериора, да подобрят донякъде живота си битово домакините. Масивността и големината на сградата се подобрява, дървеният покрив се заменя на места с плочи (тикли), после с керемиди, а днес вече и с поцинкована ламарина. Неизменно къщите са разположени по слънчевите склонове и постепенно се оформят в малки групи – махали. Дворовете обичайно са малки, затова приземията приемат много от функциите им. В тях се влиза направо от двора или улицата. Разположението на дома претърпява развитие. Стопанската постройка от отдалечената нива се „премества“ близо до къщата. Увеличаването на членовете на семействата и домакинствата налага да строят т.нар. „братски къщи“ („близнаци“). Свободно стояща, тази къща близнак е във видимо по-голям двор. Забелязва се веднага, че се състои от две еднакви жилища, с две входни врати. Разпределението на стаите е огледално. Най-често долният етаж е приземен, а разпределението на втори, трети етаж е от две стаи и коридор, който с времето семействата реконструират за удобство. В някои къщи не са слагали преградна стена, но начинът на живот е наложил впоследствие нейното изграждане. Все още се срещат запазени къщи с напречна стена на две еднакви половини, но с обща врата. Налице е симетричност на разпределението и изграждане на по-горните етажи на балкони, подпирани в началото с дървени диреци, а по-късно и с метални конструкции. Външните стени са били каменни, използвани са дървени кошаци. Зидарите (дюлгерите) са използвали в строителството камък, дърво, кал и глина. Прецизно са изпълнявали сложни и трайни във времето конструктивни елементи, пропорционални пространствени решения. Постепенно тухлата навлиза като ос-

нoвен строителен материал. Вътрешната дървена стълба се заменя с излята от цимент. Днес стъпвам по 70-годишна вита дървена стълба, нетретирана с препарати и бои, понесла живота на три поколения, издържала на натиска на времето, на радостите и тегобите на хората, качващи се и слизащи по нея. Духът на отминалите времена и карабулашката атмосфера са запазени в снимките.

Тъй като майсторите дюлгери не са местни хора, не може да се очаква различност и разнообразие на къщите в Карабулак от тези в Родопите като цяло. „Независимо от значителното многообразие в разпределението на жилището съществува единство в принципите на планиране на Родопската къща, което е характерно за територията на целия Родопски масив. Това единство е резултат от многовековно локално развитие и приемственост в една труднодостъпна територия. Утвърдените естетически и архитектурни традиции не се влияят дори от силен фактор като религията (в повечето култури религията е определяща за естетиката и планирането на жилищните сгради). Единственото, което отличава Родопската мохамеданска от Родопската християнска къща, са дървените решетки и малкият хамам, заемащ част от долапите. По външна и вътрешна архитектура, по композиция, по предназначение и наименование на помещенията, по архитектурни елементи и детайли християнските и мохамеданските къщи през Възраждането в Родопите са идентични) (арх. Елица Виткова).

Жената е тази, която активно се включва в обзавеждането на къщата. Предметите, мебелите, тъканите се слагат според предназначението на стаята. Преди да бъдат преустроени и пренаредени днешните къщи, те и преди повече от половин век са имали необходимите на домакинството неща за почивка, готвене, тъкане, люлка за отглеждане на децата, пещ (във или извън къщата), хамам. Огнище има във всеки дом. В християнските от едната страна на огнището поставяли кандилото и иконите. В мюсюлманските домове пак около огнището семейството извършвало молитвите си, а децата сричали пасажи от Корана под зоркия поглед на най-възрастните.

Към 2012 г. най-много жилища на 1000 души от населението са регистрирани в общините Баните – 838, и Чепеларе – 783, а най-малко в общините Доспат – 339, и Борино – 413. Жилищата в областта се обитават средно от 1,8 лица при 1,9 за страната. Статистическите данни сочат, че най-висок среден брой лица на едно жилище през 2012 г. е отчетен в община Доспат – 2,9, и Борино – 2,4, а най-малък – в Баните и Чепеларе – съответно 1,2 и 1,3.

Поглеждайки местната карабулашка носия, сам разбираш, че жената е тъкала, вплитайки пъстротата на родопската природа в чорапите, елеците, завивките. Процесът е обхващал цялостната изработка от първоначалното обработване на вълната до ушиването на платното. Момиченцата от малки са включвани и подготвяни за домакини. Плетенето на една, две или пет куки, везането са част от ежедневието на жената. Изкусното низане и правене на мънистени накити – гривни, гердани, амулети, е практикувано масово. Жени на зряла възраст си спомнят, че заедно с тетрадките в училище са ходили и с плетките. Днес още има жени, които нижат гривни, амулети, гердани. Традициите във везането са продължени и в изработването на терлици. Обърнете внимание на факта, че и днес, когато по конкретен повод мюсюлманката облича своята носия, тя не обува някогашната гумена обувка, а слага изкусно везан вълнен (родопски) терлик. Какво по-красноречиво доказателство за сливането на бита и традициите на две култури при съвместно съжителство.

Домът е семейната крепост, но той се е променял през годините. Общите пространства в него обуславят колективния живот на няколко поколения – никой няма самостоятелна стая. Налице е силна диференциация и разделение по пол – мъжки и женски пространства. През продължителен период от време бракът е дълбоко сраснал с роднинския кръг, който традиционно го контролира. Едновременно с това в основата на социалната организация властта на рода е над семейството и индивида. Кръвната връзка е основният структурообразуващ фактор. С промяната на начина на живот и мислене, с влиянието на фактори извън селото в общността постепенно изчезва голямото семейство. Днес повечето семейства вече живеят от-

делно от родителите си, обикновено в своя къща, като имат максимум три деца.

Но преди да се чувства господарка на своя дом, турската жена в Борино под натиска на традиционализма на ислямското наследство се е страхувала и търсела своето социално убежище, предпазващо я от външния живот само в него и установените порядки. С годините постепенно разбира, че не само е желаният изход. Този затворен наследен живот я обрича на изостаналост независимо от официалната политика и стремежа за освобождаване на жената от традиционните нагласи и схеми. Проучвайки и наблюдавайки живота на моите съседки, открих свят, понякога като че ли съществувал сам за себе си – свят на човечност, но и на невежество в миналото; на изпитвани лишения, но и на осмислено въздържание; на доброволно подчинение и на духовен устрем. Днес туркинята търси най-правилния път за обществено развитие. Поставянето на жената в ролята на нужно допълнение към мъжкия свят е обаче архаизъм. Мюсюлманското семейство има пирамидална структура – мъжът е поставен на върха, а съпругата живее в разбирателство с него, като трябва да не престъпва установените правила, да изразява почитта си към главата на семейството. Чувството на превъзходство над жената, което от векове е култивирано в мъжката част на мюсюлманската общност, поражда у нея усещане за малоценност. Мюсюлманската жена утвърждава своята приемственост с миналото, но от друга страна е съпричастна към интелектуалните усилия на новото, модерното време. Опитва се да съвмести „старите“ доминанти с нововъзникващите, породени от различна ценностно-нормативна система. Характерно за традиционализма на мюсюлманките е да останат на „своето място“, за да съществува социална и политическа хармония. За разлика от този традиционен постулат модернистите прокламират, че е възможно жените да бъдат на „своето място“, но и да имат роли, еднакви с тези на мъжете в различните сфери на обществения живот.

Докато още не личи, и при българки, и при мюсюлманки бременността се пази в тайна, защото се смята, че ако се разчуе в първите дни и месеци, забременелите лесно се похабяват. Все

пак традицията задължава бременната да съобщи за състоянието си поне на един човек, преди детето да е оживяло, т.е. „да мърда в утробата“. Бременността се огласява в присъствие на свекървата или съпруга. Според традиционната мотивация, ако и сега бременната скрие своето положение, детето ѝ ще остане нямо или ще проговори много мъчно и много късно. Специални обичаи, свързани със самото раждане, няма. Жената, която акушира на родилката, се нарича *анне* („баба“). Аннето изпълнява всички функции, които изпълняват акушерките. Пъпчето се отрязвало обикновено с нож, връзвало се и се носело в джамията, за да стане детето учено. При мюсюлманите, след като се изкъпе, детето, ако е момче, се слага върху риза на бащата, а ако е момиче, – върху майчина риза. На главата на новороденото слагат *„чичекъх“, „машалла“* – китка със синьо мънисто, паричка с червен конец. Обред закърмяне при мюсюлманите няма. И при двете етнически общности в миналото първото закърмяне задължително се е правело от дясната гърда, която е „правата“. Когато говорим за семейството, отчитаме и отношението *традиция – идентичност.* В основата на съжителството на българи и турци стои признаването на другостта на отделните общности, която се основава на вътрешния им интегритет. Вътрешната обособеност и външната ограниченост действат в общата схема на традицията, познаваща и признаваща като различни една от друга двете общностите – българи (християни) и турци (мюсюлмани).

ОБЛЕКЛО. Носенето на облекло е човешка характеристика и се отнася до покритие на човешкото тяло. Неговият размер и вид зависи както от функционалните, така и от социалните съображения и от технологичните възможности на съответното общество. Във всяко от тях нормите за облекло са съобразени със стандартите за скромност, религия, пол и социално положение.

Как се е обличала турската жена в Борино? Идвайки през юли 1905 г. в Карабулак, Васил Дечов отбелязва между другото: „Карабулачани говорят турски, но в говора си примесват и български изопачени думи. По чертите на лицето и телосложението си те не се различават от околните помаци. Но в дрехите има разлика. Карабулачани обточват вълнените си дрехи с ясносин

или бял гайтан, а помаците – с чер или тъмносин. Жена аз не видях и затова не мога да кажа какво е облеклото на жените в Карабулак". Народното облекло в Западните Родопи се е правело от домашнотъкани платове – вълна, лен, а по-късно и памук. И турската, и българската местна носия е красива и пъстра. Според изследване на Джеврие Идриз (Сеидова) (X кл., 2006/2007 уч.г.) „турската носия има стара традиционна кройка на характерното за тази област облекло – саята – вълнено тъмночервено горнище. Под него жената обличала дълга бяла риза, обшита често с бяла дантела. Кръстът е опасван с колан, бродиран с различни по цвят синци. Коланът се закрепвал със сребърни пафти. Жените поставяли и дълга престилка (фата), изтъкана с различни по цвят конци – черно, жълто и синьо. Краката обували с дълги вълнени чорапи, изплетени от по-тънка прежда. Престилката и чорапите се различават по цвят и орнаменти, предимно геометрични. По-късно турските жени носят фередже и яшмак". Историята потвърждава факта, че всекидневието на една общност, традиционно приемана като по-затворена и самоизолираща се, в период на модернизация и глобализация на обществото изобщо е динамично променяща се реалност.

Според културните стереотипи облеклото е веществена проекция на човека и формира първите зрителни представи за етноса. Турската женска носия в Борино се състои от бяла риза, бродирана в двата долни края, вълнено тъмночервено горнище, наречено сая, многоцветна тъкана престилка, шарени чорапи до колената и кърпа. Престилката (фата) и чорапите по орнаментика и колорит се отличават. Те са с характерната си цветова гама от червено, жълто, синьо и по-малко зелено. Чрез системата от четири цвята човекът осъществява чувствителни възприятийни контакти с посланията на различни аспекти на присъщата на природата енергия, която е в неспирно търсене на състояние на спокойствие, аналогично на първоначалното състояние на ред. *Червеното* дава асоциация с огъня и кръвта; *зеленото* – със студа и влагата. *Жълтото* е въздух, а качествата му – горещина и мокрота. Неговите качества са замислени като активност, разширяване и разтворимост. *Синьото* представя земята, с качества студ и су-

хота. „На зеленото в исляма се гледа като на върховния от четирите, защото той включва другите три в себе си. Жълтото и синьото, обединени в една балансирана смес, дават зелено, чийто послеобраз е червеното. *Зеленото* е надежда, плодовитост, вечност, с нейните две присъщи ѝ измерения – минало (синьо) и бъдеще (жълто), а неговата противоположност – червеното, символизира противоположността на вечността – настоящето“ (Арделан, Бахтияр 1973: 40 – 51). Очевидно е, че езикът на цветовете е обект на интелектуален, културен и религиозен интерес далеч назад във вековете в юдейския и ислямския мистицизъм. Нещо повече, трябва да добавим вековната им устойчивост.

В избора на цвят няма нищо случайно. Ето например:

Таблица 12.

Фолклор и тайно религиозно-мистично познание	**Цвят**
ислям – дава асоциация с огъня	**червен**
ислям – топлина	**червен**
бълг. сватбено знаме – агресия	**червен**
българска сватба – кръвта на женската девственост	**червен**
студ – ислям	**зелен**
вода – ислям	**зелен**
надежда – ислям	**зелен**
плодовитост – балкански фолклор, ислям	**зелен**
чистота (ритуална чистота) – сватба и погребение на Балканите, в Древен Рим и Гърция, Египет, у евреите и мюсюлманите, у ндембу	**бял**
неизцапаност – ислям	**бял**
непорочност – сватба (днес за трите монотеистични религии) и погребение (Древна Гърция, Рим, Египет, евреите)	**бял**
бяло було – XX в., сватба при трите монотеистични религии	**бял**
чиста светлина – ислям	**бял**
цвят на Бога – ислям	**бял**
цвят на вечността – ислям, юдаизъм	**бял**
ислямско погребение и древните политеистични погребения	**бял**
траур – трите монотеистични религии днес, Древна Гърция в след-Плутархови времена, Древен Рим	**черен**

Използвани са и шийни накити, които могат да се комбинират прилепнали към врата със или без висящи орнаменти и нанизи, падащи в един или повече реда върху гърдите.

Орнаментиката на носията е предимно геометрична – триъгълници, кръгове, симетрично начупени линии. *В някои престилки се откриват кръгове* – символ на духовните сили, формата на видимата част на Земята в древни времена. Кръгът като символ означава Космоса, небето, небесния купол, вечния кръговрат. Точката, макар и по-рядко или в съчетание с фигури, подсказва за единство, произход, център, свято място. Вертикални линии има само в елека – възход, слънчеви лъчи. Хоризонталните линии са повече в престилката – преместване от едно място към друго. Начупената хоризонтална линия е движение нагоре и надолу, или жизненият лабиринт на човека.

Снимка: *Семейството на Шукри Кьосе, 50-те години на XX в. (Личен архив на Джемиле Кьосе)*

Равностранният триъгълник, който е „пръснат“ из престилката, олицетворява божественото, сърцето, огъня, спускането и изкачването, хармонията, живота, благополучието и властта. Обърнат равностранен триъгълник е вода, дъжд, плодородие, божествена милост. Символ на Луната, жената. Налице е геометрична композиция от няколко фигури. Олицетворява космическия, духовния и психическия ред.

По спомени и пожълтели фотографии е видно, че до 70-те – 80-те години на XIX в. в ежедневието си боринската жена е обличала черно фередже и слагала бял яшмак. Фередже (на персийски *фараджи,* на узбекски *параджи,* на турски *фередже*) е широко наметало, халат у жените мюсюлманки. Фереджето в Западна Европа е популярно под името *бурка* – *burqa* (арабско

Снимки: *Александър Барон. Самодейки.*
(От личния архив на Айше Аликузова)

произн. [ˈbʊrqʊʕ, ˈbʊrqɑʕ], или *burkha, burka* и *burqu* от арабски بـــرقع *burqu‘* и *burqa*), навлязло за същия атрибут от арабски, а не от турско-персийски, както е в Източна Европа. В Борино бурки не са се носили, а фереджето е с широк набор в кръста, в раменната или горната част на ръкава, който в повечето случаи завършвал с маншет; дълго, прекроено за тялото, удобно за носене. Тук шалвари не са се носили, макар днес някои да се опитват да ги реабилитират, като обличат художествените състави. Да, шалварите са част от турския национален женски костюм, но те не са включвани в миналото в облеклото от местните жени. Под яшмака са обличали удължена риза и гащи с по-дълги крачоли, обикновено пъстри. Облеклото е завършвало с домашнотъкани чорапи, пъстроцветни, с геометрични фигури, за които днес се приема, че са част от традиционната боринска носия. Яшмакът *(забрадката, кърпата)* (от тур. ез. *yaşmak – завеса*) е вид късо фередже, непокриващо цялото тяло, а само горната му част. Задължително забрадката е върху косата и шията, като винаги трябва да прикрива и лицето. Може обаче да се носи и с по-малко или повече открито лице. Традиционно се състои от две части – кърпа за косата и воал (т.нар. „завеса“) за лицето. Може да се носи и само кърпа или шал, драпирани или вързани по подходящ начин. Изработва се обикновено от коприна, му-

селин или други фини материи, особено завесата за лицето, но може да е и от памучна или друга, по-груба тъкан. В Борино ежедневно жените не са използвали воал, а кърпата е достатъчно голяма, за да може да прикрива и част от лицето.

Покривалата, които много мюсюлманки носят, за да скриват поне отчасти лицата си, се вписват в традиции, предхождащи исляма. При евреите жените са ходели забулени от незапомнени времена, свидетелства Библията. При арабите жените също са ходели забулени още преди появата на исляма. Наложено от мюсюлманското братство, забулването често е придружено с носенето на роба или на дълго дамско манто. Измествайки традиционните облекла, то се е разпространило в целия мюсюлмански свят през епохата на Римската империя.

Има ли обаче действителни причини жените да носят забрадки? Какъв символ и какво значение имат те за онези, които ги носят? Какви са мотивите за носенето им и имат ли забрадените жени позиции по обществено-политически въпроси? Направените изводи днес са в резултат на дългогодишни лични и групови разговори с жени с основно и средно образование и различни по възраст, но главно през два периода – възродителния процес и след 1989 г. Обобщенията не могат да се считат за представителни, но са интересни и вероятно първи за Борино по тази тема. Почти 100 % от жените заявяват, че носят забрадките главно по религиозни причини и че го считат за свой религиозен дълг. Решението да се носи забрадката се взема предимно лично, под влияние на родители и на съпруг, а не под въздействието на други външни хора или фактори. Темата за забрадките е деликатна и трябва да я държим в лоното на действителната мюсюлманска духовност. Женското покривало се е превърнало едновременно в морално и в догматично изискване. Покриването на главата е символен знак. Изобщо в символичните знаци винаги има известна условност за разлика от догмите, където няма никаква условност. Символите могат, а понякога и трябва, да изменят формата си в зависимост от културната обстановка и от други фактори. Ще напомним, че само догматичните учения са съвършено неизменни и неподвластни на времето и на кул-

турните фактори. Туркините са убедени в превъзходството на ислямската религия над останалите. Признават, че излизайки извън общността, се чувстват изолирани, а понякога и потиснати. Следва да отбележим, че носенето на забрадки от жените в Борино не означава непременно обвързаност с враждебни на демокрацията или фундаменталистични разбирания. Те не са по-различни от приятелките си по вяра, които не носят кърпи. Проявяват днес демократични разбирания и в семейството си, и с близките, съобразяват се със ситуациите и самите те търсят решение на проблемите. Това са жени с по-изразена религиозност, но ценят професионалната реализация. В брака поемат равна част от грижите по домакинската работа, по ежедневните грижи за отглеждане на децата. Нужен е диалог помежду ни и усилия, за да се опознаем по-добре взаимно. Признават, че днес имат по-голям избор в забрадките и обличането, отколкото преди. „Примерните“ фиби от миналото ги няма в косите им. Тези жени не се гримират и не поставят на устните си червило. Цялостното забулване не се вписва в тяхната отворена представа за света. Не твърдя, че позицията на жените мюсюлманки днес се определя основно от исляма. Както навсякъде по света, фактори, като социална класа, образование, възраст и местоживеене (град, село), обуславят до голяма степен ролята и общественото положение на жените. Забрадените жени познават социалните и политическите процеси в селото и имат конкретно мнение. Не го споделят открито на обществени места, но имат своя политическа ориентация.

Възродителният процес насилствено отнема правото на туркините да демонстрират етническата си принадлежност посредством облеклото си. Държавната политика по „разфереджаване“ и „снемане на шалварите“, провеждана през 60-те – 80-те години, довежда до утвърждаване на модифицирани форми, но носещи същата етнорелигиозна знаковост и заемащи същото място и значение в композицията на мюсюлманския женски костюм. Затова по-късно яшмакът е заменен с цветна кърпа (забрадка) с различни цветове, скриваща косата и шията. Днес тя се ползва ежедневно и с местната народна носия, която се

слага в определени случаи. Изразяването на другостта чрез религиозна показност, носене на традиционно облекло и т.н., характерна по-скоро за първите години на прехода, сякаш по-късно отстъпва пред желанието за интеграция и запазването на различието, но не чрез афиширане, а като даденост. Забулените в черни дълги дрехи жени остават в миналото.

Дори и с навлизането на градски тип облекло, дрехата като външен белег на другостта запазва своето значение, но при една част от жените. Съвременната „моментна снимка" в с. Борино показва непълно изживяване на конфесионалната разграниченост в облеклото. Има жени, които са заменили черното фередже с манта в по-тъмни цветове, обикновено в сиво или кафяво, с дължина под коляното. Краката са обути в клин или плътен чорапогащник в тъмни цветове, обикновено в черно. Пъстротата и големината на кърпата е личен избор. В празнични случаи тя се сменя с по-леки, феерични материи в убити тонове. Кърпите между християнки и мюсюлманки се различават по големина, размер и начин на връзване отпред. Българката я връзва на ключ под брадата, а туркинята я премята настрани и може да закрие устата си. Жените мюсюлманки в зряла възраст подбират удобни дрехи според модата и професионалната си насоченост: продавачката в магазина избира да носи спортен анцуг или панталон; работещата в общината на с. Борино подбира по-представително облекло – обикновено тъмен панталон и цветна блуза или костюм от две части, рокля. Момичетата се обличат според модните тенденции и не се отличават от връстниците си българи и тези от съседните общини. Като отпечатък на традицията е запазено покриването на тялото, но днес тази функция се изпълнява от модерните дънки, кожения панталон, спортния клин. Това показва стремеж за преодоляване на външните видими белези на общността и изграждане на личен вкус в облеклото – извод, който е валиден и за други региони със смесено население. Малко жени слагат дълго светло наметало и пъстър яшмак, съчетани цветово и по-светли от традиционно носените манти. Жената в цехове и мандри не се различава по облекло от трудовата жена по градовете.

ОБРАЗОВАНИЕ И ДУХОВНО ИЗРАСТВАНЕ. Да, islямът почита ролята на жената на първо място като жена и майка. Тази роля в исляма е най-почитаната и в никакъв случай не е унизителна. Още по времето на Пророка Мухаммед жените питали ще получат ли те за това, което правят вкъщи, същата награда, която ще получат мъжете, работейки извън дома. Пророкът Мухаммед отговорил, че доброто отношение към съпрузите и поддържането на добрите отношения и здравината на семейството е равно на всичко, което мъжете правят извън дома. Някои мъже се противопоставят на образованието на жените, смятайки, че те са длъжни да се заминават само с домашните си дела и задължения. Но невежата жена е неспособна за много неща. Защо мъжете избират образованите и мислещи жени? Пророкът е казал: „Пазете се от глупави кърмачки, защото с млякото си те дават и някои други неща!“. Трябва да знаем, че майчинството не е единствената роля на мюсюлманката в обществото. Самата Айша (жената на Пророка) не е раждала деца, но е известна като една от „майките на правоверните“. Тя е била един от най-авторитетните разказвачи на ислямско познание и на множество хадиси. Един от най-известните учени по хадис – Ибн Хаджар – учил в Дамаск и там имал четирима учители по хадис *(думата „хадиси“ в превод от арабски може буквално да бъде преведена като „нова“ или като „разговор“, „традиция“, „история“. Хадис (хадит) е устно предание за пророка Мухаммед),* трима от които са били жени. Ролята на мюсюлманката е забележителна по своята същност. Ислямът ѝ определя задължения пред Аллах, пред мъжа и децата, пред близките и обществото, но и пред самата нея. Посочил ѝ е всеки аспект от живота и в най-прекрасния порядък. Тя е любяща съпруга и майка, пазителка на семейното огнище, грижовна сестра, надежден другар, партньор. Едновременно с това трябва да е възпитател, помощник и съветник. Но едно от най-важните права, които ислямът е предоставил на жената, това е правото на образование. Каквато и да е ролята ѝ в семейството и общността, на нея са ѝ нужни знания. Стремежът към тях дори не е право, а задължение на всеки мюсюлманин, без значение дали е мъж или жена. Самият Про-

рок винаги е отделял време за обучаване на момичетата и жените и ги е поощрявал да се стремят към развитие. Жената майка е тази, която възпитава мъжете. В исляма жената, независимо дали е омъжена или не, е човек със собствени права, а не просто притурка към мъжа. Всемогъщият и велик Аллах казва: „Кажи, нима са равни знаещият и незнаещият!“ (Спорът: 11).

Българската държава провежда образователна и културна политика. След подписването на Берлинския договор (1878 г.), Цариградския договор (1909 г.), мирните договори от 1913 и 1919 г., Анкарския договор (1925 г.) мюсюлманската общност в България получава значителна автономия. Държавата заделя средства от бюджета, за да поддържа джамиите и заплатите на мюсюлманските духовници. Училищата са частни – към джамиите, но държавата се ангажира със задължително финансиране. Съществуването на етно- и културноцентристка образователна система до известна степен пречи на приобщаването на турците към националния живот. По времето на управлението на земеделския водач Ал. Стамболийски се провеждат правни реформи, които целят да се равнопоставят в правно отношение турските частни училища с българските и да им се осигури държавна издръжка. Училищата се управляват от т.нар. „училищни съвети“, които отговарят и за назначаването на педагогическия състав. Той обаче трябва да бъде съгласуван с Министерството на образованието. При Стамболийски се създава и висше ислямско духовно училище (медресе) в гр. Шумен. Новата власт след 1944 г. заварва частни турски училища. Самите турци разбират важността на училищното дело и повдигат въпроса за поддържане на съществуващите частни турски училища, които са силно ограничени вследствие на отчуждаването по време на личната диктатура на царя. Затова Законът за малцинствените училища от 27.IX.1946 г. се посреща положително. Отчита се дефицит на учители в турските начални и основни училища. Затова през учебните 1950/1951 и 1952/1953 г. се реорганизират едни и се създават други педагогически институти. Въпреки това чак до края на 70-те години се налага да бъдат командировани в турските села учители от

вътрешността на страната. През учебната 1959/1960 г. става уеднаквяване на училищното дело в България.

В глава шеста, „Брод във времето“, на книгата „Село Борино – в миналото и настоящето на Родопите“ е направен задълбочен преглед на историята на образованието и училището в Борино. Затова тук ще маркираме само някои основни моменти, защото младата мюсюлманка е част от цялостната образователна дейност, активен участник в нея.

Макар че след 1912 г. Карабулак преминава в пределите на младата българска държава, животът на местното население не се променя рязко и бързо. Ханът продължава да се използва като училище. В него е имало 4 малки стаи и една по-голяма на етажа, предназначен за училище, а избеният етаж е използван за гледане на добитък. Момичетата и момчетата са се обучавали отделно. Учениците са наизустявали части от преподавания материал и Корана. Учебници е имало само за учителите. Училището е частно и се издържа от населението. Според Ст. Márински 1920 е най-вероятната година, когато започва изучаването на български език. Тогава идват и първите български учители – даскал Янко и Денко Червенкови. До обяд учениците са изучавали предметите на български език, а следобед – Корана. Единият и другият език са ги затруднявали и отчасти са правели обучението формално. Проявявала се и известна взискателност към родителите. Така например през учебната 1925/1926 г. са глобени 11 родители на обща стойност 710 лв. за непосещаемост на занятията от децата им.

Ежегодно настоятелството е определяло сума за издържане на училището. С Протокол № 12/17.10.1935 г. се определя сумата от 20 108 лв. за издръжка съгласно чл. 359 от ЗНП, като поименно са посочени 180 жители данъкоплатци мюсюлмани, които следва да се обложат със съответни суми. Подобен списък има и за 1936 г. Но общинският бюджет също е подпомагал училището. За учебната 1929/1930 г. осигурява приходи от 85 200 лв. – за заплати на четирима учители по турски език, добавъчни възнаграждения на учители по български език, за учебни помагала, за отопление и осветление, за канцеларски разноски, помощи за бедни

ученици. През учебната 1938/1939 г. се открива българско начално училище, ръководено от Васил Странски. Обучават се 33-ма ученици в 4 слети класа. Практиката децата да се ограмотяват в такива класове продължава 22 години. Класните стаи се помещават в стария хан при мизерна материална база и лоша обстановка. От същата учебна година започва редовно честване на празника на народните будители и Деня на Кирил и Методий под ръководството на учителя Филип Попов. Програмите на тези тържества най-често включват хорови песни, декламации – най-често по Вазов, и отчет-доклад на учителя. В турското училище не е имало навик да се организират забави, представления.

През периода 1912 – 1938 г. сериозно развитие на просветното и културното дело няма. Единствени обществени сборища са Байрамите, известни със своя пехливанлък. През зимните дни жените се събирали на седенки, а мъжете се срещали в джамията. Не е имало кафене, а за читалище местното население не е и мислело. Старото турско и новото българско училище са били бедни на помагала и материална база. По 4 – 5 деца са седели на пейки в класните стаи. Завършилите училището задоволително си служат с българския език за обикновен разговор, което подобрява общуването между двете етнически групи.

На 1.12.1940 г. след пожар изгарят училището и архивните материали, съхранявани в него. Знае се само, че броят на учителите е бил между дама и петима души, като от един до трима са били българи, един-двама – турци. Броят на учениците е между 50 и 150. Посещението в турското училище е нередовно, защото родителите намирали причини да не пускат децата си и не са прилагани административни мерки за прибиране на подлежащите. Момичетата съставят 1/3 от общия брой ученици.

Частното училище е поддържано от настоятелството. Населението и настоятелството се грижат за финансирането, за дървата за огрев. Българското училище от основаването си през учебната 1938/1939 г. до 1940/1941 г. е имало към 35 – 40 ученици, обучавани в 4 слети класа от учителя Филип Попов. Посещаемостта в турското училище била ниска за разлика от българското и това се отразявало на успеваемостта на учениците. Лип-

сата на редовни учители, недостатъчната взискателност на настоятелството, незаинтересоваността на родителите са водели до голям процент оставащи. От учебната 1940/1941 г. до учебната 1946/1947 г. успехът е незадоволителен. През учебната 1942/1943 г. от 75 деца в I клас нито едно дете не минава. За учебната 1943/1944 г. от 118 деца в I клас минават само 2. За III, IV клас най-общо процентът на минаващите варира между 2,8 и 45. В същото време в българското училище процентът на минаващите се движи между 71 и 93 за различните учебни години. Освен горепосочените причини за ниската успеваемост на децата могат да се прибавят и късните назначения на учителите, мобилизирането им във войската, недобрата организация, лошото време – през 1942 г. зимната ваканция е била един месец поради големите студове. Лошата материална база оказва също влияние. След пожара от 1940 г. се налага да се използват частни сгради. Децата не могат да се побират в малките стаи и затова учителите не следят стриктно посещаемостта. Българските деца са по-малко и се побират в стаите, оттам и посещаемостта е по-голяма. Това налага да се реши въпросът за училищна сграда. На 22 юли 1945 г. комисия, назначена от областния училищен инспектор в гр. Пловдив, избира място за строеж на ново училище. С цел подпомагане през 1946 г. частното турско училище получава помощ от Боринската селска община – 25 000 лв. Частното турско училище се ръководи от настоятелството. На 22.01.1942 г. за негов председател е избран Мустафа Али Люманов като човек, който знае български език. През учебната 1944/1945 г. учител по Коран е Юсмен Юсменов Забанов. За всяка година настоятелството чрез протокол прави назначенията на учителите. В Протокол № 7/16.06.1944 г. се отбелязва, че е наложително да има учител по български език, в противен случай няма да се разреши да се отвори частно турско и мюсюлманско училище.

С цел разширяване на грамотността и обхващане на по-голям брой деца на 15.09.1945 г. в Борино се открива първата полудневна детска градина, помещаваща се в частна къща.

Нов етап в развитието на училището настъпва след 1.01.1947 г., когато турското училище става държавно. Турските

учители от частното са преназначени в новото. Директор на двете обединени училища става главният учител от българското – Филип Попов. Обучението обаче продължава да се води по съществуващите тогава различни програми. Фактическото обединение на двете училища става през учебната 1960/1961 г., когато се прилага единна програма, задължителна в цялата страна. Затова паралелките са съединени, обучението по всички предмети започва да се води на български език, а турският език остава да се изучава като отделен предмет. Въпреки неблагоприятните битови условия и ненавременното назначаване на персонал успеваемостта на учениците се повишава. Все още данните се водят отделно. За турските ученици през учебната 1947/1948 г. минаващи са 27 %; през учебната 1948/1949 г. – 45 %; през 1949/1950 г. – 67 %; през 1950/1951 г. – 69 %. За българските ученици процентът на успяващите стига до 93. През учебната 1950/1951 г. 225 турски ученици се обучават от двама учители и това се отразява благоприятно преди всичко върху успеха на учениците и преминаването им в по-горен клас. Завършен е първият етаж от новото училище и на 13.01.1951 г. занятията в него започват на две смени. Училището продължава своето развитие. През учебната 1950/1951 г. се открива V клас към българското училище с 20 ученици, а през 1951/1952 г. – IV клас към турското училище, с 16 ученици. През 1953/1954 г. за българското училище и през 1954/1955 г. за турското училище има пълен курс на народно основно училище с 48 ученици в българското и 204 ученици в турското. През 1960 г. училището обучава успешно 84 ученици в българските паралелки и 303 ученици в турските, от които в VIII клас са общо 33 ученици.

През периода 1950 – 1960 г. се наблюдава повишаване на успеваемостта на учениците. През 1959/1960 учебна година турското училище има 68 % успеваемост, но през същата година прогимназиалните класове за първи път провеждат обучението по всички учебни предмети на български език. Продължава да бъде трудно в училището на подлежащите на обучение деца. За началото на учебната 1954/1955 г. се явяват 25 от всички 47 български ученици и 56 от 206 турски ученици, като от V до VII клас

няма нито един подлежащ. Безспорно обезпечаването на учениците е било проблем за местното училище. С тази аномалия за първи път се справя директорът Христо Ил. Перчинков, който през учебната 1955/1956 г. за първия учебен ден успява да събере 80 % от децата, а през следващите дни и останалите. След тази учебна година става пълно прибиране на учениците.

Постепенно училището започва да се включва в обществено-политическия и културния живот на селото. Подобрява се социалният живот на хората. Броят на децата расте. През учебната 1960/1961 г. – 407 деца; през учебната 1963/1964 г. – 545 деца; 18 души са във вечерните паралелки и 56 деца – в детската градина. За първи път през учебната 1963/1964 г. се открива VIII клас с 37 ученици. С това училището в Борино става основно и дава възможност децата да завършват задължителната степен на образование. На 50-годишния юбилей на просветното дело в Борино вече присъстват първите местни учители и Стоил Марински в своя доклад споделя, че продължават образованието си някои местни хора: във ВСИ – 1 агроном; в Институт за прогимназиални учители – 3; в Учителски институт – 3, от които 1 туркиня; 1 завършил Педагогическо училище; 1 завършил и 1 учащ в Строителен техникум; Търговски техникум – 2 завършили и 1 още учи; Медицински техникум – учи 1 туркиня; Средно общообразователно училище – 3 завършили и учат още 10; в промишлени училища и техникуми учат 12 души. Броят на продължаващите образованието расте. Първият, който получава висше образование от местните ученици (българчета), е Георги Райчев Марински – агроном първоначално в с. Златосел, след което е поканен от местните власти да се върне в Борино и да подпомага развитието на ТКЗС. Първият висшист от местното турско население е Джамал Джамал Амиш (Висш институт по физическа култура и спорт, София). През учебната 1982/1983 г. започва друг период в училището, когато се открива гимназиален курс – X клас, две паралелки.

Постепенно в списъка на образованите и образоващи хора се вливат: Стою Пищалов, Стоил Марински, Григор Шахънов, Михаил Пейковски, Тодорка Марзянова, Маруда Дилова, Гюл-

фие Пехливанова, Рабие Махмудова Ибишева. Към последните две имена през 70-те години на миналия век можем да прибавим и името на Джемиле Алиева. По-късно – това на Гюлфие Амишева, Джемиле Амиш, Олга Забанова (Манолова), Айше Алиева, Мелиха Бонгуева, Гюляр Хърлова, Шенгюл Чавдарлиева, Барие Алиманова, Кадрие Алиманова, Нериман Каджебашева, Калбие Асанова, Енгюл Бачкова, Мелек Мисиркова (първата жена в България, завършила през 1998 г. специалност „Борба“ (първи профил) в Националната спортна академия „Васил Левски“, гр. София), Джеврие Даракчъ, Айше Ибишева (Чинчеоглу), част от които продължават да работят в местното училище по различни специалности. Това са имена на турски жени, завършили висше образование, работили, а някои продължават като учителки. Трябва да споменем всеотдайните медицински сестри Айше Аликузова (родом от Грохотно), Джемиле Велиева, Зейнеп Коджебашева, младия лекар Шасине Вели, юристите Севинч Забанова (Караоглан), Незиха Велиева, Руфие Дъглова.

С т.нар. „възродителен процес“ се слага началото на масовото образоване на момичетата от турската етническа група. Днес в училището работят над 90 % местни учителки. Съвременната боринка е не само домакиня, а и носител на държавни отличия (Айше Алиева, педагог, биолог), общински съветник (Джемиле Мустафа Неби (Амиш) – първата жена от турски произход, след 1989 г.), служител в администрацията (Семиха Джамалова Велиева (Кичукова), първият еколог), медицинска сестра, учителка, бизнес дама, лекар. Водещи днес за нея са амбицията и предприемчивостта, а не традицията.

Изключително динамичен културно-обществен живот заварва читалището в периода 1970 – 1988 г. В първия женски хор, ръководен от Борислав Дилов, на сцената до християнките излизат и жени мюсюлманки. Заедно в посочения период изпяват над 300 песни на местно, регионално и национално ниво.

И през тоталитаризма жената домакиня като цяло запазва и възпроизвежда, макар и скришом, своите празници. През периода на социализма по-бавно се разпадат големите домакинства и са ограничени вътрешните миграции. Това благоприятства

запазването на родовите връзки, патриархалните традиции и свързаните с тях семейни ценности. Процесът позволява модернизацията в постсоциалистическата реалност да протича побавно, за което причина е по-голямата затвореност на общността. Един от механизмите за запазване на традицията при турците е езикът, който е различен от съвременния турски език. Той е съществена етнохарактеристика и първи белег за разпознаване на „другостта“ (Стоянова 1998: 168). Според Цв. Георгиева билингвизмът при българските турци е масово явление в съвременността. Наблюденията показват, че се владее говорим, но не и писмен турски език. Този въпрос намира своя отговор в образователната система. В училище турският се е изучавал с прекъсване. Необходимостта от езика като белег на „другостта“ подсказва желание за запазването му като основен маркер на етническа принадлежност. Модернизацията намира израз и в отпадането или видоизменянето на редица ритуали, свързани с раждането, брака и смъртта, в които жената изказва мнение и взима участие. Промяната на обществото повлиява и на някои аспекти на родството и семейството в турската етническа група. Запазва се патриархалното живеене като традиционна форма, но все почесто младите семейства предпочитат при наличието на възможност от икономически характер да живеят самостоятелно. Докато традиционното семейство се характеризира с ограничена мобилност и лична инициатива, социалните и икономическите последици на прехода ги стимулират. Все по-често, особено сред младите турци, се наблюдават процеси на миграция от селата към градовете или от България към Западна Европа с цел икономическо задоволяване, а нерядко и икономическо оцеляване. И в този процес жената не е безмълвен участник. Намалява постепенно ролята на по-възрастните членове на семейството. Смесените бракове обаче продължават да се приемат като нежелана реалност. Промяна на възприемането на този тип отношения настъпва още през периода на социализма. Регистрирани са случаи отпреди 30 – 40 години, когато християни не са приемани (в дома) като членове на турски семейства. Това се прави от родителите. Подобни реакции разкриват ниската степен на свобода

на избор на младите, докато моделът за идеален брачен партньор все още се придържа към етническата и религиозната еднаквост. Това създава друг модел на комуникация между представителите на двете групи. Роднинството между представители на различни религиозни и етнически групи е многопластово. Поради това, че родителите не са приемали смесените бракове, не е могла да се създаде система от родови връзки.

Традиционно социалната роля е в границите на дома. През социализма постепенно от домакиня турската жена се превръща в работничка в цехове и АПК. Желанието и общоприетите тенденции ѝ позволяват да се образова и еманципира. Пак според тенденциите и личния вкус облеклото не е според колективната традиционна норма. Поведението на девойките, учещи извън Борино, се регулира от техните социални контакти и домашно възпитание.

В началото на 90-те години на ХХ в. на жените се дава възможност да пътуват по-лесно до Р Турция или да настройват в домовете си сателитните чинии по начин, който да им позволява да имат достъп до определени турски телевизии. Това спомага за привнасяне на културни форми и образци от съвременна Турция и нарушава етнокултурната самобитност. Така обичаите на мюсюлманите и нравите в Турция масово навлизат в различни сфери „новости“ в живота на семейството и жената – променя се облеклото на младите, както и интериорът на дома с предмети „от вън“. Честите пътувания до сродници, екскурзии, вглеждането в съседите стават отчасти фактори, определящи всекидневния живот.

Десетилетия наред се изгражда системата на съжителство между християни и мюсюлмани, в чиято основа лежи търпимостта. Взаимното опознаване продължава и днес – кои са новостите в кухнята, перилните препарати, консервирането, ръчното плетиво, отглеждането на малките деца. Независимо от настъпващата глобализация не се променя културата на поведение към съседа, жените си общуват, както преди, по всякакъв повод. Пространствената близост, прекият контакт, всекидневните практики раждат и приятелство. „Комшулукът“ е термин, с

който се определя сложната система на съжителство. Това са ежедневните лични, професионални и обществени контакти на живеещите в едно селище представители на различни етнически групи. Изборът на език за общуване; обмяната на „почерпка“ при празници на двете религиозни общности, която се приготвя и дарява лично от жената, чийто празник е; зачитането на лични празници – сватби, курбани за новородени, рождени дни, погребения и др., са от сферите на всекидневния живот. Те се приемат не само като традиция, но и като съвременна ценност. Празникът като феномен на културата има сериозна социална функция. Той интегрира, осъществява солидаризация между членовете на групата и между групите. Неговата роля е комплексна: освен в сферата на социалното, той се проблематизира и в индивидуалнопсихологически контекст. Затова празниците имат специално, знаково място във взаимоотношенията между християнки и мюсюлманки, между техните семейства.

Новите технологии – интернетът, социалните мрежи, мобилните телефони, обменът на информация с роднини и деца, живеещи и учещи извън Борино, оказват влияние на останалите в селото. Информационният поток променя ежедневието на бабата, майката, сестрата, иначе възприемани и като по-затворена общност на турците. Близките, съселяните, работещи в чужбина, дават повод за сравнение между жените там и тук.

Някъде из много изписаните редове по вестници и списания ще прочете за негативното отношение на българката към туркинята. Подобно поведение по-скоро е характерно за българки, които не са имали личен ежедневен контакт с туркини. Тук, в Борино, добрите отношения между представителките на двете религиозни общности са традиция, която продължава.

Демокрацията и европеизацията променят статута на жената в българската действителност изобщо – процес, започнал още през 50-те години на XX в. В политически, социален, икономически и културен план настъпват изменения. Противопоставящите се традиции и модерност променят турската жена в село Борино с различна интензивност. Тя запазва религията и езика си като белези на своята идентичност. Религията е културен фон

и характеристика, диктуваща моделите на поведение, които търпят изменения и модернизация. От тях мюсюлманката не прави драма. За нея е важно разбирателството между поколенията да се постига на базата на чисто прагматична основа – спазването на традицията, извършването на различни обредни практики като част от религиозната система, които да се запазят, съхранят, следвани от всички поколения. Темата за личните имена трудно се коментира на обществени места. Тя е болезнена за тях и не се заличава от колективната памет.

Според Ина Мерджанова „Може да се твърди, че погрешните представи за исляма са често доминирани от акцент върху статута на жените. Нерядко мюсюлманките биват представени по есенциалистки и не-исторически начин, пренебрегващ факта, че ролята им се е променила драматично във времето, и особено през XX в., в резултат на икономически и политически процеси. Мюсюлманските общества навсякъде по света преминават през процеси на урбанизция и модернизация, които предоставят на жените нови възможности за обучение и работа. Появата на международни феминистични движения и на дискурси за универсалността на правата на човека със специален акцент върху правата на жените също има значителен и комплексен принос за тези развития“ *(http://notabene-bg.org/read.php?id=365/).* За исляма и жената често се пише. Промените в световния мюсюлмански свят се отразяват и в нашата селска жена. През последните десетилетия тези жени изразяват все по-уверено своите позиции. Може би, когато споделят, че се чувстват потиснати, несигурни, те имат предвид, че са обект на двойна маргинализация: веднъж, като жени в доминирано от патриархални порядки общество; и втори път, като мюсюлмани в общество с различна от тяхната религия. Сблъскват се често и с антимюсюлмански настроения в обществото.

Малко условен е изразът „духовно израстване“. Но тръгвайки по пътя на своето духовно развитие, жената мюсюлманка разбира истинската си същност, макар пред себе си често да поставя по традиция завеса. Придобива увереност, непредубеденост и самостоятелност в действията и разговорите, които ѝ

подаряват вътрешен мир. Тя е търпелива, но и толерантна; преборва се с безсилието, разочарованието, негативизма. Изостря и проявява интуицията си, като постепенно с годините се доближава до правилното разбиране на човешката същност и търси пътя към щастието. Постепенното духовно израстване вече определяме като сериозно духовно развитие, защото мюсюлманската жена добива онази вътрешна сила, която я кара да се чувства равна на другите. Такива иска да растат и нейните деца. Има своя територия, но духовният ѝ свят няма граници, не може да се очертае, защото, сигурна съм, че никой не е могъл да проникне достатъчно дълбоко в духовните ѝ недра. Жените разказват лични истории (с болка или радост). В моменти на откровения разбираш, че някои от тях виждат разликата между духовност и религия. Осъзнават, че колкото повече се вплиташ във вярвания, оставаш на стъпалото, на което си бил в началото. Но познават религията си, спазват необходимото. Знаят, че религията е създадена от човека по редица важни причини. Едновременно с това разбират, че истинската духовност носят в себе си, и търпеливо, упорито търсят пътя към любовта, нужните им връзки със света и хората около тях. Днес мюсюлманката се е научила да приема утрото и вечерта заедно със ставащото между изгрева и залеза. Тя и преди го е правила, но сега – с доза увереност и надежда за промяна към по-добро. Ние сме различни по религия и етнос, но осъзнаваме, че трябва да разбираме другите, да бъдем състрадателни и готови на взаимопомощ. И още нещо, тук заедно се научихме да си благодарим – прокарахме пътечка към приятелството и съжителството, към комшулука. Вглеждайки се, опознавайки турската жена в Борино, откриваш истинската ѝ стойност, всички нейни индивидуалности и различия.

Наблюденията показват, че и християни, и мюсюлмани имат бедни знания за собствената си и за другата религия. В традицията тя се компенсира чрез публичната ритуалност и на двете религии, проявяваща се предимно в празничната система. Създава се общо поле за взаимно опознаване на другата вяра, в което нейната чуждост се превръща в позната реална различност. В

празничната система познатата различност действа като принцип на функционирането на системата на съжителство. Обменът на известни, очаквани и желани сакрални дарове по Великден (червени яйца) и Байрямите (курбанно месо, различни сладкиши), придружавани със задължителното доброжелателно „честит празник“; взаимното канене и приятното присъствие на съседите от различните общности на сватби, ритуали и празници след раждане и при погребение, кадене и сюнет са доказателство за доверие, уважение, гаранция за сигурност на лично ниво независимо от възникващите понякога напрежения в обществената среда. Те се основават на взаимното познаване и съобразяване с нормите на другата вяра. Традициите ѝ фактически са създавали верига от ритуали, преодоляващи различията в двете религии. Демонстрираното уважение към вярата на другия и към значимите моменти в човешкия живот, като раждането, брака и смъртта, са не само норми на съжителството, но и психологическо поле на дълбоки и трайни лични приятелства. Те и общите преживявания, преповтаряни от десетки поколения, са едни от основните фактори за изграждането и утвърждаването на съжителство, в което жената в някои случаи има водеща роля.

Съзерцавайки и разговаряйки с турската жена в Борино, опознавайки нейния живот с десетилетия назад, откриваш прозорец към колоритен, богат и не по-малко активен женски свят. Той не се покрива с митологемата за средновековната мюсюлманска жена като робиня в брака и в пълна изолация от важни сфери на обществения живот. Това ме кара да поискам да повярвам, че жените не се поставят в групата на безмълвното общество.

Защо се „разбират“ християнки и мюсюлманки в Борино? Няма еднозначен и категоричен отговор, но той следва да се търси в лоното на духовното израстване на жените, чиито корени са в толерантността. Тя се проявява в различни направления на човешкия живот, но в основата на разбирателството стоят: правото на лични убеждения; моралното право на определено поведение и собствен начин на живот, макар и различен от нашия; правото на религиозна вяра и светогледна ориентация независимо от тяхното различие и несходство с нашето вероизпо-

ведание. И двете общности знаят, че заедно принадлежат към една и съща човешка общност, по силата на което другата не е по-малко достойна за уважение. Усилията за изграждане на справедливи социални отношения са насочени към формиране на гражданска култура, към възпитаване и проява на добродетели, към активно участие в социалния живот. Затова жените обменят готварски рецепти, модели на плетки и тъкани; знания за отглеждане на малки деца и различни посеви, за народна медицина; взаимопомощ на нивата или вкъщи и още много дейности от битието. Правдивост, милосърдие, търпение, смирение се старае да формира у себе си турската жена. Тях тя търси да открие и у другата, за да се осъществи трайният контакт. Добросъседството, доброто отношение към родителите и поддържането на роднинските връзки, благоразумието и признателността, изпълняването на обета са само част от „повелите" на двете религии. Жените ги познават и чрез тяхното преоткриване и у другата търсят, създават „разбирателство" помежду си.

Дълбоковътрешния си интимен свят турската жена не изкарва на показ, не го коментира. Табу е темата за сексуалните ѝ отношения. Въпреки че тази тема не е табу в Корана. В него проблемът за секса и любовта са третирани реалистично. Сексът е благословен от Бога като единствено средство за възпроизвеждане на човешкия род: „... И Ние ви сътворихме по двойки". Любовта на мъжете и жените един към друг не е чувство, което идва от случаен каприз или кратка прищявка на хората. Любовта е дадена от Бога като необходима част от сексуалните отношения на мъжете и жените: „...разположен между обичта и милостта" (Коран 30: 21). Ислямът забранява кръвосмешението, хомосексуалните връзки, лесбийството, содомията, педофилията, некрофилията, садомазохизма и аналния секс, както и налага на своите точкуване *musilm* – различни наказания. В исляма открито се говори за някои аспекти на човешката сексуалност. В много хадиси на Пратеника Мехаммед Саллеллаху Алейхи ве Селлем въпроси, касаещи половата сфера, се обсъждали открито, от което следва, че сексуалното обучение не само е позволено, но и желателно. Днес подрастващите обикновено започват

полов живот значително отрано, поради което е много важно навреме да се даде правилната информация на младите мюсюлмани, за да могат да противостоят на натиска на своите връстници. Всичко, което се случва в islямските семейства, в частност с жената, в действителност ние не можем да знаем, но това не е толкова необходимо. Всеки човек има собствена религия и житейски правила, които съответстват на неговите предпочитания. От него зависи да реши какво място да отреди на секса.

Разказването за боринската турска жена е само надзъртане в нейния свят. Тя успява с годините да таи мисли и чувства в своя дом и в себе си. Много от разбиранията си е приела от родители, съпруг и предава на поколенията си. Възпитава у тях това, което смята за ценно, разумно, и онова, което религията разрешава. Това е нейната философия: в миналото – домът, днес – домът, професията, визията. Портретът ѝ не може да бъде поставен в рамка. Той е влизане и излизане от дома ѝ, от трудовото ежедневие, разменените мисли и поведението ѝ. Затова на пръв поглед изглежда, че пътуването към нея е хаотично. В душевен комплекс да се движиш по права улица е невъзможно. Дори да стъпваш по старите сокаци или асфалтираните улици днес, пак няма да успееш да видиш и усетиш всички мечти, радости, болки у жената. Но винаги откриваш и признаваш нейното умение да готви. КУХНЯТА ѝ винаги е била подчинена на знанията и опита на по-възрастната жена вкъщи, на комшийката, на наличните хранителни продукти в планината (произвеждани и доставяни), на традициите и вкусовете в семейството, на външни фактори. С промените на социалния живот на общността и храната не остава същата. През 1913 г. е констатирано, че хуманитарната криза в Родопите не е преодоляна и за пълноценно хранене не може да се говори. Изпращат се храни като безвъзмездна помощ на редица селища. Първоначално традиционната кухня е от домашни продукти. Регистрираните мелници и развитието на животновъдството и растениевъдството са ги осигурявали. Днес местните мандри и биоферми продължават традициите от миналия век. В повечето случаи хората сами са си приготвяли киселото мляко, сиренето, пас-

търмата, овкусеното обработено месо. Докато биене на масло в домашни условия понастоящем почти не съществува, то бърканицата се слага на всяка трапеза. В продължение на десетилетия храната на човека се е състояла от това, с което заобикалящата природа го е дарявала. Така се е оформил и обособил особеният племенен и национален начин на хранене.

Местната кухня отразява традициите на хранене, утвърдени през годините под влияние на различни фактори: историческо и обществено-икономическо развитие, географски и климатични условия, демографски промени, комуникации и влияние на други народи върху храненето на домакините, обичаи, бит, религия, култура и др. Тези фактори са особено силни в прединдустриалните, предмодерните общества, във всички общества преди създаването на големия национален пазар, на който вече има предлагане и търсене на разнообразни стоки и за различните слоеве на населението стават достъпни храни, които по-рано дори не са били познати. Празниците и обичаите са създали определени традиции в храненето и кулинарията. За големите празници, като Бъдни вечер, Коледа, Великден, двата Байрама, местните българи и турци са създали и утвърдили традиции в приготвянето и консумирането на храна за празника, като са се съобразявали с общите изисквания. През т.нар. „традиционен период" много рядко се е слагало на трапезата морска храна. В предмодерното общество тя се е консумирала инцидентно и е била храна на случайността. Трябва да се подчертае също така, че до края на традиционния период, а дори и досега, в семейства, които не са особено стабилни икономически, основната храна е растителната.

В началото на своето развитие кухнята е била ограничена по отношение на използваните продукти, технологии и асортименти. Днес се характеризира със значително разнообразие. В миналото Родопите не са били свързани с удобни пътища с вътрешността на страната и това е затруднявало снабдяването с храна. Така местната домакиня е била принудена сама да приготвя ястията за семейството си с продуктите, с които е разполагала. Отглеждали са се предимно картофи, фасул, леща и типич-

ните за планината подправки – магданоз, джоджен и чубрица. Ястията са се разнообразявали със смесването на фасул с картофи, леща с картофи, ориз и саздърма или с пастърма, сух фасул с пастърма. Предпочитани на трапезата винаги са били млякото и млечните продукти. Заради специфичната топлинна обработка, която включва сушене, варене, задушаване, печене, специалистите причисляват родопската кухня към съвременната здравословна диетична кухня. Традиционни ястия остават фасулът – сух и зелен, картофите, или пататите, които заедно с фасула присъстват в почти всяко ястие от местната кухня. През далечните минали десетилетия най-често картофите са били изпичани цели – измити, необелени, заровени под жарта в огнището, след което намазвани с масло. Млечните продукти са традиционните – сиренето, изварата, кашкавалът. В много части на Родопите познатото мляко със сирене (катък) тук не е разпространено. В повечето случаи от прясното мляко се приготвят различни видове десерти, кремове, застройки. Най-често се подквасва мляко.

Чевермето е популярен родопски специалитет и при мюсюлмани, и при християни. Приготвя се от цяло агне или месо, редено на шиш, което се пече в пещ или специално изкопана за случая яма. Намазва се със собствена мазнина или с мед. При определени случаи и християни, и мюсюлмани приготвят курбан, който се поднася на по-голям кръг хора. Пататникът също е много добре познат. Приготвя се от картофи, сирене, кашкавал, като тайната му е овкусяването с много подправки. Качамакът е ястие, което се приготвя от царевично брашно и масло, а по желание се гарнира със сирене или агнешко месо. Особено място заема родопският клин – вид баница, която се приготвя с различни плънки – коприва, лапад, цвекло или най-често с ориз. Низ от вкусотии са бухтите, колаците, палачинките. Храната на идващите по-късно християни не е по-различна от тази на завареното тук население. Вероятно е настъпил обмен по технологията на приготвянето между новодошлите и завареното мюсюлманско население, като всяка общност е спазвала празничното меню на религиозната общност. Продуктите са се използвали в суров вид. Консервирането и бланширането не са били познати. Картофите,

морковите и цвеклото са заравяни в земята, някои зеленчуци, плодове и билки са сушени, а месото се осолявало.

Част от ястията, които се употребяват и до днес, са заимствани заедно с наименованията им от турската кухня. Силната червена запръжка за основното ядене продължава да се прилага; саздърмата от овче или козе месо; лютивите ястия; много сладките десерти са използвана храна. Яхниите, таскебапът, кавърма-кебапът съвременните жени не знаят кога и как са навлезли тук, но се съобразяват с рецептите на своите баби и майки, като, разбира се, привнасят и свои вкусове. От турците са заимствани много популярните гювечи, мусаки. В миналото, когато е имало домашно стопанство, се е приготвяло дамар – дебелата месеста част на варено шкембе. И досега супите наричат „чорби"; от тях се заимства и популярната студена супа – таратор. За празници и гости турската жена приготвя ориенталски и силно сиропирани десерти – баклава, кадаиф; нишестени десерти с жито – ашуре; десерти с ориз – сютляш, пилаф и др. Контактът със сродници от Р Турция и приятели от вътрешността на страната и от чужбина води до промяна на технологията и овкусяването както на основните ястия, така и на десертите.

Боринци събират и много диви плодове – сливи, череши, дренки, круши, шипки, ябълки), които изсушават и употребяват през зимата, като ги варят или още през есента приготвят люто – в миналото – в дървени каци, а днес – в пластмасови бидони. Получава се от диворастящи плодове. Най-доброто и ароматно люто се прави от червени боровинки, може и в комбинация с други плодове. Колкото са повече плодовете, толкова по-силно става то. За да се запази по-дълго време, между плодовете се слагат вишневи листа и синап. За аромат използват листа или клонче от босилек и индрише. За предпочитане е плодовете да се залеят с преварена вода. При лютото няма термична обработка и е пълноценна витаминозна напитка. Чайове, сиропи и компоти – по избор на семейството – са традиционни напитки в Борино. Като храни от растителен произход се берат и използват от населението киселец, коприва, ягоди, къпини, малини, боровинки. Киселецът и копривата се употребяват главно за напра-

вата на баници, за приготвянето на супи. Различни видове гъби са на трапезата, приготвена от домакинята.

Видно е, че местната кухня разполага с разнообразие от хранителни продукти – зърнени, мляко, млечни произведения, плодове, зеленчуци, бобови храни. За да се получи вкусно ястие, е необходимо продуктите да преминат през специфични топлинни обработки – варене, задушаване, печене на жар, печене на шиш. Това е в резултат на наследени начини. В миналото широка е била употребата на примитивни съоръжения и съдове – сач, глинени съдове, керемида, сгорещен камък. Варенето на продуктите е ставало на тих огън. Първоначално се е извършвало в глинени съдове, които по-късно се заменят с калайдисани бакърени, с дебели стени. Задушаването е употребявано много често. Продуктите, почти цели или нарязани на едри късове, се поставяли в бакърени или пръстени съдове с малко вода, мазнина и подправки. Съдът се затварял плътно и се оставял на тих огън да къкри. Печенето, казахме, че се е осъществявало на скара, на шиш, на огнище, на жар. Много възрастни жени разказват, че най-вкусно е яденето, приготвено в пещ. Печенето на шиш е най-широко използваната топлинна обработка. На шиш се пекат малки парченца месо или цели животни, като месото се върти непрекъснато над огъня. В огнище се пекат баници, пити, клинове, които се поставят в тава, намазана с малко мазнина, а отгоре се захлупва с друга тава. По-често са се готвели каши вместо супи. Днес местата им са разменени – повече супи (чорби), по-малко каши.

С течение на времето под влияние на чуждите кухни и с въвеждането на нови технологии на обработка на продуктите се налага производството на големи количества храна за много хора, при което настъпват промени в технологичните процеси на обработка на самите продукти в старинната планинска кухня. Сега се консумират повече месни храни – кайма и месни полуфабрикати. Това налага турската жена, а и съседката ѝ, да променят и технологичния процес на приготвяне на ястията. Тихото варене на слаб огън се замества с по-бурното варене в хермети-

ческа тенджера; месото се задушава или пече в електрическа фурна; прибавят се „нови“ подправки.

Съвместният живот, комшулукът е взаимност. Тя най-силно е изразена в кухнята. Доброто ястие, деликатесът, невероятният сладкиш губят своята историчност и влизат във всеки дом. Но има едно ястие, което и двете религии тачат, – ашурето. В исляма се говори за Деня Ашуре в месец Мухарем. През първия ден от този месец пророкът Мухаммед се преселва от Мека в Медина. Думата *ашуре* идва от арабски език и означава „десетият ден“. Вярва се, че Всевишният на този ден е въздал по една благодат на 10 Свои пророка. Както месецът, така и Денят Ашуре се счита за по-благодатен измежду другите. Месец Мухарем и Денят Ашуре се почитат като свещени и от християни, и от юдеи. Денят Ашуре обозначава края на всемирния потоп и второто начало на човешкия род с праотеца Нух (Ной).Търсейки начин как да нахрани вярващите, които са се качили на кораба му, пророк Нух призовал всички да изсипят в голям съд наличната храна, която им е останала, за да приготвят ястие. Така се получило ястието ашуре. В християнската култура това ястие е известно като *коливо.* След приготвянето на ашурето ястието се раздава на близки, приятели и комшии, без да се прави разлика във вярванията, като тази дата и ястието са повод за сближаване и размяна на подаръци. Така Ашуре от векове е повод за развитие на обичта и уважението сред съседи, близки и роднини. Смята се за край на всемирния потоп, който сплотява цялото човечество, и се счита за обща ценност на всички основни религии.

Известно е, че животът на турската жена в Борино е бил тежък, но доста по-опростен. Тя се е трудила от сутрин до вечер, а времето се изнизвало на по-бавни обороти. Нейните мехове за сирене, бурилките за биене на масло, глинените и бакърените съдове са в историята, но ароматът на ястията, приготвени с любов, остава в предадените рецепти и опит със съвременната жена, която в динамичния ежедневен ритъм в кухнята е в творческия си кулинарен вихър.

Освен общите храни, напитки, приготвяни от жените от двете етнически общности, е останала традицията за задружно-

то хранене, особено на големите календарни празници, независимо дали са християнски или мюсюлмански. Съвместното живеене, освен че сближава хранителните навици, но и заличава някои хранителните табута, налагани от религиите. Традицията с вида и начина на хранене започва да губи битката с глобализацията. Свидетели сме как процесите, засегнали културата и културните общувания, променят и хранителните навици. Кухнята ни тук се интернационализира, автентичните ястия стават все по-ограничени. Жената домакиня не може да остане назад във времето. С помощта на различни информационни източници тя променя и своята кухня.

Съвместният живот с десетилетия не е изключил и възможността за отбелязване, **ПРАЗНУВАНЕ НА ОБЩИ, БЛИЗКИ ПРАЗНИЦИ,** понякога поотделно в самата общност, в други случаи на обществени места заедно. Един от тях е на 6 МАЙ – Гергьовден и Хъдъреллез. ХЪДЪРЕЛЛЕЗ е сезонен празник, който съществува още от края на Ранното средновековие и се чества сред тюркските народи в Средна Азия, Анадола и Балканите; Персия и народите от Източното Средиземноморие. ХЪДЪРЕЛЛЕЗ (Хъдърлез) се чества на 6 май (според сегашния, Григорианския, календар), а в календара Румѝ, който се използвал в Османската държава от 1840 до 1925 г., този ден е бил на 23 април (според Юлианския календар). От 6 май започва Лятното полугодие, наречено ХЪДЪР (ХЪЗЪР), което обхваща втората половина на пролетта, лятото и първата половина на есента и завършва на 7 ноември. А от 8 ноември до 5 май е Зимното полугодие, наречено КАСЪМ, и обхваща втората половина на есента, зимата и първата половина на пролетта. Според преданието на този ден Хъдър (Хъзър) (а.с.), или наричан още Хъзър Неби (пророк), който е бил покровител на растенията, се срещнал с пророка Иляс (а.с.), който пък е бил покровител на водите, и тогава заваляло дъжд, след което реките и водите станали по-обилни и природата се раззеленила. От срещата Хъдър – Иляз този ден се нарекъл Хъдъреллез. Легендата разказва, че Хъзър (а.с.) помагал на хора с чисти сърца, вярващи в АЛЛАХ. Той ги дарявал със здраве и сили, улеснявал пътя им към успеха. На тъжните давал

утеха, а на болните – избавление. Хъзър Неби, когато сядал на някое сухо място, то след това се раззеленявало и каквото докосвал, там оставял берекет, изобилие, богатство. Спомагал и за размножаването на животните. Пророкът Хъзър (а.с.) имал дарбата да върши чудеса (с помощта на ВСЕВИШНИЯ). Той бил символ на късмет, щастие и добра поличба. За мюсюлманите празникът Хъдърлез се свързва с образите на светците Хъдър (Хадир) и Иляз, които символизират живота, смъртта и безсмъртието. Поверието гласи, че на 5 срещу 6 май, по времето между първи петли и изгрев слънце светците се срещат след едногодишното си пътешествие по Земята. 6 май е празник и за мюсюлмани, и за християни. По традиция и в двете религии е един от най-обичаните и тържествени народни празници, които поставят началото на новата селскостопанска година. Интересни са няколко основни момента: преди изгрев слънце на 6 май жените и децата излизат по ливадите и се търкалят в росната трева за здраве. Измива се лицето с роса. Младите момичета свиват на китки събраните в навечерието на празника цветя и билки и ги наричат. Връзват ги с разноцветни конци и прикачват към тях свои накити, за да могат да ги разпознаят. Поставят ги в менче или глинен съд да престоят през нощта. На Хъдърлез възрастна жена изважда от менчето всяка китка. Едновременно с това се пеят традиционни за празника фолклорни песни.

ПЕХЛИВАНСКИ БОРБИ. В България са вид спортни борби. Мюсюлманите имат обичай да устройват такива борби по различни поводи. В Борино те са възстановени при провеждане на празника на селото – в началото на 6 май, а понастоящем през август. Участват борци от региона и страната в различни категории. Борбите са включени в списъка на ЮНЕСКО за опазване на световното нематериално културно наследство. *Пехливан* означава „човек, който умее да се бори добре“, „борец“, „силен човек“. Думата произлиза от персийски – *герой, юнак, сърцат, със силно телосложение.* За това, че по нашите земи борбата е била на почит и уважение още от времето на траки, славяни и (пра)българи, има оскъдни сведения, най-често базирани на хроники и записки на отделни летописци от ония далечни времена.

БАБА МАРТА е надеждата за ново начало. Началото на човешкия род според персийската митология са поставили Мартйа и Мартайанг. В цялостен вид митът е изложен в петнадесета глава на религиозната книга „Бундахишна“. Че се касае за родоначалници на човешкия род, свидетелстват и запазените в нашия фолклор названия на празника – Баба Марта при християните и Стара Марта при мюсюлманите. Касае се за древен, здраво свързан с природата празник, който дълбоко в своята същност е посветен на семейството, на неговата здравина и плодовитост. Времето е дало възможност този празник да се съхрани по нашите земи, но обогатен от формиралите народността ни етноси, придобива специфичен български облик. Масово в Борино започват да се разменят мартенички през 70-те – 80-те години на миналия век. Първоначално се изработват от ученици в училище, а днес вече се продават и в търговските мрежи. Връзването на мартенички става между жените от двата етноса. Традиция е вече НЧ „Обнова“ да подарява мартенички на децата от местната детска градина. Някои тълкуватели на Корана смятат, че отбелязването на Свети Валентин и Баба Марта е чуждопоклонничество. Просто днес според нас от езически амулет мартеницата се е превърнала в атрибут на масовата култура и дотолкова се е комерсиализирала, че това явно се е оказало достатъчно, за да бъде приета от християните. Навярно по тази причина през последните години все по-често дори иконите в храма биват закичвани с мартеници против уроки, за здраве и късмет и за умилостивяване на злата Баба Марта.

Културният живот на турската жена и днес е сравнително ограничен. С десетилетия театрални постановки, изложбени колекции не са представяни. На живо по повод на празника на селото гостува някоя фолк, поп изпълнителка или читалищни състави от региона и страната. Филмовият интерес се задоволява от различни телевизионни канали. Малко са жените, които участват в танцов състав към читалището, който понякога има общински, областни и национални изяви. Книги от библиотеката взимат предимно учащи.

И накрая искам да завърша с мисли на Елиф Шафак, които трябва всички да осъзнаем:

„Не се носи по течението. Самата ти бъди течение.“

„Всички сме създадени по Божий образ и все пак всеки е различен и неповторим. Няма двама души, които да са еднакви. Няма две сърца, които да бият в еднакъв ритъм. Ако Бог искаше всички да сме еднакви, щеше да ни създаде такива. Затова, който не уважава различията и налага на другите мислите си, не уважава и свещения Божи промисъл.“

„Животът ни е даден за кратко и този свят не е нищо друго, освен повърхностна имитация на Действителността. Само малко дете ще сбърка и ще помисли играчките за истинското нещо. Въпреки това хората или са заслепени от играчките, или без всякакво уважение ги чупят и ги изхвърлят. В този живот стой понадалеч от всякакви крайности, защото те ще разрушат вътрешното ти равновесие.“

Използвана и цитирана литература

Виткова, Е. Родопска възрожденска къща – архитектура и история. [онлайн]. *http://www.bgjourney.com/Architecture/vk/Rodopska/rodopska.html.*

Дечов, В. Избрани съчинения. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1968.

Епископ-Константинови четения „Непознатият съсед“. Том 21. Шумен: Епископ Константин Преславски, 2015.

Илиев, Й. Родопите през Античността. Книга II. Древните общества в Родопите. (2014). [онлайн]. *https://izdavam.com/bg/.*

Мерджанова, Ина. Мюсюлманските общности на Балканите: посткомунистически трансформации. Превод: Виктор Коцев. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Чудафар, Н. Непознатият познат съсед: турската жена в историята на турската култура и литература. – В: Епископ-Константинови четения „Непознатият съсед“. Том 21. Шумен: Епископ Константин Преславски, 2015, с. 73 – 87.

СЪВРЕМЕННА ИМЕННА СИСТЕМА

Изказвам благодарност за оказаното съдействие
при изготвяне на настоящата глава
на Айше Ибишева (Чинчеоглу), Михаил Дамянов Танев,
Рабие Лютвиева Кьосева, инж. Шабан Шабанов Кастов,
Шенгюл Алиева Небиева (Чавдарлиева) и Христо Николов Жайгаров

Законова уредба. Кратка историческа справка на нормативните актове, съдържащи разпоредби на имената на български граждани

Преди Освобождението (1878 г.) е имало система за регистрация. Тя е включвала поименно описание на лицата по домакинства. Административните турски власти стриктно са я спазвали. Успоредно с това на някои места в България се въвежда църковна поименна регистрация на населението – събития по гражданско състояние – раждане и смърт, брак и разтрогване (развод). Тези промени се водели в църковните книги до създаването на особен регистър с Указ от 10.12.1880 г., който утвърждава Закон за забелязване ражданията, женитбите и умиранията (ЗЗРЖУ). Гражданското състояние се е водело от свещениците, имамите, хахамите (*хахам* – еврейско общинско звание, което съответства на научната титла *„рав“, „раввин“;* в съвременния иврит означава „умен, образован човек, интелектуалец“), които се задължавали да отбелязват всяка промяна. Това продължава до 1892 г., когато ЗЗРЖУ възлага на общинските съвети да извършват регистрацията на населението.

От 1850 г. датират първите писмени доказателства за вписванията. Отбелязвало се е име, занятие, място на живеене. Редовното водене на метрическите книги в България започва от 1862 г.

Именната система през Възраждането е двукомпонентна, състояща се от собствено и бащино име. Фамилните имена са имали голямо значение и са станали официални след Освобождението. От вписванията, направени от турската администрация, личи формата на изписване на имената. Например в турски регистър – Иван, син на Стоян; в българска метрическа книга – Иван Стоянов. В много случаи в турските регистри се и вписвало

и прякор (прозвище), характеризиращо дадено лице. По-късно някои от тях са станали и фамилни имена.

ЗЗРЖУ се отменя със Закон за лицата – ДВ, бр. 273 от 17.12.1907 г., и действа до влизане в сила на Закон за лицата и семейството. В актовете вече се посочват длъжностното лице, съставило името, презимето, възрастта, занятието, местожителството или местопребиваването на лицата, които са показани в качеството на заявители, на свидетели, и документите, представени от страните. В актовете за женитба след приключване на венчалния обред жената се е отбелязвала с бащиното име на съпруга.

От 1929 до 1950 г. действа „Правилник за водене на регистрите по гражданско състояние“ (ПВРГС) – ДВ, бр. 73 от 2.07.1929 г. В него е регламентирано формирането на имената на лицата в актовете за гражданско състояние и в актовете за женитба и смърт. В тях освен собственото име на лицето и презимето е имало възможност да се вписва като трето име (фамилия) прякор. В акта за женитба съпругът се показва само с името и прякора по баща. Актът за смърт се съставя от длъжностно лице по гражданско състояние на тази община, в чиито предели се е случила смъртта (чл.56, ПВРГС). Омъжените жени се вписват в акта за смъртта с името, презимето по баща и по мъж.

Закон за защита на нацията действа от януари 1941 г. до 27.11.1944 г. и е свързан със статута на тайните организации, на лицата от еврейски произход.

Наредба-закон за брака влиза в сила от 25.07.1945 г. Съпругът и съпругата са се вписвали с три имена – собствено, бащино и фамилно. Отбелязвало се е името, което съпругата ще носи след брака.

Закон за лицата и семейството влиза в сила от 10.09.1949 г., който търпи промени и допълнения през десетилетията на миналия и настоящия век. В чл. 6 (1949 г.) е посочено, че всяко лице носи име, което се състои от собствено име, презиме и семейно име. Презиме може да бъде име на родителите или на съпруга на лицето; за семейно име може да служи и презимето на един от родителите или на съпруга на лицето. През 1953 г. с

промяната всяко лице носи име, което се състои от собствено, бащино и фамилно име. Собственото е дадено на лицето при раждането му, бащиното име е собственото име на бащата, а фамилното име е на дядото или рода на бащата, с което той е известен на обществото.

„Правилник за имената на гражданите“ е обнародван в ДВ, бр. 48 от 16.06.1953 г. и отменен с ДВ, бр. 75 от 30.09.1975 г. В него е предвидено, когато детето няма установено бащинство, в акта за раждане да се записва със собственото и фамилното име на майката. При съставяне на акта за женитба всеки от съпрузите заявява дали запазва фамилното си име, или приема това на съпруга.

От 22.05.1968 г. влиза в сила Семеен кодекс (СК), обнародван в ДВ, бр. 23 от 22.03.1968 г., който продължава да действа. В него е регламентирано изписването на фамилното име след сключване на граждански брак, след развод.

„Наредба за гражданското състояние“ (1975 г.) внася ред в имената на българските граждани, като забранява вписване на новородено в акта за раждане с две или повече лични имена или с умалително или галено лично име. Всички бащини имена на българите се записват със съответните окончания съобразно пола на детето; всички деца в едно семейство се записват с еднакви фамилни имена (чл. 10, ал. 4, НГС). Регламентирано е припознаването, осиновяването, имената при сключване на брак, при развод; промяна на лично, бащино или фамилно име.

Закон за имената на българските граждани, обнародван в ДВ, бр. 20 от 9.03.1990 г., отменен 1999 г., – определя името като основно право на всеки български гражданин.

Някои особености

Поставянето на име на детето е не само емоция. То е може би своеобразна мечта за неговото бъдещо развитие и реализация. Едновременно с това влияние оказват традициите, социално-обществената принадлежност, общочовешките правила. Политически, икономически и културни фактори също влияят върху

формирането на именната система. То е продължителен процес. В историята на имената на всеки народ се наблюдават периоди, в които се откриват семантични модели на използваните имена. С Фермана от 1870 г., който възстановява Българската екзархия и припознава правото на българската народност да съставя отделна община в турско, наставката *-овъ* заедно с цялата българска реч постига решителна победа. Втората битка е с турската наставка *-оглу.* Всъщност тук има не битка, а само гонитба на нашето *-овъ* от страна на турците, или по-точно на техните управници. Прибавката *оглу (олу)* при личните имена за израз на фамилно име, или отечество, българите си прибавят предимно под влияние на държавния авторитет и на вековното съжителство с турците, а не под културно въздействие. Битка се води и със сръбската наставка *-ич.* Сърбите я обявяват „въ изпълнение договора за вѣчно братство между Сърбия и България“ още с навлизането на сръбската войска в Македония за „освободителния ратъ“. Започва се с преиначаване на текстовете на подаваните депеши и със заличаване на български надписи.

Според Теодора Бакърджиева „Именната система на мюсюлманското, в по-голямата си част турскоговорещо население, което живее на територията на нашата страна, е изградена на базата на тюркската и арабската именна система и на многобройни чужди заемки“. Проф. Тодор Балкански през 2008 г. пред агенция „Фокус“ споделя: „Уникалността на българската именна система трябва да се разглежда и имайки предвид едно обстоятелство, в което другите славянски народи не са попадали, а именно 500-годишното надмощие на турския език. За 500 години нито едно турско име, име с турски произход не е влязло в българската именна система като лично име. Разбира се, тук не става дума за имена от т.нар. *„орендни“* имена, т.е. имена, с които се приема силата на по-силната, на по-влиятелната личност – Султан, Демир и пр. Това е също факт, допринасящ за уникалността. Има и преливане, но то не е често срещано“. Проф. Т. Балкански посочва пример, че българите са „имали „мекия вариант“ на опозицията д – т – при българите е Тимир (Тимур), при турците – Демир. Това преплитане се установява по-късно по

паронимни причини и затова точна граница между турско, прабългарско и куманско не може да се установи“. И още едно уточнение, което прави професорът в посоченото интервю: „*Чавдар* в турски означава „ръж“, но е от персийски произход. Но българският тюрколог проф. Емил Боев допусна, че тук става дума за едно прабългарско име. Един от родовете на прабългарите се наричал *Чавдар, Чоудур* и прабългарската етимология на името е много точна. Имайки предвид, че прабългарите са първи братовчеди на тюрките, но са от друг клон – прабългарски, към който принадлежат три народа – авари, хазари, прабългари. Потомци на прабългарите са днешните чуваши, също и балкарците и карачайците, но те през XI – XII в. са били куманизирани“.

При християните се наследява личното име на баба или дядо, обикновено по бащина линия, докато при мюсюлманите това не е традиция. По-често се приема бащиното лично име. По-устойчиви са фамилиите – не се променят, не се осъвременяват за разлика от собствените имена, в които всяка епоха внася модернизъм. Те са картина, в която откриваме социален елемент, отношение към религията (немалка част от личните имена в Борино са част от имената на Аллах, при християните – от Библията), духовна извисеност. Прикачват се прякори, прозвища, свързани с личността – нейната дейност или качествата на индивида. Независимо от технологичното съвремие днес и християни, и мюсюлмани не се срамуват и не се отказват от фамилното си име, което съдържа информация за неговия род.

За насилствените преименувания на мюсюлманите в България са посветени специални изследвания. От 1912 до 1986 г. се провеждат няколко акции.

Нашият поглед ще бъде не исторически, а съвременен. Следва да уточним, че името в исляма и не само в него се възприема като клеймо за вярата на човека и изпълнението на редица религиозни задължения. В Корана се казва най-общо, че на децата трябва да се дават хубави имена, като любимите имена на Аллах.

Изселническите вълни и насилствените преименувания оказват влияние за избора на име, за изчезването на фамилни

имена, за промяната на културно-религиозната специфика на мюсюлманите както в Борино, така и в други части на страната, където има компактно мюсюлманско население. Борино е контактен район (със смесено етнически и религиозно население), който е запазил своя модел на съвместимост и уважение към имената. Разумността на хората и традиционните ценности спомагат да се запазят в добро равновесно състояние междуетническите отношения.

Мюсюлманите в нашата страна въз основа на своите културно-религиозни дадености са създали специфична именна система. Макар тя да има нюанси, като цяло системата носи ислямски характер. След приобщаване на турците към исляма турската именна система се синхронизира с ислямската религиозна идентичност. Изградената от тюркско-турско-ислямска традиция именна система продължава да се използва от мюсюлманите в България. 60 % от имената, използвани от тях, са от турски произход, 38 % – от арабски, и само 2 % – от персийски.

Бащиното име е сравнително ново при българските граждани, наложено изкуствено от администрацията. Към името на бащата се прибавя *-ов/а/, -ев/а/.* При фамилните имена се използват общославянски наставки, както при бащиното име плюс *-ски, -ич, -ин.* Последните не са широкоприложими в Борино (Пейковски, Марински, Томовски). С настъпващите демократични промени част от хората премахват традиционните *-ов* и *-ев* и приемат турски образец – фамилии, завършващи на съгласен звук или на -ъ (Чобан, Даракчъ, Карадайъ).

Правят впечатление повтарящи се лични имена в по-възрастното население. Обновителните процеси влияят върху имената и на българите, и на турците в Борино. Вярата като фактор за името днес вече не е доминиращ. „Етико-естетическите подбуди, психологическите мотиви“ заедно с модерността карат младите хора да избират имена с естетико-емоционални асоциации.

Устните сведения, които имаме от хората, не дават пълна картина на родовете. Дали това е липса на интерес, или историческо мислене, влияние на изселванията и т.нар. „възродителен процес“, или всички, взети заедно, факт е – историята на родо-

вете не се знае. Може би първи опит да опише старите родове прави Емел Балакчи в „Борино – земя на дедите“, Смолян, 2014 г. Човешки съдби се преплитат в старите родове: „Алялар, Алиманлар, Алмелер, Баджълар, Бозкалпаклар, Гаазиджиклер, Давутосманлар, Девлетлер, Делиаметлер, Дряналар, Ешеклилер, Забанлар, Куруасанлар, Куруасаннар, Кюкюкалилер, Люманлар, Мешелер, Муратлар, Саидлер, Терзилер, Уселер, Феттахлюманлар, Чавдарлълар, Чавушлар, Яшарлар“. Видно е еднотипното оформяне на фамилиите, завършващи на *-ар* и *-ер,* нямащо нищо общо със съвременното звучене. Видно е и съществуването на фамилни имена, образувани от две езикови основи, – Гаазиджиклер, Давутосманлар, Феттахлюманлар и др.

Съвременен прочит

Кара булак – ***Борино*** Според Емел Балакчи („Борино – земя на дедите ни“) *kara* – „черен“, и *bulak, bulah – kaynak pinar* – „място, откъдето извира вода“; „кладенец“. Като юрушки идиом *кара булак* означава „буйно извираща вода“.

Карабула́к – град в Република Ингушетия.

Карабула́к – според руски изследователи: тюрк. *кара/кхара* – „черен“, в други случаи „чист“ или „велик“; и *булак/булакх* – „източник“. Разпространен топоним на територии, населявани от тюркски народи; названия на географски обекти, в Русия, Беларус и Украйна; през XVI—XVII в. се среща фамилия Карабулак в Северен Кавказ.

Защо през 30-те години се променя официално името на селището Борино? Въпрос без отговор. Запазените снимки от този период показват, че мястото и околността са „голи“. Самото залесяване с борове, добивът на борина и катран стават по-късно. *БОРИНО* – корен на думата – *бор- + -ин-* (наставка) + *-о* (окончание). *БОР* е древнобългарска дума – „крепост“, „град“. П. Добрев привежда доста имена на селища, съдържащи компонента *БОР,* в обширния район на Памир и Хиндукуш и равнинните райони на север и на изток от него: *БОРУ* (или *БАРУ*) – „крепостна стена“, *БОРГОХ* – „укрепена царска резиденция“;

стари имена на селища: *БОРАК* (главният памирски град Бадахшан); имена на вахански селища: *ЧУК БОРИ, ПЕШТИ-БОР, НЙОЛЕК БАР, МУРА-БАР, МЕЛУНГБАР, СЕКЛО-БАР, БОЙ-БАР, ВУЧ БАР;* думите: *БОРИ* – „голям камък“, „каменна преграда“, *БАРА* – „крепостен насип“ у перси и афганци (Добрев 1998). В съвременната българска топонимия са запазени имена на местности и селища, които съдържат древнобългарската дума *БОР* – „укрепление“, „кастел“, „крепост“. Когато те назовават високи места със следи от градежи, керамика, монети, въоръжение, това е сигурно указание, че там е съществувало раннобългарско укрепление. На базата на гореизложеното допускам връзката на името Борино с крепостта „Изтъкъмтепе“, м. Умана (регистрирана като паметник на културата с категория „Национално значение“ от 23.03.1955 г.) или по П. Добрев *БОРИ* – „голям камък“, „каменна преграда“.

Паралели с афгански, с другите източноирански езици, с персийски на древнобългарската дума *бор* и нейните производни в съвременната българска топонимия я определят като принадлежаща към тези езици. Функционалното ѝ предназначение е да назовава оградени със стени/зидове обекти – поселения, крепости, и по-малки обекти от типа на кастелите, наречени по-късно „градища“ и „калета“. Има езикова близост с тракийската дума *para.* Това дава основание да се изведе подобно значение и на *para,* още повече че голяма част от тракийските имена с втори компонент *-para* са директно обозначени от античните автори като кастели. Изводът се подкрепя и от родствената тракопеласгийска дума *parbr* – „стена“, „(пред)градие“.

Предлаганата информация има популярнопознавателен характер, предназначена е за масовия читател.

Административно-териториални промени:

МЗ № 2820/обн. 14.08.1934 г. – преименува с. Неапли на с. Буйново; преименува м. Дериджилери на м. Кожари; преименува с. Балабан на с. Ягодина;

МЗ № 3775/обн. 7.12.1934 г. – преименува с. Кара булак на с. Борино.

На основание на § 7, т. 3 от Закона за административно-териториалното устройство на Република България (ДВ, бр. 63/1995 г.) всички махали, колиби, гари, минни и промишлени селища придобиват статут на села.

Уточнение: *Направеният цифров статистически поглед е на базата на избирателни списъци от 2017 г., което означава, че данните се отнасят за работоспособното и възрастно население. Едновременно с това показват и териториално как са „разхвърляни“ имената (лични и фамилни). По установени правила са оформени три „секции“, които сме използвали за териториално наблюдение. За улеснение на читателите ще посочим кои улици включват те. Първа секция: „Антон Иванов“ № 3 – 7; „Турлата“ № 1 – 22; „Родопи“ № 1 – 33, нечетните № 35 – 45; „Ален Мак“ № 1 – 29; „Доспатска“ № 1, 2, 3, 13, 23; „Иглика“ № 2, 6; „Извора“ № 1 – 15, 20; „Кавказ“ № 2 – 10, 13; „Караджа“ № 2; „Младост № 1, 4, 9; „Орфей“ № 1 – 9, 11 – 18, 20, 22; „Лале“ № 1 – 13, 15 – 29; „Радост“ № 1, 3; „Комсомолска“ № 2, 4, 6, 8; „Снежанка“ № 2, 3, 4, 6, 8, 10; „Панорама“ № 1 – 20, 22, 24; „Юбилейна“ № 1 – 10, 12, 14 – 18; „Явор“ № 3; „Деница“ № 2; „Дъга“ № 1, 20; „Мура“ № 1 – 9; „Надежда“ № 1, 3, 5. Втора секция: „Алеко Константинов“ нечетните № 1 – 17; „Бор“ № 1, 2; „Вихрен“ № 1 – 17; „Граничар“ № 1 – 10, четните № 14 – 24; „Рожен“ № 1 – 13; „Въча“ № 1 – 36; „Здравец“ № 2, 3, 5, 12; „Иван Вазов“ № 2, 4; „Кап. Петко Войвода“ № 1 – 6; „Зора“ № 1 – 5, 10, 14 – 18, нечетните № 21 – 25, 35; „Еделвайс“ № 1 – 10, четните № 12, 14, 18 – 30; „Плиска“ № 4, 6, 10; „Поречие“ № 1 – 7, четните № 8 – 16, 21; „Пролет“ № 1 – 11; „Туристическа“ № 1 – 26; „Училищна“ № 1, 2, 5; „Христо Ботев“ № 1 – 61; „Шипка“ № 1, 2. Трета секция: „Арда“ № 1 – 13, 16, 21, 23; „Виденица“ № 1 – 11, нечетните № 21 – 25, 26, 28; „Родопи“ № 34, 36, четните № 40 – 52, 53, четните № 54 – 88; „Гео Милев“ № 1 – 17; „Георги Сава Раковски“ № 1 – 6, 8, 9, 14; „Персенк“ № 1 – 21, 25, 27, 30; „Опълченска“ № 1; „Омуртаг“ четните № 2 – 12; „Марица“ № 1 – 18, четните № 20 – 26; „Васил Левски“ № 2, 6, 10, 16; „Хан Аспарух“ № 2, 4, 6 – 32, нечетните № 33 – 61; „Омана“ № 1 – 36; „Цар Самуил“ № 1 – 10, нечетните № 11 – 15, 20.*

Именна система на улиците

Улиците имат свои имена и спомени. Как и защо те са наречени така? Точен отговор на този въпрос е трудно, ако не и невъзможно, да се даде. Знае се, че колективният орган на управление на общината е бил решаващият фактор при вземане на решение за имената.

При имената на уличната мрежа няма динамика. С разрастването на жилищното строителство, благоустрояването на селото и изграждането на нови улици се ражда необходимостта от

именуването им. Преди това от писмо с вх. № 2324/17.09.1946 г. от околийския управител – гр. Девин, е видно, че започва процес на „номериране на дворните места“. След демократичните процеси в България именната система на улиците не е променяна и в известна степен е съхранила паметта на селото. Уличните названия са важен фактор в съзнанието на хората и представляват съществен елемент от културната памет на общността.

Бегъл поглед върху списъка с имената показва наличието на най-голям брой физико-географски названия, свързани със структурата на селото („Доспатска“, „Училищна“) и неговите околности („Омана“, „Турлата“, „Извора“, „Караджа“, „Виденица“). Следват имена, отпращащи непосредствено към миналото на страната („Плиска“, „Шипка“); имена, свързани с личности от историята и литературата („Орфей“, „Хан Аспарух“, „Омуртаг“, „Цар Самуил“, „Ботев“, „Раковски“, „Левски“, „Вазов“, „Кап. Петко Войвода“, „Алеко Константинов“, „Гео Милев“). Съвременната улична топонимия е съхранила следи от древността чрез националноисторически личности и географски обекти, но не местни, макар че в материалната култура има останки от римско време (Кемеров мост, името му значи „сводообразен“, а някои изследователи го наричат римски, понеже смятат, че датира от римско време. Представлявал е гранична линия между България и Турция до 1912 г., а някога е бил част от пътя за Антонивановци. През Средновековието е бил свръзка на Тракийската низина със Солун. Днес преходът до моста е труден, особено в последните 200 м).

Общо 52 именувани улици – 18 от тях „географски“ (9 местни, 5 регионални, 3 национални, 1 извън страната („Кавказ“). На личности 13, като от тях само 2 („Снежанка“ и „Деница“) не са на исторически личности. Но може да се приеме първото като спомен от детството, защо не и заимстване на името на висок връх в района на Пампорово. Денница е народното име на планетата Венера, тъй като тя е последната звезда, която изчезва от хоризонта сутрин. *Деница* е първият ангел, качил се на небето. Така посочените имена са елемент от културно-историческото наследство на общността. Съвместяването на локалните и наци-

оналните имена на с. Борино е задача, към която трябва да се пристъпва с вещина.

Към имената на улиците трябва да прибавим и такива с положителна емоция (6 – „Радост“, „Младост“, „Надежда“, „Зора“, „Дъга“, „Пролет“).

Паралелно с гореизброените тематични имена има имена на дървета и растения от планината, свързани с флората на района – „Бор“, „Мура“, „Здравец“, „Иглика“, „Мак“, „Лале“. Към тях прибавяме издръжливия еделвайс и кичестия явор. Изборът на имена не е случаен – показва обичта на хората към природата.

Има названия, използвани не с прякото си значение, а преносно: „Поречие“ (земи, които се намират край коритото на река); „Панорама“ (добър, красив изглед); „Училищна“ (покрай, до училището); „Доспатска“ (в близост до (по) пътя за гр. Доспат); „Граничар“ (най-крайната улица в северната част на селото, част от нея граничи с ниви и ливади); „Туристическа“ (води извън селото).

В Борино има махали – Чирпан маале, Кирковска, Дере маале. Думата *махала* навлиза в българския език по време на османското владичество в България. Тя е част от населеното място и обикновено означава „район“, „квартал“.

Лични имена

Френският изследовател Пиер Руже в своята книга „Влиянието на името върху живота на човека“ говори за „музиката на името“, която по негово мнение определя съдбата на човека. За невероятните сходства в характерите на хората с еднакви имена е писано много.

Личните имена имат значение за формирането и запазването на националната или етническата самоидентификация. Днес, във времето на глобализация, това изисква и по-високо ниво на езикова компетентност, мултилингвизъм, ново езиково поведение. Езикът реагира на променящите се социалнополитически условия.

Символната и емоционалната функция на личните имена играят роля при интегриране на групите в общността.

Днес нараства броят на неповтарящите се имена. Повторяеми са традиционните. Предпочита се личното име да може да се умалява, да е благозвучно, да е и лесно за запомняне. При направената справка на личните имена на родените след 2010 г. в Турция, но записани с постоянен адрес с. Борино, след разговори с жители от селото е видно, че има известна разлика в имената на родените в Турция и на тези в Борино (и на територията на страната). Това се отдава на културни и социални различия.

И при християни, и при мюсюлмани зачестяват случаите на смяна на традиционното име с модерно. Сред най-популярните християнски лични имена най-многобройна е групата на стари календарно-християнски имена – Георги, Никола, Иван, Йордан, Петър, Христо, Стефан, Тодор, Атанас. Срещат се и с чужд произход. Традиционните турски лични имена имат различен произход – турски, арабски, персийски, гръцки, арабско-персийски. Предпочитаните лични имена са свързани с исляма: Мохамед – последния пророк на Аллах, Рамадан, Реджеп, Шабан (пророци на Аллах), Хава (библейската Ева) и др.

В структурно отношение определено преобладават простите по строеж имена, съставени от корени и афикси.

В тюркските езици няма род и имената се различават по значение. Когато женското име е производно от мъжко, обикновено се поставя окончанието *-е.* Ако съдържа съставка *-гюл,* е женско: Севгюл – „обичаща розите“, Шенгюл – „красива роза“. Ако съдържа съставката *-ер* („войник“), *-джан* („душа“) или *-хан* („сила“, „мощ“), имената са мъжки: Джейхан, Алиджан, Бейджан и др.

Пълното име в Турция се състои от име и фамилия. Фамилиите започват да се използват в началото на XX в., след приемане на Закон за фамилиите (21.06.1934 г.). Дотогава е била разпространена арабската формула. Тъй като повечето турски имена имат арабски, турски (тюркски) или персийски произход, всяко име (отчасти и фамилното) може да се преведе на един от тези езици. Използвани са имена, произлизащи от Корана или исторически герои, военноначалници и пр.: Ахмет, Али, Бекир, Айше, Фатма, Мехмед, Мустафа. Съществуват и имена, свързани

с географски, климатични, астрономически и природни особености: Гьок – „небе“, Дениз – „море“, Ай – „луна“, Гюн – „ден“, Йълдъз – „звезда“, Айнур – „лунна светлина“, Шенай – „щастлива луна“. Познати и използвани са и названията на реки: Фърат, Пънар и др. В по-ново време и киното също е извор на лични имена. На голяма популярност продължават да се радват имената от „сапунените“ телевизионни сериали. Заедно с тях навлизат чуждоезикови лични имена, свързани със смесени бракове, емиграция или желание за емиграция.

Според избирателните списъци от 2017 г. преобладават традиционните, носещи послание лични имена. Родителите са се водили от социални и естетически съображения, спазвали са традицията, но в същото време се налага тенденция към автохтонизация и интернационализация, по-ярко проявена при мюсюлманските лични имена. В структурно отношение се запазва предпочитането на простите по строеж имена, следвани от композитите.

От така споменатите списъци е видно, че при жените найчесто срещани лични имена са: Джемиле (104), Айше (74), Гюлфие (59), Затие (46), Фатма (43), Атидже (42), Рабие (41), Шасине (35), Зейнеп (32), Севинч (20), Анифе (15) и т.н. Налице са единични женски лични имена – Арзие, Айтегюл, Бежидже, Бирсена, Гюлерман, Гюлсюма, Джейзана, Леман, Медиха, Мюзиен, Мюждиар, Надие, Тезгюл, Хасибе, Шенан и др. Последните внасят известно разнообразие в именната система, в която преобладава традиционализмът.

При мъжете: Джамал (134), Ахмед (73), Мустафа (73), Осман (49), Али (32), Кемал (31), Юсмен (31), Байра/я/м (25), Неджатин (24), Асан (15), Ариф (12) и т.н. Както и при жените, се наблюдава присъствието на единични лични имена на мъже: Алпер, Бейзат, Бехтула, Билент, Йълмаз, Мирай, Назъм, Мюмюн и др. (списъкът е непълен).

Лични женски имена

Представят се имената, най-често срещани в съвременната именна система.

Джемиле – име с най-голям рейтинг от посочените списъци. Според Т. Бакърджиева от араб. произход – „велика“, „величествена“. Според други име с тюркменски произход в значение на „красавица“, „потребност да доминира“. Според руски изследователи името *Джемиле* идва от славяно-татарско име. Счита се, че е име на ангел хранител, който през целия живот защитава човека.

Разнопосочният произход на имената, които посочват изследователите, понякога се дължи на факта, че те са запазили своето едноезично произхождение. Много от тях съхраняват езиковия синкретизъм в самата форма на името, особено ако е от две различни основи в различни комбинации.

Айше – едно от най-известните мюсюлмански женски имена. *Аиша* е името на третата жена на Пророка Мохамед. Името е арабско по произход и означава „енергична, пълна с живот“.

Гюлфие (тур.) – *гюл* – „роза“. Т. Бакърджиева посочва над 55 женски имена с начална основа *гюл.* Прибавянето на различни наставки и окончания не променя връзката с цветето, съпоставянето с него или вземането на част от неговите качества. Ако обаче към *гюл* е прибавен и друг суфикс, значението се променя: *Гюлсюм/а/* – „усмихната“, „кръглолика“; *Гюлсунам* – „деликатна“, „изящна“, „хубавица“. Това не се наблюдава във всички случаи – в някои от тях се уточнява за жена, владетелка, част от тялото, действие. Примери: *Гюлсерен* – „поднасяща рози“; *Гюлтач* – „главата ѝ е увенчана с корона от рози“; *Гюлтен* – „с изваяно тяло, хубава като роза“; *Гюлфем* – „с устни като разцъфнала роза“; *Гюлхан* – „владетелка, хубава като роза“; *Гюлханъм* – „жена, хубава като роза“; *Гюлчин* – „събираща рози“; *Гюлшен* – „пръскаща радост като красива роза, цветна леха, розова градина“; *Гюлназ* – „нежна, деликатна като роза“, „грациозна като цвете“; *Гюлпери* – „хубава като феята на розите“, и т.н.

Затие – *зат* – „личност“; *Затия* (араб.) – „личност, основа, фундамент, свойство“.

Фатма – форма на Фатима. *Фатима* (араб.) – „въздържание“. Така се е казвала дъщерята на Пророка Мохамед. Според повечето ислямски учени е родена на 20 джамади ул-ахир 605

или 615 г., през един петъчен ден в град Мека. Нейна майка е Хадиджа – първата жена, приела исляма, която до края на дните си нито за миг не спряла да подпомага Пророка и да вярва в неговата мисия, дадена му от Всевишния. По данни на *http://www.nababg.com/pages/istoriya_fatima.htm:* „Преди тя да се роди, пророкът казал на Хадиджа: „Джабраил (архангел Гавраил) ми донесе хубава вест и ме зарадва с раждането на момиче, от чийто род ще произлязат всичките дванадесет непогрешими имами“. Така едно момиче унаследило бащините ценности, продължила рода на баща си заедно с всички негови достойнства. Съдбата си знае работата, и то доста добре. По онова време, когато жената е считана за собственост, за стока, с която може да се търгува, когато новородените момичета били погребвани живи от бащите си, които ги смятали за срам и позор за рода, когато жената нямала никакви права – нито на наследство, нито на избор на съпруг, нито на развод, точно тогава islямът прави революция с жената, превръща я от нисше и безполезно същество с комплекс за малоценност и слабост в личност, способна да достигне и най-висшите точки на човешката душа и природа. Тя вече не се третира като стока, а си отстоява правата, играе важна роля в социалния, политическия и икономическия живот на ислямското общество. Именно тази революция започва още с раждането на дъщерите на Пророка, и по-специално на Фатима (а.с.). Той имал специфично отношение към нея, отнасял се по́ другояче и много внимателно. Защо ли?! Защото Фатима (Зехра) (а.с.) не е обикновен човек, не е като другите жени, нейната роля в социалния живот на ислямското общество и в историята е да бъде пример за съпруга, майка и идеална жена. Затова историците са изумени от отношението на Мохамед към малката му дъщеря, от необичайните му похвали и прекаленото му внимание към нея. Фактът, че поведението и постъпките на Божия пратеник биват урок, пример за подражание и мерило за другите хора, обяснява неговото особено поведение и уважение към Зехра (а.с). Това не е само бащинска обич, но и задължение и мисия“. Според други източници Фатима „ал-Алия“ бинт Забян „ал-Даххак“ е била дъщерята на нисш управник, който приел

исляма. Мохамед се развел с нея само след няколко седмици, „защото тя се заглеждала по мъжете в двора на джамията“. Фатима трябвало да работи до края на живота си като събирачка на животинска тор и надживяла всичките вдовици на Мохамед.

Атидже – идва от *Хатидже* – турска форма на арабското име *Хадиджа* – „родена преди времето“, „недоносено дете“. В islямската традиция се счита, че Пророк Мохамед упоменава Хадиджа в числото на четирите величествени жени в историята на исляма. Тя е първата и единствена любима на Пророка. Преди него е омъжвана два пъти. Хадиджа (Хадиджа бинт Хувайлид) е имала собствен капитал и се е занимавала с търговски кервани. За целта наемала хора да съпровождат стоките за Сирия и Йемен. Така среща и избира своя бъдещ съпруг, впечатлена от неговата честност. Сама му предлага брак, независимо че е 15 години по-голяма от него. След брака предоставя цялото имущество и пари на съпруга си. Старала се е да създаде максимум уют и топлота, поддържала го е в делата му. Имат четири дъщери и двама синове. Хадиджа разбира от един от своите братя, изповядвал християнството и образован човек, че съпругът ѝ има знак от свише и е възможно да му предстои важна мисия. В духовните му дела го подкрепя докрай. Образът на Хадиджа в исляма е представен като образ на идеалната жена и майка.

Рабие (араб.) – „известна, прочута, божествена“. Рабие в предание в Индонезия е богиня на Луната, която е живяла с първите хора на Земята. Когато станала в брачна възраст (за жената) в нея се влюбва слънчевият бог Тувале. Родителите на Рабие не дават съгласие за брак и вместо нея изпращат свиня. Разгневеният Тувале на следващия ден похитил Рабие. Скоро тя се появила във вид на Луна и съпруга на Тувале.

Уточнение: *Раби (араб., татарско име) – „пролет“, „символ на надеждата“. Към тази основа, прибавяйки различни гласни, се получават имена с коренно различно значение: Рабиа (араб.) – „пролет“. Рабия в превод от арабски означава „възпитаваща“ и „четвърти месец от арабския календар“.*

Зейнеп (араб.) – „скъпоценност, скъпоценен камък“, „украса, украшение“. Така са се казвали дъщерята, двете жени и внучката на Пророка. По повод на значението на името има две

основни версии. Според първата името произхожда от думата *занба* (زنبـــاء) – „малка тлъста жена“, от *аз-занаб* (الزنـــب) – „пълнота“. По втората версия името *Зейнаб* (زيـــب) означава „дърво с приятен вид“. Изследователите считат за много вероятна втората версия. Затова в някои източници тълкуването на името е от тюркско-казахски произход и означава „пълна, здрава“. Според руски изследователи *Зейнеп* е тюркска форма на арабското име *Зайнаб* – „ароматно дърво“. Според *https://redirectthis.com/* „Зейнеп е име от арабски произход и означава „скъпоценен камък“. А като словосъчетание (изафет) *зейн-у еб* означава „украшението на баща си“. Името Зейнеп (в някои източници накрая се изписва с *б*) е известно от дълбока древност. В исторически хроники се съхраняват множество споменавания за жена, носеща това име. Знаменита е била Зейнеп (? – 1072 г.), жена – предводител на северноафриканския мюсюлмански съюз „Алморавиди Абу Бекра“. Благодарение на своята красота, хитрост и енергичност е могла да получи неограничено влияние върху военнополитическите дела на съюза. А през VI в. това име е носела известна турска поетеса Зейнеп хатун.

Севинч (азербайджанско, други езиковеди стигат до тюркски праезик) – „радост, възторг, ликуване“.

Анифе – тюркска форма на арабското име *Ханифа* – „чиста, непорочна“, „пряма, честна, обичаща истината“, „целомъдрена“. При по-новото поколение момичета картината с имената е различна независимо от намаления брой раждания. Продължава краткият и благозвучен изказ на името, но липсва голяма повторяемост. Мелиса, Елиф, Бетюл, Азра имат малка преповторяемост (3, 2, 2, 2) и са носени главно от родени в Турция. При останалите женски имена няма повторяемост. Наблюдава се тенденция към осъвременяване на женските лични имена. Ще направим преглед за периода 2014 – 2017 г. Това са имена, дадени на момичета, някои от които са родени извън България, – Елиф, Берен, Мелеке, Бетюл, Иджлал, Лара, Нилсу, Аслъ, Ела, (Турция); Нилай, Ярен, Айлиа, Мерве, Адел, Алис (Германия); Мирай, Еймен (Нидерландия); Селина (Великобритания); Тереза (Чешка република).

Уточнение: *Представянето ще е по азбучен ред.*

Адел – има няколко опции за произход: някои експерти твърдят, че тя идва от римско-германски език, други – че Адел е често срещано арабско име; означава „честен, лоялен“.

Азра (араб.) – „бисер“, „девственица“, „момиче, което никога не спира да работи“.

Айза – рядко срещано име от тюркски праезик. Значение: „златна луна“, „милост от Аллах“.

***Айлиа*/Айля/** (араб.) – „лунна светлина“, „ореол около луната“, „сияние“.

Алеф (тур.) – „любовен огън, пламък“. Алеф е име на първата буква в азбуката на староеврейския език.

Алис – има различни звучения на английски, френски, испански, полски. Произходът на името е свързан с древната немска Adalheid, Kotra, която включва корените: *Adal,* което означава „благороден“, и *Heid,* което означава „изглед на изображението“. Оттук и значението на името – „аристокрация“. Има предположение, че произходът на името се свързва с женското име Alice, гръцкото име Callista или гръцкото *aletheia,* което означава „истина“, но това е по тълкуване от етимологически базирана реконструкция. Други: кратка форма на средновековното френско име *Adelais* или от фр. *Alice,* а то от гр. *aletheia* – „истина“...; името се формира от латинската дума *alis,* която се превежда като „крила“.

Амира/н/ (араб.-перс.) – „господарка, владетелка, управителка“.

Аслъ (тур.) – „любима, постоянна“, „първообраз, оригинал“, „основа, опора“.

Ачеля (тур.) – „красиво цвете, азалия“.

Берен (араб., други изследователи търсят корена в казахски език) – „известна“. Думата *бер* се превежда в казахския език като „дава сили“. Компонент *ан* в персийския и казахския ез. – „дихание, душа, живот“. В кавказкия език този термин се използва като ласкателна форма.

Бетюл (араб.) – „чиста, честна, почтена“, „чиста като течаща вода“, „фиданка“.

Дефне (тур.) – „приятно ухаещо дърво“. Според изследователи на имената в турския сериал „Перла“ Дефне означава „залив“. Според руски информационен сайт е турско (тюркско) име и обединява горните две значения – „залив“ и „лаврово дърво“.

Дилек (тур.) – „желание, искане“.

Еда (тур.) – „важна, елегантна, кокетна, капризна“, „жена с изискани обноски“.

Ела (тур.) – „пъстроока, с пъстри кафяви очи“.

Елис/з/ – *Eliz* – „сръчна“, „запомняща се“, „това, което излезе от ръката ѝ, впечатлява и се запомня“.

Елиф (араб.) – „тънка, стройна, изящна“, „притежаваща опит“.

Ерен (тур.) – „умна, рационална“, „винаги постига своите желания“.

Есра (араб.) – „бърза, пъргава, ловка, стремителна“. Езиковеди смятат, че произлиза от езика иврит и различни варианти могат да се използват за мъжко име.

Иджлал (араб.) – „почести, уважение, чест“.

Инджи – 1) (тур.) – „бисер“, „прекрасна като истински бисер“; 2) (азерб.) – „хубава жена“, „тънка“; 3) възможно е да е произлязло от *indgi* (др.инд. ез.); 4) името се посочва в западната група на монголските езици. Според сайта „Москва – Баку“ Инджи е китайско име с еврейски произход. Някои имена са възникнали от азербайджански думи, като към тях са добавени арабски, персийски думи и окончания.

Ипек (тур.) – „нежна, деликатна като коприна“.

Йелда (перс.) – „най-дългата зимна нощ“.

Лара – 1) (араб) – „щастие“; 2) според *astromeridian.ru* много изследователи, които анализират значението на името, говорят за възможност то да е образувано от руски, английски, даже латински корени. Ако се говори за латински произход, то е възможно да бъде образувано от названието на митологичните нимфи; от рус. – Лариса; от гр. – */g/laros* – „чайка“; 3) Лара е кратката версия на др.гр. име Лариса, което означава „крепост“; 4) според *https://redirectthis.com/* „Името на Лара е от латински произход. Най-често чуваната версия е от славянски произход.

Синоними за името на Лара са Лавра, Хилари, Алара, Елара, Лора, Лариса. Ако потърсим латинския произход на името, тогава може би се е образувала от името на нимфа Larunda, която се характеризира с говорене. Ето защо името Лара се интерпретира като „говорещ“, „chatterbox“. Днес името се среща в Русия и ударението в него може да бъде поставено както върху първата, така и върху втората сричка. Лара – съкратено от Клара, Лариса, Илариона и други имена“.

Мейра (др.евр., казахско) – „търпелива“, „превъзходна, прекрасна“. Меира се среща в списъка на еврейските имена, разпространени в Израел. Мейра е фамилия на португалски футболист.

Мелике (араб.) – „владетелка, кралица“.

Мелиса (араб., според други от гръцки произход) – „маточина“ от латинското наименование Melissa officinalis. Родовото име *мелиса* означава „пчелна трева“ поради това, че маточината е медоносно растение. Общоприето значение: „любима, възлюбена“, „сладка като пчелен мед“, „приятно ухаеща на мед и лимон билка“. Според някои изследователи това наименование се превежда като „мед“. Тази версия е свързана с нимфа на име Мелиса, която е дъщеря на цар Melisseya и е била хранена с мляко и мед. Задачата ѝ била да научи човечеството да извлича мед. Други учени са установили, че името означава „пчела“, защото според легендата Мелиса можела да бъде избрана от един от боговете заради красивия си външен вид. Страхувайки се от това, завистлива богиня я превръща в пчела.

Мерве (араб.) – име на свещена планина в Мека.

Мерием – *Мериам, Мерием* – майката на Иса (а.с.).

Мирай – 1) (тур., тюркско) – „повелителка“ *(Амира),* „луна“ *(Ай)*; 2) славянско име, което значи „мирен рай“; 3) японско име (未来) – „бъдеще“.

Нарин (перс.) – „тънка, нежна, деликатна, крехка“. Според *imya.com* съществуват няколко варианта на превод на името: 1) персийско име (نارین) със значение „елегантна, блестяща, свежа“; 2) кратка форма на името *Нарине,* което има два варианта на превод: а) арменско име (Նարինե), образувано от персийс-

кото име *Нар* със значение „цветен нар“. Нарът е символ на християнството в арменската църква. Нарът е възпят още в Стария завет, а в Египет, Афганистан и Кавказ е бил почитан като символ на плодовитостта. Едно от имената на този божествен плод е гранат, но не защото формата му е като граната, а от латинското название *granatum,* което означава „зърнест“; б) образувано от арабското (نـاري) [nari] – „огнена“.

Несрин (перс.) – „чуждестранна роза, дива роза, августовска роза“.

Никол – френска версия на гръцкото име Николай, което означава „победител на народите“. От името на гръцката богиня на победата *Nike* (νίκη) и *laos* (λαός) – „народ“. Първообразът е историческа личност – Никола Мирликийски, роден през 270 г. от н.е. в Патара – Ликия, Мала Азия (днес Турция). За добрите му дела се разказвали множество легенди. Така например, когато един богаташ с три дъщери се разорил и решил да продаде децата си като робини, светията тайно му подхвърлил три кесии със злато и така спасил момичетата от ужасна участ. Той откупувал и други хора от робство.

Нилай (тур.) – „река, светеща като луната“.

Нилсу (тур.) – „вода, идваща от р. Нил“.

Нур (араб.) – „светлина, лъч, пламък, сияние“.

Селен – 1) (тур.) „радостна, приятна вест“, „знание, познание, богатство“; 2) Луна

Селин (тур) – „буйно течащ поток“, „радост, веселие, ликуване“.

Селина/Селена – 1) *Селена* (гр.) – „светлина, сияние на луната“; от гр. *Selene* – „блестяща, лъчиста“, богиня на Луната; 2) от римското родово име *Caelius,* произхождащо от лат. *caelum* – „небе“.

Сехер (араб.) – „съмване, зазоряване, утро, зора“.

Симай – 1) (тур.) „луна, светеща като сребро“; 2) среща се в татарския език и се предполага, че произходът е оттам. Използва се за име на мъж със значение „облик, лице, картина, образ“.

Стефани – 1) от гр. *stefanos* – „венец“; име на календарен светия – първия мъченик на Христовата вяра; 2) според

https://redirectthis.com/: „Стефани (Стефаниди) значи „корона" (име Стефани от гръцки произход). Смята се, че името Стефани идва от гръцкото име Стефанос (Степан в руската транскрипция), което означава „корона", „диадема". В редица европейски държави значението на името Стефани е същото, но самото име се проявява по различни начини. Например в Англия това е Стефани, в Германия – Стефи, в Румъния – Стефани, в Украйна – Стефанида, и др.

Сузан – 1) (перс.) – „изгаряща, изпепеляваща", „опитна"; 2) „лилия" (от иврит *shushan* – „лилия"). Shoshanah в Стария Завет е девойка, обвинена в прелюбодейство от двама старейшини. Тя е осъдена на смърт, но я спасява пророкът Даниил. Той подлага старейшините на кръстосан разпит отделно един от друг и разкрива лъжата им; 3) всъщност оригиналът на името е Саусан, но при преминаването му във фарси е станало Сузан, а после се е запазило така и в арабския – „лилия".

Тереза – 1) (др.гр.) – „лятна", „лято" (от гръцкото *theros*); 2) име на католическа светица, навярно от остров Терасия в Бяло море.

Фатмагюл (араб.) – „розата Фатма", „прекрасна като роза". *Фатма* (араб.) – „отнета от майчината гръд", най-малката дъщеря на Мохамед, съпруга на халифа Али.

Фейза – 1) (араб.) – „голяма, широка"; 2) *Файз* (татар.) – „победителят, който постига поставените цели", „живеещ на широка нога", „жена с широка душа".

Хафса (араб.) – „събиране, съсредоточване, набиране".

Християна – в някои случаи се изписва Християна – произлиза от Христо – „последовател на Христос" (от гр. *kristophorus*). На някои места пак от ст.гр. – „миросан", „помазан".

Ярен (евр.) – „човек с идеалистични наклонности", „носител на такива качества, като обич, любов", „желание да види „стандарт" във всичко, което срещат очите му".

Лични мъжки имена

Представят се имената, най-често срещани в съвременната именна система (по избирателни списъци от 2016 г.).

Джамал – име най-многобройно и предпочитано в посочените списъци. 1) (араб.) – „красота, съвършенство“. Според *https://redirectthis.com/* означава „красива“ (името Джамал с религиозен мюсюлмански произход). Смята се, че това име е от арабски произход и има няколко версии на превод. Значението му в една от версиите е „слуга на Аллах“. Женската версия на името Jamal означава „красива“; 2) „роб на Аллах“.

Ахмед – *Ахмет* – 1) (араб.) (*hamida* – „похвала“) – „достоен за похвала“, „заслужаващ хвалебствия“; 2) (казахски) – „този, който постоянно благодари на Бога“; 3) споменава се в православния свят; 4) според *https://redirectthis.com/* името *Ахмет* е от татарски произход. Преведено от арабски, значението на името *Ахмед* се третира като „най-славният“, „човек, достоен за похвала“. Често *Ахмед* се превежда като „човек, който постоянно благодари на Бога“. В различни държави *Ахмет* може да звучи по различен начин – *Ахмед, Ахмат* и др. Ахмет е широкоразпространено име в мюсюлманските държави, особено в Близкия изток. Ахмед се назовават и деца на афроамериканци, които живеят в САЩ. Вариантите *Ахмед* и *Ахмет* се използват сред тюркските народи и татарите.

Мустафа (араб.) – „избраник, любимец“, един от епитетите към името на Пророка Мохамед. Той е равнозначен на еврейския Давид – „възлюблен, любимец“.

Осман (араб.) – „малкото на змей, на ламя“.

Али (араб.) – „висок, възвишен, висш“, „авторитетен, божествен“. Според *https://redirectthis.com/* – „висок, възвишен“; името *Али* е от мюсюлмански произход. Понякога освен горепосочените опции преводът на името е „старши“, „арогантен“. Днес *Али* е много обичайно срещано в арабските държави и сред мюсюлманите. Впоследствие става основа за други арабски имена. От него се формират и женските имена Галя и Алиа. Смята се, че първият носител на името Али е бил братовчед, зет и сътрудник на Мохамед – Али ибн Аби Талиб. Според легендата името му се е формирало въз основа на едно от 99-те имена на Аллах („най-високата“ – Ал Али)“.

Кемал (араб.) – „зрял, съвършен“, „добродетелен“, „доблестен“.

Байра/я/м – лично име, свързано с религиозен празник. Тюркски, татарски, тур. (тур. Bayram, перс. يـرامبـا) – празник. Името се дава на мъжка рожба, родена в дните на празника. Има множество варианти на изписване и звучене.

Неджатин – *Неджат, Неджати* (араб.) – „спасение, избавление“.

Ариф (араб.) – „учен, образован, мъдър“, „знаещ, просветен човек“.

Асан – 1) (араб.) производно от Хасан – „красив, мъжествен, хубав“; 2) Хасан на иврит – „водещ молитвата“; 3) Хасан ибн Али – внук на ислямския Пророк Мохамед; 4) има предположение, че популярното име Асен след царуването на цар Асен (1190 – 1196) е със същото значение – „хубав, пъргав“, и е от арабски произход; 4) Хасин, Хасно, Хасню – български имена от турски данъчен регистър. В. Стоянов ги свързва с арабското *hassuna* – „хубав, красив“, *hassana* – „украсявам“, дало широкоразпространеното в ислямския свят име Хасан. Трудно може да се приеме такова мнение. Оказва се, че в зората на робството българите са възприели директно името Хасан от поробителя, при това с леки изменения. В осетински се среща близкото име Хаси, а при чувашите Хаçай.

Преглед на лични мъжки имена на лица, родени през периода 2014 – 2017 г., предложени по азбучен ред. Определен брой имена се повтарят – Амир, Али, Мерт (4 – 3 – 3), Арда, Аксел, Ефе (по 2 пъти). Малка част от долуизброените имена са предпочитани през периода 2009 – 2013 г. Изключение правят Али, Аксел, Каан, Денис, Амир. Рядката повторяемост и изборът на нови лични имена (за период от 8 години) показват тенденция към осъвременяване на именната система при мъжките лични имена.

Айхан – 1) (тур.) произхожда от „светъл, блестящ род“; 2) в превод от казахски ез. *ай* е „луна“. Тя символизира красотата и верността. *Луна* широко се използва при образуването на сложни имена, подчертаващи у носителя на името качества, свързани

с красотата и вечността на Луната. *Хан* – тюркско-монголска титла през Средновековието. През епохата на родово-племенните отношения така са наричали човека, който обединявал кръвни роднини в един клан; 3) якутско име – значи „радост“.

Аксел – 1) (тур.) – „бушуваща вода“, „животът му ще бъде буен като бушуващ поток“; 2) еврейско, скандинавско – значи „баща на света“.

Али – 1) (араб.) – „висок, възвишен, висш, авторитетен, божествен“. Името е и съставна част за образуване на други мъжки и женски имена – *Алихан, Алиша* и др.; 2) според *https://redirectthis.com/* „…„висок, възвишен“ (името Али е от мюсюлмански произход). Понякога, освен горепосочените опции, в превод името значи „старши“, „арогантен“. Днес името Али е много обичайно за арабските държави и сред мюсюлманите. Освен това от него се формират женските имена Галя и Алиа. Смята се, че първият носител на името Али е бил братовчед, зет и сътрудник на Мохамед – Али ибн Аби Талиб. Според легендата името му се е формирало въз основа на едно от 99-те имена на Аллах („най-високата“ – Ал Али)“.

Алп (тур.) – „смел, силен човек, юнак, неустрашим, храбрец“.

Алпер (тур.) – „войник, герой, смел, неустрашим“; образувано от *алп* – „смел, герой“, плюс *ер* – „войник“.

Амир (араб.) – „командир, управител, началник“. В Пакистан Amir означава „щастлив“.

Арда (тур.) – „владетелски жезъл“, „украса на лупа“. Етимологията на думата не е еднозначна: древноирански – „блага вест“; казахски – „любимец“, „ветеран“; гръцки – река в България. Кратка форма от казахското име Ардак – „любим“. Образувано от арабското Ард – „земя“.

Ата (араб.) – „баща, прародител“, „знаещ човек“. Ата (на ст.гр. Ἄτη, Ate) в древногръцката митология е богиня на заслеплението (Ἄτη), заблуждението, помрачението на ума. Татарското име Ата означава „старши, главен“, „уважаван“.

Берк (тур.) – „непреклонен, неумолим“, „здрав, силен“, „светкавица, мълния, искра“.

Буркай – 1) от псевдоним на хора, които мърморят, мънкат, думите им са неразбираеми; 2) „кисел, сърдит човек“.

Деан – в източниците, които ползваме, не открихме значение на името.

Денис/з/ – 1) (тур.) – „море“, „сърдечен, търпелив, снизходителен“; 2) др.гр. – произлиза от бога на виното Дионис; 3) фр. – „селско стопанство, плодородие, природа и вино“; 4) славянски – „слава“.

Денислав – *Денис, Денислав, Денислава* – от св. свещеномъченик Дионисий Ареопагит – „Един от първенците на атинския съд – ареопаг, който, след като се покръстил, проповядвал Христовата вяра“, пише *plovdiv.utre.bg.*

Джан – 1) (тур.) „душа, живот“, „притежаващ душевна сила и мощ“, „сърдечен, миловиден“; 2) (татар., армен.) „роден, скъп, близък“.

Еймен (араб.) – „най-щастлив, радостен, блажен“, вероятно от Йемен (араб.) – „щастлив, благополучен“.

Емир (араб.) – „владетел, господар“, „главатар, шеф, началник“. В доислямския период така са назовавали военноначалниците, а така също и главатарите на отделни племена.

Емрулах (араб.) – „дело на Аллах“, „заповед на Аллах“. *Емру* е производна от *Емре* (тур.) – „приятел“.

Ендер (тур.) – „изключителен, такива като него се срещат рядко“.

Енес (тур.) – „расов арабски жребец“.

Еркин (тур.) – „свободолюбив, независим“. Образувало се е от казахското *ерікті* със значение „свободен, волен“.

Есат/д/ (араб.) – „благоденстващ, щастлив, блажен“.

Есер – 1) (араб.) – „среща, диря“, „твърд вятър“; 2) (тур.) – „работа, достижение, усилие“.

Ефе – 1) (тур.) – „мъжествен, храбър, достоен човек“, „юнак от Западен Анадол“; 2) от жаргона на улицата – „хвалипръцко, баровец“ (от ефенди).

Ивайло – името се открива на едно-единствено място в историческата документация, в т.нар. „Сврълижки евангелски листи“, пазени в Сръбската академия на науките. Разновидност на

Иван (Милой, XIII в.). Произходът на името може също да се търси в името Въло, което може би е вариант на Вълчо (Вълко). Името става особено популярно, след като българската историческа наука изважда на бял свят името на цар Ивайло, чието пълно име е Курт Докс Уваш. Курт на старобългарски означава „вълк“, а Въло, Въил, Иваил, Ивайло са по-късни негови славянски транскрипции. Може да се тълкува като „Царя и Въла“, може и като „Царя Ивъла (Иваила)“. Съществуват и тълкувания, че Въло, когато става цар, си добавя към името благородната приставка *-ил* и се получава Въил (Иваил – Ивайло). Доколко това тълкувание е достоверно, не се знае, но е единственото по-подробно, което може да се намери за това име.

Йоан (евр.) (от ивритското *johanan*) – „богопомазан“; (Yaḥya в Корана), يوحنا (Yuhanna в Библията); старобългарска и църковна форма на Иван; това е името на двама от най-важните герои в Новия Завет.

Йомер (араб.) – „въодушевление, живот“.

Каан (тур.) – „владетел, хан“; титла, давана на владетелите в Монголия и Китай.

Кая (тур.) – „скала, канара, грамада“, „твърд като скала“. Други смятат, че е гръцко, скандинавско.

Кристофър (сканд.) – „последовател на Христос“.

Мелик – 1) (араб.) – „владетел“; 2) арменско име (Մելիք), образувано от месопотамското Малик – „княз, владика, цар“; *мелик* – арменско-дворянска титла.

Мерт (перс.) – „смел, мъжествен, храбър, достоен“.

Онур (тур.) – „самолюбив, честолюбив“, „човек с чест и достойнство“.

Синан (тур. от перс. (фарси) سنان) – „копие, острие, щит, нож“.

Суат/д/ (араб.) – „честит, щастлив, блажен“.

Толга (тур.) – „шлем, каска“.

Тунч (тур.) – „бронз“, „здрав като бронз“. Служи за образуване на сложни имена: *Тунджер* – „силен, мощен като бронз юнак“; *Тунчбилек* – „с ръце, китки, силни като бронз“; *Тунчдемир* – „здрав като бронз и желязо“.

Угур – 1) (тур.) – произлязло от древноиндийски, със значение „учтивост“; 2) „извор на доброта“, „благоденствие, щастие“, „добро предзнаменование“.

Умут – 1) (тур.) – „надежда, упование, очакване“; 2) (тур.) *Umut* и киргизко (тюркско) име, образувано от араб. име *Умид* – „надежда, обещание, пожелание, стремление“.

Фърат (араб.) – „осигуряващ брод“; „широка река“; име на река в Южен Анадол.

Харун (араб.) – „буен кон“, „вестител“, името на големия брат на Муса и негов помощник.

Хасан (древно араб. име) – „силен, здрав, могъщ, чист, добър“.

Христофор (от гр. *hristoforos*) – „носител на Христа, христоносец“; оригинална форма на Христо.

Яман (тур.) – „силен, мощен“, „строг, рязък“, „сръчен, способен“, „хитър“.

Родови (фамилни) имена

Според Любомир Андрейчин „Като явление фамилните имена може да бъдат причислени към по-широкото понятие „презиме“, т.е. допълнително име, което се прибавя към личното име за по-голяма точност в именуването, а понякога и с експресивна цел“.

За пръв път традицията да се създават фамилни имена в Източна Европа се появява през XIV в. по модел, заимстван от Западна Европа. Най-напред тази традиция се утвърждава сред полските дворяни, които започват да си създават фамилни имена от названието на своите владения с помощта на суфикса *-ски/-цки.* От средите на полската шляхта тези фамилни имена се разпространяват и в други социални слоеве и се превръщат в типична форма на полските фамилни имена. През XX в. такива фамилни имена се налагат и в Македония с цел да се създаде различие спрямо модела на дотогавашните български фамилни имена, завършващи на *-ски/-ска, -шки/-шка, -чки/-чка,* другаде – на *-ин/-ина.*

Прародителите ни са се назовавали с малко име, прякор, указващ поминъка, занаята, родното място, лични особености и с личното име на баща си или дядо си или с родовото име или прякор. Около Възраждането прякори и лични имена започват да се употребяват като фамилни, а книжовниците си измислят фамилии с различни окончания и по различни образци. Системата на българските фамилни имена се утвърждава след Освобождението. Най-многобройни са фамилиите, окончаващи на *-ов/-ова, -ев/-ева.* В миналото в някои части на страната има фамилни имена с турско окончание *-оглу, -олу,* а в Борино те са с *-лар, -лер.* Те като официално фамилно окончание са почти изчезнали.

Историческото и религиозно-етническото битие на всяка общност определя в значителна степен произхода на имената в нея. В презимената на българите може да се „прочете" историята на нацията в областта на икономиката, бита, културата, морала, географската принадлежност, връзката с други етноси, личностната характерология на индивида и др. Вгледаме ли се в българските фамилии, ще открием тяхната древност, преминаваща от век на век, без да се променя, нито да се осъвременява, за разлика от собствените имена, в които всяка епоха внася модернизъм.

С историческо решение на пленума на ЦК на БКП от 29 декември 1989 г. мюсюлманите в България придобиват правото да си върнат старите лични имена и сами да решат дали да запазят българските окончания *-ов, -ев, -ова* и *-ева* на фамилните си имена. С това ерата на насилствените преименувания се смята за приключила. Законовата уредба изисква: фамилно име на всяко лице да е фамилното или бащиното име на бащата с наставка *-ов* или *-ев* и окончание съобразно пола на детето, освен ако семейните, етническите или религиозните традиции на родителите налагат друго. Съобразявайки се с това и по свой избор семейството приема начина на изписване. Затова днес лица от един същ родов корен графически по различен начин изписват фамилията си: Велиев – Вели, Кичуков – Кичук, Чобанов – Чобан, Забанов – Забан, Даракчиев – Даракчъ, Онбашиев – Онбашъ.

При българите фамилиите ясно се различават от личните имена. Докато при турците една и съща форма служи и за лично, и за фамилно име (*Мустафа, Али, Ахмед, Асан* и т.н.). И при двата етноса окончанията на фамилните имена са нито прекалено еднообразни, нито много различни. Със самата си форма името подсказва, че носителят е българин или турчин. Има случаи на повторяемост на имена (лично и фамилно) и по-трудно се свързват с представата за конкретното лице (*Гюлшен Мустафа, Юсмен Алиев* и др.). Съвременните фамилии в Борино могат да бъдат разделени условно в следните групи: 1) Фамилии, изхождащи от етноними: Уланов – „алан". 2) Фамилии, означаващи старо социалнополитическо понятие: Чауш – „пристав". 3) Фамилии, свързани с прозвища; епитети, характеризиращи особеностите на външния вид. 4) Фамилии, означаващи различни професии: Чобан – „пастир, овчар", Налбантов – „налбантин (ковач)". 5) Фамилии, свързани (преповтарящи) с лични имена: Мустафа, Али; лично име плюс *-оглу, -ов/-ев; кара* плюс лично име. 6) Фамилии, които имат в основата си християнска или мюсюлманска препратка.

При анализиране на 1950 фамилни имена (по избирателни списъци) са регистрирани 190 различни фамилни имена. Не са разделени фамилиите с общ корен, независимо как са изписани (със или без *-ов/-ев:* Караулан, Улан/ов, Караоглан; Неби/ев; Каранеби; Вели/ев, Хадживели/ев). Разнообразието идва и от различни фамилии на жени – при тяхното движение вече извън Борино, приемайки фамилията на съпруга си или запазвайки бащината: *Ащомова, Аликузова, Агова, Белева, Балабозова, Волф, Гаджакова, Горанова, Йозкър, Кcaptъlova*,

Куцлева, Каран, Кокодева, Мачева, Мейзинева, Радева, Тослева, Токатлъ, Щерева, Юрукова и др. Кръгът на различните, нетипични и нетрадиционни фамилии се разширява и чрез новородените след 2009 г. Главно на деца, родени извън областта: *Сертов, Панов, Токатлъ, Хараламписва, Таламанова, Акън, Кулев, Мизурска, Алкан, Джовлеков, Дюндар, Ичен, Каран, Скакова, Атанасов, Дедеоглу, Караджа, Балевска, Мизурска.*

Уточнение: *Като цяло прегледът на фамилните имена ще бъде представен по азбучен ред. С цел да се избегне повторяемост ще бъдат*

посочени и препратки към лични или други фамилни имена. Едновременно с това ще се правят и пояснения на лични имена, неразгледани по-горе, но в основата на образуване на фамилия. На основание на използването на устни и писмени източници (поне два) ще бъдат предложени по няколко варианта за произхода и значението на името. Това всъщност ще включва характеристиката на всяко фамилно име поотделно. При по-нататъшното тълкуване на значението фамилията ще се изписва без -ов/-ев, но ще се отнася и за тях.

АЙДЪН – от личното име *Айдън.* 1) (тур.) – „светъл, блестящ, ясен“, „учен, образован“; 2) *Ай* – „луна“, „символ на красота, верност и вечност“. В превод от старобългарски името *Айдън* означава „дошъл от Луната“ или „луноподобен“. Историята казва, че през 1224 г. българският хан Айдън като васал на карамански султан Алеадин взел участие с 4000 български войници в похода срещу неверниците в Силифке. *Айдън* – средновековно емирство през XIV в. в дн. Западна Турция с основател Айдъноглу Мехмед (1308 – 1334) (син на Айдън-реис, 1300 – 1308). Днешният град Айдън носи името на неговата династия.

АЛИ – справка: Лични мъжки имена.

АЛИМАН – *Ālim* (عــالم) – „който знае“, „учен (във всяка област на знанието)“, „учен (който знае науката)“ или „богослов, който познава религията“; подобно на японския сенсей – „учител“. Друго предположение: собственото име *Али* (вече обяснено) плюс *-ман.* По отношение на *-ман* няма единно мнение. С него са образувани много тюркски имена и се открива още в името на хунския шанюи *Тоуман* (220 – 209 г. пр.н.е.) – бащата на *Маодун (Модун).* Казахските учени твърдят, че в имена, като *Байман, Есман* и др., компонентът *-ман* е съкратен вариант на араб. дума *манн* – „човек“. В чувашки с него са образувани ограничен брой думи, „които могат да се групират в отглаголни по произход имена (а); имена, производни от съществителни (б); и имена с етимологически неясна коренна основа (в)“ (Левитская 1976), а също и *Илемен, Патман, Тăхтаман,* където *-ман/-мен* се смята за афикс с неясен произход (чув. им., б. г.). Според други това е уподобителен суфикс (Стоянов 2000: 256). В случая привлича вниманието една от функциите на този формат в старотурски, където образува прилагателни с по-висока степен на качеството, отбелязано в основата, което е видно в битуващите

и в български език производни: *kocatan* (бълг. *коджаман*) „огромен“ < *koca + man; karatman* (бълг. *караман*) „много тъмен“ < *kara* + *man* (Кононов 1956). Имайки предвид и името на българската царска династия *Шишман,* би могло да се каже, че този формат със същото значение е бил познат ако не на прабългарите, то поне на куманите, а името *Коломан* съответства на *Караман* и означава „много велик, славен, могъщ“. *Алиманов/Алиман* има сложна основа. Първата част на думата произхожда от тюркската дума *Али* – „огромен, възвишен, висок, мощен, силен, могъщ“. Втората част от думата *маннан* – „щедър“, т.е. Алиман може да означава „голям, щедър“. Ще отбележа също, че в района на село Розино, общ. Карлово, има местност *Алимански егреци,* която се тълкува: „Алиман – лично мюсюлманско име, произлизащо от съчетанието *Аллах иман* – „Вярвай в Аллах“, и *егрек* – лятна кошара за добитък“.

АЛИШ (араб., татарс., азерб., англ.) – 1) „велик другар“; 2) от Галишир – „лъв на Аллах“; 3) диалектна форма от името Галишах; 4) (от тур.) – „мил, симпатичен, приветлив“.

АМЗА (абхаз.) – „луна“.

АМИШ (араб.) – „честен“.

АНГЕЛОВ – от личното име *Ангел* (гр.) – „вестител“, „ангел“.

АРИФ – справка: Лични мъжки имена.

АСАН – фамилията идва от личното име *Асан,* което е вариант на името *Хасан. Х* говори за стремеж към завоюване на всеобщо признание, за преданост към приетите в обществото закони, морални устои. Произходът е арабски, еврейски, татарски, мюсюлмански и означава „красив“. Корените са арабски. Обичайната форма на класическия арабски език включва в себе си *al- (al-Ḥasan),* която може да се пропусне в съвременните арабски имена. Арабското *Ḥassān* е с дълги гласни и удвоено *с.* Значение: „добър човек“ или „благодетел“. Името *Хасан* е разпространено като име на ислямски Пророк, внук на Мохамед Хасан ибн Али, с две кратки гласни и едно *с*. Значение: „добър, красив“. (*Ал-Ḥasan ibn Alī ibn Abī Ṭālib* (араб. الحسن ابن علي ابن أبي طالب, 624 – 670 г.), известен като *Хасан,* е най-големият син на дъщерята на Мохамед – Фатима, и на Али – брат на Хусейн. Мюсюлма-

ните го уважават като внук на ислямския Пророк Мохамед.) В Европа и Азия се срещат много варианти на името Хасан, оттам и фамилии – *Хас, Хасо, Хассани, Алхасан, Ал-Хасан, Аласан, Асан.* От тези варианти са образувани различни фамилии. Има тълкуване, че Асан е вечно име, вероятно от думата „трон“. У узбеките например има традиция при раждането на момчета близнаци първородният да се именува Хасан, а вторият – Хусан. В средновековните паметници се среща под облиците: Асень, Асань… (Божилов 1985) (Али М. Саллаби. Али ибн Аби Талиб. 2 тома. 2010). Това е от малкото фамилии, която е разпространена почти равномерно (мужду 25 – 30 лица) в трите секции. В периода 2009 – 2017 г. има 3 записвания на момчета с фамилия Асан/ов.

АСЕНОВ – 1) от личното име *Асен* (тюркс.) – „пъргав“, „крепост“ (Ив. Иванов); 2) „благороден вълк“. *Асанъ/Асянъ* се среща като лично име още в Остромировото евангелие.

АСИКИДИ – предполагаемо от *Аси* – може да бъде самостоятелно име или съкратено: 1) от името *Асаф* (араб., евр., татар.) – „Луна“, „Нептун“; 2) *Аси* – име на волжка българка, познато от погребален надпис: „Аси дъщеря на Елба“. Аналогично женско име има при българите и осетинците, от осет. *æss* – „истина“.

АТАНАСОВ – от личното име *Атанас* (гр.) – „безсмъртен“; *А* – отрицателна частица + ст.гр. *Танатос* – бог на смъртта.

АХМЕД – справка: Лични мъжки имена.

АШКЪН – от личното име: 1) (тур.) *akşam* – „вечер“, с оглед на времето на раждане на детето; 2) (тур.) *akşin* – „надраснал другите“, „човек, превъзхождащ другите“, „висш избраник“.

БАЙРАКТАРОВ – 1) *байрак* (тур.-араб. bayrak) – „знаме“; 2) *байрактар* (тур. bayraktar) – „знаменосец“, „водач“.

БАЙРА/Я/М – справка: Лични мъжки имена.

БАЧКОВ – 1) твърдението, че думата *бач* е била разпространена преди идването на турците на Балканския полуостров, е невярно, което е видно от Речника на българския език, т. 1. Там е посочено, че в българския език има две думи *бач: бач* – през османското иго и известно време след Освобождението у нас – такса, събирана при продажба на стоките в селищата или при изнасянето им за продан в други селища; *баждарина;* 2) (от

перс. чрез тур.) *бач:* а) овчар, който обработва в бачия (мандра) млякото на масло, сирене и др.; сиренар; б) човек, който има овце на бачия; в) човек, който бачува, който взема мляко от бачия според овцете, които има. Същото тълкуване на думите откриваме и в Речника на Найден Геров и в Речник на чуждите думи в българския език. Н. Хайтов в книгата си „Асеновград в миналото“, 1965 г.: „Сходството между думата „бач“ (търговски налог) и „Бачково“ ни подсеща за произхода на това наименование. „Бач“ е дума с персийски произход и чрез търговските кервани е била разпространена в България много преди идването на турците на Балканския полуостров“. Стою Шишков в „Езикови бележки от с. Бачково“, сп. „Родопски напредък“, кн. 3, 1905 г.: „Името си Бачково според старите хора е добило от турската дума „бачия“ – мандра“; 3) според руски изследователи фамилията се отнася към числото на „професионалните“ имена – „майстор по изготвяне на селски съдове“. Възможно е в основата на прозвището да стои думата *бачка* – „баща, батко“. В този случай Бачков са назовавали главата на голямо семейство; 4) съгласно още една хипотеза прозвището е свързано с украинския глагол *бачити* – „виждам, възприемам, наблюдавам“. *Бачок* с времето получава фамилия Бачков.

БЕКИР – от личното име *Бекир* (араб.) – „изучаващ, постигащ“, „млад, чист“.

БОДУРОВ – 1) фамилия Бодуров е образувана от името *Бодур,* близко до аналогичната тюркска дума със значение „маломерен“. Всеки човек, отличаващ се с невисок ръст, е могъл да има тази фамилия; 2) съгласно друга версия в основата на фамилията лежи прозвището *Бодур, bod* (узбек.) – „боледуващ, болнав човек“. В дадения случай прозвището показва здравословното състояние на бащата на фамилията.

БОЗКУРТ – от личното име *Бозкурт* (тур.) – „сив вълк“, „степен вълк“ (*бозав* – „сив“; *курт* – „вълк“). Според турската митология вълкът е символ на чест и доблест.

БОНГУ – „дълбока яма, изкопана яма с вода“. В Папуа, Нова Гвинея, има село Бонгу.

БОЧУКОВ – Бочуков и Бочуковски – вм. Бучуков; 1) (тур.) – „половина“ (може би в смисъл на „половин човек“, „много дребен човек“); 2) *бочак* – „голям нож“.

ВЕЛИ – 1) според изследователи *Вели* е лично име (араб.) – „светец“, „собственик“, „настойник попечител, опекун, защитник“, „близък с Аллах“. Тюрки са и първите носители, а корените се търсят през XV – XVII в.; 2) в ст.слав. език прилагателното *велий* е една от формите на съществуването в съвременния руски език на думата *великий.* Подобно наименование би могло да се отнася за характера или статута на носителя; 3) Уикипедия определя *Вели* като многозначен термин.

ВЕЛИЕВ – 1) азербайджанска фамилия – „близък, роден“. Според оценка на специалисти от 15 най-популярни фамилии Велиев е на четвърта позиция; 2) не е изключено да има руска основа. Руски дворяни също са носили фамилия Велиев, макар по произход да не е руска. Жители от други държави, кръстили се, женили се, служили в руската армия и след няколко поколения приели за своя тази чуждоезична фамилия; 3) най-вероятна хипотеза е, че фамилия Велиев произхожда от видоизменена форма на арабското име *Вали* – „приятел“, „близък на Аллах“. Налице е стремежът към религиозна насоченост в името, за да се счита наистина мюсюлманско; 4) съгласно още едно тълкуване фамилията Велиев има църковен произход. Всъщност *велики* в миналото са наричали випускници от духовни семинарии. Напълно е възможно прародител от рода Велиевых да е някой от тях. Старославянското *велий* – „голям“, „велик“, се тълкува и при български изследователи на имената Велика, Веляна, умалителното Величка. Фамилия Велиев е значителен паметник в източната и славянската писменост и култура и има своята неповторима история и етимология. През периода 2013 – 2017 г. са регистрирани 5 новородени във фамилията.

ВАТАНСЕВЕР – *Ватан* (араб., татар.) – „родина, родна страна, родна земя“. *Север* – лично име за мъже (тур.) – „изпитващ любов“, „душата му е пълна с обич“. *Ватансевер* – „обичащ родината, родната земя, страна“. Според *Сейнт Ив Д’Алвейдър*

най-древният език, от който произлизат всички други, се нарича ватан и се състои от определен брой архетипни символи/фигури.

ГАЗИ – (غازى) (арх.) – (грубо) „нападател“, „свещен воин“, „един муджахидин“.

ГАЙДАРОВ – фамилно име, което се отнася до изкуството (според Катя Бакърджиева). В рода е имало майстори на гайди, свирачи.

ГАЛИБОВ – *Ghalib* (араб. غالب – „winner“), основава се на глагола да спечеля – „победител, побеждаващ“.

ГЕРЗИЛОВ – *гериз* – „вода, водопровод“ (по Ив. Иванов).

ГЛУХОВ – 1) идва от прозвище за човек със слаб слух. Още през XV – XVI в., когато започва формирането на фамилиите в Русия, в регистрите е открита тази фамилия, носена от различни социални съсловия. Допуска се, че прозвището *Глух* са могли да получат и хора, неразбиращи руски език, например татари, които са населявали руски земи. По тази причина разпространението може да идва и от други народи, населяващи чужди земи; 2) руски изследователи, освен предходното тълкуване, допускат и „човек, грижещ се за себе си“; 3) глухар – птица. Такива прякори, съдържащи индикация за физическите характеристики на човек, са били повсеместни в Русия. С името Глухов днес има назовани географски обекти главно в Украйна и фамилии в бившия СССР – Русия. Фамилията се е ползвала от татари и чуваши.

ГОВЕДАРОВ – *говедар* – човек, чието занятие е да пасе говеда, крави. Домашните животни са били пръв помощник в работата на селянина и оттук идват фамилии, като *Волов, Говедаров, Катърски, Жребецов* и др.

ГРАХОВСКИ – Грахов, Граховски от *Грах* (според изследване на Ангел Сотиров, *http://www.sotiroff.net/rechnik1.htm*).

ГРУДЕВ – 1) вероятно от личното име *ГРУДИ, ГРУДЬО* – „грудка“, пожелателно име: „да е здрав и издръжлив като грудка“; 2) предната стена на печките се е наричала „груди“. В този случай прозвището може да принадлежи на „професионален“ човек, правещ печки; 3) в някои диалекти (извън България) груди се е използвало за прозвище на човек, който се е занимал със зърнени растения, човек, който култивира зърнени расте-

ния; 4) според руско тълкуване е средната част на тялото – „физически силен, мощен човек“. Христо Караманджуков в „Западнотракийските българи в своето културноисторическо минало с особен поглед към тяхното политико-революционно движение“, София, 1934, с. 250, споменава главен учител с фамилия Грудев, заместен от Георги Димитров (Скребатно, 1902 г.) в гр. Дедеагач (дн. Гърция).

ГЮРЕ – 1) (поет.) „съсирена кръв“; 2) (геогр.) „малък нос, клинообразна ивица земя“; 3) „вмъквам клин“.

ДАВИДОВ – от личното име *Давид* – цар на Израел (1011 – 971 г. пр.н.е.) и пророк и персонаж от Библията и Корана. Почитан е и в трите най-разпространени монотеистични религии, като е смятан от евреите за герой и предшественик на Месията, предшественик на Иисус Христос от християните и като ислямски пророк, предшестващ Мохамед. По тази причина името е получило широки вариации на различни езици.

ДАНАДЖИЕВ – 1) *Дана* (перс.) – „образован, знаещ, имащ дълбоки познания“ + звукосъчетанието *-джи/-джа.* Според Стефан Илчев *-джик* е турска умалителна наставка, която найвероятно влиза в състава на името. По-невъзможно е да се приеме *джи* като втора основа. *Джи* е лично име в китайския ез. („удачна“) и в японския ез. („дете“); 2) *Дана* – „теле“, „човек, който отглежда телета, животни“ (така е разпространено в Борино). В антропонимията на селището Ксанти е отбелязано презиме *Данахи,* разчетено от преводача Стояновски като *Данаджи* – „кравар“, от тур. *dana* – теле до една година.

ДАРАКЧЪ – коренът на думата е *дарак* – машина с валяци, снабдени със зъбци, която се използва за влачене на вълна, памук, лен и др.

ДЕРМЕНДЖИЕВ – *дерменджия* – воденичар.

ДЖАМАЛ – справка: Лични мъжки имена

ДЖЕБИР – 1) *Гавриил* (на иврит: גַּבְרִיאֵל, на гръцки: Γαβριήλ, на арабски: جبريـــل) е архангел, който в юдаизма, християнството и исляма открива посланията на Бога: той известява Дева Мария за предстоящото рождение на Исус Христос и нейната смърт, а на Мохамед диктува Корана. Според Корана най-

великият измежду ангелите (меляикетат) е *Джебраил.* Меляикетатите са творения от светлина. Всеки ангел изпълнява отредените му задължения. Например *Джебраил (Гавриил)* е главният сред ангелите и е посредник между Аллах и пророците. Името се тълкува като „помощник на Бога“, „Божи воин“; общо значение – „силен човек на Бога“. В буквалния превод на иврит – „мъж, бог“. В исляма звучи като *Джабраил (Джибрил, Джебрил, Джибраил),* в Грузия – *Джаба,* в европейските държави често се среща като *Габриел, Габрил,* в Русия – *Гавриил.* Според *http://islam.forumotion.info* в математиката думите *съфър* („нула“) и *алгебра* произлизат от думата *джебир,* която означава „труден“ в арабския; 2) при изясняване на фамилните имена в с. Селча, обл. Смолян, *cebir* се обяснява с „принуда, насилие“.

Периодът на арабската алхимия е свързана с едно знаменито име – *Абу Муса-Джафар,* наричан още *Джебир,* а на Запад – *Гебер.* Това име се е превърнало в синоним на алхимията. На Гебер се приписват огромен брой трудове в най-различни области. Те се преписвали на арабски и на латински, някои го бъркали с ученика му Шебир, някои твърдели,че изобщо никога не е съществувал. Според едни историци е живял през VIII или IX в., според други – сто години по-късно. Важното е, че до нас са достигнали съчинения, подписани с името Гебер. Западните учени го признават за откривател на няколко химически съединения и автор на повече от 100 научни труда по химия. Джабир коригирал Аристотеловата теория за строежа на металите, която е останала непроменена до възникването на съвременната химия през XVIII в. Неговите химически трактати са били преведени на много европейски езици, а някои химически термини, предложени от Джабир, и до днес се използват в химията. При извършена справка в трите секции на избирателните списъци фигурира фамилия *Джебир* най-много в района на трета секция.

ДИЛОВ – 1) *Дило* от рода *Дуло;* 2) персийски корен *дил-* и означава „сърце“.

ДРАГНЕВ – от трансформацията на личните имена: *Драган, Драгана, Драгин, Драгия, Драгна, Драгни,* означаващи „драг, да бъде драг“. *Драг:* 1) „който вдъхва нежност, радост, приятелст-

во, любов“, „мил, скъп, свиден, желан“; 2) (остар.) „който е с висока стойност“, „ценен, свиден“.

ДРЯНА – по устна информация – от *дрян* – горски храст или неголямо дърво с жилава дървесина, жълти цветове и дребни червени плодове със стипчиво-кисел вкус. От същия вид са (били) известни и следните имена от различни краища на България: дреновица; дренка; дренье; кизилъ (тур.) kızılcık); обикновен дрян; хтана (алб.); дрянко, дрянково, Дряно. Дрянов – якавски форми на дрено, дренко (по изследване на Ангел Сотиров, *http://www.sotiroff.net/rechnik1.htm/*).

ДЪГЛОВ – по устна информация – „отрязано дърво“; по-обобщено тълкуване – „гора, планина“. Първоначална основа *ДАГЛЪ.*

ДЮНДАР – от лично име *Дюндар* (перс.) – „ариергардни сили“ (*ариергард* (на фр. ез. *Arrière-garde*) в превод „тилова охрана“), „специална войскова част, която е оставена след главните сили, за да ги охранява“.

ЕМИНОВ – от личното име *Емин* (араб.) – „сигурен, верен, надежден“, „заслужаващ доверие“.

Нос Емине (България): „За името на носа се носят различни легенди. Най-разпространената разказва, че преди много време на носа живеел стар моряк със своята много красива дъщеря. Тя растяла и живеела свободна и щастлива. Един ден в голяма буря девойката успяла да спаси моряк корабокрушенец. Двамата се влюбили и на раздяла момъкът обещал, че ще се върне при своята любима. За съжаление, той забравил за дадената дума, а девойката от сутрин до вечер го чакала… И така ден подир ден… Накрая, обезумяла от отчаяние, девойката се хвърлила в морската бездна, а водите се обагрили в пурпурно червено“ (Източник: https://dimdameniama.bg).

ЕВТИМОВ – от личното име *Евтим* (гр.) – „благодушен“.

ЖАЙГАРОВ – в говора – *жейгаре* – „кръгчета, сплетени от дебела връв, които се прикрепят към краката за ходене по сняг“; и *Жайгеров* (може би от пер.-тур. *caygir aimak)* – „съществувам, заемам място“. Всъщност в *Жайгаров* се крие прякор *Джайгър* > *Джайгар,* който представлява турската сложна дума *cay-gir* –

„място за задържане, място за заселване, за въдворяване, за установяване“, „продължителен, траен“ (т.е. „държащ дълго време“), „ревностен, старателен, усърден, настойчив“ (т.е. „държащ да постигне нещо“). Прякорът е даден по качествата на човек – ревностен, старателен, усърден, настойчив, т.е. със скрито начално значение „държащ на своето, инат“. И фамилните имена *Жайгаров, Жейгаров, Жайгеров* не произлизат от думата *жейгаре,* но са родствени с нея, т.е. поначало една и съща дума е развила (на турска или българска основа) различни значения въз основа на начален семантичен признак „държа, задържам“. Самата турска сложна дума *cay-gir* е заемка от персийски – *джай-гир, джа-гир* – „заемащ място, обосноваващ се“, „запечатващ се, произвеждащ впечатление, запомнящ се, врязващ се в паметта“ (т.е. „държащ място, задържащ се в паметта“); *джагир* (ист.) – „феодално държане на земя с право на налагане на данъци на населението“ (по Моско Москов).

ЗАБАН – 1) името *Забан* етимологически се извежда от алтайските езици със значение „офицер, военачалник“. Тази дума е много близка с турските *забит* („офицер“) и *забита* („полиция“), както и с японските *сайбан кван* („съдия“) и *сайбан* („съдя“). (Етимологиите са изцяло неверни. Вж. съвр. бълг. фамилия Забунов/и/.); 2) според устна информация на местни жители името на фамилията *Забан* означава „желязната част на старо рало“, „човек, който обработва много земя“. В персийски *zabar* е получено от *(az + bar)* със значение „голям, висок, издигнат, силен“, а *zabar-dast* означава „мощна, силна, вдигната заплашваща ръка“. В тракийски *zber* – „мълния“. *Забан* – име на италиански херцог от прабългарски произход.

ЗЕРЕН – от личното име *Зерен* (араб.) – „умен, разсъдлив съобразителен“.

ИБИШ – 1) *Ibish* е диалект на арабското мъжко име *Ibatullah* – „дарът на Аллах“. Обикновено така се е кръщавало дългоочаквано дете; 2) според местни представители на рода – „смешен и комичен човек“, „човек, който разсмива, веселяк“.

ИДРИЗ – 1) (от уел. ез.) „мъжествен, храбър“; 2) според албански изследователи *Iidrīs* (асир.), без ясна етимология; 3) *Идрис* (араб.) – „старателен, учен, имащ задълбочени познания“.

ИСАЕВ – Isa, -ja (< ивр. *Jeschua* – Исус; араб. *Isā*).

ЙОЗКАН – от лично име *Йозкан* (тур.) – „във вените му тече чиста, благородна кръв“.

КАИНЧЕЛИ – *Каинче* – „зет, шурей“.

КАЛЕВ – 1) основна версия е от глагола *калявам* – силно нагряване на твърдо тяло в огъня. Калев може да бъде прозвище на човек, калéн, закалéн в живота; 2) съгласно друго мнение в основата на фамилията лежи името *Каля* – форма от мъжкото име *Каллиник* (от гр. *kallos* – „красота“, *nike* – „победа“).

КАЛЕНОВ – 1) корен на думата *кален:* а) за метал – който е закален и има голяма твърдост; б) за човек – физически и нравствено издръжлив; закален, привикнал. Каленов може да бъде жесток, суров, твърд човек; 2) по устна информация от наследници на фамилията името идва от *кал:* а) размекната от вода пръст по земната повърхност; б) (остар.) смес от жълта пръст, вода и слама, с която се мажат къщите или от която се правят кирпичи; в) (прен.) бедност, мизерия.

КАРААХМЕД – по-горе, при мъжки лични имена разгледахме значението на името Ахмед, което се явява основа за образуване на фамилни имена.

КАРА – първото регистрирано име на Борино и в една от легендите *Кара* влиза в състава на думите Карабулак, Кара була, със значение „черен“. 1) *Кара* (на тюркски езици) – „черно“. В някои названия *кара* означава не „черно“, а „чисто“. Например Кара-Су е „река с чиста вода“. И в разговорния език тук се използва в значение на „черен, черно“; 2) *Кара* – „понасяне на неприятности, страдание в отговор на лошо, незаконно поведение“ (деяние; синоним на думата *наказание,* но за разлика от 1) (по-горе) е по-вероятно да няма конструктивен характер, а по-скоро в смисъл *отмъщение* и/или *възмездие;* 3) според Речника на Ушакова – „наказание, възмездие“. В зависимост от територията има различни трактовки.

Името *Кара* има различни версии за произхода. Първата е, че е европейско име, и в зависимост от това на кои места се употребява има различни варианти и трактовки. Например: *Кара* е женска форма на италианското име *Каро* в значение „драга, любима“; *Кара* – ирландско име със значение „приятелка, другарка“. Втората версия – употребява се в тюркските народи със значение „черен“. Използва се в качеството на съставно име (*Карагюл* – „черна роза“). В тюркските географски названия често се среща като част от названия със значение „велик, непобедим, голям“ (Стефан Караджа). *Кара* – „черен, черно“ (използва се и прабългарската форма *кара,* което значи „много“; не е известно дали турската дума *кара* не е имала за първоизточник прабългарската). *Кара* – древна държава на Корейския полуостров. *Кара* – названието на индианските племена кара в Еквадор. *Кара* – името на някои баскирски кланове.

„По причина на своята мощ (територията на България се простирала от Дунав до Енисей) българската държава от VII – IX в. често била наричана Кара Булгар, т.е. „Велика България“, тъй като главното значение на българската дума „кара“ по това време било велик, могъщ. Друга дума синоним на „кара“ била „урус“ и българите от другите краища наричали булгарите от Украйна „кара-булгари“ или „урус-булгари“, т.е. „велики българи“. Понеже точно на тази територия през VII – IX в. се намирали „великите“ (т.е. политическите) центрове на държавата“ (откъс от „ДЖАГФАР ТАРИХИ“ на Ф. Г. Х. Нурутдинов).

КАРАИЛИЕВ – Кара + Илия. *Кара* – вж. Караахмед. Формата *Илия* (възможно е формата на името да преминава първо през гръцкото *Ηλίας* (Илиас) е славянска адаптация на ивритското אליהו *(Елияху),* от което *Ел* означава „Бог“, а *Яху* е съкратена форма на Яхве, или буквално „Яхве е Бог“. По българските земи името се разпространява първоначално чрез богослужебни книги. Свети Илия е старозаветен пророк, повелител на природните стихии.

КАРАГЬОЗОВ – *карагьоз* – „черноок“, вероятно по прякор, който става и фамилно име. Значения: „черноок/а“, вид черноморска риба, „палячо“, „комедия с кукли“. Използва се при наименование на фамилии, населени места, местности.

КАРАДАЙЪ – *Кара* – вж. Караахмед, *Даи* (араб.) – „отправящ молитви“, „призоваващ към правата вяра“, „добродетелен“.

КАРАКАИНЧЕЛИЕВ – вж. Караахмед, Каинчели.

КАРАНЕБИ – *Кара + Неби, Кара* – вж- Караахмед. *Неби* – фамилия Небиев води началото си от тюркски носители в Златната орда (на тюркски: Алтън Орда, Улус Джучи; на монголски: Зүчийн улс); държава с център в Долното Поволжие. Основана е през 1243 г. от тюрко-монголския хан Батъй. От 1312 г. е ислямска държава. Изчезва през XVI в. Според историци и корените на фамилия Небиев идват от XV – XVII в. Отнася се към групата фамилии, образувани с отрицателната частица *не*. Представката *не-* в дадения случай е употребена за изразяване на отрицание на определен признак или качество, т.е. глагол/прилагателно с *не-,* противопоставени на глагол/прилагателно без *не- (бий – не бий, бит – небит).* По-скоро фамилия *Небиев* произхожда от тюркската дума *бий.* Така са наричали вожда, старейшината. Други я превеждат като „глава“. Можем да предположим, че фамилията я приема човек по време на смяна на неговия ръководен пост, който страстно желае да бъде вожд, но обществото не го приема като такъв. Други смятат, че се е образувала от руското по произход прилагателно *небитый.* Така родителите са можели да нарекат децата си, които не са били телесно наказвани, а любими.

КАРАОГЛАН – *Оглан* (тюркс.) – „син“, „син на царя“. *Оглу* (тувински) – „син“; (киргиз.) *уул* (uul); (остар. тюркски) огул, син; (татарски) ул. وُلئـوغ (oghul). Има функционално значение за образуване на името. В миналото това е било единственият начин човек да определи принадлежността си към рода, да говори за своите предци. Днес частица *-оглу* или *-oly (-ulu)* е загубила първоначалния си смисъл и се използва само за целите на правилното формиране на фамилното име.

КАРАУЛАН – Кара + Улан. *Кара* – вж. Караахмед. *Улан: Улани* (на пол. *ułan,* на нем. *ulan* от тур. *oğlan*) са войниците от полската лека кавалерия, въоръжени с кавалерийски копия, пистолети и пушки. По-късно те също служат и на пруските и австрийските армии. Подобни военни единици съществуват и в други евро-

пейски армии, но са наричани „кавалеристи“. *Улан* – 1) тюркско (според Речника на Ушаков) – *ulan* – „момък“; арабско/казахско – „улан“, татарско – „юноша“, „конен воин“, „кавалерист, воин“. У татарите и руснаците се е съхранила фамилията Уланов; 2) калмицко лично име – „красив“, „ален, червен“; 3) бурятско лично име – „червен“. Имената на *Buryat* включват национални имена на Buryat, монголски, турски, руски, тибетски и др. Езикът Buryat (бурятия) принадлежи към северната група монголски езици; 4) прави се и превод в значение „успял“; 5) според *https://vk.com/topic-6107308_27024749 КАРАУЛАН/ОВ/ Улан* – мъжко име – „червен“ (монг.). У урумите (потурчени уруми гърци) улан – „син“. Друга версия: *караоглан* – „циганин“ (тюрк.).

КАРАКЕХАЯ – *Кара* – вж. Караахмед. *Кехая* – пръв овчар, надзорник на стопанство; селски глашатай; родопски чорбаджия, занимаващ се с овце. Много често се добавя след личното име, например Станко Кехая.

КАФА – „глава“.

КАРОВ – 1) иврит (קָרוֹב) – „близък“; 2) допуска се от тур. Кара. Каро – (от тур.) *kara* – „черен“ – защитно име, както Черньо, Мавро, Гарьо, Гальо, Негро (по изследване на Ангел Сотиров, *http://www.sotiroff.net/rechnik1.htm/*).

КАРПУСЧУ – 1) възможно е коренът на думата да е от *karpuz* (тур.) – „диня“; 2) *Карпус* – азиатски миниатюрен вариант на името *Карп,* само че *Карп* е образувано от гр. *karpos* – „плод“, „принася полза“.

КАСАБОВА – 1) Злати Еников допуска, че името произлиза от *късъ бой* – „ниски хора“; 2) от *касабяни* (от тур.) – „градски жители“. Иван Вазов използва *касабалии* (тур.) – „хора от малък град, граждани“; 3) от *касапин* (на тур.) – „колач на животни“. Тогава би следвало да е *КасаПови.* Според А. Салабашев двете наименования имат един и същ корен. Беззвучният звук *п* преминава в звучния *б* и така се получава *КасаБови.* Може би това предположение е най-вярно според изследователите на Касабовия род Господин Великов и Михаил Георгиев, тъй като хората са отглеждали животни и са практикували този занаят; 4) според Уикипедия: „*Касабов* е българско родово (фамилно) име. Името

произхожда от думата *касаба* („град"), използвана в България по време на Османското владичество". Според изследване на Ангел Сотиров, *http://www.sotiroff.net/rechnik1.htm/: Касабов* е разновидност на *Касапов* със запазено звучно *б. Касапов, Касапинов и Касапски* – от касап(ин), месар (ар.-тур. *kasap, -bi*).

КАСТЪ – според изследване на Ангел Сотиров, *http://www.sotiroff.net/rechnik1.htm/:* 1) *Кастьо* – „чистофайник"; 2) по-вероятно от лат. *castus* – „чист".

КЕЛЕШЕВ – *келеш* (перс.) чрез турския език идва в българския. При древните иранци келешът е бил просто човек келяв (крастав) или плешив. В процеса на тюркизирането си думата е добила и пейоративни (отрицателни) нюанси – нищожество, дързък негодник, нагъл хлапак. А обобщаващото явление келешлък се е разклонило до значенията „инат, капризи и перчене". Основни съвременни значения: 1) неопитен, незрял човек; 2) дребен, нисък човек; 3) (остар.) плешив човек.

КЕХАЙОВ – от *кехая* (тур.)– „главен овчар", „селски глашатай", „овчар", „надзирател", „стопанин на голямо стадо овце" (вж. *Каракехая).*

КИДИКОВ – 1) най-вероятно фамилното име *Kedik* се формира от киргизката дума *kedik* – „слабо агне, оставено без майка". Вероятно *Кедик* е наречен „сирак"; 2) според друга, по-малко правдоподобна версия турската дума *kedi* – *cat* се основава на това име. В този случай псевдонимът *Kedik* може да получи или любящ, любезен или ласкателен човек; 3) лице, което боравело с книги, знаело е четмо и писмо, в миналото наричали *кидик.*

КИЧУК – от тур. *Küçük* – „малък". Варианти на изписване у нас: *Кичук, Кючук, Кючюк.* Основа е за образуване на сродни и сложни думи. В Царство България (1878 – 1944) има населени места, в чието име съставна част е Кючук: Кичук (Дере, Витина); Кючу (Малко-Ип-Дере/Чичево); Кючук (Марчино); Кючук-Алан (Малка-Поляна); Кючук-Арда (Старо-Село); Кючук-Ахмед (Цани-Гинчево); Кючук-Виран (Мишевско); Кючук-Исуфовци (Горска); Кючуклер (Малко-Село); Кючюк-Ерджели (Седловина).

По територията на село Борино равномерно са разпределени в първа и втора секция и над 10 – в трета. Една от фамили-

ите е с най-много членове. Тенденцията е да не намалява драстично и рязко, затова са регистрирани 6 записвания, като последните са от 2014 г. – 3 лица.

КОДЖА (тур.) – 1) „голям“; 2) „доста много“; 3) като представка към фамилни имена произлиза от турското *koca,* или „голям, грамаден, силен“. В българския език производни *kocatan* (бълг. *коджаман*) – „огромен“ < *koca* + *man; karaman* (бълг. *караман*) – „много тъмен“ < *kara* + *man* (Кононов 1956). Имайки предвид и името на българската царска династия *Шишман,* би могло да се каже, че този формат със същото значение е бил познат ако не на прабългарите, то поне на куманите, а името *Коломан* съответства на *Караман* и означава „много велик, славен, могъщ“.

КОДЖААЛИ – обяснените *Коджа* и *Али* в текста.

КОДЖАБАШ – *Коджа* + *Баш; Баш* – 1) прил. (остар.) – „главен, пръв“, „баш чорбаджия“; 2) нареч., разг. – тъкмо, точно; баш сега. Синоними: (нар.) точно тъй, именно, тъкмо, таман.

КУЗУМАЛИ – *Кузу* (тур.) – „кротък“. *Малик* (араб.) – „притежава, владее“.

КУРУАСАН – по устна информация на местни граждани *Куруасан* и *Асан* са една и съща фамилия, но една част от някои семейства за благозвучие избират краткия вариант. Думата има два корена, вторият от които обяснихме. Самото значение на думата *куру* е неясно. 1) използва се в значение „специален“; 2) изглежда, е свързан с понятието *змии,* което ни води далече от арийците, към аборигените на Индия, тъй като култът към змиите не е ведически. Куру е син на Сънвартан („самоизлюпен“) от съпругата си Тапати („тъжна“); 3) до Освобождението у нас се е използвала в значение „скеле“ („сухо пристанище“). Така са назовавали гр. Горна Оряховица, защото към него са се транспортирали храни от богатата му земеделска околност; 4) със значение „изпечен, здрав“. Между 3) и 4) може да се търси общо логично-смислово значение; 5) от тур. *kuru* (куру) със значение „сух, слаб“ според изследването „Локализиране на селата в Нахия Гьопса от регистър от 1576 г. Джелепкешанския“ на Пело Михайлов: *куру-соук* – „сух студ“. Преди Освобождението дума-

та е влизала в състава на географски наименования у нас: Курубаагларъ, Курубашица, Куру-дере, Куруджиево, Куру-чая, Куру-чешме. *Куру* – фатално прогресивно мозъчно заболяване, предавано от и свързано с ритуален канибализъм (ендемичен за хората от Папуа – Нова Гвинея).

КУСКУСЧИЕВ – *кускус* (от магрибски арабски *ксуксу,* което идва от тамазигтското *сексу*) е храна, тестено изделие, което се състои от зрънца, с големина около 1 мм (в сготвено състояние), направени по специален начин от грис. Името *кускус* не носи само традиционното ястие в мароканската, туниската и средиземноморската кухня, а и представител на фауната. Разпространен главно в Нова Гвинея, кускусът е голямо двуутробно животно от семейството на Посумите. На височина достига 60 см, има големи очи и малки уши. Той е нощно животно, което прекарва по-голямата част от живота си по дърветата. Много трудно може да бъде намерен в природата, тъй като е много мълчалив и почти не се издава.

КУШЕВ, КУШЛЕВ – основа на думите – *Куш* (тюркс., тур.) – „сила“.

КЬОСЕ – *кьосе* – иранска дума, дошла в бълг. ез. чрез турския, – „човек без косми, без брада и мустаци“; *Кьосев, Кьосов, Кьосевски, Кьосин или Кьосе-* като представка на фамилно име (например Кьосеиванов). Имената имат общ корен – турската дума *köse* (кьосе) със значение „човек, естествено голобрад или с рядка брада“, използва се само за обозначаване на физически вид.

МАРАНГОЗОВ – *marangoz* (гр.) – „дърворезбар“, „дърводелец“.

МАРИНСКИ – *Марин* е латинско име и означава „морски“. У нас Марин се смята за мъжка форма на Мария.

МАСУРСКИ – *масур* – цев, тръба, царевичен кочан; (прен.) дълга къдрава коса (според Речник на остарели и диалектни думи, *http://treasures.zonebg.com/dict.htm/*. Синонимен речник: (същ.) цев, тръба, калем, совалка, шпулка, макара.

МАХМУД – от личното име *Махмуд* (араб.) – „хвален, прославен“.

МЕХМЕДОВ – от личното име *Мехмед* (араб.) – „хвален, прославен“. Турски вариант на Мохамед.

МЕШЕ – *меше* – дъб (според Речник на остарели и диалектни думи, *http://treasures.zonebg.com/dict.htm*)

МИСИРКОВ – коренът на думата е *мисир* – 1) царевица, някои я отнасят към родопските думи; 2) други смятат, че идва от името на птица, която присъства на трапезата. *Мисир* (араб., тюркс., татарско) – „край на изобилията“. Разновидност: *Мисри, Масра.* Тези имена имат много варианти на изписване и звучене.

МОЛАСАЛИ – *молла* са ислямски духовници. В идеалния случай те трябва да са изучавали Корана, ислямските традиции (хадиси) и ислямския закон (науката за религията).

МУСТАФА – вж. Лични мъжки имена.

МУХТАРЕВ – 1) *Mukhtar* е мъжко име от арабски произход сред мюсюлманските народи. Преведено от арабски, означава „избран“; 2) сред родопските думи *мухта́р* – „селски (кметски) отговорник преди Освобождението“. Названието в Родопите се е употребявало и дълго време след това, като понякога има смисъл и на старейшина.

МУХТАРУГЛУ – Мухтар + Углу. *Мухтар* – вж. Мухтарев; *У/О/глу* – вж. Карао/у/глан.

НАЛБАНТОВ – *Налбантов* или *Налбантски* е родово име, произхождащо от занаята налбантлък. *Налбант* идва от турската дума *nalbant – ковач.*

НАСУФ (араб.) – 1) „съветва, напътства“; 2) „чист, добронамерен“.

НЕБИ – вж. *Каранеби.*

ОНБАШЪ – *онбашия* (тур., истор.) – „полицейски началник в малък град през турско време“, „десетник или водач на десет“ (от тур. *он* – „десет“).

ОСМАНОВ – вж. Лични мъжки имена – *Осман.*

ПАЛАЗАНОВ – палка – тояжка. *Палаз:* 1) „тепърва се опомнил“, „стъпил на крака“; 2) пилета на патици, гълъби, между птица и зряло пиле. В района на Панагюрище, Хисар и други планински градове се среща фамилията *Палазов.* Обясняват го с

това, че техните прадядовци са изработвали кожени паласки, особено за Априлското въстание, и от тях е останала фамилията.

Уточнение: *Паласката е подобно на чанта пособие, което се закача около кръста. Служи за събиране на предмети, пари и др.*

ПЕЙКОВСКИ – *Пейко* – видоизменено от Петър (гр.) – „здрав като камък“, или от Петко, преосмислено от „пея“. Народна форма на Петър.

ПЕХЛИВАН – *Пехлиев,* с неясна основа. 1) в това родово име може да се крие тур. *pehli* – „страна, слабина, хълбок“, „вретено“, „кожа от хълбока на лисица“, „страничен камък на гроб“; 2) *Пехливан* произлиза от персийски – „герой, юнак, сърцат, със силно телосложение“.

ПОПОВ – фамилия Попов и производните ѝ *Попович, Поповски, Разпопов* са се появили в много християнски фамилии още през XV в. По време на повсеместното разпространение на християнството хората са искали да дадат заслуженото на религията и са назовавали своите деца например Попко, за да бъде закрилян от Бог. В други случаи – когато в семейството е имало или има духовно лице. Идва от думата *pop* (от гр. *Πάπας* – „баща“). Според християнската теория основната дума в това фамилно име е селското име *Поп,* с което се наричат деца в религиозни семейства или в семейства от духовенството. С течение на времето името Попов започват да носят хора, които не принадлежат към тази професия.

ПЪТЪ – *пат* – „дървено легло, одър“.

РАДКОВ – 1) Радкови може да идва от *рада* – „работя“, Радко – „работния“; оттук идва и думата *ратай;* 2) *радкол* – място за отбиване на агнетата от майките (вж. Речник на стари и диалектни думи с предполагаем български произход, събрал Иван Танев Иванов).

САЛИЕВ – от личното мъжко име *Сали, Салих* (араб.) – „благ, праведен, честен, достоен“.

САРИЕВ – *sarı* (тур.) – „жълт“. *Сарийца* е стара диалектна дума с предполагаем български произход – вид жито. *Сари* е традиционна женска дреха, която се носи в Индия, Бангладеш, Непал и Шри Ланка. Представлява дълго парче плат (между 4 и 9 м), което своеобразно се загръща около тялото.

СЕМЕРДЖИ – 1) води началото си от турското нарицателно *semer* – седло, опаковъчно седло; приспособление за носене на тежки товари на гърба. Компонент *-джи-* – суфикс за образуване на съществителни, указващ типа дейност. Вероятно прозвището *Семерджи* се отнася към професионалните наименования, показвайки занятието. Така биха могли да се наричат производителите на опаковъчни седла. *Семер* е основа за получаване на фамилия *Семерджиев,* позната в България, Гърция, Албания, Турция, Кавказ, Западна Азия; 2) някои изследователи смятат, че Семерджиев има гръцки произход, като не отричат и влиянието на други езици в гръцкия.

ТАИР – най-общо местните носители на името знаят, че означава „птица“. Изследователите определят минимум три версии за произхода на името: 1) в първата посочват корените в древните гунски наречия. Думата се превежда като „настойчив, непоколебим“; 2) по други данни името *Таир* има арабски произход и означава „настойчив“. Таи́р от араб. طاهر – *Та́хир* („чист“). Таир се явява производно от *Алтаира* – арабска дума за обозначаване на главна звезда в съзвездието Орел. Името старите тюрки възприемали като талисман, който носи щастлива съдба, и затова се е ползвал с невероятна популярност у представителите от различни социални групи. По-късно името Таир се вкоренява и в славянските народи. Има хипотеза, че произходът е тюркски от арабските именници с тълкуване – „летящ, способен да лети“ или „птица“. Тюркското име *Таир* с варианти *Тахир, Тагир* още през XVI в. е било популярно и у руснаците със значение „чист, непорочен“; 3) древноперсийски произход. Едновременно с това съществуват и разсъждения, че *Таиров* се явява основател на рода по географско прозвище – Таирово, село от градски тип, област Одеса; езеро Таир в република Марий Ел (субект на Руската федерация днес) през XVIII в.

ТАКОВ – 1) *Тако* – кратка форма на *Атанас* (гр.) – „безсмъртен“; 2) производно от мъжкото име *Таке/Тако; Тако* – „заклевам се“. *Тако, Таке, Такин, Такуш, Такул, Тачо, Таче, Тачин* – български имена. *Тагчи* – прабългарско име, открито на надпис от манастира в Равна, обл. Варна (К. Попконстантинов). Интерес-

на аналогия са осетинските имена *Такъай, Такъо,* а при чувашите – *Такай, Таканай, Таканаш, Такарлаш, Таки, Таккапай, Таккăл, Таккей, Таккин, Таккур.* Вероятна етимология: в санскрит *tak, takta,* в авестийски *tax-še, taxti, tač, taca,* в протоиндоирански *tak,* в среднoперсийски *tāxtan,* в съвр. персийски *tāxt, tāk,* в партянски *t`č (tāč),* в согдийски *tūγt,* в хотаносакски *ttajs, txatan, ttasta,* във вахански *taγdām,* в искашимски *tōγd,* в осетински иронски *tagъd,* в дигорски *tæx* – „бърз, стремителен“. Името отразява по-древната общоиндоиранска форма *tak.* Според Стефан Илчев „Имената на *-ко* не са умалителни, когато пред *-ко* има гласна или *й: Вако, Велико, Дико, Дяко, Жеко, Лако, Мико, Нако, Нейко, Райко, Стайко, Стойко, Тако, Трайко, Цайко, Цеко, Цоко*. Тук *-ко* е част от основата на името и форми без *-ко* няма или са много редки“. *Тако (Takko)* – име на българин от „Книга на братството“ на манастира „Св. Петър“ (основан през 696 г.) в Залцбург (по изследване на Ж. Войников „Известни имена от прабългарски произход от епохата на първата българска държава“).

ТЕРЗИ – *Терзиев,* често срещано също като *Терзийски,* е родово име и на други места в България. 1) произлиза от занаята шивачество (терзилък). На турски думата *terzi (терзи)* означава „шивач“, откъдето в по-стари времена се налага и думата терзия – синоним на шивач; 2) според версия фамилия Терзи е италианска и образувана от нецърковното име Терзо (Терцо) – „трети“. Така обикновено са назовавали третия син в семейството; 3) друга версия е, че е ирано-персийска фамилия; 4) група изследователи твърдят, че фамилията *Терзи* има балкански произход (в т.ч. и у българи и гагаузи, в Молдова и Одеска област). Без съмнение произхожда от тюркския корен, означаващ „абаджия“. Фамилии с този корен се срещат у българи, турци, гагаузи, гърци, македонци, албанци, сърби, босненци и др. Заимстването е дошло вследствие на известното историческо минало; 5) съгласно друга версия в основата на фамилията стои прозвището *Терзи,* основано на гръцката дума *terzis* – „абаджия“. Само в Гърция давали прозвището *Терзи* не на всички абаджии, а само на тези, които са се занимавали с шиенето на традиционните гръцки дрехи. Навлязло е в българския език с

посредничеството на османотурски: *terzi* – „шивач, крояч“; (от перс.) *derzi* – „шивач“. *Терзия:* 1) (остар.) „шивач“; 2) (разг.) „нивелир“; (прил.) терзийски, терзийска, терзийско, мн. терзийски; (същ.) терзийство (Синонимен речник (същ.) абаджия, шивач).

ТОДОРОВ – от личното мъжко име *Тодор* (гр.) – „божи дар“.

ТОКАНЛЪ – 1) *Tokanla* (тур.) – буквално значение „с катарами“; 2) *Токалан* (тур.) – „достигнал зрелост“, „пълнолетен“, „възмъжал“.

ТОМОВСКИ – мъжкото име *Тома,* произлизащо от библейския апостол Тома (Неверни).

ТОПАЛ (тур.) – „куц“.

ТОПАЛАСАН – Топал + Асан; вж. Лични мъжки имена – *Топал* и *Хасан.*

ТУНЕВ – *Тун, Туно* (ст.бълг.) – „евтин, евтино“ (вж. Речник на стари и диалектни думи с предполагаем български произход, събрал Иван Танев Иванов). Според езиковедката П. Радева в турския език присъства дума *tuna.* Наблюдения показват, че и в някои български говори се среща. Според друга версия фамилия Тунев се е образувала от прозвището *Тун.* В неговата основа лежи думата *туне* – „даром, безсплатно, без ползи“. Така биха могли да се назовават щедри, гостоприемни хора. Дума *туна́* (с ударение върху крайната гласна) се употребява в следните значения: 1) влага по стена на помещение; 2) плесен върху стена, предизвикана от влагата по нея.

ТЮТЮНДЖИЕВ – идва от прякора *Tyutyun* (тюркс.) – „тютюн“. Отнася се за човек, предшественик от фамилията, който е отглеждал и продавал тютюн, или за някой, който е бил пристрастен към пушенето.

УЗУНОВ – *Узун* (тур.) – „висок, дълъг“. Името на фамилията е по турската дума *узун* – „дълъг“. Някой от мъжете ще да е бил висок, дълъг или пък е имал дълга остра брада като на козел.

УЛАН – вж. *Караулан.*

УЛАМЪШ – по устна информация *yakalanmak* (тур.) – „улов“.

УСЕ – *Юдже* – „голям, недостижим“, „висок, върховен“. И днес наследници на фамилията от мъжки пол са високи на ръст. Според изследователи *Ус* означава: 1) „търпение, уважение и

оценяване“; 2) „мустаци, първите косми по лицето“; 3) произхожда от древната тюркска *avuč* – „шепа“.

ХАДЖИЕВ – *Хаджиев, Хаджийски* или като производно на фамилно име (Хаджи-, например Хаджипетров) от арабското حاجی (хаджи), през турски и гръцки със значение „поклонник на божиите места“. Думата произлиза от задължението на всеки мюсюлманин да отиде на хаджилък или на посещение в свещените за исляма градове Мека и Медина. В ортодокса на Балканите е със значение на „християнин, посетил Божи гроб, Йерусалим и светите места“.

ХАДЖИВЕЛИ (الحج, haj) – хадж е поклонничество на мюсюлманите в Мека. *Хаджия* – титла, носена от изпълнилите хадж (вж. *Вели*).

ХАДЖИ – 1) (на араб.: الحجّي – хаджи) почетно обръщение, получено като удостоение на даден поклонник след посещение му на свещено за религията му място. За мюсюлманите това е Мека. За християните това са Светите земи и Йерусалим с Божи гроб; 2) „верен, главен управител“.

ХАМЗА – от личното мъжко име *Хамза* (араб.) – „лъв“, „внушителен“, „страхопочитание“.

ХОДЖА – от *ходжа* (перс.) – „господин, наставник“, мюсюлмански свещеник.

ХЪРЛЪ – 1) за основа на фамилията *Хърлов* служи църковното име Харалампий, образувана от мъжкото име *Харл* – съкратена форма на мъжкото каноническо име Харалампий, което, преведено от гръцки, означава „сияеща радост“; 2) пó друга версия е образувана от прозвището *Харло,* което идва от диалектната основа *харло.* Глаголът *харлат* означава „викам“. В такъв случай прозвището може да се даде например на човек с много висок глас. *Харлов* е остров в Баренцево море. Харлампиев наричали един от църковните ученици на епископа на Магнисия (в Тесалия, античен град в Мала Азия, II в. н.е. – днес Магнисия се намира между Атина и Солун).

ХЮСЕИН – от личното мъжко име *Хюсеин* (араб.) – „хубост“, „добрина, благодеяние“.

ЧАВДАРЛЪ – *Чавдар* – 1) българско неславянско име. Според Б. Симеонов то отразява тюркското (хуно-алтайското) *čau, čab, čav* – „слава, известност“, и иранския суфикс *-дар* – „държа, владея“. Името се среща и при чувашите като *Чавтар;* 2) името е изцяло от ирански произход. В осетински ирански *cыt, kad,* дигорски (диалект в осетинския ез.) *citæ, kadæ* – „почит, слава“. В осет. дигорски *citævzarun* – „изпитващ слава“, а *daræg* – „държа, владея, притежавам“, така че *citævdaræg* означава „държащ, владеещ славата“, напълно съвпадащо с нашето *Чавдар* – „владеещ славата“; 3) от перс. *cahadar* – „големец“. В българския персийската дума *cahdar* е навлязла чрез турския и е видоизменена покрай *cavdar* – „ръж“ (АЗБУЧНИК на българските имена).

ЧАВУШОГЛУ – Чавуш + Оглу; *чавуш* (тур.) – „младши сержант“, „офицер от османската гвардия“; *оглу* – вж. *Уланоглу.*

ЧАУШЕВ – корен на думата *чауш* (тур.) – 1) „турски сержант“; 2) „въоръжен турски пазач“. Първоначалното се е използвало в значението „воин“ и се е давало на мъжка рожба; 3) *чауш* е бял десертен сорт грозде с произход от Турция. Широкоразпространен в Турция, Гърция, Румъния и България. Затова се допуска, че името може да има и това значение.

ЧЕШЛИ – по устна информация основателят на рода е дошъл от Чеч и заживял в Борино. Затова всички му казвали *Чечли* и той решава фамилията да е *Чешли.* Хората, населявали Чеч, са наричани *чеченци, чечлии или чешлии.* Това обяснява името на фамилията. 1) българският лингвист Йордан Н. Иванов смята, че името Чеч идва от турското *çeç,* означаващо „купен, купа сено, кръстец“, макар и семантичната връзка да е неясна; 2) според други твърдения думата *чеч* означава „твърд камък“.

ЧИНЧЕОГЛУ – Чинче + Оглу – 1) *чинче* – дума, запазена в говора на хора от Родопите със значение „дървена шейна“. *Оглу* – вж. *Уланоглу;* 2) най-вероятно *чинчин* – птица, която много рано пее. *Чинчеоглу* – „човек, който много говори, от сутрин до вечер“.

ЧОБАН – 1) *Чобан* е образувано от аналогично прозвище. Води началото си от нарицателното *чобан* – „овчи овчар“. Очевидно, прозвището се отнася към „професионалните“, съдържа данни за дейността на основателя на фамилията. Изследователи

описват бита на чобана и посочват произхода на думата от румънския и от турския език. Животът им бил тежък, в непрестанно наблюдаване на овцете. Типични за чобаните атрибути били свирката, *ги/е/рлига* – дълга дървена пръчка с извит край, за да захващат краката на овцете, дълбок пояс, рог (с лекарство за лекуване на овцете), нож. Прозвището на главата на семейството преминава към потомството в различни форми и се стига до съвременното фамилно име *Чобан-ов/ев.* Приемането на личното прозвище за фамилно име означава, че родоначалникът е бил с голям авторитет сред домочадието си, а даже и известен, уважаван в населеното място. Обикновено това е ставало по мъжка линия. Древните пастири са се ползвали с уважението на хората, затова има немалко пословици за тях във фолклора на някои държави; 2) езиковеди смятат, че произходът на думата е от персийско-турски – от турското *çoban* и персийското фарси چوپـــان – *пастух.* Изменението на първата гласна *а* в *о* е свързано с влиянието на говорите при произнасянето и записването на даденото наименование. Смята се, че утвърждаването на фамилията *Чобан* без добавяне на суфикс има старинен произход. Още през XVII в. повечето от фамилиите прибавят суфиксите *ов/ев* и *ин.* Но в държави, където те не са утвърдени, не се прилагат. С името *Чобанов, Чобан* са се наричали пастирите на овце в Молдова, Румъния, Украйна, Кавказ, Средна Азия. Чобан (около 1262 – ноември 1327 г.) е влиятелен емир на държавата Хулагуидов (Монголската империя); основател на династията Чобанидов. *Пастух* е *пастир* – 1) човек, който пасе добитък; 2) духовник, който отговаря за паството си, група едноверци, хора в една вяра. Прил.: пастирски, пастирска, пастирско, мн. пастирски. Синоними: 1) (същ.) овчар, говедар, чобан, чобанин; 2. (същ.) духовник, пастор, наставник. (При направената справка е видно, че съгласно регистрацията с фамилия *Чобан* са най-много избиратели – над 100. Териториално най-много са в първа секция, следвани от втора, почти равномерно разпределени.)

ЧОЛАКОВ – 1) според Катя Бакърджиева – „човек с повредена ръка“. *Чолак* – „еднорък човек, с наранена ръка или пръсти“; 2) специалистите я определят като „некласифицирана ду-

ма“; 3) според група изследователи *чолак* – османо-турска дума – „сакат, увреден човек“; 4) трета група изследователи допускат, че е възможно името *Cholak* да се формира от подобен прякор, който е свързан с името на малката грузинска река *Cholok (Choloki).* „Най-вероятно името *Cholok* идва от турската дума *colluk,* което се превежда като *„суха, плитка вода“.* По-малко вероятно е тюркската дума *cholok* да се основава на името на *Cholak,* което означава *„еднорък или еднокрак; без ръка или без крака“, „ухапване; любопитен“.* В този случай името на *Cholokawa* съдържа индикация за външните характеристики на предшественика.“

От нарицателно името днес вече е фамилия, която носят различни семейства, нямащи родствени връзки.

ШЕРИФ – от личното мъжко име *Шериф* (араб.) – „благороден“, „славен“, „почтен“, „виден“, „знатен“, „прочут“.

ШИДЕРОВ – 1) неслав. бълг. име *Шидер,* вероятно означава „издигнат, смел, решителен, водач“; 2) *Шидер* – вариант на *Сидер* (гр.) – „железен“.

ЩЕРЕВ – *Щерю* – кратка форма на *Щериан. Щериан* (от гр.) – „укрепител“.

ЩИЛЯНОВ – *Щилян* – форма на *Стилян, Стелиян. Стилян* – *Стела* (от латинското *stella*) – „звезда“, по името на календарен светия, закрилник на децата. *Стелиян* – мъжки вариант на *Стела.*

ЮЗЕИРОВ – от личното мъжко име *Юзеир* (тур.) – „силен, мощен“, „скъп, рядък“.

ЮСЕИН – от личното мъжко име *Хюсеин* (араб.) – „хубост“, „добрина, благодеяние“.

ЯВАШ – 1) (перс., тюрк.) – „спокоен, тих, смирен“; 2) според Българския тълковен речник – „бавно; едва-едва“.

ЯКЪБ – вероятна хипотеза: от личното мъжко име *Якуб* (араб.) – идва от глагола *kb* – „преследва“, „наказва“; корен е на имената *Ukba* и *Ukab. Якуб* е ислямски пророк, съответства на библейския пророк *Яков.* Видно е, че фамилията е своеобразен летопис, в който винаги има история – на езика и хората, на рода и отечеството.

Имена на местности

Местност е част от земната повърхност, обикновено сред природата, с приблизително определени граници. За недвижимите имоти в земеделските земи и горските територии наименованието на местността е задължително.

Някои местности са защитени с цел да се опазят природните им дадености.

Със значението и имената на географските обекти, в т.ч. и местностите, се занимава топонимията.

По произход: 1) Има ***имена, базирани на форми на релефа, растителността, животинския свят.*** При тях преобладават митологията и легендите – *Дяволски мост, Батак.* 2) ***Видоизменени имена:*** почти всички, на които можем да установим произхода, са заварени и видоизменени от поколения местни жители. 3) ***Променени имена:*** в по-стари имена името е едно, но смяната на едно поколение с друго, дори на собственици с други, е водела и до промяна на местните имена.

Според големината: преобладаващи са ***мезотопонимите*** – средноголеми обекти, имащи значение само за хората около селището, където се намират. Устойчивостта на имената е относителна и е предавана от поколение на поколение. Видно е, че представата и мисленето на създателите на топонимите се проявява в особеностите на имената. Те виждат конкретното, неравното, размера, местоположението, посоката, температурата, предназначението, дори собствеността; маркира в района растенията, животните, водата. Тези имена са историческа социолингвистика. Зад всяко отделно название се открива семантична мотивация; зад фонетичните и морфологичните особености, зад словообразувателната структура прозират диалектните особености, но и нещо повече – светът на местния човек, неговият социален и народностен статут. Пространството е овладяно и осмислено от, чрез светогледа на местната общност. В топосите са вплетени наследени знания, пренесени в пространството.

АКУЛУК – *акъ* – „бял“; *улук* в смисъл на „улей, канал“ (такъв е теренът), т.е. „чист улей“. Диалектно *улук* – „дървено, каменно или циментено корито към кладенец или към чешма“.

Овцете пият вода от улуците. *Акбунар* – „чист бунар“; „бистър кладенец“.

АРК БАШЪ – *ark* – „канал, вада за воденица, тепавица“. *Баши* – прил. остар. След турско нарицателно име – „главен, пръв“. Произход татарски, със значение „хазяин, домакин“.

Башъ в превод от арабски корени на думата означава „светлина“. Днес, разбира се, тези функции са останали далеч в миналото. Но това се е имало предвид при тълкуване на името на джамията *„БАНЯ БАШИ“* в гр. София. *baş* (тур.) *(баш)* – прил. неизм. – 1) „главен, първи в йерархията“, „начало“, „начело“; 2) „точно“.

БАЛ БУНАР ОР ДЕРЕ – *бал* – „силен, едър, голям“; *бунар* – „кладенец“; *dere* (тур. от перс.) – 1) „дълбок дол със стръмни брегове“; 2) „поток, малка река“; *ор* – „гора“ (Библия, Чис. 20: 23)

БЪЛЪКЛЪ БУНАР – *балък* – риба; *бунар* – кладенец, т.е. „рибен кладенец“; турската дума *баликчи* – „рибар“.

През 450 г. край Цариград имало блатиста местност, наречена „Балаклъ“. В района имало и гора.

За пръв път пътешественикът Gerlach (1576 г.) споменава легендарните риби, от които произхожда турското название *Балаклъ.*

БАТАК – *batak* (тур.) – „блатище, мочурище“; разг. – „блато“; „кално, заблатено място“; „тиня“; прен. – „безизходица, затруднено положение“, „неразбория“. Мястото е било воднисто и при стъпване се потъвало.

Батакчия на родопски – „човек, който разваля или му пропада всичко, което захване“; „забатачва всичко, с което се захване“; „не може да стопанисва имота си“.

БЕДЖЕНЕ ДЕРЕ – (от тур.) *becene* (беджене) с три значения: 1) „безшумно, безлюдно и страшно (място)“; 2) „стръмно, каменисто и скалисто (място)“; 3) „колиба от клони и тръстика, построена покрай езеро за лов на патици“, „ловджийска колиба“. *dere* (тур. от перс.) – 1) „дълбок дол със стръмни брегове“; 2) „поток, малка река“. В случая заради особеностите на местния релеф името може да се обясни като „стръмно, каменисто и скалисто (място)“. Литературната форма на *endee* (ендее) идва от *ендек.* На литературен тур. ез. думата е *hendek* (хендек) – „из-

коп, ров, яма“; от араб. ез. *handek* (хандек). Български превод на топонима е почти невъзможен, но все пак може да се предаде като „стръмни дол“.

БЕРЕКИ КАЙРАН – *Береки* от татарски – „блатна река“. Значението на името *Берек* е „благоволение“; казахстанско име. Думата *bereke* от казахски ез. се превежда като „изобилие“, „смисъл“, „добро“, „полза“. По този начин това име обещава изобилен, богат живот и просперитет. *Кайран* – „зад“, „изоставане“.

БОДАКЛЪ (БУДАКЛЪ), БУДАКЛЪ КЕДИК – *бодак* – „чеп“. *Будак* на родопски е „клон“; „чеп“ (място откъм клона). *Кедик* – „най-високото място на изкачващ се път“, „най-високото място на билото“.

БОРИСОВА КЪШЛА – от собственото име *Борис* – българско мъжко име от прабългарски произход. *Къшла* – „имот, земя, нива, която се намира накрая или извън селото“.

БОРОВАРНА – по всяка вероятност взема името от цех „Боровaрна“ към „Българска роза“ – Казанлък. През 70-те – 80-те години на миналия век в него работи единствената инсталация в Родопите за добив на борово масло и боров катран от шиклата. Оползотворява се зелената и иглолистна маса, неизползваем отпад от сечта.

БУЗА ДЕРЕ – *Буза* е полисемантичен термин. Известни значения: *Буза* (тюркски „Боза“) – „пиян“, „напитка от ечемик, овес, просо или царевица“. *Buza* е нискоалкохолна напитка в Русия. Използва се и със значение „каменна сол“. Думата идва от турците. *Dere* (тур. от перс.) – 1) „дълбок дол със стръмни брегове“; 2) „поток, малка река“.

БУЗЕТО – умал. форма.

ВАЛТА – (от тур.) „благородна почва“; разговорно означава „плодородна нива край река, която се полива естествено“.

Има *Валтата* в Маданско със същото значение и *Валта* в Ксантийско – „блато“; „мочурливо място, което се пои“.

ГОРНА САБОРЧА; ДОЛНА САБОРЧА; ДОЛНА САБУРЧА – *Горна* и *Долна* – показва мястото (горе и долу). *Сабур* (араб., татар. произход) – „дълго търпение; много търпелив“. Едно от имената на Всемогъщия.

ГЬОК БОРУН, ГЬОК БУРУН – *гьок* – 1) „открит“; 2) „синьо“. *Борун* – родопска дума [бору́н] – „горист връх, възвишение, голям баир“. *Бурун* (тур. *burun*) – 1) „малко земно възвишение“; 2) „нос на обувка“.

ГЬОК ЧУКУР – *Гьок* – първата държава, позната като Тюрк или Тюркски хаганат, дала името си на много държави и народи след нея, е тази на гоктюрките (*гьок (gök)* означава „син“ или „небе“) от VI в. от н.е.; 1) „открит“; 2) „синьо“. *Чукур* – „трап, ров, яма“.

ДАРАКЧЪ ЕГРЕК – *Дара̀к* – машина или ръчен уред за влачене на вълна и памук. Основа за образуване и на фамилни имена. *Еркек* (размяна на букви) (от тур.) – „мъж, съпруг“.

ДЖЕНЕВРА – в района е имало древно селище с латинското наименование *Дженеоврис* („Изворите на живота“). С името Дженеврa е открито и скално светилище (община Батак). *(Съдейки по намерените артефакти, археолозите установяват, че светилището е било ползвано активно през Късната античност, а вторият период от функционирането на светилището се отнася към IV в. сл.Хр.)*

ДЖУМА ДЮЗЮ – равно място на джамията. Предполага се, че в Борино на това място е имало джамия и са извършвани погребения. *Дюзю* – „равнина“, *джума* – „петък“.

Средновековният некропол в местността Джумая дюзю от X – XIV в., в който първите погребения са християнски, а по-късните – мюсюлмански.

ДРАМАЛА – 1) по устна информация – „човек от гр. Драма, който идва и купува мястото“; 2) *драм* – стара мярка.

ИБРАМ МАНДРА – *Ибрам* от *Ибрахим* – лично име – „баща на народите, праотец“; „милостив и състрадателен“. *Мандра* – 1) общобългарско название на място, технологичен участък за обработка на прясно мляко до сирене, кашкавал и др. млечни продукти. *(Едва ли е гръцка заемка, по-скоро е българизъм в гр. ез.)* 2) диалектна дума, традиционно-професионален овчарски термин със значение „последен за годината предой, издояване, последно ритуално издояване на овцете за годината“. Оттук *мандра* носи смисъл, еквивалентен на „млеконадой, мляко“; 3) *стърга* – помещение, оформено специално за доене на овце, доилня.

ИЗВОРА – *Извор* – място, от където изтича вода.

ИСЕМ КЕДИК – 1) *İsem* – „кон“; 2) *исе* (диал. *Ас*) – „наследствен дял“. Най-вероятно фамилното име *Kedik* се формира от киргизката дума *kedik* – „слабо агне, оставено без майка“. Вероятно сирак е наречен *Кидик;* 2) според друга, по-малко правдоподобна версия, турската дума *kedi* – *cat* – се основава на това име. В този случай псевдонимът *Kedik* може да получи любящ, любезен, ласкателен човек; 3) лице, което боравело с книги, знаело е четмо и писмо, в миналото наричали *кидик.*

КАВАТА – (от тур.) *kav* – *кавак* – топола; *кават* – вълнена детска количка.

КАЙНЪ КЕДИК, КАЙНЪК ДЕРЕ, КАЙНЪКА – *кайъннък* (тур.) – „букак“; *кайнак* – „извор, кладенец“ (от тур. *kaynak*) (вж. *Исем Кедик* – „извор при букака“).

dere – (тур. от перс.) 1) дълбок дол със стръмни брегове; 2) поток, малка рекичка.

КАЙРАК АВЛУ, КАЙРЯК АВЛУ (тур.) – „пустеещо, изоставено място“. Така го намират юруците. Отглеждало се е ръж, след това са били ливади. *Кайрак* – „каменист рът с трева и дребни храсти“; *kayran* (тур.) – „голо, открито място в гора“.

КАРАБУРУН е име и на град в Турция, и на черноморски нос до Бяла. Думата *карабурун* означава „черен нос“. Има връх в Родопите със същото име. Висок е 1027 м. От него се виждат почти целите Средни и Източни Родопи. Неслучайно траките са го избрали за светилище. Направените разкопки доказват, че е имало светилище 1500 години пр.Хр., а към VI в. сл.н.е. е имало укрепено селище, откъдето се контролирали търговските пътища в Средните Родопи. *Бору́н* – „горист връх, възвишение, голям баир“.

КАРАДЖА, КАРАДЖА ПОРТА – 1) *Караджа* (тур). – „черният хаджия“. Човек вероятно с име Кара хаджъ се заселил на това място, но не общувал с хора от селото. Ежедневието го убедило в необходимостта да построи къща в населеното място и да заживее с комшиите (устно предание); 2) *karaca* (тур.) – „черничък, мургав, тъмен“; вид черна дива коза. *Караджа* – „сърна“; „мургав, черен“, произлизащи от турската дума *karaca* (*караджа*), която има двояко значение, като най-вероятно става родово

название и с двете си значения, независими едно от друго. Едното от значенията на думата е производно на турската дума *kara* (*кара*), или черно, откъдето *караджа* е в смисъл на „тъмен, мургав, смугъл човек“ като определение за външен физически вид. Второто значение на турската дума *караджа* е на български „сърна“. Понякога по-пъргавите, най-вече в ходене, бяг или подскок, са оприличавани на сърна, или турското *караджа* като заемка. Според местните хора местността *Караджа* е мястото, където в старо време зимуват сърните.

Порта (лат.) – „вход с врата“. *Порта* понякога значи „власт, сила, владичество“. Почти в същия смисъл и турското правителство се нарича Порта. *(Терминът „Висока порта“ произлиза от вратата към седалището на Великия везир в двореца Топкапъ, където султанът приемал чуждите посланици. По-късно започва да означава външното министерство, а днес – офиса на валията на вилаета Истанбул.)*

КАСТРАКЛЪ БАШЪ – *Кастраклъ* – виж м. Кастракли. *Башъ* – „първи“.

КАРАСЮЛМЕНЛИ – *Кара* – „черен, мургав“. *Сюлмен* – „отрова“.

КАКТРАКЛИ, КАСТРАКЛИ ЯЗОВИРА, КАСТРАКЛЪ БАШЪ – *Късраклъ,* или Моллаюсуфун бунар на тур. – „четирите чешми“. Имало е ятаци за напояване на добитък. *Късраклъ* (тур.) – „кобила“. Според легенда е първото заселване на тази местност (по Емел Балакчъ). Предполага се, че в Кастраклийската котловина е имало лятно юрушко селище. Легенда разказва, че една есен, когато юруците поели към Беломорието, забравили една кобила. Голямо било учудването им, когато през пролетта намерили кобилата с конче. Тогава нарекли местността *Кобилино (Кастракли).* За името обаче има и други версии: *кастрак* – „каракачанин“; *кастря* – „дялам клони“; *кастрок* – „лагер“. Котловината е била обитавана от древни времена. За това говори откритото палеолитно находище с кремъчни оръдия на труда.

КАФОВА НИВА – на фамилното име *Кафа* – „глава“; *нива* – употребено в значение на „вид обработваема земеделска земя“. Не е използвана думата *тарла* – „нива“.

КЕРЕЗ ЧУКУР – 1) *керезия* – „част от конска каруца, на която са закрепени кобилците“; 2) *kirez* (тур.) – „череша“ с асимилация

и-е в *е-е;* 3) *керезте* – „вещество, материал“. *Чукур* – „трап, ров, яма“. Най-вероятно черешов трап.

КЕМЕРА – свързано е с името на популярен римски мост в землището на Борино (вж. мост Кемера).

КИЛЧЪР – 1) *килча* – „кривя се“, „превземам се“; 2) *кил* – (диал.) „глина“.

КОДЖАВЛУ – *коджà* произлиза от турското *koca* – 1) „голям, грамаден, силен“; 2) „доста много“. *Авлу* – „градина“. *Коджаавлу* – „голяма градина“.

КОЧООЛУ – най-вероятно от фамилия Кочооглу, прякор.

„Една картина, доста по-различна от тази през XVIII, и особено през XIX в., когато в антропонимията главно на градското население навлизат имена от най-общо мюсюлмански и конкретно тюркски произход, а епитетно-пожелателната семантика и прозвищен характер на повечето от тях (Кочоолу, Хасъмски, Домузчиев, Куюмджиев и пр.) е отражение на тесните социално-икономически контакти и почти задължителния билингвизъм за търговското и занаятчийското съсловие в българското общество“ (Мутафова, Красимира. (2013) Балканите между християнството и исляма: антропонимия и идентичност през XVI в. – В: Междукултурен диалог и образование на Балканите и в Източна Европа. Сборник. Велико Търново: Ивис, 2013).

Наименованието е познато в региона.

„Исеинаага Кочоолу, който е бѣженецъ отъ с. Тъмрешъ, засѣдналъ въ началото на освобождението тукъ, а сега милионеръ и съ непоклатно влияние прѣдъ Гюмюрджинскитѣ и Одрински турски власти. Кочоолу съ своитѣ срѣдневѣковни ангарии, межии, чудновати десятъци и заграбване и имотъ, и животъ на тия нещастници, ги е докаралъ до такъвъ халъ. Щастие рѣдко, необикновено е, ако едно сѣмейство сполучи да си припечали една кравичка или двѣ три овчици и нѣкое кило храна въ домътъ си (Ст.н. Шишков, изъ „Бѣломорската равнина“).

Оглу (перс.) – със значение „поколението“; (тюрк.) винаги трябва да са заедно с основното (бащиното) име. Иначе си има и самостойна дума *oĝul*, която значи „син“ и може да се каже „Ivan oĝlu“, което значи „син на Иван“. Думата съдържа наричаното „проходно“ или „юмушак g“ (меко g), което в по-стария турски (османски) ез. се е четяло, но сега е загубило фонетичната си стойност.

Според Ж. Войнов *Кочо* има аварски произход. От такъв са и някои от топонимите от земите на аварската държава. *Кочо* – название на река, спомената в арменската география „Ашхара-

цуйц“. Според М. И. Артамонов: „Названието Кочо в „Арменската география“ е принадлежало не на отделна река, а по-вероятно на лиман, в който се вливат няколко реки. А това не може да е друго, освен Днепровския лиман, в който се вливат не само Днепър, но и Буг с Ингул. Названието може да се отнася както за Днепър, така и за Буг, който е наречен Кузу от Константин Багрянородни“. *kődž* – „извивка на река“, „устие“, „залив“ (ЭСКЯ, с. 138). Така че *Кочо* е реален топоним, свързан с Днепровския лиман и р. Буг и означава „извита река“, „река с широка, извита делта“, аналогично на сарматското значение на Буг.

КРАЩА – *Кърашта* – 1) (тур.) „извън селските имоти“; 2) *кращак* (диал.) – „тънки, сухи клечки за подклаждане на огън, подпалки“.

КУМАЛЪ (тур.) – от сливане на две думи – *кум аланъ* – „място за извличане на пясък“; *кумлук* – „пясъци“, „пясъчен“.

КУРУ – *Куру* в значение на „специален“. Самото значение на думата *куру* е неясно. 1) използва се в значение „специален“; 2) изглежда, е свързана с понятието „змии“, което ни води далеч от арийците, към аборигените на Индия, тъй като култът към змиите не е ведически. *Куру* е син на Сънвартан („самоизлюпен“) от съпругата си Тапати („тъжна“); 3) до Освобождението у нас се е използвала в значението „скеле“, „сухо пристанище“. (Така са назовавали гр. Горна Оряховица, защото към него са се транспортирали храни от богатата му земеделска околност.); 4) в значение „изпечен, здрав“. Между 3) и 4) може да се търси общо логично-смислово значение. 5) (от тур.) *kuru (куру)* в значение „сух, слаб“ според изследването „Локализиране на селата в нахия Гьопса от Джелепкешанския регистър от 1576 г.“ на Пело Михайлов. Преди Освобождението думата е влизала в състава на географски наименования у нас: Куру-баагларъ, Курубашица, Куру-дере, Куруджиево, Куру-чая, Куру-чешме.

Билингвална структура – (тур.) *kuru (куру)* – „сух, слаб“; *koru (кору)* – „малка горичка, кория“.

КУШУ БУРУН – *куш* – „птица“; *борун* – „нос“. Според местни информатори *Кошуборун* е място (връх, било), където са се правили надпреварвания с коне (игри с коне).

КЬОЙ ДЕРЕ – *кьой* – „село“; *dere* (тур. от перс.) – 1) „дълбок дол със стръмни брегове“; 2) „поток, малка река“.

КЬОЙ ЮЗЮ – *кьой* – „село“; *юз* – „съд, събиращ 100 драма – 1/4 ока“.

МАНДРА ДЕРЕ – вж. Ибрам мандра и Кьой дере.

МЕЧЕ МАНДРА – *мече* – малкото на мечка; вж. Ибрам мандра.

МУСАНЪ ЕЙРЕ – *муса* – „дете“; „изпълнител на завещание“; име на пророк; буквално – „изваден от водата“. *Ейре* – така наричат държавата Ирландия, със значение „земята на запад“ и в превод „независима“.

НАД СЕЛОТО – самото име посочва мястото и посоката на земята.

ОМАНА – 1) според В. Минков *Оман*ъ (Jnula helenium L.) – *Ома̀на* (Елх.) – име на растение; 2. *оман* – „шумак, гъстак, гора, дъбрава“.

ОРАЗЛЪ ДЕРЕ – *орозан, оросан* – „хоросан“

ПАРТИЗАНСКА ПОЛЯНА – лобно място на партизани от отряд „Антон Иванов“. Заповед № РД-98 от 6.II.2003 г. „На основание на чл. 42, ал. 5, във връзка с чл. 41, т. 1 от Закона за защитените територии заличавам следните исторически места: (…) 11. Историческо място „Поляната в м. Партизанска поляна“, землище на с. Борино, община Борино, област Смолян, обявено със Заповед № 3813 от 12.XII.1974 г. на министъра на горите и опазване на природната среда, заведено под № 596 в Държавния регистър на защитените територии, с площ 2,5 ха. Министър: Д. Арсенова“

ПАНДАКЛЪ, ПАНДАКЛЪ КИДИК – *пандаклъ* – „лещак“; *кедик* (тур.) – „пресечена равнина“. Произход: (тур.) *Pındıklık* (пъндък) – с литературна форма *fındık* (фъндък) – „лешник“, а наставката *-lık (-лък)* се използва за образуване на съществителни от имена, в т.ч. и на местности, за да се укаже място, където има множественост на показаното в корена. На български може да се предаде като „леската“.

РАД – *рътът, ръта,* мн. рътове, (два) ръта – издължен, стръмен, но невисок хълм; рид, бърдо. „Да бъде *рад* – радостен,

да се радва и да радва близките си“. Има и източници, които посочват произход от латинското име *radix* със значение „коренен, местен жител“. Това име е използвано като обобщаващо име на местното население в римските провинции и е доста разпространено и в днешно време в Румъния. *Рад* е дало поне две производни думи – *Радъ* и *Ради,* като за именна основа на *Радул* очевидно е *Радъ* – „радост“.

РАЗСАДНИКА – място, където се отглежда разсад, или градина за развъждане на облагородени дървета.

СБИРКОВА КЪШЛА – *Сбирков* – фамилия, която е живяла в с. Борино. *Къшла* – „имот, земя, нива, която се намира на края, или извън града/селото“.

СИРКЕ УЛУ – *сирке* – „оцет“; *уксук* – ферментирала напитка, която в миналото е съперничела по качества на виното; *улу* – „голям“.

СОУКОЛУК, СОУКУЛУК – *соукъ* – „студен“; *соу̀къ-пупаръ* = „студенъ-кладенецъ“; *соуклук* – „студена напитка“; *соуклук* (тур.) – „хлад, студ“; втората част в хамама (турската баня). 1) „водосточна тръба“; 2) (диал.) „дървено, каменно или циментено корито към кладенец или към чешма“. Овцете пият вода от улуците.

СЪРЛАНЪКА – *saran* (от татарски) – 1) „уязвими“, „хлътнали“, „алчни“; 2) риба. *Саранди, Саранда* (от гр. *saranta*) – „40“ – защитно име: да доживее до 40 дена (докато укрепне). *Лък (лик)* – турски топонимен суфикс за образуване на нови топоними от стари семантични корени. *Саралък* – старото име на Белозем.

ТАИРОВА МАНДРА – *Таирова* – от името Таир (вж. фамилни имена и Ибрам мандра). По всяка вероятност – собственост на лице/а/ от фамилия Таир.

ТАСЛАК – 1) старо название на срутище; 2) „чернова“; „скица преди основната работа“; „основа“.

ТАСЛАК КИДИК – вж. *таслак* и *будаклъ кедик.*

ТАШЛЪ БУНАР – *ташла* на тур. ез. означава „камък“, „скалист“. Според В. Минков тур. *ташчѝ* означава „малко каменисто място“. Разг. *taş-ı (таш)* – „камък“, а *-ı (-ъ)* е окончание за принадлежност; *ташлък* – „камънак“; *ташчъ* – „каменар“. *Бунар* (тур. *bunar*) – „кладенец, извор“.

ТЕПЕ БАИР (тур. *tepe*) – „връх със стръмнина“; „теме на глава“; „гребен на птица“. *Баир* – „бърдо, хълм, могила, връх, хребет, рид, височина, възвишение“. Популярно значение – „връх със стръмнина, със стръмен път“.

ТИКЕНИК – *тек* – „един, самичък, сам“; *теке* – мохамедански молитвен дом. Според местен информатор е място, където растат много тръни; трънище.

ТУРЛАТА – *турла* – според родопчани е яма, изкопана в земята, в която се приготвят дървени въглища. *Турла* – всички купообразни върхове, на които е имало крепости.

УЗУНДЖАЛЪ – *узанджъ* – „дълго“, *узун чайър* (тур.) – „дългата ливада“. Според В. Минков Узунджа̀-ова или днешното побългарено Узунджо̀во (Хасковско), означава „Дълго поле“.

УКАРДЪ МАНДРА – *укардъ, укъркъ* – „нагоре“, „горното“ (вж. Ибрам мандра). Употребено в смисъл „горната мандра“.

УКАРКЪ КАЙРАН – *укардъ, укъркъ* – „нагоре“, „горното“. Не е установен произходът на думата *кайран.* Различни изследователи стигат до гръцки, тюркски, татарски, персийски произход в значение „рождена земя“. По-вероятно идва от *кайряк* – „суха песъчлива или камениста почва“, „стръмно място“.

ЧАВДАР ДЮЗУ – *Чавдар* е мъжко име, произлизащо от персийски, което означава „големец, сановник“. В българския персийската дума *cahdar* е навлязла чрез турския и е видоизменена покрай *cavdar* – „ръж“. *Дюзу* – „равнина“.

ЧАМЛЪКА – *чамлък* (тур.) – „борова гора“. Според В. Минков „Кременнитѣ залежи или голѣмо количество кременни отломъци, които много често се срѣщатъ въ предисторическитѣ селища на каменномедната епоха, сѫ послужили за наименуване на доста селища и мѣста. Множеството кремъци отъ предисторическитѣ селища сѫ дали названията на Кремѝковци и Кремѐница до Курило(Соф.), Кремéнната-могила до Бреница (Б. Слат.). На тѣзи имена съответствуватъ турск. Чакма̀къ-тепе до Г. Манастирица (Бѣл.), Чакмаклѫ̀-юртлу до Вазово (Испер.), Чакма̀къ-дере (Н.-паз.) и пр.“. *Чам* – 1) „иглолистно дърво“; 2) „дървен материал от такива дървета“.

ЧАНДЪРЛЪ, ЧЪНДЪРЛЪ (тур.) – „звънтящ“. *Чан* (тур.) – „камбана, хлопка“. Според местни – „място за обучение на специални хора, управители“.

ЧАТАК – *чатър, чатърлък* – „кръстопът, разклонение“. *Чатал* (тур.) – „вилица“; „дървен прът, разклонен в края“; част от човешкото тяло, от кръста надолу; „разклонение“.

ЧИТАК – 1) „турчин“; 2) предполагаем произход от *чит ак* – „плетен бял“, свързан с белите комини по къщите или със заплетен произход. *(Това тълкуване е направено при обясняване на с. Читак (Гърция), откъдето идват юруци и се заселват в дн. с. Грохотно (вж. изследванията на Николай Кауфман на песенния фолклор на Грохотно).*

ЧИТАК ДЕРЕ – „раздвоен дол“, „раздвоено дере“. Според В. Минков турското име *Чата̀лъ-баканъ* е „разклонена планина“.

Забележка: *Имайки предвид мястото, трябва да се изписва Чатак дере.*

ЮРТ ДЕРЕ – *юрт* (тур. *yurt*) – „празно, запустяло дворно място“ (вж. Кьой дере).

ЮРТ КЕДИК – *юрт* (тур. *yurt*) – 1) „празно, запустяло дворно място“. Обикновено с наименованието *юрт/а/* и вариантите му се назовава място на много старо селище, за което няма съхранено знание за името му и всичко, свързано със него; 2) „родно място“; „място, където са ти корените“.

ЮТЕКИ КАЙРАН – *ютеки* – „оттатък“. *Кайран* – „място в гората без дървета“; „равно място, при което при дъжд не се получава кал“. *Ютеки кайран* се използва в значение „другата открита местност“.

ЯРАШЧЪ – 1) „надпреварващ се“; 2) „място за надпреварване“.

ТЕШЕЛ – за разплитането на произхода на селищното име важна информация дава турската дума *таш,* която означава „скала“ и често се използва в различни словосъчетания на местности и обекти, като Таш бунар – „скален извор“, Таш тепе – „скален хълм“, Таш хисар – „каменна крепост“, Таш боаз – „скален проход“, както и „Кязъл таш“, което е турското име на резервата „Червената скала“, видно от извадка на Николай Хайтов в едноименното му произведение: Хайтов, Николай. Асеновград в миналото. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1983.

В този смисъл водещ е не езиковият и етническият аргумент за възстановяване на произхода на името, а най-главният довод – конкретният географски ландшафт на населеното място. Именно отвесните скали от двете страни на селото са дали основание то да се нарече Таш-ел. Впоследствие името се е видоизменило на Тешел.

ЧАКЪРОВА НИВА – на фамилно име Чакъров; *чакър* – „сив“, „пъстър“, „сивоок“; *нива* – употребено в значение на „вид обработваема земеделска земя“.

РЕЗЕРВАТ КАСТРАКЛИ – с площ 124 ха, разположен изцяло на територията на Горско стопанство – Борино. Релефът е стръмен, пресечен, с почти 400 м денивелация между най-ниската и най-високата точка, съответно 900 и 1290 м. Северозападно от резервата е интересната планинска котловина Кастракли с площ 7,5 кв.км. Легендата разказва, че на това място навремето е имало лагер на пастири юруци. Част от Кастраклийската котловина се обработва, като местните стопани събират сено тук, има и немалко ниви, засадени с основната земеделска култура в Родопите – картофите.

БУЙНОВСКО ЖДРЕЛО – образувало се в резултат на неморната работа на реката в продължение на милиони години – обявено за природна забележителност през 1971 г., със своите 10 км е най-дългото в страната и е включено в 100-те национални туристически обекта. Носи името си от наименованието на реката. Дължината му е около 10 км, обгърнато от високи варовикови скали. Ждрелото е обявено за природна забележителност през 1971 г. Буйновското ждрело и Ягодинската пещера са два от стоте национални туристически обекта. Мястото, където отвесните мраморни скали почти се допират на височина 3 – 4 м над шосето, се нарича „Вълчият скок“. Може би местното население го е нарекло така заради вълчите глутници, които са прескачали оттам и са нападали кошарите в миналото. След направени археологически изследвания и намерени старинни предмети, като части от керамични съдове и оръдия на труда, се доказва наличието на живот по тези краища още през Средновековието. Наблизо е Хайдушки дол – малко познат каньон, но

неотстъпващ по величие и прелест на Буйновското и Триградското ждрело.

ДЯВОЛСКИ МОСТ – самият мост е скална арка, издълбана за милиони години от водите на река Чатак дере. Височината му е 18 м; дебелината на скалата 3 – 4 м. Преданието, че само дяволът може да мине по него, дава името му: в превод от тур. ез. – *шейтан кьопрю.* Според легендата скалното образувание е моментът на помирението между двама братя, враждували дълги години за бащините си имоти, изградили стени помежду си.

ДЯВОЛСКА ПЪТЕКА – се намира до с. Борино. Пътеката обхваща територия от около 20 кв.км. Най-атрактивна е частта с преминаването под естествения скален Дяволски мост и през стеснения ждреловиден участък. Носи името си от Дяволския мост. Тя представлява съвкупност от естакади, дървени мостчета, конзолни платформи, водни каскади, скални форми, ерозионни котли и гледки към Дяволския мост и водослива на реките Буйновска и Чатак дере.

СКАЛНИЯТ КУЛОАР – скален коридор.

РИМСКИ МОСТ „КЕМЕРА“, наричан още *Кемеров мост,* както и *Сводест мост* – архитектурен паметник. Построен от неизвестни майстори в началото на XVII в. Данните за първите ремонтни работи са от края на XVII в. – 1678 г. През 80-те години на XX в. има нерегламентирани намеси, които са нарушили покритието от речен камък – т.нар. „котешки калдъръм“, след което почва ускорено разрушаване на съоръжението. За този процес допринасят и нерегламентираните иманярски дейности, поддържани от множество митове и легенди за заровено злато. След реставрацията в края на 2017 г. могат да се видят запазени фрагменти от положения калдъръм. *Кемер* на турски е „колан“, който (с малко въображение) като дъга свързва двата бряга на Девинска река. *Кемер* – „свод между колони“ („кожен пояс за пари“), „лавица“; *кемерлия* – „сводест“. Според сведенията на историците мостът е от римската епоха, но според други той е творение на българските строителни школи. Пътят се е използвал от много години. По време на турското робство този мост е служел за преминаване на многобройни султански кервани,

които превозвали събраните данъци от Тракия и Родопите. Много са легендите и преданията за Вълчан войвода, който е взимал от турците заграбеното злато и храна и ги раздавал на бедните. По-късно пътят е бил изоставен, а днес са останали само следи от него.

Фамилното име *Кемер* има много интересна история за произход и принадлежи към широкоразпространения тип най-стари източни фамилни имена, произхождащи от турското преименуване *Кемер.* Фамилното име *Кемер* според една версия произлиза от турската дума *кемер,* която означава „колан“, „изпъкнал“. Не е изключено псевдонимът да отразява характеристиките на външния вид (пълнота, затлъстяване).

КРЕПОСТ ГОЛЯМОТО КАЛЕ – смята се, че е тракийска крепост. Намира на 3,76 км северно по права линия от центъра на с. Борино и на 0,8 км североизточно от хижа „Орфей“. Разположена е на висок хълм, обрасъл с борови гори и доминиращ над долината Кастраклийски поляни. Хълмът е издължен в посока югозапад-североизток, със стръмни склонове от всички страни и заравнено било с два малки скалисти върха. Крепостта е елипсовидна, издигната на югозападния, по-висок скалист връх. Има площ от 0,4 дка и максимални размери 50 х 15 м. Крепостният зид е изграден в стил „опус имплектум“, без спойка, като лицата са съставени от големи каменни блокове, обработени едностранно. Пълнежът се състои от ломени камъни с малки размери. Дебелината на зида варира от 1,5 до 2 м, като на места е запазен на височина 1 – 1,5 м. В днешно време на терена се различават големи насипи, по които се проследява трасето на крепостния зид. Въпреки гъсто обраслия терен от югозапад се различават основите на голяма кула, която е служела, освен за подсилване на отбраната, и за наблюдение на пътищата в долините. На дълбочина 0,2 м от съвременния терен археолозите се натъкват на силно опожарен горял пласт с дебелина 0,1 м, наситен с керамика от IV – II в. пр.н.е. Крепостният зид и начинът на градеж са напълно идентични със запазените тракийски крепостни стени на хълма Небет тепе в гр. Пловдив. От обекта има пряка видимост към почти всички крепости в региона. Укреплението по

всяка вероятност е просъществувало и известно време през римския период, тъй като от него има отлична видимост към всички стари пътища в региона и римляните със сигурност са се възползвали от този вече изграден охранителен пункт. *(За справка вж.: Кисьов, К. Тракийски некропол от IV – V в. край Борино, Смолянска област. – В: А, София, 1999.)* *Кале* на турски (от араб. дума *кала'ат*) означава „крепост“. Размерите позволяват да се определи като голямо. Името вероятно е поставено от археолози и представлява съчетание от българска и турска дума. На около 2 км от Девин се намира местността Калето. Носи името си поради руините на едноименната крепост, запазени до наши дни. Тя е една от последните крепости, падащи под османско иго.

КРЕПОСТ ИЗТЪКЪМТЕПЕ – м. Умана, паметник на културата с категория „Национално значение“ от 23.03.1955 г., вид – археологически.

КРЕПОСТ ТУРЛАТЕМЕЧИ – намира се на едноименното възвишение, на 1,5 км източно по права линия от центъра на селото. Изградена е на самостоятелно ниско възвишение, доминиращо над околната долина. Възвишението е със стръмни склонове и е достъпно от север, където се забелязват следи от ров. Забелязват се отделни струпвания от камъни и части от трасе на оградна стена, но не може да се определи от какъв период е и каква точно форма е имала. На базата на терена и отделните видими участъци от крепостните стени може да се предположи, че укреплението е имало форма на неправилен кръг с диаметър около 100 м, оттам и *турла* – „яма, изкопана в земята, в която се приготвят дървени въглища“.

ХИЖА „ОРФЕЙ“ – намира се в м. Топлия извор (Кастракли), 1190 м н.в. Възрастните хора разказват, че тук някога е имало топъл извор. Неслучайно дерето в близост се нарича *саджак* („топло“). Намира се до р. Извора (Деринкоук), северно от с. Борино. През хижата преминава международният пешеходен маршрут Е8, като след нея пресича резерват Кастракли и излиза на пътя при Тешел, за да продължи нагоре по асфалта към Триградското ждрело. *(За справка: По-важни забележителности в близост са красивата местност Кимера със стар римски мост на р. Дамлъдере.*

Наблизо е минавал стар римски път, край който има останки от римска крепост. В района на хижата е минавала старата граница до 1912 г.)

Кремъчни оръдия на труда – първите следи от човешко присъствие в Родопите, са открити в с. Борино, близо до хижа „Орфей“, в палеолитното находище в м. Кастракли. За живота на енеолитните хора, които са обитавали пещерите в района, свидетелстват откритите в Ягодинската пещера огнища, датиращи от 4000 – 3000 г. пр.Хр., и идолната пластика, свързана с култа към жената майка и култа към Слънцето в Харамийската пещера. В Ягодинската пещера (на най-високото ниво) е разкрито пещерно жилище от около IV хил. пр.Хр. В него са намерени най-запазените в Европа следи от начина, по който са произвеждали керамика.

Името на митичния родопски певец Орфей, покорил със звуците на лирата си ветровете и дивите зверове, носи хижата „Орфей“. Познат е като персонаж от древногръцката митология. Бил е легендарен тракийски певец и музикант, основал учението орфизъм и смятан за най-великия певец и поет на древността.

Върхове, тепета, ридове

ГЬОЗ ТЕПЕ – (вр. Виденица). Много преди Освобождението в книгата си „Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“ краеведът Ст. Захариев нарича най-високия връх в Пазарджиишко „Гьоз тепе“. *Гьоз* на тур. означава „око“, а *тепе* – „връх“, с други думи „връх „Окото“.

КАЙРАН – вж. м. Береки кайран; „връх, който е отзад“ (като се има предвид мястото; зад този връх залязва слънцето). По-вероятно идва от *кайряк* – „суха песъчлива или камениста почва“, „стръмно място“.

ТЕПЕ БАИР (тур.) – *tepe* – „хълм“; *баир* (разг.) – „хълм, рид, бърдо“. Наблюдават се синонимни думи.

ОМАНА – вж. м. Омана. През периода 50-те – 60-те години на миналия век е записван Умана.

ЧАЛА – планински връх. Всички по-големи планински върхове, заоблени била, които са с богати пасища, у нас са известни с тюркск. *Чалъ* (според В. Минков). *Чало* – „заоблен връх“.

ТУРЛАТА – *турла* – всички купообразни върхове, на които е имало крепости (Н. Гигов, А. Печилков, В. Искилиева. Смолян. София, 1972, с. 68). В тях са намерени останки от тракийски могили и светилища. Географското име *Турла* е доста разпространено в Родопа – в района в Змейца, Триград и Борино.

ВОДИ: Община Борино попада в рамките на Източнобеломорска басейнова дирекция – Пловдив, речна система Въча. През общината преминават реките Буйновска и Боринска и носят имената на селата, през които преминават; река Извора (Деринкоук).

ДЕРЕТА: *dere* (тур. от перс.) – 1) „дълбок дол със стръмни брегове“; 2) „поток, малка река“ – Кастракли дере, Деринкулук дере, Чатак дере, Тютюнско дере, Чамашик дере, Оман дере – вж. м. Омана, *Чакмаклъ дере* („Кремъчно дере“). *Чакмак* – 1) „огниво“; 2) „ударник на пушка“. *Чамаклъ* – „запалка“. В миналото чрез камък и прахан се е произвеждала искра за запалване на огън. В землището са открити: палеолитно находище, следи от първобитни хора от мустерската епоха и тракийски некропол от Х – ХI в. съответно в местностите Чакмаклъ,Чакмаклъ дере и в сегашната местност Валтата.

Вододайни зони за водоснабдяване на Борино

ИЗВОРИ: Краища, Соук улук, Таирова чешма, Ак улук.

В местността Кастракли има изграден малък язовир (изкуствено езеро) с водна площ 35 дка, дълбочина 18 м, който се пълни от подводен извор.

Скритите водопади – на 30 – 35 м след Дяволския мост. Самото наименование разкрива, че само в близост може да се види падащата вода по скалите.

Вместо обобщение може да се каже, че представените тълкувания са опит да се систематизира започнатото проучване на топонимите в района на селото на базата на излязлата до момента справочна и научна литература и народната памет.

Гореизложените местности, в т.ч. природните забележителности, показват, че имат сходни физикогеографски характеристики и богатство на природни ресурси. Разглежданата тери-

тория има общо културно-историческо наследство с археологически паметници от тракийско време, архитектурни паметници от по-късни епохи, вкл. римски мост и път и средновековна крепост, общ поминък и занаяти. Каменоделството като занаят не е съхранено в наши дни, но историята му може да бъде проследена назад във времето – мостът Кемера, тракийското светилище, каменните сечива, открити в Ягодинската пещера, палеолитното находище Кастракли.

И от археологическите разкопки, и от устно предадените преведени имена на местности се виждат различни етапи на развитие на топонимията. Най-общо това е древният български топонимичен пласт, следван от преведени на местни тюркски говори пласт и настоящ, създаван въз основа на местния говор продукт на разпространение на турския език. Имената на местности, върхове и др. в повечето случаи са турцизми. Това означава пряка лексикална заемка от турския език, в т.ч. и думи, които имат езиков аналог в българския език. Поради преобладаващото, определящо се с турско самосъзнание и с турски корени население наложилата се турска именна система на местностите показва тяхната необходимост и право на съществуване. Употребата им не е хаотично явление, а закономерност, пресъздаваща историческата, социалната, битовата и езиковата ситуация.

Речникът съдържа имената на местностите в съвременната именна система на земите, записани за официална регистрация и комуникация. Това са имена, останали живи през десетилетията. Част от тях са с фонетични промени, диалектни, остарели турски думи, думи от чужд произход, които са преминали в езика посредством турския език като единица от турската лексикална система. Отличително е, че турската наставка *-лъ* често участва в строежа на думите, като следва името на топонима – Кастраклъ, Чамаклъ, Чандарлъ, Узунджалъ, Пандаклъ, Озарлъ, Кумълъ, Бо/у/даклъ, Бълъклъ. Наименованията са подредени по азбучен ред. Обяснението е кратко, без да се търси енциклопедичност при представянето им. Тълкуването е описателно, с кратка и ясна дефиниция, в която се обхващат най-специфичните признаци на понятието. Някои думи имат рав-

нозначни синоними. При анализа на произхода им се стига до думи, потвърдени от основни речникови източници. Налице са и думи, за които не намерихме потвърдени убедителни тълкувания, и те не са представени.

Част от местностите са свързани с лични или фамилни имена на хора – било на българи християни, било на мюсюлмани. Но те са приспособени към българското антропонимообразуване. По наличието на местности с названия с Юрт (Юрт дере, Юрт кедик) може да се съди за по-голямата гъстота на населените места преди, за изселването или групирането им в по-големи общности с цел по-добра защита или обработка на земята. Наличието на названия на местности със смесен характер – и като произход на думата, и като речниково съдържание, разкрива наличието на гореспоменатите етапи в развитието на топонимията (Горна Саборча, Кафова нива, Тютюнско дере, Укардъ мандра и др.). Топонимията на Борино разкрива физикогеографските особености на района – на растителността, на животинския свят, на физикогеографския характер – Пандаклъ, Омана, Кушу бурун. Едни от най-устойчивите са географските имена, или тези, с които се представят различни географски форми – дере (най-често срещано), баир, връх, нива, ждрело, пътека, арк, батак, валта и др.

Видно е, че наименованията на местностите са плод на народното творчество и отразяват преди всичко особеностите на географския район с неговите природни отличителни белези, особеностите на стопанския живот на населението му, названията на притежателите на земи и др. Те са нематериални източници, които дават данни от исторически, езиковедски характер за населението на района. За някои наименования съществуват повече версии, които са отбелязани. Това е с цел да се получи по-цялостна картина на предположенията за възникването им и да се даде по-пълна информация за вероятния им произход. Нужно е да уточним, че някои не биха се съгласили с тълкуванията, но голяма част от названията са по устна информация на местни хора, справка с речници, изследвания. Прекият контакт с жителите довежда до обобщението, че населението както в

Снимка: *Боровото дърво „Лирата на Орфей“*

миналото, така и в по-ново време независимо от своя народностен произход дава точни наименования на местата. На тях можем да гледаме и като на историческа памет. Практиката да се употребяват по две названия (турски и български) от продължаващото да живее българско християнско население потвърждава факта за застъпване на езиковите пластове и еднаква характеристика на местностите.

Фонетичното и графичното изписване на някои от местните географски имена се разминават в различните източници – плановете, регистрите. Така например името на извора съответства на местността, но се изписва графически различно, дори и фонетично (Ак улук, Акулук, Аколук).

На територията на ДГС – Борино, вековно дърво от вида черен бор е обявено за защитено. Дървото е в природната забележителност Буйновско ждрело. На около 100 години е, с височина 34 м, има няколко разклонения, заради които сред местното население е известно като „Лирата на Орфей“.

Преобладаващите **икономически субекти** влизат в категориите микро- и малки предприятия, със сравнително ниска конкурентоспособност. Спазвайки изискванията за регистрация, собствениците избират наименованията им. Често те са лични или фамилни имена (понякога и двете или част от тях), което води до разпознаваемост от клиенти и потребители. По-рядко се срещат на териториален принцип – Родопа, Родопея, Извора, Виденица; абревиатури – ТИМ; популярни прякори.

За справка: *Източник: „Общински план за развитие на община Борино 2014 – 2020 г.“: „Кери“ ЕООД; ЕТ „Рафет Амишев“; ЕТ „Юсмен Люманов-40“; ЕТ „Орион-МД“; „Пътов-61“ ЕООД; ЕТ „Улан-Дж. Уланов“ производство на млечни продукти; „Извора“ ООД; ЕТ „Чавдарлъ-М. Чавдарлиев“; ЕТ „Дж.*

Асанов-59“; ЕТ „Айше Алиева – 05“; ЕТ „Ариф Терзи – 33“; ЕТ „Кадрие Асанова-Перика“; ЕТ „Затие Али“; „Комерс – Борино“ ООД; ЕТ „Седжатин Дрянов-ЕРХА“; ЕТ „Али Шерифов“; ЕТ „Фейзи Вели“; ЕТ „Гюл-Гюлтен Вели“; „Ферити Груп“ ЕООД; „Никола Тунев-специал66“; ЕТ „Рабие Джебир-СЕ-99“; ЕТ „Сергей Джебиров – Медиана 3“; „Адо Лес“ ООД; ЕТ „Екмек – Ах. Карадайъ“; ЕТ „Реджеп Алиев-Джаски“; ЕТ „Ф. Пътов – Сити-Ком“; „ДП Борино“ ООД дървопреработка; „Виденица“ 2004 ЕООД; ТД „Родопея“ и др.

Използвана и цитирана литература

Алиев, И. И., З. И. Алиева. Карачаево-балкарские имена и фамилии. Толковый словарь. Москва: Педагогика, 2003.

Бакърджиева, Т. Свят на мъдрост и красота. Русе: Авангард принт, 2015.

Балъкчи, Емел. Борино – земя на дедите ни. Смолян: Принта Ком, 2014.

Гафуров, А. Имя и история: об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. Москва: Наука, 1987.

Георгиев, В. и др. Български етимологичен речник. Св. I – V. София: БАН, 1962 – 1966.

Геров, Найден. Речник на българский език. Пловдив: Съгласие, 1895 – 1904.

Добрев, Петър. Българските огнища на цивилизация на картата на Евразия. София: ТАНГРА ТанНакРа, 1998.

Електронна библиотека по архивистика и документалистика. [онлайн]. *http://electronic-library.org/content/.*

Крюков,М. В. Системы личных имен у народов мира. Институт этнографии. Москва: Наука, 1986.

Кублицкая, И. В. Имена и фамилии. Происхождение и значение. Санкт-Петербург: Питер, 2009.

Леонтьев, Н. Н. Что в имени тебе моем? Вологда: ВИРО, 1999.

Миков, Васил. Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места. София: Хр. Г. Данов, 1943.

Младенов, Стефан. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София: Христо Г. Данов, 1941.

Очерк за ислямизираните българи. Христо Христов (ред.), Георги Янков (съст.) Глава VI. Културата на ислямизираните българи – неразделна част от общобългарската култура. 5. Топонимия. София: Наука и изкуство, 1989.

Панчев, Т. Допълнение на Българския речник от Н. Геров. Пловдив: Труд, 1908.

Русские фамилии тюркского происхождения. Под редакцией Баскакова, И. А. Москва: Наука, 1979.

Саламбашев, А. Български фамилни имена на помохамеданчени родопчани от Смолянско. – В: *Родопски* сборник, кн. 3, 1972.

Словарь русского языка в 4-х томах. Т. 1 – 4. Москва: Русский язык, 1999. [онлайн]. *http://feb-web.ru/feb/mas/mas abc/17/ma357818.htm?cmd=0&istext=1%20%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0*

Суперанская, А. В. Имя – через века и страны. Москва: Наука, 1990.

Турско-български речник. Под редакцията на Иван Пенаков и др. София: Наука и изкуство, 1962.

Энциклопедия русских фамилий: Мусульманские имена. Словарь-справочник. Санкт-Петербург: Диля, 2012.

Мичев, Николай и Петър Коледаров. Речник на селищата и селищните имена в България 1878 – 1987. София: Наука и изкуство, 1989, с. 49.

Фундаментална електронна библиотека *http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/17/ma357818.htm?cmd=0&istext=1*

http://www.sotiroff.net/rechnik1.htm

Снимка: *Джамал Вели. Село Борово.*

ОБЩИНА БОРИНО
– В НАДПРЕВАРА С ВРЕМЕТО

Изказвам благодарност
на инж. Октай Алиев – общински кмет (2007 – 2015 г.),
Незиха Велиева – зам.-кмет,
инж. Билгин Асанов – ръководител на проекти
по различни оперативни програми,
член на Регионалната камара за инвестиционно проектиране

С влизането на България в ЕС в община Борино под ръководството на общинския кмет инж. Октай Алиев се изработва и приема **„План за развитие на община Борино за периода 2007 – 2013 г.“.** Той е съобразен с всички национални стратегически и планови указания, имащи отношение към развитието на плановия район, както и с регламентите на Европейския съюз (ЕС) относно структурните фондове и Кохезионния фонд. Предлаганият план на основата на постигнатите резултати в досегашното развитие на общината определя основните проблеми, мисията, стратегиите и задачите, които си поставя общинското ръководство за: икономическото, инфраструктурното, социалното и духовното ѝ развитие; архитектурно-художественото оформление; строителството и чистотата; борбата с престъпността и осигуряването на обществения ред; проблемите на децата, младежите, жените, болните, инвалидите и пенсионерите. Заедно с това посочва и основните направления на развитие на отделните сфери на дейност, ресурсите, формите и средствата за реализацията на целите и задачите.

През периода 2003 – 2004 г. се отчитат 35 % безработица в общината, което е резултат от закриването на почти всички съществуващи цехове и предприятия. Относителен дял на наетите в индустрията от общия брой работещи лица е 39,28 %. Относителен дял на заетите в земеделските стопанства (данни от 2003 г.) – 55,8 %. Средната годишна работна заплата е 2002 лв.

Планът прави анализ на икономиката на общината, която е с промишлено-аграрна структура. Районът на Борино е характерен животновъден район за говедовъдство и овцевъдство. Животните се отглеждат от индивидуални стопани в селата от общината, в полупазарни земеделски стопанства – 342 бр., от които 106 са регистрирани като земеделски производители.

Селскостопанският фонд обхваща 54 105 дка – 31 %. От тях 4300 дка са ниви, 7000 дка – ливади, около 8000 – мери и пасища. Преобладава земя IX и X категория. В с. Борино земята е IX категория, а в с. Буйново – X. По-голяма част от почвите са кафяви горски и сиви горски.

Земеделието е ориентирано предимно към картофопроизводството, което е важен поминък за отделните домакинства. Проблем за картофопроизводителите е реализацията на продукцията, която се принуждават да продадат под себестойността ѝ. През посочения период съотношението земеделие към животновъдство е около 70 към 30. Горските територии са 67 % от територията, в т.ч. 90 894 дка иглолистни и 3391 дка широколистни гори.

Категорията на изградената пътна мрежа в общината е ниска. Липсват пътища от I и II клас. Има един третокласен път Ш-197. На територията на общината има около 80 км пътища III и IV клас и местни пътища. Общината стопанисва и поддържа около 32 км четвъртокласен път и около 30 км местни пътища. Пътно управление – гр. Смолян, поддържа около 18 км – 25 %.

Последователно планът анализира транспортната и съобщителната инфраструктура, водоснабдяването и канализацията, образованието, културата, екологията, туризма. Едновременно с това се посочват слабостите и възможните перспективи. Сериозно място е отделено на туризма – профил, възможности, действия, приоритети с мерки: 1) Обезпечаване и подобряване на местата за настаняване; 2) Осигуряване и подобряване на туристическата инфраструктура. Развитие на продуктите и услугите на различните дестинации и техният маркетинг.

Оценката на силните и слабите страни, възможностите и заплахите за развитие дава възможност за определяне на ВИЗИЯТА за община Борино: „Община Борино да се превърне във високоразвит селскостопански и туристически център, с възможности за привличането на чуждестранни инвестиции, с разширяваща и обновяваща се инфраструктура, със съхранени културно-исторически и природни забележителности, с висококвалифицирана работна сила и висок индекс на човешко развитие“.

С цел изпълнение на декларираната визия са разработени приоритети, мерки и конкретни проекти за развитие на общината. Като ПРИОРИТЕТИ се определят: 1) Стабилизиране на общинската икономика и създаване на условия и предпоставки за развитие на туризма. 2) Подобряване на инженерната инфраструктура, по-нататъшното благоустрояване на общината, подобряване на околната среда и съхраняването ѝ чиста. 3) Създаване на условия за устойчив растеж на доходите и заетостта, подобряване на здравеопазването, образованието и културното равнище на жителите на общината. 4) Развитие на местното самоуправление и гражданското общество. Всеки приоритет има цел, подцели и мерки.

През януари 2012 г. кметът на община Борино – инж. Октай Мустафов Алиев, на общинска сесия прави отчет по изпълнението на програмата за управление за мандат 2007 – 2011 г. (Вх. № 431/23.01.2012 г. на ОбС – Борино). Посочва се, че през този период е създаден официален сайт на общината, поставя се началото и се създава Местна инициативна група „Високи Западни Родопи“ (МИГ ВЗР); подписват се споразумения за сътрудничество с община Ка Неврокопи (Гърция) и за побратимяване с община Йениджекьой, район Инергьол, област Бурса, Република Турция (7.11.2009 г.). На 14.03.2011 г. се подписва от кмета инж. Октай Алиев проект „Съвместно управление на водите и превенция срещу наводненията“ с дейности, включващи укрепване на бреговете по част от течението на р. Боринска, покриване на част от коритото на реката и бетонирането ѝ. Осигурява се енергоефективно улично осветление във всички квартали. С осигурено финансиране по Постановление на Министерски съвет № 72/30.03.2009 г. се извършва пълен ремонт на отоплителната инсталация на ЦДГ „Радост“, подменена е ВиК инсталацията и е направен ремонт и оформяне на централната градска част на с. Борино. Осъществява се основен ремонт на Здравна служба – Борино по програма ФАР; осигурява се медицински уред „Холтер“ за 24-часово измерване на кръвното налягане от „Българската Коледа 2010 г.“. На 23.10.2009 г. е подписан договор с ДФЗ за проект „Рехабилитация на Дом на култура-

та – с. Борино“ на стойност 1 760 040 лв.; за саниране и приложени мерки за енергийна ефективност в административната сграда на община Борино и училището в с. Борино, за възстановяване на подпорни стени, укрепване на скатове, улици и водостоци на обща стойност 1 150 000 лв. Спечелени и реализирани са 14 бр. проекти. Едновременно с това се реализират инфраструктурни проекти, енергоефективно улично осветление по населени места в цялата община; реконструкция на канализационната мрежа и подобряване на уличната настилка в с. Ягодина. Успешно започват и се осъществяват дейности по проект „Грижа в семейна среда за независимост и достоен живот на хора с различни видове увреждания и самотно живеещи хора“. Планират и се реализират проекти, свързани със социалната политика, туризма, транспорта в общината.

Настоящото и бъдещото развитие на общината (планирани за периода 2007 – 2013 г.) са в пряка зависимост от намирането на верни решения за туризма.

Със Заповед № РД 09-538/23.04.2012 г. на министъра на земеделието и храните е одобрена **МИГ „Високи Западни Родопи“.** Изпълнителен директор от 17.05.2012 до 30.09.2015 г. е Билгин Ахмедов Асанов от с. Борино, роден на 19.04.1965 г., конструктор промишлени и граждански сгради. Последователно е директор, управител на строителна фирма „Виденица“ (1992 – 1998 г.), началник на Общинска служба „Земеделие“ – Борино (2000 – 2011 г.), инженер-консултант към строителна фирма „Комерс“ ООД – Борино, ръководител на проекти по различни оперативни програми, член на Регионалната камара за инвестиционно проектиране от 2006 г.

Реалната работа на МИГ ВЗР е по изпълнение на стратегиите за местно развитие. През 2010 г. се приема Стратегия за местно развитие на територия Високи Западни Родопи – община Борино и община Доспат 2011 – 2015 г. Тя е основана на стратегическите насоки на Европейската общност за развитие на селските райони, на основните приоритети на Европейския съюз по отношение на развитие на динамична и конкурентоспособна икономика и на останалите политики на ЕС (сближаване, опаз-

ване на околната среда, структурни фондове и управление на природните ресурси в селските райони).

През юни 2012 г. министърът на земеделието и храните Мирослав Найденов подписва 19 договора, с което бюджетът на Мярка 41 по подхода „Лидер“ е договорен на 100 %. С тези средства трябва да бъдат реализирани приоритетите в развитието на 70 малки населени места. Сред заложените дейности са реконструкция на пътната и ВиК мрежата, обновяване на обществени сгради и площади, изграждане на детски площадки и социални домове, създаване на малки предприятия, модернизиране на земеделски стопанства, развитие на селския туризъм и традиционните занаяти. За МИГ „Високи Западни Родопи“ Борино –Доспат договорената сума е приблизително 4 млн. лв.

Считано от 8.10.2012 г., е открит първият прием за набиране на проектни предложения по мерки от Стратегията за местно развитие на МИГ ВЗР. През май 2013 г. са подкрепени: Студио за професионално фото- и видеоуслуги; Реконструкция и преустройство на фамилни къщи и изграждане на къщи за селски туризъм; За по-добро и достъпно медицинско обслужване чрез увеличаване на обема на медицинските услуги; Достъп до местни и исторически забележителности и атракции в община Борино чрез тематични колоездачни, опознавателни и пешеходни маршрути; Обновяване и развитие на населените места – изграждане на площадно-парково пространство в с. Борино; Туристическо дружество „Борино“ за създаване на туристическа атракция на открито за представяне на природните забележителности на Високи Западни Родопи; Мюсюлманско настоятелство – с. Борино, за реконструкция и ремонт на молитвен дом – джамия „Решадие“, с. Борино; община Борино за възстановяване и опазване на потенциала на земи с висока природна стойност – възможност за устойчиво развитие на територията. През 2014 г. са одобрени земеделски производители от с. Борино за модернизиране и повишаване на ефективността и конкурентоспособността на земеделското стопанство; проект „Обособяване на колоездачна пътека между природен център Извора и Кемеров мост – Борино“.

Според екипа на сдружение „Местна инициативна група „Високи Западни Родопи“: „Анализите сочат, че договорираните проекти с фонд „Земеделие“ са били 93 %, а процентът на реализираните проекти от страна на бенефициентите е 73, което представлява 2 621 000 лв. от общо одобрената финансова рамка 3 069 000 лв., от които безвъзмездната помощ възлиза на 2 231 000 лв.“.

През май 2016 г. МИГ приема Стратегия за водено от общностите местно развитие 2014 – 2020 г. (СВОМР). Основните цели и приоритети на СВОМР на МИГ ВЗР Борино – Доспат – Сърница са: 1) Конкурентоспособна икономика, базирана на местни ресурси, осигуряваща по-високи доходи и заетост. 2) Подобряване на средата за обитаване и бизнес.

През 2013 г. общината изработва **Общ устройствен план** (ОУП). *Основания* за това са: не е изготвян такъв досега; настъпилите съществени изменения в социално-икономическата среда и условията, в които се развиват икономиката, социалната сфера, техническата инфраструктура; промени в законодателството, свързани със собствеността на гражданите, реституционните закони и др. *Цели*: 1) Развитие на общината през следващите две десетилетия чрез използване на териториалните ресурси. 2) Формулиране и представяне на основните, най-общи насоки за бъдещото демографско, социално-икономическо, инфраструктурно развитие и екологично състояние на общината с нейната територия, водеща до създаване на комплексно устроена и хармонично жизнена среда.

ОУП определя ВИЗИЯТА за общината: „Община Борино – развиващ се туристически и селскостопански център с европейско значение, с разширяваща и обновяваща се инфраструктура, със съхранени културно-исторически и природни забележителности, традиции и привлекателно място за обитаване“. Това налага да се определят стратегическите цели, подцели и приоритети.

По предложение на инж. Октай Алиев – кмет на община Борино, на основание на чл. 21, ал. 1, т. 12 от Закона за местното самоуправление и местната администрация, във връзка с чл. 34,

ал. 1 от Закона за регионалното развитие, въз основа на входирана Докладна записка № 99/08.04.2015 г. в Общински съвет – Борино и след станалите разисквания Общински съвет – Борино РЕШИ: Общински съвет – Борино одобрява и приема „Последваща оценка на „Общински план за развитие на община Борино 2007 – 2013 г.“ (Решение № 493 е прието по Протокол № 69/23.04.2015 г.).

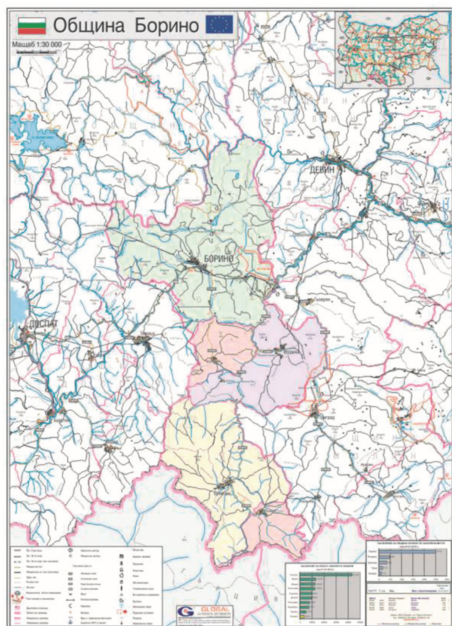

Според докладната записка неблагоприятно е влиянието на икономическата криза, негативните промени на демографския фактор с последици за развитието не само на социалната, а и на икономическата сфера. През посочения период са разработени 112 проекта, от които 99 са реализирани, 13 са в процес на изпълнение. Финансовите средства са привлечени предимно от външни източници – основно по „Програма за развитие на селските райони“ и „Програма за трансгранично сътрудничество България – Гърция“. Вложеният собствен финансов ресурс е в размер едва на 1,84 %. Общинският план е основен документ за провеждане на интегрирана местна политика за комплексно устойчиво развитие. През оценявания програмен период някои от дейностите по целите на плана са оперативно променяни в зависимост от възможностите за финансиране. Регионалните цели кореспондират с тези на стратегическите и плановите документи от по-високите йерархични нива. В оценката се посочват препоръките и изискванията към ОПР 2014 – 2020 г. по отношение на новите стратегически насоки на ЕС в областта на

регионалната политика; визията и приоритетите на плана; системата на мониторинг.

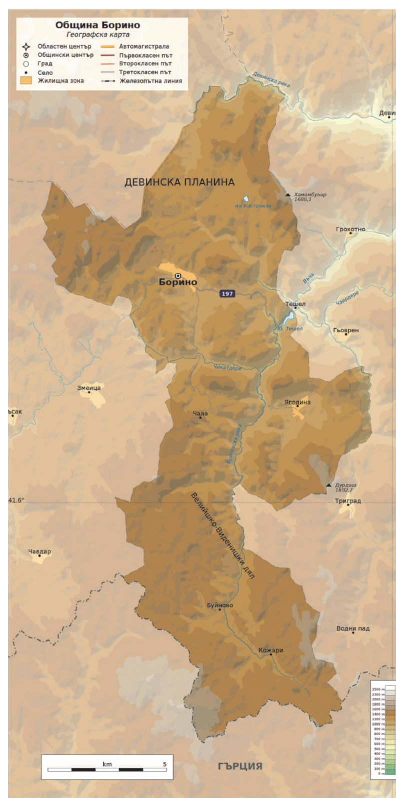
„На основание на чл. 21, ал. 1, т. 12 от Закона за местното самоуправление и местната администрация, във връзка с чл. 13, ал. 3 и чл. 24, ал. 1 от Закона за регионалното развитие, въз основа на входирана Докладна записка № 98/08.04.2015 г. в Общински съвет – Борино и след станалите разисквания Общински съвет – Борино РЕШИ: 1) Общински съвет – Борино одобрява и приема „Общински план за развитие на община Борино 2014 – 2020 г.“. 2) Възлага на кмета на община Борино да извърши последващи действия съгласно нормативната уредба.“ (Решение № 494, прието по Протокол № 69/23.04.2015 г.) Той е основният документ за стратегическо планиране на местното развитие на територията на общината. В съответствие е със Стратегия „Европа 2020“, Националната програма за развитие „България 2020“, Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013 – 2025 г., Националната стратегия за регионално развитие на Република България за периода 2012 – 2022 г., Регионалния план за развитие на Южен Централен район за планиране (2014 – 2020 г.) и Областната стратегия за развитие на област Смолян (2014 – 2020) и посочва визия: „Община Борино – балансирано развита територия, постигнала устойчив икономически растеж на базата на налични ресурси, съхранена околна среда, инвестиции в човешкото развитие и трансграничното сътрудничество“. Начертава следните стратегически цели: 1) Насърчаване на местното икономическо развитие за разнообразяване на икономическите дейности, базирани на налични ресурси, квалифицирани кадри и привличане на инвестиции. 2) Териториалното развитие – предпоставка за социално-икономическо развитие, съхраняване на природното и културното богатство и повишаване на качеството на живот. 3) Развитие на човешките ресурси чрез подобряване на социалната инфраструктура, достъпността и качеството на публичните услуги.

Карта *на община Борино, предвидена в ОУП*

От значение е прилагането на принципа на партньорство *(тясно сътрудничество между публичните органи на национално, регионално и местно равнище в държавите – членки на ЕС, както и сътрудничество с частния и третичния сектор).* В общината се изразява найвече в областта на реализация на проекти от общинско значение. Последните се контролират от общинските кметове – последователно от инж. Октай Алиев и Мустафа Караахмед.

В община Борино има добра организация за прилагане и изпълнение на ОПР от гледна точка на планирани и реализирани проекти, както и контрол. След 2010 г. общинската администрация се възползва от почти всички възможности за кандидатстване с проекти, привличане и усвояване на средства от европейски фондове и програми на българските министерства. Едновременно с това тя следи за всички възможни европейски и национални програми и донорски организации, които биха мог-

Географска карта на община Борино

ли да финансират отделни обекти, дейности и проекти с цел това да доведе до максимално постигане на условията на ОПР. Всяко проектно предложение се представя за съгласуване с Общински съвет – Борино и след определяне на проекта като значим и приоритетен се започва изготвянето му.

Възстановяване на подпорни стени и водосток в кв. 48, с. Борино, 2012 г. Възложител: Община Борино. Изпълнител: Холдинг „Пътища и инфраструктурни съоръжения“ ЕООД.

Реализираните и планирани проекти осигуряват извършването на дейности за подобряване на условията за живот, естетизация на градската и селищната среда.

Ангажиментите на община Борино са свързани с поддържането на общинската транспортна инфраструктура, уличната мрежа, водоснабдителната и канализационната инфраструктура, с подобряването на управлението на отпадъците, както и с повишаването на енергийната ефективност и намаляването на публичните разходи за енергия. Подобряват се чувствително условията за развитие на спорта и отдиха на територията на общината.

По-висока е инициативността на общинската администрация при привличане на външни средства. Общинският план за развитие (ОПР) на община Борино за периода 2014 – 2020 г. определя целите, средствата, инструментите и ресурсите, в чиито рамки политиката или програмата ще се реализира. Чрез тях в по-голяма степен и дългосрочно се гарантират реалистичността, адекватността и кохерентността на политиките/програмите.

През 2016 г. се приема **Общинската стратегия за развитие на социалните услуги в община Борино (2016 – 2020),** разрабо-

тена като част от Областната стратегия за развитие на социалните услуги в област Смолян (2016 – 2020). Стратегията е съобразена с изпълнението на „Общинския план за развитие на община Борино за периода 2011 – 2015 г.“.

Общинската стратегия е съобразена със Съвместната стратегия за социална защита на уязвимите социални групи, с акроним Gimmie Shelter, по Програма „Европейско териториално сътрудничество „Гърция – България“ 2007 – 2013“, Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № B3.13.01/13.01.2014 г., изпълняван от Областна администрация – Смолян. Тя цели да осигури на територията на община Борино достъпни и качествени социални услуги, както и да създаде условия за пълноценна реализация чрез грижа и подкрепа на местните общности, групи и лица в риск. Приоритетите в развитието на социалните услуги са групирани в направления: 1: Превенция за деца и семейства в риск; 2: Развитие на социални услуги за уязвимите групи и лица в неравностойно положение; 3: Развитие на социални услуги и осигуряване на условия за по-добър и достоен живот на старите хора; 4: Развитие на човешките ресурси в община Борино; 5: Развитие на междусекторни и междуобщински партньорства при планирането и предоставянето на социални услуги. В Стратегията са описани подробно мерките, дейностите и индикаторите за постигане на общите и конкретните цели, системата за мониторинг и оценка, отговорностите и ролите на общината и институциите, на доставчиците на услуги и другите заинтересовани страни, необходимите ресурси – човешки и финансови, оперативният план с времева рамка за изпълнението на Стратегията.

През март 2016 г. се приема **Програма за управление на отпадъците на територията на община Борино 2016 – 2020** с постигането на **три** основни цели: 1) да се гарантира за управление на отпадъците в общината ефективна законодателна база, отговаряща на европейските и националните изискванията за управление на отпадъците; 2) административната структура да отговори на новите предизвикателства; 3) очертаване на рамката за поетапното въвеждане на модерна интегрирана система за уп-

равление на отпадъците, съвременни практики за събирането им, подходящи съоръжения за тяхното третиране.

Прогноза за броя на селението въз основа на демографската прогноза на НСИ за страната и област Смолян. Очертава се демографска промяна в община Борино.

Таблица 13.

Година	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Област Смолян	110 363	108 034	105 705	103 376	101 047	98 717
Община Борино	3290	3218	3146	3073	3000	2927

Програмата прави и *Екологична характеристика на община Борино.*

Въздух: Липсват каквито и да е измервания на нивата на основните показатели, характеризиращи качеството на атмосферния въздух (КАВ) в приземния слой, и поради това не може еднозначно да се каже какво е състоянието на атмосферния въздух в района. На територията на общината няма големи промишлени предприятия и източници – емитери на вредни вещества, в атмосферния въздух, както и интензивен автомобилен транспорт. Основният източник на вредни вещества е отоплението на жилищни, административни и стопански сгради през зимния период на годината. В частните домове се използват предимно дърва. Други източници са транспортът, дървопреработващите предприятия – цеховете, селскостопанската дейност и др.

Води: Качествата на повърхностните и подземните води в територията се определят като добри. Повърхностните водоизточници са пригодни за водоползване. По физикохимични показатели водата от водоизточници съгласно анализите на ВиК ЕООД – Смолян, и РЛ – Смолян, отговаря на нормите за питейна вода. По микробиологични показатели водата от почти всички водоизточници не отговаря на БДС 2823/1983 и се налага да бъде извършвано хлориране, за да се достигнат нужните показатели за питейна вода. Не са установени замърсявания на питейни водоизточници от отпадъчни води, изпускани от населени

места и предприятия. Няма определени пунктове за извършване на мониторинг на водите.Замърсяването е с органичен характер по показатели pH, БПК5, НВ, общ азот, общ фосфор. Основната причина за замърсяване на водите на територията на община Борино е липсата на изградени съоръжения за пречистване на отпадъчните води. Те се заустват без пречистване – директно в реките. (Проблемът трябва да се реши с изграждането на пречиствателна станция в с. Борино.)

Почви: Изключително разнообразни по начин на стопанисване и ползване. Съгласно картата за райониране на почвите в България община Борино попада в агро-екологическия район на кафявите горски почви, като преобладават кафявите канелени горски почви. По механичен състав тези почви са песъкливо-глинести и глинесто-песъкливи, рохкави. Характерното за почвите в региона е, че те са със сравнително слаб, повърхностно разположен хумусен слой, а наклонът на терена е значителен. Почвите в района на общината са чисти. Няма данни за замърсени от промишлени дейности земеделски земи. Причини за доброто им екологично състояние е отсъствието на промишлена дейност и липсата на интензивна селскостопанска дейност. При сегашната структура и мащаб на основните икономически дейности не се очаква негативно въздействие върху състоянието на почвите в бъдеще.

Шум: На територията на община Борино не се наблюдават повишени нива на шумово замърсяване.

Последователно се прави анализ за отпадъците – битовите, производствените, неопасните, опасните, утайките от ПСОВ, болничните, от хуманното здравеопазване. Информацията за количествата и състава на отпадъците е от много голяма важност при вземане на правилни решения за управлението, оразмеряването на системите, инсталациите и съоръженията за третирането им.

Основният документ за формирането на цялостна средносрочноориентирана и ресурсно обезпечена политика за управление на базата на местните приоритети и интереси на гражданите в общината е „Общинският план за развитие на об-

щина Борино“. В него е обособена Стратегическа цел 2: Териториалното развитие – предпоставка за социално-икономическото развитие, съхраняването на природното и културното богатство и повишаването на качеството на живот, с Приоритет 2.4. Опазване на околната среда и природните ресурси, запазване на биоразнообразието, предотвратяване на екологични рискове, в който е обособена Мярка 10. Подобряване на управлението на отпадъците. Като индикативни дейности по тази мярка са посочени: изграждане на фабрика за когенерация и отоплителна система за с. Борино и закупуване на сметосъбирачна машина и съдове за смет.

Към 2016 г. дейността по сметосъбиране и сметоизвозване се контролира от общинската администрация. Община Борино събира и транспортира отпадъците от домакинствата, административните сгради и търговските предприятия. Със заповед на кмета на общината са определени районите за организирано сметосъбиране. Утвърждава се график за почистване, събиране и извозване на сметта. Организирано е обезвреждане на битовите отпадъци във всички селища. Ето и графикът на предлаганите услуги и честотата на сметоизвозването на територията на община Борино: граници на районите за сметосъбиране в Борино: *първи район* – включва улиците от „Омана“ до „Марица“; *втори район* – включва улиците от „Плиска“ до „Христо Ботев“; *трети район* – включва улиците от „Юбилейна“ до „Родопи“; *четвърти район* – включва улиците от „Орфей“ през „Кавказ“ до „Въча“; *пети район* – включва улиците от „Дъга“ до „Надежда“ на с. Борино; *шести район* – населените места с. Чала, с. Кожари, с. Буйново и с. Ягодина; *седми район* – местностите Извора – хижа Орфей, и Кастракли.

Сметоизвозването се осъществява до сметището в с. Барутин, община Доспат. За събиране на твърдите битови отпадъци се използва контейнерна система със стационарни съдове. Контейнерите се поставят на определени места, където се обслужват от специализираните автомобили. Броят на съдовете в общината е, както следва: контейнер тип „Бобър“ – 48 бр.; кофа „Мева“ 110 л – 1608 бр. В община Борино контейнерите при-

надлежат на общината и се извършва събиране основно и само на битовите отпадъци. По график колите минават и изпразват контейнерите.

Съществува сътрудничество между общините от региона в областта на управлението на отпадъците. То датира от 2009 г., когато е сключено Споразумение за партньорство от 27.03.2009 г. Първото Общо събрание, с което се учредява Регионално сдружение за управление на отпадъците между общините Доспат, Сатовча, Борино и Девин, е проведено на 21.11.2014 г. в гр. Доспат. Регистрацията е въз основа на решения на всичките четири общински съвета за създаване на сдружение. Органи на управление на Регионалното сдружение са Общото събрание и Управителният съвет.

Предвидено е при експлоатацията на регионалното депо и останалите съоръжения от системата да се осигури равноправно третиране и гарантиране на интересите на всички общини в региона. Общините ще определят съвместно цената за обработване на тон отпадък, която ще е еднаква за всички.

Освен програмата за отпадъците се разработват последователно програми за развитие на туризма в общината. Специално внимание се отделя на защитените територии по смисъла на ЗЗТ: резерват „Кастракли“, обявен със Заповед № 508/28.03.1968 г. на Министерството на горите и горската промишленост, актуализиран по площ със Заповед № РД191/28.02.2013 г. на Министерството на околната среда и водите; природна забележителност Буйновско ждрело, обявена със Заповед № 995/21.04.1971 г. на Министерството на горите и горската промишленост, увеличена по площ със Заповед № РД-904/11.12.2008 г. на Министерството на околната среда и водите; природна забележителност Дяволски мост, обявена със Заповед № 535/25.09.1978 г. на Комитета за опазване на природната среда. В териториалния обхват на община Борино попадат части от следните защитени територии по смисъла на ЗЗТ: защитена местност Борино, бивша буферна зона на резерват „Кастракли“, обявена със Заповед № 1094/03.12.1986 г. на Комитета за опазване на природната среда, прекатегоризирана със Запо-

вед № РД-517/12.07.2007 г. на Министерството на околната среда и водите; защитена местност Триградско ждрело, обявена със Заповед № 4021/06.12.1963 г. на Комитета по горите и горската промишленост, увеличена по площ със Заповед № РД429/18.06.2007 г. на Министерството на околната среда и водите, Заповед за актуализация № РД677/08.10.2015 г. на МОСВ; защитена местност Поречието на река Девинска, обявена със Заповед № РД618/08.07.2002 г. на Министерството на околната среда и водите, увеличена по площ със Заповед № РД-695/19.09.2007 г. на Министерството на околната среда и водите. Защитени зони от Националната екологична мрежа „Натура 2000“: защитена зона BG0001030 „Родопи-Западни“ по Директивата за местообитанията, която припокрива защитена зона по Директива за птиците; защитена зона BG0002063 „Западни Родопи“ по Директива за птиците, която припокрива защитена зона по Директива за местообитанията; защитена зона BG0002113 „Триград-Мурсалица“ по Директива за птиците, която припокрива защитена зона по Директива за местообитанията. Борино постепенно се превръща в туристическа дестинация.

През 2016 г. Общинският съвет приема на основание на чл. 21, ал. 1, т. 12 от ЗМСМА, във връзка с чл. 44, ал. 5 от ЗМСМА предложената от кмета на община Борино **„Програма за управление на община Борино за периода 2016 – 2019 г.“.** В нея основни принципи са: законност, партньорство, ефективност. Ориентирана е към правомощията и функциите на кмета на общината, регламентирани в ЗМСМА. Приоритетите са: Икономическо развитие и просперитет на община Борино; Достоен живот и развитие на човешкия капитал; Опазване и възстановяване на цивилизационното наследство, създаване на благоприятна и естетична среда на живот; Утвърждаване на авторитета на общи на Борино като европейски културен и образователен център. За всеки от тях са предвидени мерки, без да се посочват определени дейности.

Освен общината и МИГ „Западни Родопи“, и сдружението с нестопанска цел „Био-Б-Еко“ работи в сферите екология, материална и духовна култура, социално-образователна сфера. То е

учредено на 22.02.2001 г. от седем ентусиасти, решени да работят заедно и в мрежа за запазване на природата и биоразнообразието на територията на община Борино, както и за развитието и запазването на материалната и духовната култура и уникалност на региона Западни Родопи. Членува в Българската асоциация за селски и екологичен туризъм (БАСЕТ); в Българската асоциация за алтернативен туризъм (БААТ); в сдружението „Местна инициативна група „Високи Западни Родопи".

Таблица 14. **Реализирани проекти**

№	Име на проекта	Бюджет (лв.)	Източник	Период
1.	Идентифициране на нерегламентирани сметища в с. Борино	500	Фондация „Тайм" чрез Демократична мрежа – ААМП	2002
2.	За по-действена екообщност в община Борино	3800	Фондация „Екообщност"	2005
3.	Изграждане на Информационен център – Борино	5500	Корпус на мира – ААР	2005
4.	Организирани курсове по езиково обучение (английски) за деца и възрастни	3600	СНЦ „Био-Б-Еко"	2004-2005
5.	Изготвяне на проектно предложение „Среднопланински атрактивен туристически маршрут Дяволска пътека"	5000	Корпус на мира – Програма „Малки проекти" SPA	2006
6.	Местните водоизточници – ефективни и сигурни	9912	Фондация „Екообщност"	06.-11. 2005
7.	Обучителен курс със земеделски производители по аглоекологично обучение	1000	СНЦ „Био-Б-Еко" и „Балкан Биосерт" ООД	2006
8.	Зала за обществено обучение	17 200	Чрез дарение на екпосланика на САЩ Сол Полански	2006
9.	Развитие на капацитета на СНЦ	4800	Регионален	2007

	„Био-Б-Еко“		екологичен център за ЦИЕ	
10.	Инициатива за активно гражданско общество в община Борино	12 543,67	Демократична комисия на САЩ	09.2005-05.2006
11.	От виртуални игри към реален спорт	3967,38	Корпус на мира – ААР	03.2009-08.2010
12.	Езиково обучение през юни-септември	950	СНЦ „Био-Б-Еко“	06-09. 2009
13.	Обезопасяване на достъпа до природна забележителност Дяволски мост	2000	Дарение от Уникредит Булбанк	2009
14.	Младежки лагер за езиково усъвършенстване MYLE	2853,92	Корпус на мира	2010-2011
15.	Сигурност за нашите семейства	3500	ФРГИ, подпрограма „Хората решават“	2011
16.	Дейност по популяризиране на среднопланински атрактивен туристически маршрут Дяволска пътека на община Борино	3700	Проект № 21/313/00027 на община Борино	2012
17.	Подготовка и набор на материали за създаване на уебсайт *www.dyavolskapateka.org*	800 (изпълняваме отделна дейност, бенефициент е община Борино)	„Балкан СиС“ ООД – Пловдив	2012
18.	Професионална реализация на безработни чрез квалификация и включване в заетост в хотелиерството в община Борино	191 340	ОП „Развитие на човешките ресурси“	11.2012-04.2014
19.	Дарителска кампания DMS	2300	Райфайзен банк	2014-2015
20.	Дървета срещу бедността	1538,60	Частен дарител – Р Гърция	11.2011-11.2012

21.	Дървета срещу бедността	2100	Частен дарител – Р Гърция	2013-2014
22.	Дарителска кампания DMS	1300	Райфайзен банк	2015-2016
23.	Times Heroes – 3 инициативи	1200		2015-2016
24.	Дарителска кампания DMS „Пешеходен мост над Чатак дере“	3800	Райфайзен банк	2016-2017

Справка: *Официален сайт на община Борино.*

Сдружение „Био-Б-Еко“ – с. Борино, реставрира в края на 2017 г. архитектурния паметник мост Кемера. В резултат на това могат да се видят запазени фрагменти от положения калдъръм. Съоръжението се осветява чрез монтирана LED инсталация, което придава допълнителна мистика и романтика на обекта и района около него.

Снимка: *Интернет страницата на Сдружението – реставрираният Кемеров мост*

Реставрационно-консервационните работи са изпълнени от фирма „Инфрастройгруп“ ЕООД – гр. Смолян, под ръководството на Никола Стоянов – специалист по реставрации и консервации на архитектурни паметници. Мост Кемера вече се вписва в туристическия пакет на местните хотелиери, собственици, туроператори. В края на 2018 г. се осъществява консервация и изграждане на защитно покритие на обект Средновековен и късносредновековен некропол в м. Джумадюзю – Борино, на стойност 74 754,28 лв. по критерии – чл. 7, т. 1, 2, 4 от Правила за избор на обекти, Заповед № РД 09-180/16.03.2018 г. Обектът – предмет на интервенция, е археологическа забележителност от национално значение. Чрез предвидените дейности се цели укрепване, стабилизиране, възстановяване по аналог на останки от каменни

зидове със специални разписани в технологичните проекти спойващи разтвори; консервация чрез надзиждане на така реставрирани зидове с аналогичен градежен материал при спазване на технологията за изпълнение – неизменна част от съгласуваните от страна на Министерството на културата технически документи; изграждане на дървена висяща конструкция, играеща ролята на предпазно покритие. Дейностите са изпълнени от „Инфрастройгруп“ ЕООД – гр. Смолян, представлявано от Младен Йорданов Стоянов в качеството му на управител.

Сдружението взема участие при подготовката и реализацията на следните **ПРОЕКТИ:**

– „Среднопланински атрактивен маршрут „Дяволска пътека“ съвместно с община Борино – *www.dyavolskapateka.com;*

– „Опазване и подобряване на лечебните растения и билки“, представен за финансиране по Програма „Европейско териториално сътрудничество Гърция – България 2007 – 2013“, в партньорство с община Ксанти (Р Гърция) и община Маджарово (Р България);

– „Природата и поминъкът в община Борино – основа за нетрадиционен туризъм“ по М313 „Насърчаване на туристически дейности“ от ПРСР, партньорство с община Борино;

– „Поддържане на горската екосистема в района на Чавдар, Буйново и Чала в Западните Родопи чрез възстановяване и сертифициране на гори“, представен за финансиране пред Програмата за малки проекти на Глобалния екологичен фонд в партньорство с ДГС Доспат, ДГС Борино, кметство Чала, кметство Чавдар и кметство Буйново.

ИНИЦИАТИВИ:

– Разширяване на защитена зона Буйновско ждрело;

– Дарителски DMS кампании за 2014, 2015, 2016 г.;

– Участие в работна група към проект „Устойчиво използване на ресурсите от „Натура 2000“;

– Депониране на батерии с изтекла годност в община Борино;

– По проект „Общинска гора – Борино“;

– По проект „Залесяване на ерозирали площи“;

– „Засади дърво“;

– „Дървото на Орфей“.

Справка: *Официален сайт на община Борино.*

От учредяването до момента председател на Управителния съвет на сдружението е Тодор Анастасов Тодоров – дългогодишен учител. Той е пионер в развиването на обществена дейност без стопанска цел (т.е. няма за цел извличане на печалба), като се финансира от източници, несвързани с политическата власт (на държавно, регионално, местно равнище). Ръководеното от него сдружение „Био-Б-Еко“ участва в различните етапи на формулиране и осъществяване на публични политики на местно ниво.

Според Годишния доклад за 2017 г. за наблюдение на изпълнението на „Общинския план за развитие на община Борино за периода 2014 – 2020 г.“ *(изготвен на основание на Закона за регионално развитие и във връзка с чл. 91 от ППЗРР)* демографските параметри на община Борино са влошени, населението, макар и бавно, все пак намалява през последните години. Наблюдава се тенденция на застаряване на населението. Възрастовата група на населението над 60 години е около 21 % от общинското население, при средно 23 % за областта, като застаряването е по-силно изразено при жените, които живеят по-дълго. Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира чрез коефициента на демографско заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15 – 19 години) и броя на излизащите от трудоспособна възраст (60 – 64 години). Равнището на безработица в общината е по-високо в сравнение със средното за страната – 8,7 %. За Борино е 18,7 %, като година по-рано е било 25,1 %. Водещите сектори в икономиката са селското, горското и рибното стопанство, дърводобивната промишленост, преработвателната промишленост (мандри и дървопреработване), шивашката и текстилната промишленост, туризмът, селското и горското стопанство, държавните администрации и учреждения. Бизнесът в Борино е относително активен, като почти 2/3 са еднолични търговци, а броят на едноличните дружества с ограничена отговорност е сравнително малък. Има и самоосигуряващи се лица – земеделски производители. В областта на социалната политика усилията на

община Борино са насочени към запазване на създадените и изграждане на нови социални услуги в общността, вкл. и в домашната среда.

Реализирани проекти в община Борино през 2017/2018 г.

1. „Благоустрояване на централна част – с. Ягодина и с. Буйново, и изграждане на спортна и детска площадка – с. Борино, общ. Борино“. Общ размер изплатени средства – 77 968 лв. Резултати от проекта: площадката е с определена площ, оборудване, предвидени различни видове и количества строителни дейности, съобразени със състоянието на конкретната площадка за осигуряване на безопасни игри.

2. „Изграждане на интегрирана ВиК система и ПСОВ – с. Борино, обл. Смолян – I етап“. Източници на финансиране – безвъзмездна финансова помощ от ПУДООС. Резултати: подобряване на условията за живот на населението чрез осигуряване на достъп до качествена водоснабдителна и канализационна инфраструктура, затваряне на цикъла на пълната канализационна мрежа на с. Борино.

3. „Ремонт на общински пътища и улици и подмяна на участъци от съществуващата водопроводна и канализационна мрежа на територията на община Борино“ по две обособени позиции: ОП 1 – „Ремонт на общински пътища и улици на територията на община Борино“; ОП 2 – „Подмяна на участъци от съществуващата водопроводна и канализационна мрежа на територията на община Борино“. Изплатени 124 526 лв., със средства на община Борино. Резултати от проекта: неотложен ремонт на общински обекти (улици, пътища, водопровод и канализация) на територията на община Борино.

4. „Изготвяне на технически проекти и упражняване на авторски надзор при изпълнението им за нуждите на община Борино“ по три обособени позиции: ОП 1 – „Реконструкция и рехабилитация на улична мрежа на територията на община Борино, включваща следните подобекти: улици в с. Борино, улици в с. Буйново, улици в с. Ягодина“; ОП 2 – „Реконструкция на път Борино – м. Кастракли – III етап“; ОП 3 – „Реконструкция и реха-

билитация на път Тешел – Буйново – Кожари“. Предвидени 494 885 лв. Цел на проекта: инвестиции в съществуваща и създаване на нова инфраструктура и подобряване на качеството на предлаганите услуги за населението на общината.

5. „Ремонт и рехабилитация на уличната мрежа на територията на община Борино“. Средства 440 052 лв., осигурени от държавния бюджет с Постановление № 153/28.07.2017 г. на МС на Р България. Цел на проекта: благоустрояване на настилката на улици и бордюри чрез ремонт и възстановяване, полагане на асфалтови настилки, постигане на равна и плавна повърхност на улиците за максимален комфорт при пътуване, осигуряване на добро отводняване и безопасност на движение на всички участници в него.

6. „Инженеринг – проектиране, авторски надзор и изграждане на ПСОВ – с. Борино, обл. Смолян“. Финансовата помощ е в полза на община Борино въз основа на договор с МФ. Средствата се отпускат чрез трансфер от държавния бюджет. Цел на проекта: изграждане на пречиствателна станция за отпадни води, с която да се предотврати изливането на битово-фекалните води в р. Боринска. Изливането създава редица екологични проблеми, и по-конкретно застрашава здравето и увеличава риска от заболявания на населението на с. Борино, нарушава равновесието на екосистемите в зоната.

7. „Реконструкция на вътрешна водопроводна мрежа на с. Борино“. Стойност 548 934 лв., със средства от националния бюджет МРРБ. Цел на проекта: подобряване на условията за живот на населението чрез осигуряване на достъп до качествена водоснабдителна система.

8. „Доставка на готова храна – топъл обяд“ в СУ „Н. Вапцаров“ – с. Борино, и в ДГ „Дъга“ – с. Ягодина, по проект „Предоставяне на социална услуга „Топъл обяд“ на територията на община Борино“. Стойност 110 485 лв. Община Борино чрез Агенцията за социално подпомагане осигурява безплатна топла храна на 115 лица, попадащи в целевите групи „самотно живеещи лица“ и „семейства, лица с доказана липса на доходи и близки, които да се грижат за тях“.

9. „Избор на изпълнител на консултантски услуги по чл. 166 от ЗУТ“ за следните обекти: „Инженеринг – проектиране, авторски надзор и изграждане на ПСОВ – с. Борино, обл. Смолян“ и „Реконструкция на вътрешна водопроводна мрежа на с. Борино“.

10. „Реконструкция и рехабилитация на общински път SML 2030 от път III-197 – от с. Борино до с. Чала, км 0+000 до км 8+760, община Борино“, ОП 2 „Реконструкция и рехабилитация на общински път SML 3033 от път III-197 – с. Борино – м. Кастракли, от км 2+305 до 4+649.23, община Борино“.

Информация за значими социално-икономически проекти, изпълнявани на територията на община Борино през 2017 г., финансирани от други финансови източници, извън тези по оперативните програми

– Изграждане на площадно-парково пространство – община Борино, с. Борино, приключил, 490 000 лв., държавен бюджет, ПМС.

– Ремонт на улици в община Борино, с. Борино, приключил, 90 000 лв., държавен бюджет.

– Ремонт на улици в община Борино, с. Ягодина, приключил, 8500 лв., държавен бюджет.

– Ремонт на улици в община Борино, с. Буйново, приключил, 7787 лв., държавен бюджет.

– Ремонт на канализация на улица в с. Борино, община Борино, в процес на изпълнение, (2017 г.), 10 000 лв., държавен бюджет.

– Ремонт на водопровод по улици на с. Борино, община Борино, приключил, 18 751 лв., МРРБ.

– Реконструкция на довеждащ напорен водопровод до водоем – с. Борино, община Борино, приключил, 548 934 лв., МРРБ.

– Ремонт и рехабилитация на улична мрежа – община Борино, с. Борино, приключил, 449 955 лв., държавен бюджет, ПМС.

– Ремонт на четвъртокласен път в община Борино Тешел – Ягодина – Буйново – Кожари, приключил, 44 930 лв., държавен бюджет.

– Реконструкция на вътрешна водопроводна мрежа – с. Борино, 200 000 лв., МРРБ.

– Административна сграда на община Борино (придаваема част), 16 000 лв., собствени средства.

– Благоустрояване на централната част на с. Ягодина, приключил, 77 968 лв., държавен бюджет, ПМС.

– Благоустрояване на централната част на с. Буйново, приключил, 63 980 лв., държавен бюджет, ПМС.

– Изграждане на детска площадка – с. Борино, приключил, 89 952 лв., държавен бюджет, ПМС.

– Изграждане на спортна площадка в с. Борино, приключил, 167 842 лв., държавен бюджет, ПМС.

Всеки един от одобрените за финансиране проекти е разработен на базата на предвидените в общинския план приоритети, което е задължително условие на самите оперативни програми.

Годишният доклад за 2017 г. посочва, че са реализирани дейности за подобряване на условията за живот, естетизацията на градската и селищната среда. Едновременно с това ангажиментите на община Борино са свързани с поддържането на общинската транспортна инфраструктура, уличната мрежа, водоснабдителната и канализационната инфраструктура, с подобряването на управлението на отпадъците, повишаването на енергийната ефективност и намаляването на публичните разходи за енергия.

През 1918 г. се прави Междинна оценка на Плана за развитие на община Борино 2014 – 2020 г. – систематичен и обективен преглед на напредъка, оценка на ефективността на постигнатите резултати от изпълнението към средата на периода на неговото действие. Направена е оценка и на съответствието на стратегическия документ на потребностите и нуждите от развитие на общината, реалистичността и постигнатото на поставените цели, ефективността и ефикасността на използваните ресурси, реализацията и въздействието на плана върху процеса на развитие за оценявания период. *(Съгласно Закона за регионалното развитие (чл. 30, 31) стратегическите планове подлежат на наблюдение и оценка на постигнатото. Чл. 33 на ЗРР регламентира извършването на междинна оцен-*

ка не по-късно от 4 години от началото на периода на действие на стратегическите планове и в частност на Общинския план за развитие.)

В ОПР на община Борино за всички приоритети са формулирани крайни цели, приоритети и мерки за тяхното изпълнение. Към всички тях има посочени индикатори, с които става измерването на постигнатия напредък в изпълнението на ОПР. Междинната оценка прави преглед и анализ на изпълнението на всички цели и приоритети на ОПР на община Борино за периода от 2014 г. до момента.

Таблица 15. **Реализирани проекти на община Борино от 2007 до 2018 г.**

Наименование на проекта	**„ Земите на Орфей“**
Кратко описание на проекта	Изграждане на екопътека от 30 км.
Цел на проекта	Изграждане на екопътека
Период на изпълнение	30.11.2006 г. – 30.11.2007 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ФАР
Дейности по проекта	СМР
Обща стойност на проекта	183 392,20 лв.
Наименование на проекта	**„Производство на дървесина и керамични плочки и развитие на туризма като подходяща комбинация за повишаване на конкурентоспособността на МСП и развитие на трансграничния район Борино – Доспат – Пиереон“**
Кратко описание на проекта	Производство на дървесина и керамични плочки и развитие на туризма като подходяща комбинация за повишаване на конкурентоспособността на МСП и развитие на трансграничния район Борино – Доспат – Пиереон
Цел на проекта	Предлагане на нови възможности за производство в общините Борино и Доспат, като произ-

	водството на суров материал се доразвие в производството на дървени елементи.
Период на изпълнение	30.11.2006 г. – 30.11.2007 г.
Бенефициент	Община Борино
Партньор	Община Пиереон
Финансиращ орган	ФАР
Дейности по проекта	Проучване, определяне на нуждите на местния пазар от работна ръка, методически подход как да започнем ново производство в Борино и Доспат
Обща стойност на проекта	56 607,00 €
Наименование на проекта	**„Оптимизиране на системата по организирано сметосъбиране и сметоизвозване на ТБО в община Борино“**
Кратко описание на проекта	Закупуване на контейнери за битови отпадъци тип „Бобър“ и кошове за смет „Мева“
Цел на проекта	Доставка на кошове и контейнери с цел почистване и извозване на натрупани битови отпадъци.
Период на изпълнение	2008 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ПУДООС
Дейности по проекта	Доставка на контейнери тип „Бобър“ и кошове за смет „Мева“
Обща стойност на проекта	27 380,00 лв.
Наименование на проекта	**„Интегрирана подкрепа за икономическо развитие и стимулиране на заетостта в България – Гърция“ – „Основен ремонт на втори етаж на СОУ „Н. Вапцаров“**
Кратко описание на проекта	Изграждане на обучителен център на територията на община Борино
Цел на проекта	Основен ремонт на втори етаж на СОУ – Борино
Период на изпълнение	30.11.2007 г. – 30.11.2008 г.
Бенефициент	Община Борино

Финансиращ орган	ФАР
Обща стойност на проекта	161 904,79 €
Наименование на проекта	**„Основен ремонт на Здравна служба – с. Борино“**
Кратко описание на проекта	Извършване на основен ремонт на Здравна служба – с. Борино
Цел на проекта	Подобряване на здравната инфраструктура за пълноценна интеграция на ромското население в община Борино
Период на изпълнение	1.03.2008 г. – 30.04.2009 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ФАР
Обща стойност на проекта	108 861,48 €
Наименование на проекта	**„Ремонт на ЦДГ „Радост“ – с. Борино“**
Кратко описание на проекта	Изграждане на отоплителна вентилационна инсталация на ЦДГ „Радост“ – с. Борино
Цел на проекта	Повишена енергийна ефективност
Период на изпълнение	19.11.2009 г. – 20.12.2010 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	СИФ и Постановление на МС
Обща стойност на проекта	331 807,55 €
Наименование на проекта	**„Изграждане на канализация на с. Чала, община Борино“**
Цел на проекта	Изграждане на канализация
Период на изпълнение	2008 г. – 2009 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ПУДООС
Обща стойност на проекта	1 150 193,78 лв.
Наименование на проекта	**„Допълнително водоснабдяване на с.Чала, община Борино“**
Цел на проекта	Подобряване на водоснабдяването на с. Чала

Период на изпълне-ние	2008 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ПУДООС
Обща стойност на проекта	347 800 лв.
Наименование на проекта	**„Почистване, озеленяване и възстановяване на замърсени с отпадъци площи в населените места – паркове, дворове на детски градини“**
Кратко описание на проекта	Почистване, озеленяване и възстановяване на замърсени с отпадъци площи в населените мес-та – паркове, дворове на детски градини
Цел на проекта	Създаване на екологични навици у децата и възрастните, на благоприятна атмосфера за игра и забавления на децата, за релаксация на възрастните хора и младите майки, осигуряване на приятна почивка на туристите.
Период на изпълне-ние	2009 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ПУДООС
Дейности по проекта	Почистване и озеленяване на двора на детската градина в с. Борино и с. Ягодина, поставяне на предупредителни табели, пейки, кошчета за смет, почистване и озеленяване на парка пред Здравна служба – с. Борино, а също и на парка пред СОУ „Н. Вапцаров“ – с. Борино.
Обща стойност на проекта	9994,50 лв.
Наименование на проекта	**„Желано училище“**
Кратко описание на проекта	Развитие на потенциала на децата за осигуря-ване на физическото, интелектуалното и лич-ностното развитие, както и потенциална соци-ална интеграция и професионална реализация.
Цел на проекта	Развитие на потенциала на децата за осигуря-ване на физическото, интелектуалното и лич-ностното развитие, както и потенциална соци-ална интеграция и професионална реализация,

	подобряване на достъпа до образование и обучение чрез разнообразяване на извънкласните и извънучилищните дейности и пълноценно осмисляне на свободното време на учениците и превенция на отпадането им от училище.
Период на изпълнение	5.10.2009 г. – 5.09.2010 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ОП Развитие на човешките ресурси
Дейности по проекта	1. Работна среща за приемане на план за уточняване на модулите и детайлите от дейността на клубовете и групите. 2. Създаване на вокални и художествени групи за автентичен фолклор, създаване и обучение в клубове по тематични занимания на децата и учениците, организиране на спортни клубове и мероприятия за децата и учениците от целевата група, организиране на летен лагер, провеждане на час „Закон и ние“ на трите училища, провеждане на заключителна кръгла маса на тема „Толерантност срещу агресията“, издаване на информационни и рекламни материали.
Обща стойност на проекта	79 305 лв.
Наименование на проекта	**„Живот с достойнство“**
Кратко описание на проекта	Назначаване на домашни помощници и социални асистенти на територията на община Борино
Цел на проекта	Грижа в семейна среда за независимост и достоен живот на хора с различни видове увреждания и на самотно живеещи хора
Период на изпълнение	1.10.2009 г. – 1.10.2010 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ОП „Развитие на човешките ресурси“
Дейности по проекта	Назначаване на домашни помощници и социални асистенти на територията на община Борино

Обща стойност на проекта	69 600 лв.
Наименование на проекта	**„Техническа помощ за проектиране на интегрирана ВиК система и ПОСВ в с. Борино, обл. Смолян“**
Кратко описание на проекта	Изготвяне на технически проект, проектиране на интегрирана ВиК система и ПОСВ в с. Борино
Цел на проекта	Изготвяне на проекти
Период на изпълнение	12.01.2009 г. – 12.11.2011 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ОП „Околна среда“
Обща стойност на проекта	820 000 лв.
Наименование на проекта	**„Модернизиране на общинската образователна инфраструктура чрез прилагане на мерки за енергийна ефективност в СОУ – с. Борино“**
Кратко описание на проекта	Саниране на сградата, подмяна на дограма и полагане на външна изолация.
Цел на проекта	Постигане на енергийна ефективност
Период на изпълнение	12.01.2009 г. – 12.11.2011 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	„Подкрепа за прилагане на мерки за енергийна ефективност в общинската образователна инфраструктура на 178 малки общини“
Дейности по проекта	1. Саниране на сградата; 2. Подмяна на дограма; 3. Полагане на външна изолация
Обща стойност на проекта	727 287,12 €
Наименование на проекта	**„Реконструкция на общински път SML 1031 (път III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 7+770, км 16+195, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа – с. Ягодина, и изграждане на ПСОВ – с. Буйново“**
Кратко описание на проекта	Реконструкция на общински път
Цел на проекта	Реконструкция на общински път SML1031 (път

	III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 7+770, км 16+195, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа – с. Ягодина, и изграждане на ПСОВ – с. Буйново
Период на изпълнение	2010 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Програма за развитие на селските райони
Дейности по проекта	Реконструиран общински път и водопроводна мрежа на с. Ягодина и изградена ПСОВ – с. Буйново
Обща стойност на проекта	1 887 176,24 лв.
Наименование на проекта	**„Среднопланински атрактивен маршрут „Дяволска пътека“ като начин за насърчаване на туристическите дейности в община Борино чрез развитие на интегриран селски туризъм“**
Кратко описание на проекта	Изграждане на екопътека
Цел на проекта	Изграждане на екопътека
Период на изпълнение	2009 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. съгласно подписан Договор за отпускане на финансова помощ № 21/313/00027/16.06.2011 г.
Дейности по проекта	Изграждане на екопътека
Обща стойност на проекта	350 000 лв.
Наименование на проекта	**„Подкрепа за достоен живот“ чрез АСП**
Цел на проекта	Постигане и намаляване на риска от зависимост от институционален тип грижи на хора, нуждаещи се от помощ за обслужване
Период на изпълнение	1.10.2010 г. – 30.04.2012 г.
Бенефициент	Община Борино

Финансиращ орган	ОП „Развитие на човешките ресурси“
Дейности по проекта	Създаване на възможност лицата с трайни увреждания да участват активно в планирането на услугата „личен асистент“. Подкрепа на семейства, в които има лица с трайни увреждания, и предоставяне на възможност за професионално развитие на ангажираните с грижи за лицето членове на семейството.
Обща стойност на проекта	54 941,20 лв.
Наименование на проекта	**„Повишаване на качеството на предлаганите услуги от общинските администрации Борино и Доспат чрез прилагане на модела „едно гише“ и въвеждане на електронни услуги“**
Кратко описание на проекта	Повишаване на качеството на предлаганите услуги от общинските администрации в с. Борино и гр. Доспат
Цел на проекта	Прилагане на модела „едно гише“ и въвеждане на електронни услуги
Период на изпълнение	12.06.2009 г. – 12.06.2011 г.
Бенефициент	Община Борино
Партньор	Община Доспат
Финансиращ орган	ОП „Административен капацитет“
Дейности по проекта	Подготовка за изпълнение, управление и отчетност, подготовка на документи за подготовка на тръжна процедура, изготвяне на анализи за разработване на модела на обслужване на едно гише, проектиране на софтуер, привеждане на интернет сайтове на двете общини, осигуряване и поддръжка на интернет достъп, провеждане на обучения, изработка на информационни материали, дейности за информация и публичност и одит на проекта
Обща стойност на проекта	666 069,35 лв.
Наименование на проекта	**„Придобиване на умения и постигане на обществена активност на територията на потенциалните местни инициативни групи в селски-**

	те райони“. „Лидер“
Кратко описание на проекта	Сформиране на местни инициативни групи на територията на двете общини
Период на изпълнение	2007 г. – 2013 г.
Бенефициент	Община Борино
Партньор	Община Доспат
Финансиращ орган	Програма за развитие на селските райони „Лидер“
Обща стойност на проекта	185 531,25 лв.
Наименование на проекта	**„Реконструкция на канализационна мрежа и подобряване на улична настилка в с. Ягодина, общ. Борино“**
Цел на проекта	Реконструкция на канализационна мрежа и подобряване на улична настилка в с. Ягодина
Период на изпълнение	2009 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Програма за развитие на селските райони
Наименование на проекта	**„Реконструкция на общински път SML1031 (път III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 17+495, км 20+167, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа на с. Буйново и с. Ягодина и възстановяване и подобряване на улична настилка в с. Буйново и с. Ягодина“**
Кратко описание на проекта	Реконструкция на общински път
Цел на проекта	Реконструкция на общински път SML1031 (път III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 17+495, км 20+167, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа на с. Буйново и с. Ягодина и възстановяване и подобряване на улична настилка в с. Буйново и с. Ягодина
Период на изпълнение	2009 г.
Бенефициент	Община Борино

Финансиращ орган	Програма за развитие на селските райони
Дейности по проекта	СМР
Обща стойност на проекта	1 245 705,59 лв.
Наименование на проекта	**„Общинска администрация – с. Борино, ул. „Хр. Ботев“ № 1, община Борино – модернизация и енергийно ефективни мероприятия“**
Кратко описание на проекта	Саниране и подмяна на дограма на цялата сграда
Цел на проекта	Постигната енергийна ефективност на сградата
Период на изпълнение	17.05.2011 г. – 14.09.2011 г.
Финансиращ орган	Собствени средства (ЕСКО договор)
Дейности по проекта	1. Саниране на сградата; 2. Подмяна на цялата дограма на сградата
Обща стойност на проекта	142 817,00 лв.
Наименование на проекта	**„Рехабилитация на Дом на културата – с. Борино“**
Кратко описание на проекта	Основен ремонт на сградата на читалище „Обнова“ – с. Борино – постигната частична енергийна ефективност
Цел на проекта	Основен ремонт на сградата на читалище „Обнова“ – с. Борино
Период на изпълнение	2009 г. – 2012 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Програма за развитие на селските райони
Обща стойност на проекта	142 817,00 лв.
Наименование на проекта	**„За независим и достоен живот в семейна среда на общините Доспат и Борино“**
Цел на проекта	Постигане и намаляване на риска от зависимост от институционален тип грижи на хора, нуждаещи се от помощ за обслужване
Период на изпълнение	1.11.2010 г. – 30.12.2011 г.
Бенефициент	Община Доспат
Партньор (ако е	Община Борино

приложимо)	
Финансиращ орган	ОП „Развитие на човешките ресурси "
Дейности по проекта	Назначаване на домашни помощници и социални асистенти на територията на община Борино
Наименование на проекта	**„Съвместни усилия за управление на риска от наводнения", по който община Борино (България) е партньор на община Пагайо (Гърция)**
Цел на проекта	Намаляване на евентуалните неблагоприятни последици от наводненията за човешкото здраве, околната среда, културното наследство и икономическата активност, както и намаляване на рисковете от наводнения.
Период на изпълнение	2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Партньор	Община Пагайо (Гърция)
Финансиращ орган	Оперативна програма „Европейско териториално сътрудничество България –Гърция 2007 – 2013", Приоритетна ос 1: „Качество на живот" – Област на интервенция – „Защита, управление и подобряване на ресурсите на околната среда", „JEFMAN"
Дейности по проекта	Изграждане и укрепване на част от бреговете на р. Боринска
Обща стойност на проекта	1 035 578,50 €
Наименование на проекта	**„Интервенция за съвместно управление на водите", по който община Борино съвместно с община Маджарово (България) е партньор на община Пагайо (Гърция)**
Цел на проекта	Прилагане на модела „едно гише" и въвеждане на електронни услуги
Период на изпълнение	2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Партньор	Община Пагайо (Гърция)
Финансиращ орган	Оперативна програма „Европейско териториал-

	но сътрудничество България – Гърция 2007 – 2013“, Приоритетна ос 1: „Качество на живот“ – Област на интервенция – „Защита, управление и подобряване на ресурсите на околната среда“, „WAMI“
Дейности по проекта	Подготовка за изпълнение, управление и отчетност, подготовка на документи за подготовка на тръжна процедура, изготвяне на анализи за разработване на модела на обслужване на едно гише, проектиране на софтуер, привеждане на интернет сайтовете на двете общини, осигуряване и поддръжка на интернет достъп, провеждане на обучения, изработка на информационни материали, дейности за информация и публичност и одит на проекта Изграждане на пречиствателна станция за питейни води (ПСПВ) и водоем 500 куб.м в м. Сърланлъка, землище на с. Борино
Обща стойност на проекта	831 476,42 €
Наименование на проекта	**„Реконструкция на общински път SML 1031 (път III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 7+770, км 16+915, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа – с. Ягодина, и изграждане на пречиствателно съоръжение за отпадни води – с. Буйново“**
Кратко описание на проекта	Реконструкция на общински път
Цел на проекта	Реконструкция на общински път SML 1031 (път III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 7+770, км 16+915, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа – с. Ягодина, и изграждане на пречиствателно съоръжение за отпадни води – с. Буйново
Период на изпълнение	2011 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Мярка 321 „Основни услуги за населението и

	икономиката в селските райони“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. съгласно подписан Договор за отпускане на финансова помощ № 21/321/00603 от 23.12.2010 г.
Обща стойност на проекта	5 223 816,64 лв.
Наименование на проекта	**„Реконструкция на общински път SML 1031 (път III-197 Борино – Тешел) Буйново – Кожари, км 17-495, км 20+167, на територията на община Борино. Реконструкция на водопроводна мрежа – с. Ягодина и с. Буйново“**
Кратко описание на проекта	Развитие на техническата инфраструктура, осигуряване на условия за формиране на подобрена жизнена и бизнес среда
Цел на проекта	Подобряване на селищната пътна мрежа
Период на изпълнение	2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Мярка 321 „Основни услуги за населението и икономиката в селските райони“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. съгласно подписан Договор за отпускане на финансова помощ № 21/321/00610 от 23.10.2009 г.
Наименование на проекта	**„Природата и поминъкът в община Борино – основа за нетрадиционен туризъм“. Проектът е финансиран по Мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. съгласно подписан Договор за отпускане на финансова помощ № 21/313/00096 от 22.08.2012 г.**
Цел на проекта и дейности	Проектните дейности са насочени към диверсификация на традиционното туристическо предлагане в община Борино (посещение на Ягодинска пещера и Дяволско гърло). Изградени са атракции във всичките населени места, като целта е да се провокират любопитс-

	твото и интересът на туристите и да се удължи престоят им в общината. В рамките на проекта е изграден Природен център „Извора“, м. Извора; открит музей на катрана – Чатака; възстановена валявица (дъща) в горното течение на р. Чатак дере; изградени са туристически информационни центрове (Ягодина и Буйново); превърнати в туристически атракции участък от граничната полоса и изоставена метална вишка. МИГ ВЗР получи сертификат за най-иновативен проект в рамките на ПРСР 2007 – 2014 г.
Период на изпълнение	2012 г. – 2013 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Финансиране по Мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г.
Обща стойност на проекта	203 660 лв.
Наименование на проекта	**„Борино – от траките до днес“**
Кратко описание на проекта	Реновиране на старата сграда на кметството в с. Борино, която се превърна в изложбено-занаятчийски център; изграждане на Природен център в м. Извора, колоездачен маршрут, панорамен заслон на с.Борино
Цел на проекта	Привличане на туристи
Период на изпълнение	2013 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Финансиране по Мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г.
Обща стойност на проекта	349 750 лв.
Наименование на	**„Богатствата на Западни Родопи“**

проекта	
Цел на проекта	По-добро развитие на селския туризъм, екотуризма, приключенския и спортния туризъм, спа туризма, културния туризъм и лова и риболова
Период на изпълнение	2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Партньор	Община Девин
Финансиращ орган	Оперативна програма „Регионално развитие 2007 – 2013“
Дейности по проекта	Маркетингово проучване и анализ на потенциала и търсене на продукта, стратегия за пазарната реализация на туристическия продукт и обсъждане със заинтересованите страни
Обща стойност на проекта	236 536,70 лв.
Наименование на проекта	**„Повишаване на квалификацията на служителите от общинска администрация – Борино, чрез обучения“**
Кратко описание на проекта	Обучение на служителите от общинска администрация – Борино
Цел на проекта	Обучение на служителите от общинска администрация – Борино, с цел квалификация
Период на изпълнение	10.01. – 10.10.2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Оперативна програма „Регионално развитие 2007 – 2013“
Дейности по проекта	1. Управление на проекта; 2. Обучение по теми от каталога на ИПА за 2013 г.; 3. Обучения в ключови компетенции извън каталога на ИПА за 2013 г; 4. Дейности за информация и публичност
Обща стойност на проекта	70 875,15 лв.
Наименование на проекта	**„Изработване на проект на общ устройствен план на община Борино“**
Кратко описание на	Изготвяне на планово задание, обществено

проекта	обсъждане на ОУП
Цел на проекта	Изготвяне на общ устройствен план на общината
Период на изпълнение	2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Споразумение № РД-06-105/5.08.2014 г. с Министерството на инвестиционното проектиране по проект „Проект на общ устройствен план на община Борино“ в размер на 80 % и собствено финансиране в размер на 20 %
Обща стойност на проекта	143 400 лв.
Наименование на проекта	**„Изготвяне на част „Екологична оценка“ на общия устройствен план на община Борино в процеса на неговото изработване“**
Кратко описание на проекта	Изготвяне на част „Екологична оценка“ на общия устройствен план на община Борино
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Споразумение № РД-06-105/5.08.2014 г. с Министерството на инвестиционното проектиране по проект „Проект на общ устройствен план на община Борино“ в размер на 80 % и собствено финансиране в размер на 20 %
Обща стойност на проекта	20 000 лв.
Наименование на проекта	**„Изграждане на водоем в с. Чала, 250 куб.м“**
Цел на проекта	Изграждане на водоем в с. Чала. Опазване на околната среда и природните ресурси
Период на изпълнение	2013 г. – 2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ПУДООС
Обща стойност на проекта	262 251,16 лв.
Наименование на проекта	**„Закупуване на контейнери за събиране на битови отпадъци и сметосъбиращ автомобил с оглед на подобряване на системата за управ-**

	ление на отпадъците и околната среда в населените места на община Борино“
Кратко описание на проекта	Закупуване на контейнери за събиране на битови отпадъци и сметосъбиращ автомобил с оглед на подобряване на системата за управление на отпадъците и околната среда
Цел на проекта	Подобряване на системата за управление на отпадъците и околната среда в населените места на община Борино
Период на изпълнение	2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ПУДООС
Обща стойност на проекта	341 250 лв.
Наименование на проекта	**„Възстановяване и опазване на потенциала на земи с висока природна стойност – възможност за устойчиво развитие на територията на Високи Западни Родопи“**
Цел на проекта и дейности	Пилотен проект, фокусиран върху площ от 200 дка земеделска земя, със статут на земя с висока природна стойност (ВПС) Дейностите по проекта са насочени към противоерозийни мероприятия с цел запазване на хумусният слой и специфичния тревостой. Проектът има мултипликационен характер (може да се приложи и върху други земеделски площи, имащи характер на земи с висока природна стойност). Електронна карта на подобни площи в община Борино. Конкретно проектът е развит южно от връх Турлата *(вж. Електронна карта на подобни площи в община Борино).*
Период на изпълнение	2014 г. – 15.07.2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Програма за развитие на селските райони
Обща стойност на проекта	47 107,25 лв.

Наименование на проекта	**„Достъп до местни природни и исторически забележителности и атракции в община Борино чрез тематични колоездачни, опознавателни и пешеходни маршрути“**
Цел на проекта и дейност	Използване максимално на природните дадености на община Борино за развитие на планинското колоездене. Изградени са: обиколна колоездачна пътека от 60 км, обхващаща всичките 5 населени места в общината, с различна степен на трудност; атракции по това трасе – орнитоложки път в с. Чала, велопункт, оборудван с миниработилница за ремонт на велосипеди в местността Чаирла. Трасето е разделено на 7 участъка, съответно обозначено с указателни и километропоказателни знаци.
Период на изпълнение	2014 г. – 2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Мярка 4.1 „Прилагане на стратегии за местно развитие“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. (ПРСР), подкрепени от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР)
Обща стойност на проекта	216 509,62 лв.
Наименование на проекта	**„Устойчиво управление на горите и опазване на околната среда чрез създаване на система за откриване на горските пожари в ранен стадий и мониторинг на околната среда на територията на община Борино“**
Кратко описание на проекта	Създаване на система за откриване на горските пожари в ранен стадий и мониторинг на околната среда на територията на община Борино
Период на изпълнение	2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Мярка 226 „Възстановяване на горския потенциал и въвеждане на превантивни дейности“ от Програмата за развитие на селските райони за

	периода 2007 – 2013 г. (ПРСР), подкрепени от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР)
Обща стойност на проекта	438 531,74лв.
Наименование на проекта	**„Обособяване на колоездачно трасе от Природен център Извора до Кемеров мост“**
Кратко описание на проекта	Обособяване на колоездачно трасе от Природен център Извора до Кемеров мост
Период на изпълнение	2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Мярка 4.1 „Прилагане на стратегии за местно развитие“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. (ПРСР), подкрепени от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР)
Обща стойност на проекта	65 601,40 лв.
Наименование на проекта	**„Развитие на община Борино чрез обучения на общинските служители“**
Кратко описание на проекта	Повишаване на професионалната компетентност на общинските служители, качеството и ефективността на работата на общинската администрация, за да получават бързо гражданите и бизнесът ефективно и модерно обслужване
Цел на проекта	Повишаване на квалификацията на служителите на общинска администрация – Борино, чрез обучения в страната
Период на изпълнение	12.05.2014 г. – 12.05.2015 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ОПАК
Дейности по проекта	1. Управление на проекта; 2.Обучения по теми от каталога на Института по публична администрация (ИПА) за 2014 г.; 3. Обучения в ключова компетенция извън ИПА за 2014 г.; 4. Дейности за информация и публичност
Обща стойност на	72 319,00 лв.

проекта	
Наименование на проекта	**„Рехабилитация на дребномащабна инфрастуктура на територията на с. Борино – местност Кастракли – първи етап – от км 0+000 до км 2+300“**
Кратко описание на проекта	Рехабилитация на път с. Борино – местност Кастракли – I етап – от км 0+000 до км 2+300
Цел на проекта	Реконструкция и асфалтиране на път с. Борино – местност Кастракли – I етап – от км 0+000 до км 2+300
Период на изпълнение	15.07.2014 г. – 15.10.2014 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Държавен бюджет (Постановление № 19 от 7.02.2014 г. за одобряване на средства от резерва по чл. 1, ал. 2, раздел II, т. 4.1.2 от Закона за държавния бюджет на Република България за 2014 г., издадено от Министерския съвет)
Дейности по проекта	Разширяване, подобряване на проходимостта чрез асфалтиране на общински път с. Борино – местност Кастракли – I етап – от км 0+000 до км 2+300
Обща стойност на проекта	1 500 003 лв.
Наименование на проекта	**„Повишаване и подобряване на качеството на живот на хората в неравностойно положение чрез осигуряване на достъпа до интегрирани здравни и социални услуги“**
Кратко описание на проекта	Подобряване на качеството на живот на хората, осигуряване на достъп до основни социални и здравни услуги и постигане на независимост и социална интеграция за хората с увреждания и за хората над 65 години с невъзможност за самообслужване. Разширяване на възможностите за подобряване на качеството на живот и осигуряване на възможности за избор на услуги чрез подпомагане и ориентиране при взимане на решения съобразно нуждите и потребностите на хората от уязвимите групи.

Цел на проекта	Подобряване на качеството на живот, създаване на условия за достоен и независим живот на хората с увреждания и на самотно живеещи хора над 65 години с невъзможност за самообслужване на територията на община Борино и предоставяне на интегрирани здравни и социални услуги и дългосрочна грижа.
Период на изпълнение	30.11.2015 г. – 31.12.2018 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	ЕС ЕСФ
Дейности по проекта	1. Организация и управление на проекта; 2. Дейности за информиране и публичност; 3. Център за почасово предоставяне на услуги за социално включване в общността или в домашна среда; 4. Обучение на персонала; 5. Предоставяне на психологическа подкрепа и/или консултиране, и/или супервизия на персонала, предоставящ социални услуги.
Обща стойност на проекта	499 318 лв.
Наименование на проекта	**„Предоставяне на социална услуга „Топъл обяд“ на територията на община Борино“**
Кратко описание на проекта	Предоставяне на нов вид социална услуга на територията на община Борино, а именно топъл обяд, на нуждаещите се лица.
Цел на проекта	Създаване на трапезарии за целогодишно обслужване на лица, живеещи на територията на община Борино, от основната целева група, а именно лица и семейства на месечно подпомагане по реда и условията на чл.9 от ППЗСП
Период на изпълнение	20.07.2016 г. – 31.12.2019 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Фонд за подпомагане на най-нуждаещите се лица
Дейности по проекта	1. Определяне на целеви групи; 2. Закупуване на хранителни продукти; 3. Осигуряване на топъл обяд; 4. Предоставяне на съпътстващи мер-

	ки
Обща стойност на проекта	363 447,15 лв.
Наименование на проекта	**„Насърчаване на социално включване чрез прилагане на интегрирани мерки за хора с увреждания и техните семейства на територията на община Борино“**
Кратко описание на проекта	Подобряване на качеството на живот и на достъпа до услуги за социално включване в отговор на комплексните потребности, включително и здравни, на хора с увреждания, насочени към преодоляване на последиците от социално изключване и бедността, което от своя страна ще даде възможност за връщане на реалния пазар на труда на лицата, които полагат грижи за тях.
Цел на проекта	Подобряване на качеството на живот на хората с увреждания и техните семейства и повишаване на мотивацията им за независим и самостоятелен начин на живот чрез насърчаване на равните възможности на тези лица за заетост и интеграция на пазара на труда.
Период на изпълнение	1.05.2017 г. – 1.10.2018 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	МТСП – ОП „Развитие на човешките ресурси 2014 – 2020 г.“
Дейности по проекта	1. Организация и управление; 2. Информиране и подбор на лицата, ангажирани по проекта; 3. Провеждане на мотивационно обучение по Компонент 2; 4. Предоставяне на обучения за придобиване на професионална квалификация по Компонент 1; 5. Предоставяне на социална интегрирана услуга по Компонент 2; 6. Осигуряване на заетост на полагащи грижи за хората с увреждания по Компонент 1; 7. Информация и публичност
Обща стойност на проекта	370 279,80 лв.
Наименование на	**„Изграждане на площадно-парково пространс-**

проекта	**тво в с. Борино, общ. Борино“**
Кратко описание на проекта	Изграждане на парково пространство на североизток от главния вход на сградата на общинска администрация, както и осигуряване на необходимо паркиране на МПС, улица с еднопосочно движение и 2 паркинга, парково пространство и подмяна на тротоарни настилки и парапети, поставяне на кошчета за боклук
Цел на проекта	Подобряване на привлекателността на средствата за живот в с. Борино чрез изграждане на парково пространство на североизток от главния вход на сградата на общинска администрация, както и осигуряване на необходимо паркиране на МПС
Период на изпълнение	1.04.2017 г. – 15.09.2017 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Целеви средства за капиталови разходи от републиканския бюджет за 2016 г., одобрени с Постановление № 192 на Министерския съвет от 29.07.2016 г.
Дейности по проекта	1. Доставка на необходимите материали и оборудване; 2. Строително-монтажни работи; 3. Всички дейности за завършване и приемане на строежа
Обща стойност на проекта	408 235,11 лв. без ДДС
Наименование на проекта	**„Благоустрояване на централната част на с. Ягодина и с. Буйново и изграждане на спортна площадка в с. Борино, общ. Борино“**
Кратко описание на проекта	Изпълнение на ремонтни и строително-монтажни дейности, необходими за благоустрояването на централната градска част на с. Ягодина и с. Буйново и изграждане на нова спортна и детска площадка в с. Борино, обособена в 4 позиции
Цел на проекта	Благоустрояване на централната част на с. Ягодина и с. Буйново и изграждане на спортна площадка в с. Борино

Период на изпълнение	22.03.2017 г. – 13.12.2017 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	Целеви средства за капиталови разходи от републиканския бюджет за 2016 г., одобрени с Постановление № 192 на Министерския съвет от 29.07.2016 г.
Дейности по проекта	1. Благоустрояване на централната част на с. Ягодина; 2. Благоустрояване на централната част на с. Буйново; 3.Изграждане на детска площадка; 4. Изграждане на спортна площадка
Обща стойност на проекта	333 118,63 без ДДС
Наименование на проекта	**„Реконструкция на довеждащ водопровод до водоема на с. Борино“**
Кратко описание на проекта	Реконструкция на довеждащ напорен водопровод до водоема на с. Борино, която включва изграждане на: външен водопровод от PE100 тръби и Ф180, PN110, идващ от помпена станция „Караджа дере“, захранващ ПСПВ и новоизградения 500 куб.м стоманобетонен водоем в ПИ № 33 с ЕКАТТЕ 05462 по Парцеларен план № 202 на с. Борино, местност Саборча, община Борино, област Смолян, шахта с автоматичен въздушник Ф1, шахта с автоматичен въздушник Ф2, шахта за отток Ф80 и шахта с редуцирвентил
Цел на проекта	Реконструкция на довеждащ напорен водопровод до водоема на с. Борино
Период на изпълнение	5.12.2016 г. – 5.12.2017 г.
Бенефициент	Община Борино
Финансиращ орган	МРРБ
Дейности по проекта	СМР
Обща стойност на проекта	439 598,03 лв.
Наименование на проекта	**„Инженеринг – проектиране, авторски надзор и изграждане на ПСОВ – с. Борино, обл. Смолян“**

Цел на проекта	Проектиране и изграждане на ПСОВ
Период на изпълнение	от 22.02.2018 г.
Финансиращ орган	ПУДООС
Обща стойност на проекта	2 916 654,55 лв.

Източник: *Общинска администрация – Борино, област Смолян.*

Сключени договори за реализиране на проекти през 2018 г.

Справка: *Официалната страница на община Борино във Фейсбук.*

– На 22.02.2018 г. официално е подписан договор между кмета на община Борино Мустафа Караахмед и изпълнителния директор на Предприятието за управление на дейностите по опазване на околната среда (ПУДООС) по проект „Интегрирана ВиК система и ПСОВ – с. Борино, обл. Смолян, на стойност 2 916 654,55 лв. С реализацията на този проект се подобрят условията за живот на населението чрез осигуряване на достъп до качествена водоснабдителна и канализационна инфраструктура. Проектът ще затвори цикъла на пълната канализационна мрежа на с. Борино.

– На 28.03.2018 г. кметът на община Борино Мустафа Караахмед подписва договор за инженеринг – проектиране, авторски надзор и изграждане на пречиствателна станция за отпадни води – с. Борино, обл. Смолян, на стойност 2 901 795,60 лв. Основна цел: осигуряване на населението на чиста и здравословна околна среда.

– През април 2018 г. кметът на община Борино Мустафа Караахмед подписва договор между община Борино и Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ) за отпускане на финансови средства в размер на 980 352,16 лв. за изпълнение на обект „Реконструкция на вътрешна водопроводна мрежа на с. Борино, обл. Смолян“. Основна дейност: реконструкция на водопроводната мрежа в общинския център, подмяна на всички стоманени тръби с полиетиленови с цел подобряване на инженерната инфраструктура, благоустрояване на

общината и създаване на условия за подобряване и съхраняване на чиста околна среда и качество на живот на населението.

– На 19 април кметът на община Борино Мустафа Караахмед подписва договор с Държавен фонд „Земеделие“ за отпускане на безвъзмездна финансова помощ по Подмярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ от Мярка 7 „Основни услуги и обновяване на селата в селските райони“. Безвъзмездната финансова помощ се предоставя по Програмата за развитие на селските райони за периода 2014 – 2020 г. за изпълнението на одобрен Проект № 21/7/2/0/00333 „Реконструкция и рехабилитация на общински път SML 2030 от път III-197 – с. Борино до с. Чала, от км 0+000 до км 8+760, община Борино“.

„Реконструкция на общински път SML 3033 от път III-197 с. Борино – м. Кастракли“. Стойността на проекта е 6 831 543,52 лв.

Цел: осигуряване на по-бърз, лесен и безопасен начин за посещение на красивите местности около с. Чала и м. Кастракли, даване на тласък на развитието на туризма, земеделието и животновъдството в района.

– На 26.04.2018 г. по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ към Министерството на труда и социалната политика кметът на община Борино Мустафа Караахмед подписва договор за реализация на Проект „Социално предприятие за озеленяване и благоустройство в община Борино“ на стойност 389 843 лв., стартиращ на 1.06.2018 г. за период от 12 месеца. Реализацията му цели да се увеличи работната заетост и да се подобри цялостната визия на общината.

– На 15 май в община Борино са подписани два договора по Национална кампания „Чиста околна среда – 2018 г.“ на тема „Обичам природата и аз участвам“: 1. Почистване, озеленяване и създаване на кът за игри и отдих в централния район на с. Ягодина, на стойност 10 000 лв. Цел: почистеният и добил приветлив облик район да допринесе за по-добри условия на възпитание, здравословно развитие и израстване на децата и очаквано повишаване на посещаемостта на селото. 2. Създаване на кът за активен спорт и отдих при СУ „Н. Вапцаров“ – с. Борино,

на стойност 5000 лв. Целта на проекта е приобщаване на учениците към идеята за повишаване на физическата и двигателната култура, изграждане на трайни навици за активни спортни занимания.

– На 21.05.2018 г. кметовете на общините Борино, Доспат, Девин, Сатовча и Сърница подписват договор за изграждане на инсталация за отпадъци в община Доспат по Оперативна програма „Околна среда 2014 – 2020 г.“. Договорът е за изграждане на инсталация за компостиране и за предварително третиране на боклука. Целта е да се намали количеството депонирани битови отпадъци чрез осигуряване на допълнителен капацитет за предварително третиране; да се постигне намаляване на таксите за смет за населението след реализирането на проекта. Компостиращата инсталация за разделно събрани зелени отпадъци е с капацитет 2150 т годишно. Съоръжението ще преработва 6400 т смесено събрани битови отпадъци годишно. Двете инсталации ще обслужват над 40 000 жители на територията на общините Доспат, Борино, Девин,Сатовча и Сърница. Общият размер на инвестицията е близо 9,7 млн. лв. Срокът за изпълнение на проекта е 24 месеца.

– На 2 юли 2018 г. – е одобрен и финансиран проект от Междуведомствената комисия за възстановяване и подпомагане към Министерския съвет на обща стойност – 639 897 лв. Проектът включва: 1. Укрепване на път IV-19772 Тешел – Буйново при км 7+100 чрез изграждане на подпорна стена. 2. Изграждане на подпорна стена на ул. „Алеко Константинов“, кв. 26, под УПИ XXXI, с. Борино.

– С Решение на Министерския съвет от 1.08.2018 г. на община Борино са отпуснати допълнителни целеви капиталови средства в размер на 700 000 лв., които да се използват за реализация на инфраструктурни проекти „Реконструкция и рехабилитация на улична пътна мрежа във всички населени места на територията на община Борино“.

– На 19.12.2018 г. с Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ) е подписано споразумение за

окончателното довършване на реконструкцията на вътрешния водопровод на с. Борино за приблизително 300 000 лв.

С постановление на Министерския съвет на община Борино се отпускат 750 000 лв. за ремонт на пътища и улици в населените места от общината.

– На 2.05.2019 г. е подписан договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Програма „Развитие на селските райони 2014 – 2020“ за реконструкция и рехабилитация на улична мрежа на територията на община Борино, включваща улици в с. Борино, с. Ягодина, с. Буйново и с. Кожари, на стойност 1 332 158 лв.

– На 13 май 2019 г. стартира проект за над 9 млн. лв. за компостиране на битови отпадъци край с. Барутин на общините Борино, Доспат, Сатовча и Сърница.

– През май 2019 г. община Борино печели ваучер на стойност 15 000 € в конкурса на Европейската комисия за безжичен интернет WiFi4EU. Със средствата ще бъде предоставен безплатен интернет на обществени места на територията на общината.

В България като член на ЕС прилагането на принципите за устойчиво развитие е основополагащо в политиката на държавата и общините. Ето защо в основата на модерната стратегия за социално-икономическо развитие на една община стои концепцията за непрестанно възходящо развитие на мисленето и поведението както на обществото, така и на отделния човек. Друга алтернатива не може да има. Движението към устойчивост няма алтернатива. Общинското ниво е арената за конкретни действия за постигане на малки, но реални стъпки към устойчивост, допринасящи за развитието на глобалния процес. Валидна е тезата, че за местната общност икономическата изгода от всяко начинание е оправдана само тогава, когато не ощетява природата, културното наследство и човешкото развитие на сегашното и бъдещите поколения.

Използвана и цитирана литература

Годишен доклад за 2017 г. за наблюдение на изпълнението на „Общинския план за развитие на община Борино за периода 2014 –

2020 г.“ (Изготвен на основание на Закона за регионално развитие и във връзка с чл. 91 от ППЗРР.)

Доклад „Последваща оценка на „Общински план за развитие на община Борино 2007 – 2013 г.“ („ИнтегРеджио“ ЕООД, декември 2014 г.)

Доклад за междинна оценка на областната стратегия за развитие на област Смолян 2005 – 2015 г. */Users/John/Downloads/Доклад%20за%20междинна%20оценка%20на%20Областна%20стратегия%20за%20развитие%20на%20Област%20Смолян%202005-2015%20г.%20(2).pdf*

Междинна оценка на Плана за развитие на община Борино 2014 – 2020 г., 2018 г.

Общински план за развитие на община Борино (2007 – 2013 г.)

Общински план за развитие на община Борино 2014 – 2020 г.

Отчет по изпълнението на Програмата за управление за мандат 2007 – 2011 г. от инж. Октай Алиев – кмет на община Борино (вх. № в ОбС 431/23.01.2012 г.).

Официален сайт на община Борино. *https://www.borino.bg/Libraries/%D0%9E%D0%B1%D1%8F%D0%B2%D0%B8/%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%A8%D0%95%D0%9D_%D0%94%D0%9E%D0%9A%D0%9B%D0%90%D0%94_%D0%91%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%9E_2017%D0%93.sflb.ashx*

Официален сайт на МИГ „Високи Западни Родопи“. *http://www.borino-dospat.com/wp-content/uploads/2015/09/%D0%98%D0%9D%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%90%D0%A6%D0%98%D0%AF-%D0%9C%D0%98%D0%93.pdf/.*

Програма за управление на отпадъците на територията на община Борино 2016 – 2020 г.

Програма за управление на община Борино за периода 2016 – 2019 г.

Стратегия за местно развитие на Територия „Високи Западни Родопи“, общини Борино и Доспат 2011 – 2015 г. 2010 г.

ВСЕКИ ГЛАС – ГЛАС ЗА БЪДЕЩЕТО

Изказвам благодарност
на Али Джамал Таир – кмет 1990 – 1995 г.,
Анелия Емилова Джебирова – председател
на Общински съвет от 2011 г. до момента,
Осман Осман Кафа – секретар на община Борино

Чрез изборите посредством свободно и пряко волеизявление на гражданите се формират органите на изпълнителната и законодателната власт. Провеждането им е практика, използвана в демократичните държави. Процедурата на изборите се прилага в системата на държавното и местното управление и в тези организации, според чиито устави лицата на ръководни длъжности се посочват по изборен път.

Таблица 16. **Избори в България от 1879 г.**

Парламентарни избори	януари 1879 · септември 1879 · 1880 · 1881 · 1882 · 1884 · 1886 · 1887 · 1890 · май 1893 · октомври 1893 · 1894 · 1896 · 1899 · 1901 · 1902 · 1903 · 1908 · юни 1911 · октомври 1911 · 1913 · 1914 · 1919 · 1920 · април 1923 · декември 1923 · 1927 · 1931 · 1938 · 1940 · 1945 · 1946 · 1950 · 1954 · 1958 · 1962 · 1966 · 1971 · 1976 · 1981 · 1986 · 1990 · 1991 · 1994 · 1997 · 2001 · 2005 · 2009 · 2013 · 2014 · 2017
Президентски избори	1992 · 1996 · 2001 · 2006 · 2011 · 2016
Местни избори	1991 · 1995 · 1999 · 2003 · 2007 · 2011 · 2015
Избори за Европейски парламент	2007 · 2009 · 2014
Референдуми	1922 · 1946 · 1971 · 2013 · 2015 · 2016

С указ на Държавния съвет през **1987 г.** окръзите се окрупняват в области. Пак с избираеми областни съвети, но с по-ограничени функции. Разбира се, не в полза на общините, а на централната власт. **През 1990 г.** се променя Законът за народните съвети, така че след изтичането на мандата на областните и на общинските съвети на 28 август 1990 г. на тяхно място да бъдат инсталирани т.нар. „временни изпълнителни комитети“ и

„временни управи“. Опозицията се съгласява да участва. **1990 г.** Независимо от това, че почти всички внесени проекти за Конституция (на БЗНС „Никола Петков“, на БСДП на Дертлиев, на Демократическата партия, дори на Велко Вълканов) предвиждат най-вече тристепенно местно самоуправление, Великото народно събрание довършва реформата на Тодор Живков. Ликвидирана е окончателно, с малки изключения, традицията в следосвобожденска България местното самоуправление да съществува на ниво община, околия и окръг.

Избирателната активност на първите демократично проведени избори в страната след повратната 1989 г. е 90,3 %. Първият кръг на изборите за Седмо Велико народно събрание е проведен в България на 10 юни 1990 г., а вторият кръг за 18 места – на 17 юни с.г. Седмото Велико народно събрание е свикано в резултат на първите след Деветосептемврийския преврат свободни и демократични избори в страната, проведени на 10 юни 1990 г. Основна цел на събранието е изработване и приемане на Конституция на Република България. Събранието работи от 10 юли 1990 г. до 2 октомври 1991 г., когато се саморазпуска. Гласуват 6 976 620 от всички, имащи право на глас. БСП получава 47,1 % от гласовете, СДС – 36,2 %, ДПС – 5,75 %, БЗНС – 4 %, Отечествен съюз – 0,5 %.

През **1991 г.** са първите избори за местни органи на самоуправление, произведени заедно с изборите за 36-о Народно събрание на 13 октомври 1991 г. Вторият тур на изборите през 1991 г. е на 22, 26 и 27 октомври. Изборите се произвеждат в 273 общини. За участие в тях са регистрирани 61 партии, от които 31 са групирани в 9 коалиции, а 30 участват самостоятелно.

Новите демократични промени поставят основни отговорности и нови приоритети. Един от тях е местното самоуправление, което се изразява в правото и реалната възможност на гражданите и избраните от тях органи да решават самостоятелно всички въпроси от местно значение. Законът предоставя в тяхна компетентност: сферата на общинското имущество, общинските предприятия, общинските финанси, данъци и такси, общинската администрация; устройството и развитието на тери-

торията на общината и на населените места в нея; образованието; здравеопазването; културата; благоустрояването и комуналните дейности; социалните услуги; опазването на околната среда и рационалното използване на природните ресурси; поддържането и опазването на културни, исторически и архитектурни паметници; развитието на спорта, отдиха и туризма.

Общинският съвет е орган на местното самоуправление в дадена община. Като орган на местното самоуправление тя трябва да гарантира благосъстоянието на жителите в населеното място. Кметът и общинските съветници през определен период от време се избират от местните жители. По силата на своя характер, състав и компетентност Общинският съвет приема решения, утвърждава правилници, наредби и инструкции. В България този съвет определя политиката за изграждане и развитие на общината; приема годишния ѝ план, осъществява контрол и приема отчета за изпълнението му; определя размера на местните такси; приема решения за придобиване, управление и разпореждане с общинско имущество; определя правомощията на кмета на общината и кметовете на райони и кметства; създава райони и кметства; приема решения за именуване и преименуване на улици, площади, паркове, инженерни съоръжения, вилни зони, курорти и курортни местности и други обекти с общинско значение; решава възникнали местни въпроси. Заседанията на общинския съвет и на неговите комисии са открити – граждани могат да присъстват на тях, да отправят питания, да изказват становища и предложения. По изключение общинският съвет може да решава отделни заседания да са закрити. Съставът му е от общински съветници, които се избират от населението на общината. Броят на съветниците в един общински съвет се определя според населението на общината. Може да е от 11 (за община с население до 5000 души) до 51 (за община с над 160 000 жители). За Боринска община този брой е 11 души.

Преглед на местните избори след демократичните промени – 1989 г.

Венелин Бойков Палчев – председател на общината, март 1988 г. – август 1990 г.

Михаил Николов Пейковски – заместник-председател на Изпълнителния комитет, март 1988 г. – ноември 1990 г.

Сафет Юсеинов Чавдарлиев – секретар на Изпълнителния комитет, март 1988 г. – ноември 1990 г.

Али Джамал Таир – председател на Временния изпълнителен комитет, 5.11.1990 г. – 14.10.1991 г.

Георги Василев Каленов – заместник-председател на Временния изпълнителен комитет – ноември 1990 г. – април 1991 г.

Сафет Реджепов Хърлов – секретар на Временния изпълнителен комитет, ноември 1990 г. – април 1991 г.

Нежми Джамалов Бачков – секретар на Временния изпълнителен комитет, 1.07.1991 г. – 14.10.1991 г.

Уточнение: *През есента на 1990 г. правителството на Андрей Луканов назначава в цялата страна временни изпълнителни комитети. Това са местни органи на властта с представители на всички политически партии в съответното населено място. Те функционират до 21 октомври 1991 г., когато стават факт първите демократично избрани органи на властта – 10 ноември 1989 г.*

Конституция на Република България (Обн. ДВ, бр. 39 от 18.05.1971 г., изм. бр. 6 от 19.01.1990 г., изм. и доп. бр. 29 от 10.04.1990 г., в сила от 10.04.1990 г., изм. бр. 87 от 30.10.1990 г., бр. 94 от 23.11.1990 г., изм. и попр. бр. 98 от 7.12.1990 г., отм. бр. 56 от 13.07.1991 г.). Член 1 (Изм. ДВ, бр. 6 от 1990 г., бр. 29 от 1990 г., бр. 94 от 1990 г.) посочва: Република България е демократична, парламентарна и правова държава. Член 2 (1) (Изм. ДВ, бр. 94 от 1990 г.): В Република България цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа. (2) Народът осъществява властта чрез свободно избрани представителни органи – Народно събрание и народни съвети – или непосредствено.

Постановление № 54 от 3 април 1991 г. за децентрализация и демонополизация на обединения, комбинати, държавни и общински фирми и предприятия в чл. 1. (1) регламентира: министрите и ръководителите на други ведомства, ръководещи съответна дейност, и временните общински изпълнителни комитети до 15 април 1991 г. да утвърдят програми за децентрализация и демонополизация на обединения, комбинати, държавни и общински фирми и предприятия.

След приемането на Конституцията от 1991 г. се създава система от нормативни актове, посветени на местното управление и самоуправление. На първо място е Законът за местното самоуправление и местната администрация. Обнародват се и Закон за местните избори, Закон за общинската собственост, Закон за общинските бюджети (ЗАТУРБ), Закон за административно-териториалното устройство на Република България). Отношение към местното управление има АПК (Административнопроцесуален кодекс), ЗАНН (Закон за административните нарушения и наказания), ЗУТ (Закон за устройство на територията), законите за концесиите, Закон за обществените поръчки. През 1995 г. България ратифицира Европейската харта за местно самоуправление. С тази ратификация и обнародването в ДВ България поема задължението да спазва установените правила в Хартата. Тя става част от българското вътрешно право и е задължителна за спазване от българските държавни институции. Отношение към нормативната уредба на местното управление имат и част от актовете на Конституционния съд. Те се отнасят до границите на местното самоуправление, възможностите за неговото осъществяване и административно-териториалното устройството на РБ.

1991 – 1995 г.

Първите избори за местни органи на самоуправление са произведени заедно с изборите за 36-о Народно събрание на 13.10.1991 г. Вторият тур на изборите през 1991 г. е на 22, 26 и 27 октомври. Изборите се произвеждат в 273 общини. За участие в тях са регистрирани 61 партии, от които 31 са групирани в 9 коалиции, а 30 участват самостоятелно. Кандидатите са 3000 души. Гласуват 83,87 на сто от избирателите. Броят на недействителните бюлетини е 128 727. В 94 общини с общо население 6 020 000 души кметовете са от СДС. В 120 общини с общо население 2 077 000 души кметовете са от БСП. 47 кандидат-кметове на големи градове са избрани след балотаж. От тях 25 са на СДС, 15 – на БСП, 3 – на БЗНС (единен) и 2 – на ДПС.

Общински кмет – **Али Джамал Таир** (14.10.1991 – 13.11.1995 г.). Али Таир е роден през 1960 г. в с. Борино, обл. Смолян. Завършва средно образование в гр. Доспат и отбива редовната си военна служба (1978 – 1950 г.). През 1985 г. завършва Висшия химикотехнологически институт в Бургас, днес Университет „Проф. д-р Асен Златаров“. Работи като техно-

лог в цех „Бороварна“ към „Българска роза“ – Пловдив. От м. юни 1986 г. е заместник-кмет на общината. След 10.11.1989 г. е председател на Временния изпълнителен комитет (5.11.1990 г. – 14.10.1991 г.). През мандата 1991 – 1995 г. е общински кмет, предложен от ДПС. Под негово ръководство и екипа му започва подмяна на външната и вътрешната водопроводна мрежа; изграждане на пречиствателна станция в с. Ягодина; закупуват се линейки за селата Борино, Ягодина и Буйново; изграждат се детски градини в Борино и Ягодина; започва се строеж на административна сграда за общинската администрация; благоустроява се стадионът в с. Борино; изграждат се бетонни мостове, за Чала, Буйново и Кожари – подпорни стени; почиства се и се бетонира коритото на реката в с. Борино. През периода 2002 – 2007 г. е директор на Държавен фонд „Земеделие“ – гр. Смолян. След 2007 г. започва работа в частния сектор. Заместник-кмет – Мустафа Шабан Караахмед (24.10.1991 – 22.11.1995 г.).

Секретар – **Осман Осман Кафа** (от 24.10.1991 г. до настоящия момент). Роден през 1962 г. в Борино. Образование: Технически университет – София, филиал Пловдив. Квалификация: машинен инженер. От 1982 до 1985 г. работи в Завода за контактни елементи (ЗКЕ) – гр. Девин, а от 1991 г. е секретар на община Борино. Последователно: кмет на община Борино септември-ноември 1995 г. и септември-ноември 1999 г.; управител на „Виденица“ ЕООД, с. Борино – декември 1998 г. – август 2000 г.; член на Управителния съвет на РПК „Кастракли“ – с. Борино, от август 1996 г. до декември 2000 г.; ръководител на проекти по Националната програма „От социални помощи към осигуряване на заетост“ 2002 – 2011 (НП ОСПОЗ).

Общински съветници от 14.10.1991 до 13.11.1995 г.: Исмаил Джамалов Даракчиев, Дауд Юсменов Забанов, Джамал Кемалов Небиев, Осман Ризов Дъглов, Джамал Юсменов Кастов, Костадин Григоров Драгнев, Христо Костадинов Драгнев, Али Алиев Шерифов, Мария Захариева Гайдарова, Стоил Манолов

Марински, Неджми Джамалов Бачков, Мехмед Юсменов Алиев, Неджатин Ахмедов Кафов, Джелал Арифов Кузумалиев, Зекир Джамалов Велиев, Ахмед Халил Асан, Мустафа Джамал Ибиш, Джамал Джамалов Велиев, Джамал Тефик Терзиев, Билгин Ахмедов Асанов, Реджеп Халилов Дрянов.

Първата жена общински съветник в началото на т.нар. „демократични промени" е **Мария Захариева Гайдарова,** родом от гр. Девин, живуща в с. Борино, педагог по образование, дългогодишен учител, специалист в социалната сфера.

(Имената на общинските съветници са изписани според избирателните списъци за посочения период и всички живеят в Борино.)

1995 – 1999 г.

През 1995 г. изборите за общински и районни съветници и кметове се произвеждат в 255 общини в два тура – на 29 октомври и на 12 ноември. За участие в изборите са регистрирани 64 партии и коалиции, като 32 партии съставят 10 коалиции, а 54 участват самостоятелно. От инициативни комитети са издигнати 239 независими кандидати за съветници и 1912 независими кандидати за кметове на общини, райони и кметства. Според окончателните резултати Коалиция „БСП, БЗНС „Ал. Стамболийски", Политически клуб „Екогласност" печели изборите в 194 общини, Коалиция „Съюз на демократичните сили (СДС) и Народен съюз (НС)" – в 15, ДПС – 26, Български бизнес блок – в 2, БКП – в 1, независимите кандидати – в 17.

Общински кмет – **инж. Исмаил Джамал Даракчъ,** издигнат от инициативен комитет. На втори тур печели изборите за общински кмет с 66,36 %. Работи в екип със секретар Осман Осман Кафа и председател на Общинския съвет Джелал Кузумали. Исмаил Даракчъ е инженер химик и дългогодишен учител по химия в местното училище.

Общински съветници от 22.11.1995 до 17.10.1999 г.: Джелал Ариф Кузумали (с. Борино), Росен Любенов Пашов (с. Ягодина), Росен Асенов Шалаков (с. Ягодина), Сафет Реджепов Хърлов (с. Борино), Джемиле Мустафа Амиш (с. Борино), Слави

Свиленов Богутев (с. Кожари), Тодор Анастасов Тодоров (с. Борино), Реджеп Илиязов Кичуков (с. Борино), Менко Любенов Терзиев (с. Ягодина), Мустафа Шабан Караахмед (с. Борино), Ахмед Халил Асан (с. Борино).

(Имената на общинските съветници са изписани според избирателните списъци за посочения период и живеят в посочените населени места.)

1999 – 2003 г.

Изборите за местни органи на самоуправление през 1999 г. се провеждат в 262 общини в два тура – на 16 и 23 октомври. За участие в тях са регистрирани 96 партии и коалиции. Инициативни комитети издигат и регистрират в общинските избирателни комисии 267 независими кандидати за съветници, 221 независими кандидати за кметове на общини и 849 независими кандидати за кметове на кметства. На първия тур кметове са избрани в 62 общини при избирателна активност 51,58 %. На втория тур са избрани кметовете на 200 общини, а избирателната активност е 56,03 на сто.

В Общинската избирателна комисия – Борино, за участие в изборите се регистрират 11 партии. С 2746 действителни гласове в състава на Общинския съвет влизат следните партии и лица: независим кандидат – Митко Ценков Хаджиев; Коалиция „Народен съюз“ – Юсеин Османов Терзиев; Български земеделски народен съюз – Шабан Шабанов Кастов, Енвер Есмаилов Якъбов, Сергей Симов Кукунджиев; Либералнодемократична алтернатива – Мустафа Юсмен Чешли; Българска социалистическа партия – Тодор Анастасов Тодоров; Съюз на демократичните сили – Рамадан Осман Амза, Слави Свиленов Богутев; Движение за права и свободи – Али Джамал Таир, Джамал Реджеп Чавдарлъ. Общо 11 мандата. За председател на ОбС е избран Слави Богутев (от с. Кожари) – инженер лесовъд, последователно директор на различни териториални поделения на държавни горски стопанства в страната.

В надпреварата за общински кмет участват 8 представители на различни политически партии в първия тур: Джамал Реджепов Асанов (БЗНС, 25,75 %), Али Джамал Таир (ДПС, 24,92 %), Неджатин Рамадан Вели (СДС, 20,42 %), Мустафа Шабан Караахмед (НС, 14,29 %), Георги Василев Каленов (БСП, 5,08 %), Мус-

тафа Юсмен Чешли (ЛДА, 4,53 %), Исмаил Джамал Даракчъ (НДПС, 4,06 %), Дауд Юсмен Забан (БСДП, 0,94 %).

За общински кмет на втори тур е избран **Джамал Реджепов Асанов** (3.11.1999 – 7.10.2003 г.) (БЗНС, 50,55 %). *(„Все пак спечелилият кмет е ново лице, докато кандидатът на ДПС Али Таир е постоянен – кмет в периода 1991 – 1995, загубил през 1995 от независимия Исмаил Даракчъ. Разпределението на гласовете в Борино (и личните ми впечатления от работата на терен) ми дават основание да твърдя, че вотът не е нито етнически, нито политически, нито толкова мажоритарен, колкото отново кланов.“ (Евгения Иванова, в. „Култура“, бр. 49, 10.12.1999 г.)* В екипа влизат зам.-кмет Мустафа Шабан Караахмед (15.11.1999 – 7.11.2003 г.) и секретар Осман Осман Кафа (24.10.1991 г. – до момента).

2003 – 2007 г.

Изборите за общински съветници и кметове на общини и на кметства през 2003 г. се произвеждат в 263 общини в два тура – на 26 октомври и на 2 ноември. За участие в местните избори в ЦИКМИ са регистрирани 145 партии и коалиции. Общо за страната са регистрирани 46 428 кандидати за общински съветници, 2233 кандидати за кметове на общини и 11 276 кандидати за кметове на кметства. На първия тур са избрани кметове на 74 общини при избирателна активност 46,87 на сто. На втория тур са избрани 189 кметове, а избирателната активност е 46,88 %.

През 2003 г. партийните кандидати в общината са:

Съюз на демократичните сили – 134 гл.

Национално движение „Симеон Втори“ – 27 гл.

Национално сдружение – БЗНС – 44 гл.

Политическо движение „Социалдемократи“ –52 гл.

Демократическа партия – 155 гл.

Гражданска партия за България – 8 гл.

Движение за права и свободи – 790 гл.

БЗНС – Народен съюз – 1195 гл.

Зелена партия в България – 29 гл.

Българска социалистическа партия – 245 гл.

Съюз на свободните демократи – 168 гл.

Съгласно решение на ОИК – Борино, броят на мандатите за общински съветници в общината е 11. Общинската избирателна комисия на основание на чл. 102 от Закона за местните избори и въз основа на получените данни от протоколите на СИК реши: За общински съветници са избрани от 5.11.2003 до 9.11.2007 г. кандидатите:

Таблица 17.

№	Имена на общинските съветници	Партия, коалиция
1.	Неджатин Ахмед Кафа	Движение за права и свободи
2.	Енвер Исмаилов Якъбов	Движение за права и свободи
3.	Идает Халилов Алиманов	Движение за права и свободи
4.	Билгин Ахмедов Асанов	Движение за права и свободи
5.	Шабан Шабанов Кастов	БЗНС – Народен съюз
6.	Митко Ценков Хаджиев	БЗНС – Народен съюз
7.	Симо Асенов Юнчев	БЗНС – Народен съюз
8.	Сафет Реджепов Хърлов	БЗНС – Народен съюз
9.	Юмер Мустафов Бонгуев	БЗНС – Народен съюз
10.	Джамал Реджеп Топал	БЗНС – Народен съюз
11.	Цветка Димитрова Такова	Българска социалистическа партия

Уточнение: *Енвер Исмаилов Якъбов е с мандат до 28.02.2005 г. На негово място до края на мандата е Музафар Ахмедов Ахмедов. Сафет Реджепов Хърлов е с мандат до 28.02.2005 г. На негово място до края на мандата е Юсмен Шабанов Ахмедов.*

Председател на ОбС – Шабан Шабанов Кастов.

Пълните кандидатски листи на партиите и коалициите, получили мандати, са, както следва:

Движение за права и свободи

1. Неджатин Ахмед Кафа
2. Енвер Исмаилов Якъбов
3. Идает Халилов Алиманов
4. Билгин Ахмедов Асанов
5. Музафер Ахмедов Ахмедов
6. Атидже Салиева Асанова
7. Айше Джамалова Небиева

8. Ахмед Реджеп Чавдарлъ
9. Павлин Дечев Сариев
БЗНС – Народен съюз
1. Шабан Шабанов Кастов
2. Митко Ценков Хаджиев
3. Симо Асенов Юнчев
4. Сафет Реджепов Хърлов
5. Юмер Мустафов Бонгуев
6. Джамал Реджеп Топал
7. Юсмен Шабанов Ахмедов
8. Стефан Кальов Узунов
9. Сунай Кемал Асан
10. Димитър Иванов Дуков
11. Величко Славчев Арнаудов
Българска социалистическа партия
1. Цветка Димитрова Такова
2. Румен Невенов Капов
3. Митко Димитров Иванов
4. Сали Джамалов Чобанов
5. Валентин Младенов Кичуков
6. Екатерина Стефанова Сариева
7. Али Алиев Шерифов
8. Митко Асенов Каров

Кмет на общината, кандидати: Рамадан Осман Амза – Национално сдружение – БЗНС – 22 гл.; Людмил Ценков Тютюнджиев – Политическо движение „Социалдемократи“ – 39 гл.; Неджатин Ахмед Кафа – Движение за права и свободи – 973 гл.; Джамал Реджепов Асанов – БЗНС – Народен съюз – 1726 гл.; Али Алиев Шерифов – Българска социалистическа партия – 111 гл. Съгласно решение на ОИК на основание на чл. 102 от Закона за местните избори и въз основа на получените данни от протоколите на СИК обявява за избран на първи тур Джамал Реджепов Асанов, издигнат от БЗНС – Народен съюз, получил 1726 гласа. Екип: заместник-кмет – Мустафа Шабан Караахмед (7.11.2003 – 9.07.2009 г.), секретар – Осман Осман Кафа (24.10.1991 г. до момента).

Кмет – **Джамал Реджепов Асанов.** Джамал Асанов е роден на 2.12.1966 г. Дългогодишен служител в горския сектор и дейности в частния сектор. Като общински кмет е първият, който привлича сериозни инвестиции по линия на европейските фондове за развитие. В резултат на това продължава обновяването на местната инфраструктура и изграждането на стоманобетонни мостове по пътя Тешел – Буйново. Изградени са 17 моста и десетки подпорни стени, асфалтирани са по-голяма част от улиците в общината. Изградена е основната част от водопроводната и канализационната общинска система. Осъществени са над 15 градоустройствени мероприятия. Само през 1999 – 2007 г. общината осъществява проекти за над 12 млн. лв.

2007 – 2011 г.

Таблица 18. **Кандидатски листи. Кмет на община**

№	Кандидат	Гласове	%
2	Гюлфизе Мусова Джебирова Демократи за силна България	167	5,99
8	Нериман Салихова Коджебашева ГЕРБ	105	3,76
11	Октай Джамалов Мисирков Съюз на демократичните сили	59	2,12
12	Бахтин Османов Амишев Народняшка земеделска партия „Никола Петков“	25	0,90
13	Октай Мустафов Алиев Движение за права и свободи	994	35,64
15	Осман Мустафа Неби „Ред, законност и справедливост“	276	9,90
16	Анелия Емилова Джебирова Политическо движение „Социалдемократи“	301	10,79
21	Мустафа Мустафа Таир Инициативен комитет	862	30,9

Общинската избирателна комисия на основание на чл. 101 и чл. 102, ал. 4 от Закона за местните избори и въз основа на получените данни от протоколите на СИК реши: Обявява за избран за кмет на община Борино, област Смолян, на втори тур **Октай Мустафов Алиев,** издигнат от Политическа партия „Движение за права и свободи“, получил 1587 действителни гласа. Екип: заместник-кметове – Музафер Ахмедов и Анелия Джебирова (2008 – 2011 г.), на нейно място е назначен Джамал Салиев Коджабашев; секретар – Осман Кафа.

Общинската избирателна квота е 243,181818182 гласа. Избрани за общински съветници от независимите кандидати: Ахмед Ибраим Таир. Мандатите за общински съветници се разпределят по кандидатски листи на политическите партии и коалиции, получили действителни гласове, не по-малко от общинската избирателна квота, както следва:

Таблица 19.

Наименование на партията или коалицията	**Бр. мандати**
Демократи за силна България	2
Движение за права и свободи	5
„Ред, законност и справедливост“	2
Политическо движение „Социалдемократи“	1

Обявява за избрани за общински съветници кандидати на партиите и коалициите:

1. Митко Ценков Хаджиев
2. Симо Асенов Юнчев
3. Неджатин Ахмед Кафа
4. Шабан Шабанов Кастов
5. Мустафа Юсмен Кузумали
6. Юсмен Шабанов Ахмедов
7. Билгин Ахмедов Асанов
8. Осман Мустафа Неби
9. Ахмед Реджеп Чавдарлъ
10. Анелия Емилова Джебирова
11. Ахмед Ибраим Таир – независим

Инж. Шабан Шабанов Кастов – първият омбудсман в общината. Роден е през 1956 г. Завършва през 1975 г. Селскостопанската гимназия в гр. Садово, а през 1988 г. – Висшия селскостопански институт (днес Аграрен университет) – гр. Пловдив, с придобита квалификация „инженер агроном“. От декември 1977 г. до април 1991 г. е председател на Аграрно-промишления комплекс (АПК) – Борино. От май 1991 до май 1996 г. е председател на Поземлената комисия – община Борино към Министерството на земеделието, храните и горите – гр. София (МЗХГ). От юни 1996 до февруари 2008 г. е председател на Районната потребителска кооперация (РПК) „Кастракли“ – с. Борино. През периода 2008 – 2012 г. е омбудсман на община Борино. До избирането му като такъв, от 2003 до 2007 г., е председател на Общинския съвет – община Борино.

Уточнение: *Институцията Европейски омбудсман е въведена с Маастрихтския договор, в сила от ноември 1993 г. Законът за омбудсмана в България урежда правното положение, организацията и дейността му. Със Закон за изменение и допълнение на Закона за местното самоуправление и местната администрация на общинските съвети се дава възможност те да избират обществен посредник. Най-често неговата дейност се изразява в посредничество между гражданите и администрацията за разрешаване на конкретни проблеми, предоставяне на информация и консултации на гражданите. Улеснява диалога между обществото, местната власт и общинската администрация.*

Анелия Емилова Джебирова. Председател на Общинския съвет – Борино. Родена през 1972 г. Образование: 1996 – 2000 г. – бакалавърска степен в ПУ – Пловдив, специалност „Специална педагогика“; 2006 – 2008 г. – магистратура в ПУ – Пловдив, „Приложна социална психология“, специалист в управлението на фирма. Кариера: от 2008 – до септември 2011 г. – заместник-кмет – първата жена, заемаща тази длъжност; първата жена – председател на Общинския съвет от 2011 г. до момента. Под нейно ръководство през периода 2011 – 2015 г. са проведени 75 заседания и взети 530 решения от Общинския съвет. След 2015 г. до момента са проведени 52 заседания и взети над 420 решения.

2011 – 2015 г.

Местните избори в България през 2011 г. са регламентирани от Изборния кодекс, приет от Народното събрание на 19.01.2011 г., обнародван в Държавен вестник, бр. 9 от 28.01.2011 г. Първият тур на местните избори се провежда на 23 октомври заедно с първия тур на президентските избори в България (2011 г.). На него се избират общинските съветници (за формиране на общинските съвети) и кметовете на 264 общини и 2012 кметства. Където няма избран кмет на първи тур съгласно чл. 246, ал. 4 от Кодекса са избрани чрез балотаж на втория тур на местните избори.

Таблица 20.

Кандидат	Гласове	%
Джамал Реджепов Асанов ГЕРБ	616	23,66
Октай Мустафов Алиев Движение за права и свободи	840	32,26
Здравко Фиданов Пашов „Атака“	13	0,50
Реджеп Халил Дряна „Ред, законност и справедливост“	27	1,04
Мустафа Мустафа Таир КП „Бъдеще за Борино“: Българска социалистическа партия, Движение за социален хуманизъм	387	14,86
Али Шабанов Велиев КП „Синята коалиция“: Съюз на демократичните сили, Демократи за силна България	513	19,70
Димитър Митков Арнаудов КП „ОДС – Общност на демократичните сили“: ОДС – Общност на демократичните сили, Движение „Гергьовден“	208	7,99

Общинската избирателна комисия на основание на чл. 246 от ИК и въз основа на получените данни от протоколите на СИК: Допуска до участие във втори тур: 1. **Джамал Реджепов Асанов,**

издигнат от ГЕРБ; 2. **Октай Мустафов Алиев,** издигнат от Движение за права и свободи.

На втори тур Общинската избирателна комисия на основание на чл. 246 от ИК и въз основа на получените данни от протоколите на СИК обявява за избран за кмет на община Борино, област Смолян, **Октай Мустафов Алиев,** издигнат от Движение за права и свободи, получил 1539 действителни гласа.

Инж. Октай Мустафов Алиев (общински кмет 2007 – 2015 г.) е роден през 1975 г. Завършва средно образование в с. Борино и Лесотехническия университет (ЛТУ) през 1998 г. като магистър инженер по горско стопанство. Владее четири езика (турски, руски, френски, английски). От 1999 г. започва трудовата си дейност в Държавно лесничейство – с. Борино, като старши лесничей. От декември 2001 до октомври 2007 г. е заместник-директор в същото лесничейство. От октомври 2007 до октомври 2015 г. е кмет на община Борино.

Снимка: *Откриване на нова, реновирана зала в читалището, с. Борино, 2014 г.*

През двумандатния период екипът на инж. О. Алиев в известна степен променя облика на населените места. В с. Борино се рехабилитира читалището по Мярка 322 на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР), модернизира се сградата на СОУ „Н. Й. Вапцаров“ и се ремонтира сградата на Здравната служба в с. Борино.

По Програмата „Европейско териториално сътрудничество (ПЕТС) Гърция – България 2007 – 2013“ са реализирани два про-

екта. В края на 2015 г. община Борино приключва проект с акроним ACHELOUS, по който съвместно с общини от Италия, Хърватска, Македония, Румъния и Гърция се поставя основата на сътрудничество по линия на мерки за превенции срещу природни бедствия. По линия на продължаващото международно сътрудничество е изградена спортна площадка за младежта на с. Борино – подарък от побратимената ни община Инегьол (Турция). Реализиран е проектът за реконструкцията на джамията „Решадие“ в с. Борино. В с. Чала е изградена канализация, допълнително водоснабдяване и втори водоем с 250 куб.м. В с. Ягодина в експлоатация е новата детска градина и е реконструирана водопроводната мрежа. В с. Буйново е извършена реконструкция на водопроводна мрежа и изградена ПСОВ. Асфалтиран е пътят от Ягодинската пещера до с. Буйново и от с. Буйново до с. Кожари. Финансирането е по Мярка 321 от ПРСР. За подпомагане на местните общопрактикуващи лекари е доставен специализиран автомобил за спешна медицинска помощ. Реновирана е сградата на старото кметство в с. Борино, която е превърната в изложбено-занаятчийски център. Поставени са публични терминали в с. Борино и с. Ягодина. Подобрена е системата за управление на отпадъците и околната среда. Изградени са над 50 подпорни стени за укрепване на бреговете по всички населени места на община Борино и по Буйновското ждрело, както и един мост на р. Буйновска.

Вложените инвестиции от екипа на инж. Октай Алиев от български институции и по линия на европейски фондове за развитие са посочени в глава „Община Борино – в надпревара с времето“.

Таблица 21.

Общински съвет на община Борино Политически партии и коалиции на политически партии	**Действителни гласове**	**%**	**Мандати**
ГЕРБ 1. Джамал Реджепов Асанов 2. Митко Здравков Караилиев	606	23,44	3

3. Георги Сергеев Генчев			
Движение за права и свободи 1. Анелия Емилова Джебирова 2. Сафет Юсменов Терзиев 3. Елка Димитрова Иванова 4. Ахмед Сали Карадайъ	720	27,85	4
КП „Бъдеще за Борино“ 1. Мустафа Мустафа Таир 2. Цветка Димитрова Такова	361	13,97	2
КП „Синята коалиция“ 1. Осман Мустафа Неби 2. Митко Ценков Хаджиев	510	19,73	2

2015 – 2019 г.

Местните избори в България през 2015 г. са редовни и са за гласуване на кметове и съветници в общините в България. Президентът на България Росен Плевнелиев определя дата за изборите – 25 октомври 2015 г., едновременно с референдума за дистанционното гласуване. Провеждат се в 2 тура: първи – на 25 октомври, в който се избират кмет и общински съвет, и втори – на 1 ноември, за кмет в общините, където никой от кандидатите не е избран с повече от 50 % от подадените валидни гласове на първия тур.

Снимка: *Джамал Асанов и Цветан Цветанов – председател на Националния предизборен щаб и зам.-председател на ГЕРБ, на среща с избиратели от с. Борино (март 2017 г.)*

Таблица 22. **Резултати в община Борино при провеждане на избори за общински кмет**

№	Кандидат (партия, коалиция, ИК)	Гласове	Разпределение, %
1	Октай Мустафов Алиев *Реформаторски блок*	377	14,96
2	Джамал Реджепов Асанов *ГЕРБ*	871	34,56
5	Мустафа Шабан Караахмед *Движение за права и свободи (ДПС)*	1272	50,48

За общински кмет е избран **Мустафа Шабан Караахмед.** Роден е през 1964 г. в с. Борино. През 1991 г. завършва Висшия институт за народно стопанство – гр. Варна, специалност „Счетоводство и контрол“. През 2003 г. завършва задочно ЮЗУ – гр. Благоевград, специалност „Публична администрация“. От началото на 1991 г. до местните избори през м. октомври 1991 г. е директор на „Социални грижи“ в община Борино. През периода 1991 – 1995 г. е заместник-кмет на община Борино. От 1995 до 1999 г. се занимава с частен бизнес в сферата на търговията. От 1999 до 2009 г. отново е заместник-кмет на община Борино. От 2009 г. до избирането му за общински кмет се занимава с частен бизнес в сферата на строителството и туризма. Член е на Движението за права и свободи от 1990 г. През 1995 г. е избран за общински съветник от листата на ДПС в местния парламент. Владее турски и руски език. „Кмет на годината“ за 2017. Той и общината са отличени с първата позиция в класацията „Околна среда на малките региони“. Отличието му бе връчено от екипа на предаването „БГ маршрути“ на България Он Ер.

Екип: заместник-кметове – Музафер Ахмедов и Незиха Ахмед Велиева, секретар – Осман Осман Кафа.

Привлечените инвестиции от екипа на Мустафа Караахмед от български институции и по линия на европейските фондове

за развитие са посочени в глава „Община Борино – в надпревара с времето“.

На проведените местни избори през 2015 г. са избрани чрез гласуване 11 съветници – Движение за права и свободи (ДПС) – 5; ГЕРБ – 4; Реформаторски блок – 2.

***Таблица 23.* Избрани общински съветници**

Партия	№ в листа	Имена	% преф. гласуване
1. Реформаторски блок	1	Осман Мустафа Неби	109,18
1. Реформаторски блок	5	Венцислав Славчев Митев	17,35
2. ГЕРБ	1	Мустафа Мустафа Таир	211,73
2. ГЕРБ	2	Георги Сергеев Генчев	61,73
2. ГЕРБ	4	Неджатин Рамадан Вели	20,41
2. ГЕРБ	3	Джамал Реджепов Асанов	13,78
5. Движение за права и свободи	1	Анелия Емилова Джебирова	350
5. Движение за права и свободи	5	Елка Димитрова Иванова	42,35
5. Движение за права и свободи	3	Асен Асенов Кукунджиев	31,12
5. Движение за права и свободи	7	Неджатин Кемалов Велиев	17,86
5. Движение за права и свободи	8	Реджеп Шабанов Чобанов	12,76

Реджеп Шабанов Чобанов се отказва от заеманата позиция и на негово място застава Сейди Алиев Шерифов от същата политическа сила.

На основание на чл. 21, ал. 1, т. 3 и чл. 24, ал. 1 от ЗМСМА за председател на Общински съвет – Борино, е избрана Анелия Емилова Джебирова.

***Снимки:** Гостуване в община Борино, обл. Смолян, на посланика на Кралство Мароко в Република България – Нейно Превъзходителство г-жа Закия ел Мидауи, на 6 ноември 2018 г.*

Със свое Решение № 5/19.11.2015 г. ОбС – Борино избира състава на постоянните комисии и членовете, както следва:

I. Постоянна комисия по бюджет и финанси, икономика, евроинтеграция и международно сътрудничество: 1. Асен Асенов Кукунджиев – председател; 2. Неджатин Рамадан Вели – член; 3. Осман Мустафа Неби – член.

II. Постоянна комисия по устройство на територията и общинската собственост, комунално-битовото обслужване, екология, земеделие и гори: 1. Сейди Алиев Шерифов – председател; 2. Венцислав Славчев Митев – член; 3. Мустафа Мустафа Таир – член.

III. Постоянна комисия по образование, култура и вероизповедание, спорт и туризъм за децата и младежта: 1. Осман Мустафа Неби – председател; 2. Елка Димитрова Иванова – член; 3. Георги Сергеев Генчев – член.

IV. Постоянна комисия по здравеопазване и социална политика: 1. Неджатин Кемалов Велиев – председател; 2. Джамал Реджепов Асанов – член; 3. Сейди Алиев Шерифов – член.

V. Постоянна комисия по търговия, транспорт, съобщения, следприватизационен и следконцесионен контрол, законност, сигурност, символика, конфликт на интереси за превенция и противодействие на корупцията: 1. Елка Димитрова Иванова – председател; 2. Асен Асенов Кукунджиев – член; 3. Неджатин Рамадан Вели – член.

VI. Постоянна комисия по чл. 25, ал. 2, т. 3 от Закона за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси: 1. Венцислав Славчев Митев; 2. Елка Димитрова Иванова; 3. Неджатин Рамадан Вели.

Използвана и цитирана литература

Бюлетин за резултатите от местните избори. Том 4. София, 1999.
Официален сайт на община Борино. *http://www.borino.bg/HomePage.aspx*
Официален сайт на ЦИК. *https://www.cik.bg/*

Цветка Такова
Село Борино – в миналото и настоящето на Родопите

Българска. Първо издание

Редактор: Емилия Петкова
Коректор: Камелия Алексиева
Предпечат: Камелия Алексиева
Корица: Мариана Еленова
Снимки на корицата: Джамал Вели
Издава: Висше училище по сигурност и икономика
Печат и изработка: Издателски комплекс ВУСИ

Пловдив, бул. Кукленско шосе 13
www.facebook.com/IKVUSI
e-mail: pechatnica@vusi.bg
032/345 610; 0882 392 740

ISBN 978-619-7343-28-1

Пловдив, 2019